

ANTON GOLOPENȚIA

**ÎNDREPTAR
PENTRU
TINERET**

SOCIOLBUC

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GOLOPENȚIA, ANTON

drumar pentru tineret / Anton Golopenția ; îngrijitor
ed.: Sanda Golopenția și Ruxandra Guțu Pelazza ;
introducere și note: Sanda Galopenția. - București :
Editura Enciclopedică, 2015

ISBN 978-973-45-0712-2

I. Golopenția, Sanda (ed. ; pref.)

II. Guțu-Pelazza, Ruxandra (ed.)

3-053.6(498)

ANTON GOLOPENȚIA

**ÎNDREPTAR
PENTRU
TINERET**

Ediție îngrijită de SANDA GOLOPENȚIA
și RUXANDRA GUȚU PELAZZA
Introducere și Note de SANDA GOLOPENȚIA

 **EDITURA
ENCICLOPEDICA**

SOCIOLBUC

Redactor: Marcel POPA

Tehnoredactor: Mihaela TUDOR

Coperta: Mariana MÎRZEA

**GRUPUL EDITORIAL UNIVERS ENCICLOPEDIK GOLD
EDITURA ENCICLOPEDIKĂ**

Str. Luigi Cazzavillan nr. 17, sector 1, București, 010784

Tel.: 0371.033.416

e-mail: *difuzare@universenciclopedic.ro*

www.universenciclopedic.ro

Sumar

Notă asupra ediției/ 11

Abrevieri/13

Introducere: ochi și gând al acestei țări/15

PROLOG: TINERET, ÎNDREPTAR, ORIENTARE

Am scris paginile care urmează în străinătate/55; Intenția „Pretextelor”, dusă la capăt în forma unui *Îndreptar*/___; Tineretul românesc de după război/___; Peisagiul tineretului românesc/___; Îndreptarul plănuit trebuie să fie un îndreptar pentru cercetători/___; Drumetii rătăciți/___; Ce are de făcut tineretul în dezorientarea de acum/___; Unul din motto-uri pentru „Orientare”/___; Numai răscrucile vieții/___; Trebuie să ne obișnuim să vedem excepțiile drept părțile unui alt întreg/___

„GENERAȚIA TÂNĂRĂ”

„Generație tânără” au devenit numai acele grupuri din tineret/66; „Tânăra generație” de la București/___; În „Generația tânără” de după război, de la București/___; De când a venit criza/___; Oameni care se cufundă în ei/___; Disprețuind prezentul de epocă intermediară/___; Epoca prezentă nu cere tinerilor noștri luări de atitudine/___; Cărturarii de la noi nu sunt așa cum îi descriu până acum/___; Generația tânără a avut oarecum soarta copiilor ai căror părinți au mult de lucru/___; Dezmeticirea tineretului românesc/___

TINERETUL ROMÂNESC

Tineretul nu iese la iveală ca atare/70; Generațiile care conduc neamul românesc/___; La Eminescu, „Bătrânii și tinerii”, tinerii au stricat/___; Tineretul românesc e în criză/___; O stabilizare a sentimentului de a fi în criză/___; Se pare uneori că cei tineri se complac în situația de a fi „în criză”/___; Fenomenul complex al României contemporane căruia

îi zicem criza tineretului/___; Semnificația „crizei tineretului”/___; Care e structura actuală a tinerimii?/___; Tineretul românesc ca unitate nu există/___; Situația lui de izolare în România actuală îi dă tineretului posibilitatea/___; După zece-douăzeci de ani/___; Generația întâi de la țară și ceilalți în Vechiul Regat/___; Răspunderea intelectualilor devine mai mare/___; Tipul „european” românesc/___; Servilă mărginire/___; Munca puștinilor români care ating o înălțime exemplară/___; Complexul de teme pus de miile de intelectuali fără post/___; Ce se întâmplă cu copiii de acum/___

DRUMUL

Apusul a trecut, la sfârșitul veacului 18, printr-o epocă de încredere raționalistă/83; Reflecții asupra istoriei veacului 19/___; Apusul e în dezordine/___; Privire asupra istoriei noi a Europei/___; Am fost „sub vremi” în veacul al 18-lea/___; O componentă romantică germană, dar și una liberală/___; De la sfârșitul veacului al 18-lea s-a ridicat în neamul românesc vrerea de a avea un alt destin/___; Bălcescu cerea civilizarea pentru ridicarea României/___; Cele două fronturi revoluționare de la 1848/___; „Fraților români, părțile unei națiuni/___; Deceniile de la Unirea principatelor și de la dobândirea independenței/___; Trecerea de la organicismul moldovean Kogălniceanu-Russo/___; Eminescu, „Voim statul național/___; Atitudinea „progresistă” generalizată la sfârșitul veacului trecut/___; Înainte de război România avea o normă necontestată/___; Există atâtea chipuri de a sfârși, aproape pe nebăgate de seamă, cu independența statelor mici/___; Neajunsurile orientării generațiilor care conduc/___; Singur Eminescu a remarcat/___; Am fost cu noroc, totuși/___; Centralismul a desconggestionat provincia/___; Fronturile, la noi, complicate/___

FUNDĂTURA

La rădăcinile României moderne e ruptura unei conversiuni/116; Dezorientarea actuală a României/___; Situația de acum, dacă avem curajul s-o privim deschis/___; Ținta centrală, care primează totul, e la București/___

Vedem în funcție de un ideal abstract de cultură/121; Bilanț românesc/___; Nu istoria noastră e goală, prezentul nostru e gol/___; Orientarea culturii românești/___; Despre rostul teoriei/___; Știința care se face în România/___; În veacul trecut, cramponați de latinitatea noastră/___; Scriitorii noștri tineri/___; Irosire în cărturărie/___; Școala noastră/___; Forma fără fond însemna/___; Față de critica *formă fără fond*/___; E cazul să vorbim și la noi de o „trahison des clerics”/___; Criza cărturăriei românești/___; Noi suntem contemporani prin ce am împrumutat/___; Socotim inerți, ținându-ne de faptul că avem același calendar ca și Apusul/___; Dar n-avem nevoie de ideologi/___; Premise europenizante, datorite conservatorilor tot atât de mult ca și liberalilor/___; Întrebarea „care e menirea cărturarului?”/___; Raportul teoretician-om politic, îndrumător-înfăptuitor/___; Menirea cărturăriei și răspunderea cărturarilor/___; Două lucruri au de făcut cărturarii tineri/___; Între țară și ținuturi/___; Cărturarul într-o lume în prefacere/___; Cărturarii noștri trebuie să răzbată în regiuni mai adânci ale existenței românești/___; Conștiința de sine a neamului/___; Să ajungem să redăm esențialul/___; Solidarizarea și cu tinerii tehnicieni și economiști/___; Să umblăm în străini ca să ne înăsprim privirea/___; Apologia cărturarului preocupat de cele netrecătoare și incoruptibile/___

BIDIMENSIONALITATEA VIEȚII

Bidimensionalitatea vieții/138; Ce știm noi despre noi înșine?/___; Tineretul de acum trebuie să știe să evite/___; Viața e un dialog al omului cu lumea/___; „*On s'engage, puis on voit*” (Napoleon)/___; Întâmplările devin *istorie*/___; Noi românii nu trebuie să uităm că neamurile pot să și piară/___; Acum lucrurile se întâmplă la noi ca și în vremea lui Filimon/___; Sugestia Raupach de a da exemplu Anglia/___; Departate de a fi fost în taberele adverse/___; Măcar câțiva dintre noi trebuie să apară/___; Nu e vorba să cădem în paroxismul împlinirilor de datorii/___; Cum s-a așezat tineretul românesc în fața vieții?/___; Ne declarăm din nou în epocă eroică/___; Trebuie să începem, fiecare în-de-el, să trăim altminteri/___; Să nu ne mai simțim „euri” prometeice/___; „Clasicismul” lui Vianu/___; Program/___; O carte despre Bălcescu/___; Nu e vorba de a seculariza spiritul/___;

Trebuie să ne acceptăm destinul cu ochii deschiși/___; Lucruri pe care „bătrânii” nu le pot face/___; Trebuie să știm să ieșim din cotidian/___; A nu uita comandamentele realității prezente de dragul desăvârșirilor gândite/___

ORIENTARE ORIGINARĂ ÎN ROMÂNIA MODERNĂ

Nu e vorba de pus în locul unei soluții pretins definitive o alta/149; Nu trebuie să acceptăm previziunea și programul „occidentalizare completă” Zeletin/___; Motru judecă încă în raport cu o normă abstractă de echitate socială/___; Suntem împinși într-un mare proces de concentrare socială/___; Nu om de dreapta sau de stânga, ci în serviciul României/___; Nevoia de a nu exagera rolul națiunii și al statului/___; O gospodărire a teritoriului/___; Nici state țărănești, nici industrializări/___; Să nu facem din alianță politică conversiune totală/___; Procentul nostru de populație minoritară/___; Cu partea de neromâni a populației statului românesc/___; Problema evreiască, soluționată, nu prin prigoniri/___; Trebuie să ne reprovincializăm toți/___; Întrebarea centrală pentru cei tineri/___; Nu mai suntem un popor de țărani/___; Industrializare, ca o operație necesară/___; Industrializare, ținând seamă de problemele sociale/___; Azi naționalismul care se mărginește la spiritualitate/___; Bălcescu îndreptar/___; Ne socotim stat între state/___; Vom trebui să știm să ne despărțim/___; Ceea ce trebuie făcut/___

ANEXĂ

Intențiile și locul Îndreptarului în viața autorului: • *Scrisori:* Anton Golopenția către Petru Comarnescu (fragment de ciornă, [31.1.1934])/169; Anton Golopenția către Petru Comarnescu (ciornă, început de februarie 1935)/___; Anton Golopenția către Brutus Coste (ciornă)/___; *Scrisoarea*/___; Anton Golopenția către Ștefania Cristescu (fragment, 12.5.1935)/___; • *Notații:* La „Orientare” nu lucrez decât când simt că aș putea da formă uneia din părți/___

Planuri diverse ale Îndreptarului: A./___; B./___; C./___; D./___; E./___; F./___; G./___; H./___; I./___

Articole publicate înrudite cu Îndreptarul: *Etzel Andergast.* Tânărul de azi în romanele lui Jakob Wassermann (1931)/___; *Datoria jertfei de*

liniște (1937)/_ ; Situația intelectualilor români (1934)/_ ; Răspunderea
cărțurilor [1935]/_

*Un memoriu despre colecția de broșuri pe care ar trebui să o editeze
Fundațiile Regale/_*

Fragmente din *Îndreptar* publicate în „Lupta” (Paris-Providence)

*Corespondență Sanda Golopenția-Mihai Korne pe tema publicării
unor fragmente din Îndreptar în revista „Lupta”: 1. Sanda
Golopenția către Mihai Korne (martie 1984); 2. Sanda Golopenția către
Mihai Korne (copie [20.5.1984])*

NOTE/ 207

REPERE BIOBIBLIOGRAFICE/239

ILUSTRAȚII/243

Notă asupra ediției

Textul *Îndreptar*-ului a fost stabilit de Sanda Golopenția și Ruxandra Guțu Pelazza.

În reproducerea fragmentelor, am normalizat grafiile și formele gramaticale semnalând în note formele care ni s-au părut de natură a caracteriza stilul epocii, al lui Anton Golopenția și care ar putea interesa cititorii de astăzi (*disparent, adecuare, avantgardă, bohema, exoticitatea, în favorul, de mână tare, conservativi, adecă, pasagiu* etc.). Am întregit tacit abrevierile, relativ numeroase. Am semnalat prin croșete adaosurile de cuvinte lipsă sau modificările menite să clarifice pasaje altfel greu de înțeles (cu specificarea, în note, a elementului modificat din original).

Operația de asamblare a textelor în capitole a fost efectuată de Sanda Golopenția și e discutată în *Introducere*.

Pentru a facilita utilizarea datelor, am armat volumul cu o secțiune de *Repere biobibliografice*. *Reperele* conțin nume de persoane (menținându-se fluctuația numelor proprii), de publicații, titluri de opere, nume de instituții sau organizații pentru care există în volum o notă explicativă. Ele ușurează lectura, simplificând orientarea cititorilor. Cum *Introducerea* a fost redactată la sfârșit, cititorii vor putea recurge la *Repere* spre a accesa informațiile necesare atunci când în cadrul acesteia nu apar note.

Sanda Golopenția, Ruxandra Guțu Pelazza
Providence-Paris, iulie 2015

Abrevieri

- AFG : Arhiva familiei Golopenția.
- „Arhiva” : „Arhiva pentru știința și reforma socială”.
- (Sanda Golopenția) *Cronologie*: Sanda Golopenția, *Cronologie* (in) Anton Golopenția, *Opere*, I, p. XLVII- CXXXIII.
- DGLR, L/O : Academia Română, *Dicționarul general al literaturii române, L/O*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
- FN : dosar fără nume.
- I.C.S. : Institutul Central de Statistică.
- I.C.S.R. : Institutul de Cercetări Sociale al României.
- (A. Golopenția,) *Opere*, I : Anton Golopenția, *Opere complete*, Vol. I, *Sociologie*, Ediție alcătuită și adnotată de Prof. Dr. Sanda Golopenția, Studiu introductiv de Prof. Dr. Ștefan Costea, București: Editura Enciclopedică, 2002.
- (A. Golopenția,) *Opere*, II : Anton Golopenția, *Opere complete*, Vol. II, *Statistică, demografie și geopolitică*. Ediție alcătuită și adnotată de Prof. Dr. Sanda Golopenția, Introducere și evocare de Acad. Prof. Vladimir Trebici, București: Editura Enciclopedică - Editura Univers Enciclopedic, 1999.
- (A. Golopenția.) *Rapsodia* I: Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară*. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923-1950), vol. I (Ion Adameșteanu-Nina Crainic). Ediție îngrijită de Sanda Golopenția și Ruxandra Guțu Pelazza. Introducere și note de Sanda Golopenția, București: Albatros, 2004.
- (A. Golopenția.) *Rapsodia* II: Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară*. *Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1932-1950)*, vol. II (Ștefania Cristescu-Golopenția). Ediție îngrijită de Sanda Golopenția și Ruxandra Guțu Pelazza. Introducere și note de Sanda

- Golopenția, București: Editura Enciclopedică, 2010.
- (A. Golopenția.) *Rapsodia III*: Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1917-1950)*, vol. III ((Radu Crutzescu-Sabin Manuila). Ediție îngrijită de Sanda Golopenția, Ruxandra Guțu Pelazza și Lidia Bradley. Introducere și note de Sanda Golopenția, București: Editura Enciclopedică, 2012.
- (A. Golopenția.) *Rapsodia IV*: Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923-1950)*, vol. IV (Marele Stat Major-Iuhim Zelenciuc). Ediție îngrijită de Sanda Golopenția și Ruxandra Guțu Pelazza. Introducere și note de Sanda Golopenția, București: Editura Enciclopedică, 2014.
- (A. Golopenția.) *UC* : Anton Golopenția, *Ultima carte. Text integral al declarațiilor în anchetă ale lui Anton Golopenția aflate în Arhivele S.R.I.* Volum editat, cu *Introducere și Anexă* de Prof. Dr. Sanda Golopenția, București: Editura Enciclopedică, 2001.

Introducere: Ochi și gând al acestei țări

Publicăm în volumul de față o lucrare neterminată a lui Anton Golopenția, concepută în prima perioadă (1934–1935) a anilor de studiu în Germania ca bursier Rockefeller. În 1934 A.G. avea 25 de ani.

Manuscrisul: de la fragmente la capitole

Lucrarea se prezintă sub forma unor fragmente notate cu cerneală sau cu creionul pe foi răzlețe, aflate în Arhiva familiei Golopenția (AFG), dintre care unele au fost perforate și incluse într-un biblioraft negru și un dosar fără nume (FN), iar altele au fost alăturate celor din biblioraft fără a fi perforate (și ordonate). Criteriile de ordonare din biblioraft (în dosarul FN, fragmentele apar accidental), nu sunt întotdeauna evidente. Fragmentelor manuscrise li se alătură un număr de pagini bătute la mașină, incluzând corecturi și adaosuri, regrupate de mine într-un dosar. Transportate de autor din Germania în România și dintr-o locuință în alta la București, iar ulterior de mine din România în Statele Unite (la Ithaca și apoi la Providence), fragmentele acestea, în fruntea cărora A.G. marcase în 1935 întrebarea: „voi ajunge eu să vă strâng mănunchi?”, se întorc sub formă de carte în România, într-o asamblare care, fără a fi cea definitivă la care aspira autorul, permite cititorilor de astăzi să o întrevadă.

Între 15 decembrie 1983 și 15 iunie 1986 am publicat în revista „Lupta” (care apărea la Paris; director Mihai Korne, redactor Antonia Constantinescu), cu un supliment pregătit la Providence prin grija lui Constantin Eretescu, un număr de 38 fragmente din biblioraftul negru, a căror listă apare în *Anexă*. Fragmentele publicate în 1983–1984 au apărut exclusiv în ediția americană, cele publicate în 1985–1986 au apărut atât în ediția franceză cât și în cea americană a revistei.

Descoperirea ulterioară a unui număr de planuri — le reproduc în *Anexă* — corespunzând feluritelor înfățișări pe care le-a luat pe parcurs *Îndreptarul* în mintea lui A.G. a fost hotărâtoare pentru modul în care

Îl prezint astăzi cititorilor. Printre ele se afla planul pe care l-am marcat prin A în care, spre deosebire de celelalte, cifrele apăreau nu în stânga temelor, ci în dreapta lor, părănd a reprezenta *codul* temei respective, mai degrabă decât un număr de capitol. Ipoteza mi-a fost întărită de reapariția cifrelor respective (de la 1 la 7), marcate cu creion roșu sau negru, pe prima pagină a mai multor fragmente. Uneori, unul și același fragment purta două sau chiar trei cifre, semn posibil al ezitării între mai multe poziționări. Corespondența de conținut dintre cifra cod, textul pe care apărea și titlul de capitol din planul A a confirmat interpretarea și a permis coagularea inițială a unui număr de fragmente în șapte capitole, intitulate în cea mai mare parte conform planului. Am inserat apoi, în funcție de conținut, fragmentele pentru care nu dispuneam de o codare în capitolul căruia am considerat că-i pot fi alipite firesc. Ordonarea fragmentelor în fiecare capitol îmi aparține.

Inițial textele publicate în „Lupta” nu aveau titlu. Între 1984 și 1986, am detașat porțiuni semnificative din prima frază a fiecărui fragment printr-un format special de literă, ele ajungând astfel să funcționeze ca substitut de titluri. În versiunea prezentă am lărgit această formulă conferind vizibilitate grafică (prin capităluțe) și funcție de titlu unei porțiuni caracteristice a fragmentului, independent de poziția ei în text.

Cu excepția capitolului *Prolog: Tineret, Îndreptar, Orientare* (care regroupează 10 fragmente necodate, pe care le-am selectat spre a sugera etapele succesive ale închegării volumului) celelalte șapte capitole (și 130 de fragmente) sunt astfel, precumpănitor, definite în funcție de intențiile lui A.G. Titlurile capitolelor 5 și 6 au fost ușor modificate față de cele din planul A. Am comasat sub titlul *Cultură, cărturari*, codurile 5 și 6 (ultimul apărea de două ori, în dreptul titlurilor *Antropologie* respectiv *Cărturarul*). Am înlocuit titlul de capitol *Antropologie* prin *Bidimensionalitatea vieții*, formulare care apărea în fragmente, și am dat capitolului respectiv poziția 6 în ansamblu (dacă facem abstracție de *Prolog*). În rest, titlurile din planul A au fost menținute: „*Generația tânără*” (1), *Tineretul românesc* (2), *Drumul* (3), *Fundătura* (4), *Orientare originară în România modernă* (7). Am specificat în note, pentru fiecare fragment, modul în care se prezintă (manuscris, dactilografiat, numărul de pagini, dosarul în care apărea) și, atunci când a(u) fost marcat(e) de A.G., codul sau codurile atribuite.

Dintre planurile reproduse fără vreo intenție de ordonare în *Anexă*, câteva prezintă un titlu de ansamblu. Planul B¹ (datând din iulie 1935) se intitulează *Orientare*; planul C (scris „în amintirea Dreptei”, deci după noiembrie 1934²) e intitulat *Tineretul românesc de după război. Înfățișare, interpretare și încercare de îndreptar*; planul H poartă titlul *Însemnări. Marginalii românești pe cărți străine*. Planurile B și C au fost recuperate de A.G. ca planuri de capitol (vezi mai sus titlurile *Tineretul românesc și Orientare originară în România modernă*). Planurile D-G reiau teme care sunt, toate, explorate în dispunerea de față a fragmentelor, chiar dacă unele (cum ar fi *Bălcescu* sau *Eminescu* de exemplu, nu mai constituie capitole independente).

Concepția lucrării

În unele fragmente, precum și în textele cuprinse în *Anexă*, apar indicații de dată care, coroborate cu informațiile biobibliografice de care dispunem³, ne pot ajuta să înțelegem concepția lucrării.

Sosit la Berlin în 20 noiembrie 1933, A.G. traversează o perioadă grea, de descurajare, într-o Germanie tensionată care-l însingurează. În cursul primelor luni berlineze, el începe să scrie un scurt roman (în genul nuvelei autobiografice *Tonio Kröger*, scrisă la 25 de ani de Thomas Mann, sau al romanului *La porte étroite de Gide*). Romanul acesta autobiografic, pe care A.G. îl numește „Tonio Krögerul meu”, va rămâne neterminat.

Când Petru Comarnescu, care lucra la un volum despre „Tânăra generație” îl roagă să difuzeze printre bursierii români din Germania un chestionar pe această temă, A.G. începe să se gândească serios la subiect. La început, o face în numele lui Comarnescu, trimițându-i în scrisoarea din 31.1.1934 (reprodusă în *Anexă*) mai multe sugestii: în locul limitării la „Tânăra generație” de scriitori din București, să abordeze întregul tineret bucureștean — avocați, profesori, funcționari de stat, funcționari comerciali, ofițeri, diplomați, pentru care îi recomandă și tipuri caracteristice, cum sunt Mihail Bârcă, Emil-George Papahagi, Constantin Ștefănescu, Victor Rădulescu-Pogoneanu etc.); în locul limitării la București, să scrie despre tineretul din țara întreagă; și, în sfârșit, să situeze analiza într-o „topografie spirituală a României”. Dintre numeroasele informații oferite rețin atenția referirile la întâlnirile franco-germane ale tineretului organizate de clubul

Sohlberg în 1934 (la care A.G. asistase, remarcându-i pe Pierre Drieu la Rochelle și Bertrand de Jouvenel) și la ciclul de conferințe de la Universitatea din Berlin „despre generația tânără în Europa” în care atenția lui fusese îndeosebi atrasă de prestația britanicului A. G. Gardiner.

Transmițându-i prietenului gândurile lui pe marginea „Tinerei generații” și a unui cadru mai larg de abordare, național și european, A.G. părea a fi, la început, dornic să se elibereze de o temă care-l atrăgea intens, dar risca să-l îndepărteze de lucrul la teza de doctorat. Treptat însă, așa cum o arată scrisoarea către Comarnescu din februarie 1935 (reprodusă în *Anexă*), anul 1934 îl apropie de eforturile tineretului silezian activ în cadrul căminului Boberhaus, care aducea în comunicare studenții bursieri provenind din Europa de sud-est, iar după trecerea la Leipzig, de preocuparea de a domina „realitatea întreagă” a profesorului Hans Freyer, sub influența căruia A.G. traversează o perioadă de intensă informare românească și sud-est-europeană. Citez un pasaj revelator din cadrul acestei scrisori:

La începutul lui aprilie am izbutit să-mi administrez o lună de tineret german într-un ultim cămin al *Jugendbewegung*-ului, rămas prin munții Sileziei. De atunci, ceea ce e de apostol în mine a izbutit să ia primatul. Am fost zgâlțâit de un cârd de oameni vii și purtat prin fel de fel de locuri: interesele lor „balcanice” m-au silit să privesc din zeci și zeci de perspective țara și bucata noastră de lume. Am trecut apoi la Lipsca. Aci am dat de Freyer: un om impunător prin viața lui. E numai cărturar, dar în cărturăria lui domină realitatea întreagă: politicul, nu mai puțin decât istoria și logica. Am priceput că un om cu aptitudini de cărturar nu trebuie să facă politică, dacă destinele țării lui nu-l lasă indiferent, ci să le servească de la locul lui, 1) făcând vizibilă realitatea vremii; 2) desprinzând tendințele care se cer înfăptuite; 3) creând hrana sufletească a oamenilor vremii, ochi și gând al acestei țări, așa cum conducătorii cu adevărat politici sunt brațele și pumnii ei și toți cei care administrează restul — funcționarii, negustorii, muncitorii, inginerii și fabricanții, armata... — trăind în simbioză trupul ei. / Am fost zvârlit apoi în temele românești: am pus luni în a pricepe statisticile noastre și toată economia noastră, am cetit pe capete istorie românească și sudest-europeană.

Se adaugă la cele de mai sus îndemnul la existență responsabilă al lui Martin Heidegger în seminarul *Über Wesen und Begriff von Natur, Geschichte und Staat* (Despre esența și conceptul de Natură, Istorie, Societate) ținut în iarna anului 1934 la Universitatea din Freiburg. Textul nu fusese publicat⁴. Note amănunțite luate de studenți (protocoale sau rapoarte revizuite de Heidegger) circulau însă în acea perioadă prin Universitățile germane și, după cum reiese din însemnările de lectură, A.G. a avut acces la ele.

Câteva fragmente datate ne permit să urmărim evoluția redactărilor. După 17 august 1934, poate în septembrie, A.G. scrie fragmentul *Nu om de dreapta sau de stânga, ci în serviciul României*, încadrat în capitolul *Orientare originară în România modernă*. După 23 decembrie 1934, poate în ianuarie 1935 el scrie fragmentul *Ce se întâmplă cu copiii de acum*, inclus în capitolul *Tineretul românesc*.

Lunile ianuarie-martie ale anului 1935 sunt dominate de lucrul la *Îndreptar*. La 22 ianuarie 1935 A.G. așterne pe hârtie fragmentul *Tineretul românesc de după război. Bilanț și încercare de Îndreptar* (l-am inclus în *Prolog*). În 26 ianuarie [1935] el redactează fragmentul *Socotim inerti, ținându-ne de faptul că avem același calendar ca și Apusul...*, care apare în capitolul *Cultură, cărturari*. După 27 ianuarie 1935, A.G. scrie fragmentul „*Tânăra Generație*” de la *București*, inserat firesc în capitolul „*Generația tânără*”

În ciorna de scrisoare din februarie 1935 adresată lui Comarnescu și publicată în *Anexă*, A.G. menționa intenția de a închina luna martie 1935 exclusiv lucrului la un volum intitulat *Tineretul românesc de după război*:

De câtăva vreme aștept [...] luna lui martie, vacanța dintre semestre, ca să mă duc într-un sat de munte [e vorba de Hagendorf-Schlesien, S.G.], să scriu ce trebuie făcut la noi. Simt că e momentul când, în drama aceasta a României noi, trebuie să spun și eu un cuvânt. Tu nu te vei supăra dacă voi privi tot tineretul românesc. Cred că-i voi zice volumașului acestuia „Tineretul românesc de după război” și că voi izbuti să-l fac o judecată și încercare de îndreptar. / Judecata mea nu va avea de a face cu oamenii, ci va privi, în perspectiva românimii de totdeauna, pozițiile și căile celei de azi. Iar îndreptarul meu va încerca numai să înlăture câteva prejudecăți privitoare la chipul cum ne înțelegem viața și rosturile noastre și să facă vizibile cu

un ceas mai devreme un rând de fapte. Mă voi feri de teorii și dogme, nici de dreapta, nici de stânga, ci, așa cum se cere în România de azi, bine văzută, formulările mele se vor strădui să exprime nu numai ce se vrea la București, ci și toată problematica ardelenescă, pe care am trăit-o toți anii. [...] Nu vreau să scriu o istorie a „Generației tinere”, cum a făcut-o Vulcănescu, de la București și numai dintre cărturari. Ci să trasez numai în câteva pagini o tipologie a tineretului românesc de după război, ținând seamă nu numai de cărturari. Cred că o orientare a cărturarilor tineri nu poate ieși din analize care nu depășesc cadrul lor; trebuie făcută raportarea la întreg tineretul: tehnic, armată, din negoț, industrie, țărănesc și îndrăznită orientarea întregului acestui tineret, nu în raport cu bătrânii de azi, ci în raport cu momentul pe care îl reprezintă vremea aceasta în viața românimii.

Ciorna de scrisoare din februarie 1935 delimitează și poziția lui A.G. în raport cu Comarnescu, subliniind cu intensitate miza îndreptarului în viața unui autor care se știe „sub vremi”:

Pot formula tot mai limpede înțelegerea mea a vieții. O religiozitate fără Biserică. Mă știu minuscul între două băți ale unui proces din care nu ne e dat să înțelegem decât câteva aspecte, pe potriva noastră, superficiale. (Aci se situează deosebirea dintre noi doi, pe care o semnalezi, cu prilejul articolelor noastre „Criterion”: tu crezi, prometeic, în putința omului de a stăpâni și, deci, de a înțelege universul... orientezi, în consecință, etica ta în lumina ultimelor ținte... — eu mă supun fără semețiri, crezând că sunt al unei vremi, că nu o pot servi decât pe aceasta, că nu pot depăși limitele ei maxime, că dincolo de câteva previziuni sărăcicioase îngăduite de bruma de informație ce o avem despre trecut nu putem trece, cu toată străduința.) Caut să realizez aprig comandamentele vieții mele; dar mă știu „sub vremi”. Cred că fiecare om are să spuie un cuvânt sau altul la un anume moment și că apoi dăinuiește pentru că trupul încă nu se descompune. Mă încordez deci, uitând de mine, ca să spun cuvântul pe care cred că trebuie să-l spun. Sunt slujbașul lui: dorm ca să-l spun, mă duc să iau aer ca să-l spun, cetesc ca să-l spun. Îmi doresc ca odată ce vor trebui văzute și spuse alte lucruri, de alții mai tineri, să am discreția de a nu persevera, profesor care vântură numai vorbe goale, sau scriitor care înșiră idei profesional.

La 12 mai 1935, într-o scrisoare bilanț (reprodusă în *Anexă*) prilejuită de împlinirea a 26 ani, A.G. îi vorbește Ștefaniei Cristescu despre lucrul la *Îndreptar*, care pare a se afla de acum într-o fază înaintată, dacă nu pfinală:

Tac de după Paști, afundat într-o redactare pe care nu pot să n-o duc la capăt. E o interpretare a pricinilor dezorientării românești de după război și o încercare de îndreptar. Pe care o cred decisivă în viața mea. / Am pornit de zeci de ori; zilele grele, lipsite de avânt, au fost destule. Acum fragmentele se încheie parcă. Voi isprăvi, nădăjduiesc. / Mi-e dor să revin la teză; de abia scăpat de grija acestei redactări voi putea să mă ocup cu adevărat de ea. / Am ajuns să las la o parte tot de dragul acestei redactări. Azi, când aniversarea mea mă scoate din această luptă cu mine și cu ceea ce vreau să spun, aducându-mă să arunc privirea asupra vieții mele, îmi dau seamă că au trecut săptămâni de la scrisoarea mea din urmă.

Pe verso-ul programului unui concert din 7 iunie 1935 la Museum für Hamburgische Geschichte, A.G. a notat fragmentul *Dar n-avem nevoie de ideologi* inclus în capitolul *Cultură, cărturari* al volumului de față. În iulie 1935, el citea din Lorenz von Stein pentru redactarea paragrafului I din *Orientare* (vezi *Notații*, în *Anexă*). În planul B, datat „sfârșit de iulie 1935”, alături de capitolele *Bălcescu*, și *Eminescu*, de care am vorbit, apare capitolul *Viața responsabilă* (*Heidegger*). A.G. îl vizitase pe Heidegger în iunie 1935, la un an după ce acesta demisionase din funcția de Rector (21 aprilie 1933–aprilie 1934).

Textele date confirmă notațiile din scrisori: A.G. a lucrat simultan la fragmentele *Îndreptar*-ului, urmând ca ulterior să le dispună în capitole. Codurile 1-7 din planul A par a corespunde fazei celei mai avansate a lucrului.

De la Pretexte la Tineretul românesc de după război, Îndreptar, Orientare

A.G. sosise la Berlin „cu dorul de Apus” și de capitalele „Științei” deprins în România. Va întâlni, în Germania învălmășită a momentului, nu numai stagnare culturală, ci, mai ales, „lumi prea supărător de pline de ele ca să nu mă răscol” și, în locul Științei visate, „numai știința unor popoare din Apus”. În fapt, împins de circumstanțe, A.G. descoperea că

adevărata cunoaștere a ceea ce avea de oferit Apusul trebuia întreprinsă *din perspectiva poporului căruia îi aparținea*, a României ca „axă imuabilă”. Drept urmare, el alege să scrie o serie de cronici de lectură, care să servească drept „pretexte” pentru formularea unor idei privitoare la tineret și la România. Până la publicarea în volum, *Pretextele* urmau să fie trimise câtorva reviste din țară. Evocând momentul, după ce trecuse la Leipzig, într-o notație de jurnal din septembrie 1934, A.G. scria „Vreau să fac ceva. Azi că l-am isprăvit pe Trubetzkoy, gândul meu e la „pretexte”-le de la Berlin. Le-aș zice mai bine „Marginalii românești, la cărți străine”.

Planul H, reprodus în *Anexă*, care poartă exact titlul menționat în jurnal a fost redactat probabil în aceeași perioadă. Conform acestui plan, A.G. intenționa să scrie despre *Dezrădăcinații* lui Maurice Barrès; despre un eseu al lui Friedrich Nietzsche intitulat *Avantajele și dezavantajele istoriei pentru viață*; despre preocuparea pentru propria țară la Gottlieb Fichte și Johann Arndt; despre Miguel de Unamuno; despre Dostoievski, Elias Hurwicz și textele politice în care Nikolai S. Trubetzkoy pune față în față *Apusul și omenirea*; despre Charles Péguy.

Inconvenientul *Pretexte*-lor era reprezentat însă de forma de eseu și, ca atare, de caracterul lor indirect în raport cu funcția de orientare pe care A.G. o considera esențială. El renunță astfel la idee, în favoarea unui *Îndreptar românesc pentru cei tineri*, adresat direct cititorilor vizați și examinând „superstițiile care încurcă tineretul românesc” și „problemele care i se pun”. *Îndreptar*-ul impunea însă o bună înțelegere a adresatului, care, în vizunea lui A.G., nu putea fi limitat la „Tânăra generație” bucureșteană, ci trebuia extins la întreg tineretul românesc. De aici, o nouă formă a lucrării, pe care o reflectă titlul *Tineretul românesc de după război. Bilanț și încercare de îndreptar*.

Pe măsură ce lucrul înaintează, *Îndreptar pentru tineret* (alternând, uneori, cu *Orientare*) se stabilizează ca titlu operațional.

Îndreptarul pentru tineret se întrevide în ce publică Anton Golopenția încă din anul 1931 precum și în pagini apărute după perioada de redactare intensă 1934–1935. Am reprodus în *Anexa* la prezentul volum articolele *Etsel Andergast. Tânărul de azi în romanele lui Jakob Wassermann* (1931) și *Datoria jertfei de liniște* (1932), alături de *Situația intelectualilor români* (1934) și de mai târziu *Răspunderea cărturarilor* [1937].

Conținutul Îndreptarului

Cu excepția ultimului, capitolele *Îndreptar*-ului se dispun în perechi. „*Tineretul românesc*” e un răspuns la „*Generația tânără*”. „*Fundătura*” prezintă impasul marcat de prezent în raport cu ultimii 150 de ani din istoria țării, discutați în capitolul „*Drumul*”. Capitolul „*Bidimensionalitatea vieții*” cumpănește cele spuse în „*Cultură, cărturari*”. Capitolul final, „*Orientare originală în România modernă*” sintetizează ansamblul.

Capitolele critice „negative” — „*Generația tânără*” și *Fundătura* — sunt relativ scurte în economia de ansamblu a volumului.

Capitolul „Generația tânără” e de citit alături de textul cu note de pamflet *Anton Golopenția către Brutus Coste* și de textul intitulat *Scrisoarea*, adresat probabil lui D. Gusti (ambele reproduse în *Anexă*).

Textul adresat lui B. Coste dă glas mișcării inițiale de revoltă din care va izvorî reflecția asupra unei reorientări a tineretului românesc:

Voi face portretul „Generației tinere”. Voi arăta cum perseverează oarbă pe căile civilizației „fracționate”, începută de boieri și continuată de cei care i-au înlăturat ca să fie ei boieri. Voi arăta cum „pofta boieririi” și, de fapt, halucinația „Apusului” îi umple de resentiment pe cei care nu capătă acces la boieria din oraș, în schimbul diplomelor câștigate; cum în sfârșit același apetit se încuibează tot mai adânc în mulțimea, an de an sporită iară, a țăranilor săraci, pentru care nu vorbește nici un partid. Voi arăta cum cărturarii dintre cei tineri dezertează de la misiunea care le revine în închegarea societății românești, cum se îmfundă și se împotmolesc în ei înșiși, destramă tineretul de tehnicieni și-l lasă în plata Domnului pe cel meșteșugăresc sau de la țară. Toate acestea, pentru cultul unei civilizații care a ajuns să se îndoiască de ea însăși (Apusul). — Voi arăta cum această perseverare pe făgașe învechite, patronată la București, a acoperit cu totul ceea ce trebuia făcut înainte de toate. Am uitat că am ajuns vremea când mai toți românii au izbutit să aibă parte de un stat românesc. N-am cum vorbi de slăbiciunea de înger a celor bătrâni, care n-au găsit mai nimic de făcut. Dar pot să mă înfuriu gândind că acești cărturari tineri ai Bucureștiului, pe care mai mult ca pe toți ceilalții trebuie să-i socotesc vinovați, în loc să caute chipul de a scoate un întreg adevărat trainic din alăturarea aceasta de

românimi deosebite, au găsit de bine să ne facă să știm câțiva „moderni” mai mult, adâncind mai rău deosebirile. Ce folos de o vorbă aci și de alta acolo. Nu e de ajuns să fi nimerit o dată ceea ce trebuie; se cere întâi de toate să știi deosebi futilul de esențial.

Ruptura între generații sugerată de numele „Generația tânără”, arată A.G., e un fenomen bucureștean limitat la un număr restrâns de literați, care „ocupă în mare măsură opinia publică”. Din 1929, ea și-a adăugat ruptura între cei formați înainte de Primul Război Mondial și „încăpuți în slujbe” și cei care, surprinși de criză, aspiră fără șanse la convertirea în situații a diplomelor obținute. Într-o „societate numai indivizi”, pierduți „ca amoebele în lume”, „Tânără generație” marchează un eșec. Reprezentanții ei se destramă, încercând, pe linie Junimea, europenizarea completă, ca și cum „Cultura” ar fi unică pentru toate popoarele și ca atare importabilă fără rest, preluând fără discernământ „succesiunea fin de siècle și toate crizele și conflictele Apusului” sau cufundându-se în sine și în viața proprie. Soluțiile individuale adoptate de tipul european românesc (Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu sau Petru Comarnescu) nu sunt generalizabile. Obsesia autorealizării precipită ratări, mascând faptul că „viața noastră are dintru început două dimensiuni: una a *legii ei individuale* și alta a *înrădăcinării ei într-un neam și a trecerii ei într-o vreme*. A uita dimensiunea a doua înseamnă a dezerta într-un simulacru de viață”. Temele majore care rămân ignorate sunt cele cu care se confrunta România de după Primul Război Mondial, și anume „1) omul României întregi” și „2) consolidarea țării, care să-și fi cucerit spațiul întreg românesc și timpul românesc”.

În provincie, fenomenul „Tânără generație” nu este înregistrat. Dezorientarea nu e însă doar o problemă locală, bucureșteană, sau una punctuală, a titraților fără posturi, ori a radicalizării anarhice a tineretului, ci e de fapt o problemă a întregului tineret al țării.

Capitolul „Tineretul românesc”. Tineretul românesc este — subliniază A.G. — dispersat, constituit din grupuri și indivizi izolați în spații sociale și geografice distincte sau în opțiuni politice diferite:

Țărănimea tânără stă deoparte, ucenicii, calfele, muncitorii tineri de la meșteșugari și din întreprinderile comerciale și industriale din orașe, de alta, tineretul înșcolat, în sfârșit, iar de alta. Inși

singuratici, în fiecare din aceste categorii; din când în când, grupuri înăuntrul lor, chemate la viață de partide politice, de organizațiile muncitorești, asociații pentru a apăra interese materiale, grupările unor reviste sau formule patriotice răsuflate.

Cartiere-generale politice ale tineretului universitar se înregistrau în anii 1930 – arată autorul – la București și Iași. Bucureștiul era, în plus, cartierul-general al ideologilor „Gerației tinere” (în fapt al cascadei de „generații tinere”, de la absolvenții de liceu, la studenți și tinerii profesioniști). Tineretul ardelean se regrupa la Cluj. Începuturi de viață locală a tineretului se înregistrau la Timișoara, Chișinău, Cernăuți. În universitățile de provincie funcționau tineri absolvenți de universități apusene sau bucureștene.

Criza tineretului îmbrăca, în consecință, forme multiple, materiale, morale și politice:

Situația „materială” a aproape fiecăruia din cei ieșiți din școli [în] anii din urmă e mai mult decât dubioasă: scriitorii tineri se destramă sufletește și vorbesc despre „ratarea generației”: legionarii diferitelor formațiuni politice tinerești sunt destul de încrâncenați ca să se jertfească, dar lozincile lor nu s-au dovedit constructive până acum. Iar la tineretul muncitoresc, meșteșugăresc și plugăresc, ale cărui perspective nu sunt întru nimic mai bune, ajuns într-o fază de însușire lesnicioasă a formei de viață până acum proprie exclusiv păturilor orășenești, pe cale de a se emancipa de prestigiul social al acestora, tot mai sensibil și mai dispus să se socotească nedreptățit, gata în curând de a-și satisface singur nemulțumirile, se strâng nodurile unui conflict care poate primejdui existența statului românesc.

Faptul că se vorbea atât de mult despre „criza tineretului” era, pentru A. G., „simptomul unei dezorientări generale românești”, al unei crize totale, al unui moment de răscruce în viața țării: „Tineretul nu iese la iveală ca atare decât când certitudinile axei de orientare a unui neam se prăbușesc. [...] Debandada tineretului și, la fel, sentimentul datoriei de a reforma totul sunt o acuzare continuă a lipsei de autoritate substanțială a generațiilor celor maturi și bătrâni”.

Cei tineri erau chemați așadar să confrunte, să înțeleagă și să se înroleze în depășirea crizei pe care generațiile mature nu o dominau:

[...] e una din însușirile vieții ca fiecare generație să creadă opera ei definitivă și să nu înțeleagă multe din îndatoririle cu care se naște generația care e chemată să ducă mai departe cu alte câteva decenii viața neamului și a statului lor. Faptul că tineretul, generația pe umerii căreia se va sprijini în curând România, să fie atât de puțin lămurită asupra [lor]; numărul crescând al problemelor pe care conducătorii de acum ai României n-au cum le soluționa cu adevărat din pozițiile lor; neputința de a accepta atitudinile indică faptul că neamul nostru se pregătește să intre într-o altă etapă a existenței lui. Noi nu devenim totuși conștienți de faptul că refuzul nostru față de atitudinile României de azi implică munca de a le găsi pe celelalte, că nu putem încheia critica noastră a României de azi printr-o calmă bucurare de situația ajunsă, sau să criticăm în gând și să păstrăm în faptă. Negația implică, dacă exprimă o neputință de participare și nu e simplu verbală, datoria de a desprinde noua ordine pozitivă care se cere realizată. / Convingerea care stă la temelia celor spuse aci este aceea că, în întregul ei, „criza tineretului” este simptomul unei *crize totale*. Neamul românesc a ajuns din nou la o răscruce a existenței lui. Iar răspunderea acestei răscruce o au cei tineri.

Ignorându-și misiunea, tineretul trecut prin școli, se instalase însă, fie în starea de criză, de disponibilitate *dizolvantă*, aspirând să răzbească „în cadrul unei României contestate sau criticate radical”, fie în critica stărilor de fapt sau în crize de împrumut. Faptul că educația cuprindea de acum porțiuni sporite ale tineretului țărănesc sau târgovețesc-muncitoresc accentua răspunderea intelectualilor. În România momentului, alături de generalizarea școlii, se impunea — arată A.G. — o *asanare spirituală a păturii de sus* (dominată de „literații lumii întregi”, de „târgovețime cu halucinația progresului” și complexe de inferioritate imitate după intelectuali, sau de obsesia „autorealizării”), ca ea să nu exercite o influență negativă asupra celorlalte păaturi sociale. Trebuia oprită „evoluția care a dus, de la *criticismul cicălit* al Junimii (nu producem știință și artă la înălțimea unui Apus deificat), la cei de o vârstă cu noi, mândri că sunt

tot așa de dezechilibrați ca modelele lor din boema fără misiune și fără credință *a fin de siècle*-lui și a anilor de după război, și *români numai fără voia lor*".

Începutul putea fi asigurat prin Fundațiile Regale și Echipele studențești, printr-un recensământ al intelectualilor fără post (cu planuri de utilizare a lor în biblioteci sau Echipe), prin ASTRA, hanuri de drumeție în țară pentru tineret, antologii pregătite de tineri privind istoria României etc. Se impunea ca munca intelectualilor care atingeau, în țară, „o înălțime exemplară” (a unor Nicolae Iorga, Sabin Manuila, Dimitrie Gusti, Sextil Pușcariu) să nu mai rămână fără răsunset, ca intelectualismul să nu mai fie „dezlegat” de apartenența la țara proprie, se cerea demolit exclusivismul pe generații.

Capitolul „Drumul”. Trecerea de la examinarea izolată a „Generației tinere” la situarea ei în ansamblul tineretului și apoi la raportarea acestuia la România trecută, prezentă și iminentă fusese anunțată de A.G. în scrisoarea către B. Coste: „Problema *Tinerei generații* e steapă, oricât de savant ar fi pusă, dacă nu se privește acțiunea cărturarilor tineri în funcție de întreg tineretul românesc și dacă acesta nu e privit în funcție de România de azi, de până acum și de cea care poate veni mâine (*care se pregătește*).”

De la sfârșitul veacului al 18-lea, istoria românească a fost dominată de „vrerea obștească de ridicare” (Horea, revoluția lui Tudor Vladimirescu, revoluția de la 1848, Apusul văzut ca „pildă de democrație, liberalism, administrație”). Pentru Bălcescu, europenizarea, care asigurase eliberarea de sub ruși, turci, austrieci, trebuia să fie urmată de „întregirea românului în drepturile sale de om, de cetățean și de nație, reorganizarea statului, a societății și economiei românești... și unirea tuturor românilor în statul lor”. Cei 150 de ani ai modernizării României au corespuns în mare unei perioade de ascensiune. S-au înfăptuit Unirea, întregirea țării, împroprietărirea țăranilor, votul universal masculin, s-a trecut la industrializare (în viziunea unor Petre S. Aurelian, Alexandru D. Xenopol, Ștefan Zeletin, Mihail Manoilescu). Partidul liberal, concentrat pe urbanizare și industrializare preconiza culturalizarea țărănimii adulte și transformarea treptată a țăranilor în burghezi prin educație. A urmat însă, curmând proiectele activiste renăscute, criza economică.

Pașoptiștii adoptaseră, din programul lui Bălcescu, doar europeanizarea, văzând în ideile și instituțiile occidentale, nu soluții locale „izvorâte din configurația politică și conformația sufletească a anumitor neamuri și din tradițiile și prefacerile statului lor”, ci soluții universale absolute.

După unire, pătura boierească fusese silită să admită la conducerea țării, alături de ea, boierii mici, târgoveții, duhovnicimea, din care s-a constituit burghezia. Rămâneau pe dinafară mazilii, răzeșii, clăcașii. Civilizarea, urbanizarea au fost promovate „fracționat”, doar pentru păturile orășenești, cu excluderea satelor. La sfârșitul secolului XIX, „civilizarea” adusesse, atât la liberali cât și la conservatori, „deprecierea trecutului”, „vidarea de substanță a conceptului națiune română” (care se menținea doar în Ardeal), cultul „valorilor pure”, al progresului, „[h]alucinația conjugată a Apusului și a Viitorului”, pe scurt, o „stare de depersonalizare colectivă”.

Europeanizarea nu a fost problematizată, România trăind, arată AG., „într-un Apus imaginar” fără ținuturi, tradiție, țărani sau mică burghezie, redus în reprezentări la câteva capitale „avansate” cum erau Parisul, Berlinul, Londra sau New Yorkul. Funcția conducătorilor se limita la „importul mijloacelor de civilizare” și „intensificarea consumului de civilizație în țară”. Orașele se clădeau pornind de la „idealuri”, fără legătură cu satele sau regiunile și fără raportare la ansamblul țării. România devenise treptat „suprafața pe care năzuiesc spre civilizație oameni care vorbesc românește”. Primul Război Mondial și anii care i-au urmat au întrerupt doar în parte procesul. Criza anilor 1930 l-a făcut evident.

Capitolul „Fundătura”. Situația României în anii 1930 nu mai permitea ignorarea faptului că România se afla într-un impas, în care ajunsese în fapt de la mijlocul secolului XIX: „Cred că am intrat în această fundătură atunci când gândul generației Bălcescu – europeanizare pentru a ridica românescul – a fost trunchiat, când mijlocul a acoperit și a făcut uitat scopul.”

România modernă se construise dramatic, printr-o ruptură provocată de convertirea la forma de viață a burgheziei apusene, mai puternică în Vechiul Regat, spre deosebire de Ardeal, care rămăsese în mai mare parte țărănesc. Trăită cu fervoare de convertit, occidentalizarea a accentuat ruptura între generații și izolarea

Bucureștiului de restul țării. Ținta formulată de Bălcescu, a fost redusă treptat de Junimea și neojunimiști la idealul cultural de „ajungere în civilizație a Apusului”, adoptat de politicienii liberali și conservatori deopotrivă. Pentru a *grăbi* civilizarea, aceștia au recurs la civilizarea „fracționată”, limitată la populația urbană. Ca rezultat, generația nouă postbelică și, în fapt, românul mediu în general, nu-și mai cunoștea țara și trecutul, limitându-se la formule existențiale de om universal, exclusiv individuale.

Inevitabilă și, ca atare, firească, dezorientarea traversată de România post-pașoptistă îi evoca lui A.G. îndoiala de la mijlocul drumului încercată în ascensiuni:

Mersul generațiilor în drumul spre zărilor ivite neamului lor e ca drumul călătorilor care năzuiesc să urce munți înalți. De pe câmpie, înainte de urcuș, ținta și calea se lasă ușor cuprinse din ochi; *în drum*, când fiecare pripor se cere luat, fiecare povârniș trecut, peripețiile în parte covârșesc mai totdeauna gândul țintei, apropiate totuși fără încetare.

În mare, anii de modernizare traversați de România aduseseră schimbări esențiale. Dezorientarea exacerbată de criză punea însă în cumpănă realizările și se cerea reflectată și depășită cu hotărâre:

Ceea ce ne lipsește, rădăcina tuturor scăderilor umilitoare ale prezentului nostru este rânduirea vieților noastre în parte și a vieții noastre obștești în perspectiva adevăratei noastre valori ultime, în funcție de statul neamului nostru. Avem nevoie de o orientare originară în raport cu trecutul nostru, în raport cu prezentul nostru și cu posibilitățile lui, și în raport cu situația noastră planetară, în lumea veacului al 20-lea.

Pentru a reuși, era necesară punerea laolaltă a energiilor naționale din București și din provincie:

Ne trebuie un nou stil românesc: unul care să atace problemele românești, a căror aprehensiune o au în mai mare măsură intelectualii din provincie, cu impetuoșitatea Bucureștilor. Trebuie să ajungem să gândim temele românești, fără resentiment și mărginire provincială, fără ascuțiș împotriva unor „înstrăinări”.

Capitolul „Cultură, cărturari”. Generațiile mature din pătura de sus a orașelor românești — scrie A.G. — concepeau cultura în mod abstract, ca fiind una și aceeași la toate popoarele occidentale și ca atare transmisibilă tuturor de-a gata, în mod egal, prin educație. Nepercepută rămânea diversitatea culturilor, legătura organică dintre tradițiile, regiunile sau oamenii anumitor țări apusene și culturile care s-au dezvoltat în cadrul lor. Nu era înțeles timpul lăuntric de evoluție al fiecărei culturi, altul decât timpul calendaristic, care poate da iluzia contemporaneității:

Când vedem că avem și noi avioane și posturi de emisiune ca francezii și englezii, zicem că suntem *la pas* cu ei, contemporani cu ei, sau cel mult că mai avem un pas să fim la pas. Chiar dacă avioanele noastre ar funcționa [tot] așa de bine, aviația noastră ar fi [tot] așa de bine organizată, n-ar fi așa. Am fi asemenea în înzestrarea mașinilor. Ne-ar lipsi toată seva din care au răsărit la apuseni aceste mașini. Ele au venit după zece veacuri de reluare a culturii antice.

Cultura românească se afla, arată A.G., încă la început. Excesul de teorie (în dauna observării faptelor), bulimia bibliografică blocând „instinctul pentru esențial și necesar”, eternizarea în rolul de ucenici ai „culturii occidentale” se cereau înlocuite cu explorarea solidară, responsabilă și vizionară, a realităților vieții românești: „Cărturarii de la București trebuie să câștige simțul răspunderii. A fi cărturar nu înseamnă numai a se exprima. Cărturarii din Ardeal trebuie să capete, dincolo de meticulozitatea lor, și lărgimea îndrăzneță a gânditului pentru România.” Misiunea cărturarului era simplă: „A privi cu iubire, a vedea vrerea surdă, toată puterea latentă.”

Școala noastră era încă de împrumut: „cu excepția școlilor tehnice într-o oarecare măsură, [ea] califică funcționari, nu scoate elemente productive”. Nu de optimizarea împrumuturilor prin celebrata critică a *formelor fără fond* era de acum nevoie în România, ci de preluări selective, adaptări, soluții creatoare: „Trebuie văzut dacă o anume nevoie poate fi satisfăcută de o instituție europeană; dacă da, luată, dacă nu, creată una. Europeanul nu ne trebuie și nu e util global. Știm că nu ni se potrivește pe de-a-ntregul (acțiunea istorismului împotriva

universalismului).” În acest proces de cumpănire, cărturarul avea de jucat un rol important.

Orientarea necesară spre realitatea românească, spre trecutul și spațiul românesc a cărturarului nu e ideologică sau politică:

[...] n-avem nevoie de ideologi care să gândească de acum asupra orientalității noastre, ori să scrie despre ‘specificul național’. Trebuie să trecem dincolo de dialogul liberali, oameni ai progresului și ai europenității / conservatori, ori reacționari, moralizanți și gata să accepte orice, numai Europa nu. Trebuie să scoatem din noi oameni noi, care să fi depășit planul acestei antiteze. Oameni calmi și conștienți, ai faptei conștiente.

Premisele europenizante fuseseră, de altfel, în viața românească, conservatoare pe cât liberale. Iar naționalismul ideologilor conservatori, preluat de grupările de dreapta și promovând „cultul exclusiv al țăranului; țăranul vremii identificat nelămurit cu neamul întreg de la un moment de mărire trecut; specularea contrastului sat-oraș; cultul trecutului până la a uita prezentul etc.” era vădit unilateral.

Definirea cărturarului e importantă dincolo de economia *Îndreptarului*. Ea pare a include, ca note distinctive, ideea de îndrumător, de „profet în care capătă glas realitatea”. „Avem destui scriitori, n-avem îndrumători”, scrie A.G. Nu întâmplător, el a optat pentru termenul de *cărturar*, iar nu pentru cel de *intelectual*. Delimitarea între cele două funcții, care se întrepătrund dar nu coincid, ar fi utilă pentru clarificări prezente necesare. Pentru moment, mă limitez la a insista asupra rolului pe care îl are de jucat cărturarul în viziunea lui A.G. De la început, remarcăm o surdină, cărturarul nefiind asociat cu idealuri sau programe și nediferind esențial de oamenii atenți la real și la semeni din jurul său:

Cărturarul nu e chemat să traseze „idealuri”. Chiar dacă a avut o intuiție justă și a cerut ceva necesar, la un moment anume „idealul” devine inadecvat. Cărturarul nu e nici măcar chemat să stabilească programele pe care oamenii de acțiune să le înfăptuiască. În acest caz, teoria compromisului necesar, a compromiterii necesare a programului, de îndată ce intră în zona omului de acțiune, e neîncetat necesară. / De fapt, cărturarul-îndrumător (nu interpretul, pedagogul...) e chemat să vadă, să

tălmăcească, să familiarizeze oamenii cu situațiile noi, să le facă cu puțință reacțiuni și comportări adecvate, tuturor, și oamenilor de acțiune într-o oarecare măsură. Ceva nou și neașteptat se găsește în reacțiunea oricărui din oamenii într-un fel mai deosebiți, adică înzestrați cu o comprehensiune mai adâncă.

Și, mai departe: „Există numai o cărturărie îndrumătoare, tot așa de prinsă în cursul vremii, tot așa de supusă lui, ca oamenii de faptă, ca ultimul muncitor, al cărui răspuns la existența lui e că muncește pentru a-și crește copiii și a-și ține gospodăria.” Cărturarul este, cum spusese Fichte despre savant, „omul cel mai înalt adevărat” dar nu are cum își revendica postura de lider sau expert. El este un explorator, ochi și gând al poporului său.

Criza cărturăriei, la noi ca și în alte țări, venea din faptul că cei care o reprezentau nu mai aveau conștiința menirii și răspunderii lor. Pentru a le clarifica, A.G. pornește de la ideea diviziunii muncii în economia politică:

Spre deosebire de situația dinainte de război, când lumea era mult mai accentuat divizată într-un rând de state mari industriale și restul de state și de colonii producătoare de materii prime, preferențele manifestate în anii din urmă au vădit că, deși o anume diviziune mondială a muncii subzistă, unitățile înăuntrul cărora operează cu deosebire diviziunea muncii și la care se raportează originar activitatea tuturor categoriilor de producători și de transmițători sunt statele, așezările politice ale neamurilor. / Funcțiunea tuturor categoriilor de muncitori implicați în procesul de producere și de transmitere de bunuri materiale nu e deloc problematică. Fiecare trebuie să se consacre sectorului deferit ei, iar unitatea la care trebuie să raporteze e, nemijlocit sau mijlocit peste ocolul străinătății, totdeauna statul neamului din care face parte.

Chiar dacă acceptă ideea unei diviziuni sociale a muncii, cărturarii și artiștii (de multe ori și savanții) – producători de bunuri imateriale – rezistă la ideea unei raportări „originar[e] la neamuri și la state” a acțiunii lor, raportându-se doar la cultură în general, ca valoare în sine, fără hotare.

Cărturarii au însă o funcție care nu poate fi eludată în raport cu poporul lor. În România, funcția aceasta era — arată A.G. — dublă. În primul rând, ei trebuiau să facă accesibil *spațiul și trecutul* românesc dând românilor „o axă fermă, după care să-și poată orienta faptele și viețile”. În al doilea rând, „odată ce și-au câștigat această axă și au pus-o la îndemâna țării, [ei trebuiau] să cerceteze și să lămurească, din perspectiva ei și pentru români, problemele României prezente (spor de populație, industrializare, situația noastră în lumea popoarelor) și să mijlocească *o cunoaștere din perspectivă românească a lumii*”.

Cărturarul, ca și artistul sau omul politic sunt prinși în cursul vremii și în unitatea poporului lor: „Toți, cărturarii, artiștii și conducătorii de felurite grade sunt dispuși între tipuri polare. Fiecare face ceva, un fragment, călăuzit de tradiția creată de un altul, întregind-o uneori, mijlocind-o altora, de obicei. Fiecare își are rostul lui în întregul fără rost al unității; realizează fapte deosebite, din viața lui, totuși.

Capitolul „Bidimensionalitatea vieții”. Trăim pe două planuri distincte: cel al destinului nostru individual, aflat „sub vreme”, și cel de parte a unui întreg superior, țara căreia îi aparținem, încercând să menținem calea de mijloc între cerințele lor respective:

Viața fiecăruia dintre noi este o mijlocie continuă între legea individuală a existenței noastre și legea unor unități mai mari, cărora le aparținem dintru început. Fiecare din noi e un întreg și, totuși, numai partea altui întreg de ordin superior. Nu putem trăi în-de-noi, mai bine[-zis], nu putem să ne închipuim că trăim în-de-noi; tot atât de puțin putem trăi uitându-ne cu totul, ocrotitori ai familiei noastre sau ai unor prieteni, robi ai măririi neamului sau ai înaintării și ai binelui omenirii. Asemenea corpurilor cerești, care intră într-o scară de ierarhii cosmice, trăim legați de un rând de ordini, în viața noastră cu oamenii.

Nici unul din aceste planuri nu poate fi dominat. Putem însă trăi în dialog cu fiecare dintre ele, evitând „formulările sunătoare și spuse numai într-o doară, despre puterea voinței, despre sublimul idealurilor, despre om, încoronarea și stăpânul naturii” sau „paroxismul împlinirilor de datorii”:

Viața e un dialog al omului cu lumea. Nu stăm între „ideal” și lume, plămădind-o pe aceasta pe potriva celui dintâi. Ci trăim într-un întreg care ne depășește, înăuntrul căruia ne putem orienta, căruia i ne putem adapta, al cărui rost, însă, n-avem cum îl ști, cum n-avem cum ști de ce ne naștem, trăim și murim. [...] Nici în viața noastră cu noi și în lume, nici în viața neamului nu ne e dat să stăpânim absolut; ne e dat să trăim într-un dialog cu menirea noastră, cu viața neamului, cu lumea. Le înțelegem, ne putem orienta în cadrul lor. Le putem mlădia întrucât ne supunem lor, întrucât rămânem în linia lor. Trebuie să rămânem însă totdeauna față în față cu viața noastră, cu realitatea naturii, a neamului și a istoriei. Nu trebuie să așezăm între noi și ea perdeaua unor „idealuri” și „tălmăciri” răsuflete.

Programul care derivă din acest mod de a privi îmbină avântul cu luciditatea:

Ne declarăm din nou în epocă eroică: nimic românesc să nu ne fie străin. [...] Să nu ne mai simțim „euri” prometeice: *inserare în neam*. Să ne aducem aminte că avem trup; să ne simțim părți ale universului și pieritori mărginiți; *inserare în cosmos*. [...] Trebuie să ne vedem țara între alte țări. Neluată în seamă... Și să ne acceptăm misiunea cu inima pătimaș sfâșiată de grija ei. Munca de început nu trebuie să se oprească la gesticulația politică. [...] Să ne întoarcem la temele primordiale ale vieții noastre de oameni din neamul românesc, disciplinați, severi și răbdători. [...] Trebuie să trăim vieți de o ardoare constructivă. [...] Trebuie să ne acceptăm destinul cu ochii deschiși. Să nu trăim în intemporal. [...] Destin nu e, în România, altul decât înnoirea. [...] Să ne săvârșim destinul, alegându-ne aliați, împotriva pierderii în cotidian și anodin și împotriva inerției unor tradiții golate de cuprins, la înaintașii care ne pot fi de ajutor. [...] Trebuie să începem prin a părăsi concepțiile uzuale ale culturii românești, ale funcțiunii intelectualului, și toate implicațiile lor. Datoria noastră, întoarcere la realități. [...] Trebuie să știm să ieșim din cotidian, cu fărâmițarea lui, și să ne judecăm în perspectiva unor intervale mai lungi ale istoriei noastre. [...] Nimic românesc să nu ne fie străin.

Nota gravă („Noi românii nu trebuie să uităm că neamurile pot să și piară. Că-și pot pierde statele și pot să se destrame și ele.”) naște un îndemn pe măsură:

Trebuie să recâștigăm această grijă pentru ceea ce e dincolo de noi. Și, frământați de ea, să ne punem din nou problema României. Să ne așezăm în fața ei, *fără nici o falsă cruțare*. Am uitat cu totul cât de tânără e România modernă; trăim de azi pe mâine parcă am fi viermii dintr-un stârv, care pot socoti eternă prada aceasta a lor. Trebuie să ne eliberăm de lanțul feluritelor judecăți și prejudecăți despre România, de care sunt îngreuiată mai toți cei ce gândesc în România. Și să ne punem limpede și proaspăt în fața chiar a faptelor.

Trebuie ieșit din „superficialitatea aferată”, din nostalgiile (pentru India, America, Spania) „provocate de jalea lipsei noastre de rost la noi acasă”. Rolurile de convertit fervent (la occidentalizare) sau de urmaș (al Junimii în cazul cărturarilor, al urmașilor pașoptiștilor în cazul politicianilor) se cer abandonate. Tineretul e chemat la acțiune eficace.

Capitolul „Orientare originară în România modernă”.

Îndreptarul nu e menit să ofere soluții sau să judece regimuri, ci să îndemne la examinarea de către fiecare, din perspectiva istoriei țării, a problemelor noi care se puneau României în cadrul procesului global de concentrare socială tinzând „până unde putem întrevedea” — scrie A.G. — spre „o omogenizare înăuntrul câtorva state supraviețuitoare”. Epoca impune orientarea atenției asupra satului și a orașului deopotrivă; ieșirea din opozițiile dreapta/stânga, stat țărănesc/industrializare; educarea poporului „pentru ca țărani să nu devie mijloc, deznădăjduiți și barbari”; obligația de a utiliza realist, în serviciul României, toate intuițiile fertile. Nu trebuie exagerat rolul satului („Suntem un popor cu o *țărănime apucată de apetitul orașului*, cu orășeni care au uitat țara”), al națiunii și al statului, nu sunt utile întoarcerile la Alexandru cel Bun, satul răzășesc, nostalgiile romantice, Eminescu, ortodoxie sau devizele politice iscate din resemnare, disperare ori speculații (naționalismul conservator al lui Kogălniceanu, Russo, al maioreșienilor, al lui Iorga, anticapitalismul, antisemitismul, comunismul). E „vremea ca alții să formuleze din nou crezul în noi înșine și datoriile pentru deceniile viitoare”.

Românii nu-și cunoșteau trecutul, țara, vecinii: „Nu ne cunoaștem vecinii, iar prestanța numărului nostru și întinderea teritoriului pe care-l locuim e compromisă de lipsa de coerență sufletească și politică.”

Iminența unui război nu era luată în calcul: „Trebuie să contăm cu un război. Ce facem noi ca să ne apărăm? Ne înarmăm sufletește? Nu. Paradox: această înarmare sufletească de abia ar garanta pacea. Am impune în străinătate. Suntem o țară fantomatică, nu se contează cu noi. Cu slavii da, cu ungurii. Nu se vorbește despre noi în străinătate; nu sunt reviste care se ocupă de noi. Corelatul acestei situații este că nouă nu ne pasă de noi.”

Problema socială a țărănimii nu mai putea fi rezolvată în anii 1930 – arată A.G. – prin împroprietărire, ci prin industrie descentralizată, care să creeze posibilități de trai suplimentare pentru cei cu pământ insuficient, evitând tensiunile sociale (ele începuseră deja în mahalale). Industrializarea trebuia văzută „ca o operație necesară pentru dăinuirea noastră istorică, nu ca un prilej de îmbogățire pentru o pătură”. Ea era un proces în curs de desfășurare, care se cerea planificat și preluat de grupuri noi de profesioniști, pus în legătură cu lumea prin comerț:

A venit ceasul inginerilor, al industriașilor și al negustorilor agili, al medicilor și al statisticienilor. Începe să se închege o industrie a României. Există punctele de plecare (și materialul și elementele) pentru o acțiune de planuire și de organizare a României: ridicarea productivității muncii agricole prin organizarea centrală și temeinică a distribuției în țară și a exportului produselor, prin asanarea medicală a satelor.

România nu putea ignora sau aborda indecis procentul ridicat de minoritari pe care îl avea în acel moment:

Un sfert din populația țării noastre nu e de neam românesc și o parte a neamului nostru trăiește dincolo de hotare. Nu avem totuși o linie de comportare hotărâtă față de grupurile de popoare de alt neam: li se dă, odată mai mult decât comportă unitatea statului nostru, alteori prea puțin, se vorbește uneori despre asimilare, deși n-o întreprindem și n-avem de ce s-o dorim făcută cu forța. Urmarea e că pretextele de protest împotriva noastră nu lipsesc niciodată. Iar pe românii de dincolo de hotare i-am uitat demult, într-o falsă discreție față de vecinii noștri.

Statul român, tineretul românesc se aflau în fața datoriei de a-și asocia tineretul minoritar, în operația de adaptare la noile realități ale epocii:

Cu partea de neromâni a populației statului românesc, a faptului și a gândii numai în perspectiva neamului românesc *nu înseamnă o soluție, ci o evaziune*. Tocmai dacă ținem la neamul românesc și la realizarea lui într-un stat al lui, trebuie să privim în față *acest fapt* al existenței a 25% de neromâni în populația statului românesc. Ungurii sau germanii din România pot să se mărginească la cultivarea naționalității lor, noi trebuie să lucrăm și pentru statul nostru. Pentru coerența, deci pentru temeinicia acestuia, e nevoie de o *colaborare activă* a neromânilor, nu numai de o neutralitate mai mult sau mai puțin binevoitoare. Colaborarea aceasta activă trebuie cucerită. Cucerită, măcar pentru deceniile viitoare, printr-o acțiune de apropiere de statul românesc a tineretului neromânesc, dusă la capăt de tineretul românesc.

Politica externă a României trebuie dusă din perspectiva țării, în conformitate cu interesele ei. Constanta ei („a ne ajuta împotriva unor vecini covârșitori cu aliați depărtați”) nu trebuie să ducă la sacrificarea identității: „E vorba să nu facem însă din alianță politică conversiune totală și aservire sufletească până la a ne uita.” Nu „europenizarea”, „modernizarea” sunt formula, ci prelevarea atentă, alături de tehnica țărilor avansate, doar a acelor elemente de cultură și a acelor soluții care, meditate și cu adaptările locale de rigoare, ne pot fi de folos:

Vom trebui să învățăm și mai departe de la străini; dar pentru a ne trata problemele noastre, nu pentru a-i reproduce, crezând în orice inutilitate care i-a dat în gând cuiva. (Nevoia de a gândii planetar cele românești, de a vedea ce se petrece în toată lumea aceasta devenită atât de mică, dar cu ochii noștri, nu ai străinilor, din perspectiva României.)

Adevărata problemă a tineretului românesc e „problema viitorului României”, care se cere înfruntată și dominată. Ea impune fiecărui tânăr „o viață conștientă și disciplinată prin acceptarea răspunderii pentru destinele României. Locul lui nu e de pe acum, înainte de vreme, în fruntea treburilor, pentru că numai dacă se pregătește

temeinic poate fi mai bun decât cei de azi.” Îndreptarul formulează simplu alternativele și opțiunile:

În loc să trăim ca frunzele în vânt, ne-am crea destinul punând în lucrare posibilitățile noastre. Ne-am da seama, șezând odată să gândim cu teamei, că suntem români, că suntem ai acestei vremi, că nu putem face ceva decât în România și în vremea aceasta a noastră, în loc să ne ținem livresc să purtăm grijă, ca să ne aflăm în treabă, de idealuri, de viitorul omenirii. Ne-am impune, în locul unor griji mari, dar imaginare (grijă de toată lumea, care duce la capitulare în de unul), fapte mărginite, dar reale.

În textul destinat lui Brutus Coste, care e plan vizionar al întregului mai mult decât e pamflet, A.G. scrisese:

Voi trasa liniile mari ale unei orientări originare în România de azi: însănătoșirea spirituală, prin curmarea poftelor spre oraș și fixarea morală a fiecăruia la locul său; o economie dirijată pentru a face cu puțință plasarea surplusului rural în industrii noi și intensivarea culturilor; încorporarea minorităților în stat printr-o toleranță constructivă, și nu prin indeciziunea de azi, când șovăim între toleranță și anulare; o ancorare în tradiția românească și în ținuturile românești; o renunțare la toate jumătățile de gând și *afectările iacobine* [...].

Observații generale

Textul *Îndreptar*-ului este scris din dubla perspectivă de *tânăr cărturar*: (1) perspectiva de *tânăr* aparținând cu simplitate tineretului românesc al epocii (și nu doar unei elite de breaslă), care înțelege să-și împartă viața între o porțiune individuală și o porțiune datorată comunității și (2) perspectiva de *îndrumător*, de „ochi și gând” al țării sale, preocupat să vadă în fiecare etapă istorică ceea ce este și să gândească ceea ce lipsește și ar putea fi făcut.

Lucrul acesta devine evident abia la încheierea lecturii. Cartea se construiește avansând treptat de la criza locală a „Tinerei generații” bucureștene, citită ca un fenomen de dezorientare (care nu poate fi limitat la șomaj, anarhizare, crize de import), la dezorientarea întregului tineret românesc (neunificat prin dialog și efort comun), și de aici la dezorientarea de ansamblu a țării, și căutând, în drumul

parcurs al modernizării României, punctul de deviere care se cere corectat spre a ieși din „fundătura” prezentului. Tineretul, care reprezintă viitorul țării și, ca atare, urmează să preia administrarea și guvernarea ei, este apoi examinat prin prisma unei diviziuni a muncii materiale și imateriale (în capitolul *Cultură, cărțurari*) și a simbiozei între existența individuală și existența în cadrul comunității românești (în capitolul *Bidimensionalitatea vieții*). În cadrul penultimului capitol e detașat de scriitori și politicieni cărțuraru-îndrumător căruia îi revine misiunea de a contribui la clarificarea și plănuirea efortului unit al țării. Arhitectura textului e solidă, subiectul de anvergură.

Așa fiind, *Îndreptar*-ul se diferențiază radical de vasta literatură pe tema tinerei generații care vede lumina tiparului în anii 1930⁵. A.G. nu scrie un eseu (sau grupaj de eseuri) — ideea de a o face fusese abandonată de timpuriu —, nu face o istorie a „Tinerei generații”, o tipologie sociologică a tineretului românesc, sau o istorie a modernizării României, ci optează pentru un text direct și puternic, care să readucă în fața tinerilor din România răspunderea pe care o au pentru viitorul țării și în fața cărțurarilor o idee mai precisă asupra menirii cărțurării, prin evocarea realizărilor și scăderilor ultimilor ani de modernizare românească.

Redactarea *Îndreptar*-ului a beneficiat de o perioadă de ample lecturi meditate din domeniul filozofiei, al istoriei și al literaturii, care sunt evocate explicit în text. A.G. a lucrat simultan la teza de doctorat al cărei subiect îl descria, la 17.7.1936, într-o ciornă de scrisoare către O. Neamțu, ca fiind: „o înfățișare a gândirii politice românești. Etapa de până la Memorandum, Eliade + Bălcescu — Kog[ălniceanu] — Bărnăuțiu — Russo — Eminescu. Deosebesc trei momente: trezirea nației (latinătate, reamintirea trecutului politic propriu, îmbărbătarea prin ideea progresului incoercibil spre libertate), facerea planului de organizare politică (Bălcescu, Kogălniceanu, Eminescu), critica a ceea ce s-a produs (conservatorii, prin Junimea) și apărarea planului (socialism). De la Memorandum, istoria noastră îmi pare a avea un alt ciclu, în mijlocul căruia stă unitatea națională, așa cum în mijlocul celui dintâi sta reclădirea statului românesc, și care e mult mai sărac în gânditori politici (Iorga, Zeletin, Motru) și mult mai puțin conturat” (*Cronologie*, p. LXX; *Rapsodia IV*, p. 147). Subiectul tezei a fost redefinit de mai multe ori, la un moment dat el a fost chiar restrâns la *Nicolae Bălcescu*,

despre care A.G. a plănuisit apoi să scrie cartea amintită în *Îndreptar* (*Cronologie*, p. LXVIII). Tot în perioada *Îndreptar*-ului se situează lucrul la un articol intitulat *Rostul actual al sociologiei*, menit să apară în volumul omagial dedicat lui D. Gusti, dar încheiat mai târziu⁶, la o carte intitulată *România*, și la un număr de comunicări (cf. *Cronologie*, p. LXVII-LXXIV), în ale căror titluri se întrevăd teme ale *Îndreptar*-ului: *Momente principale în istoria poporului român*, prezentată la a II-a reuniune Südosteuropa-Kolleg (Boberhaus, 23-30 septembrie 1934), *Acțiunea Apusului asupra românilor* (16 noiembrie 1934, la Institutul de cultură și istorie universală din Leipzig), *Începuturile Principatelor și problema originii românilor* (ianuarie 1935, la același institut), *Problemele pe care le ridică țărănimea din România* (ianuarie 1935, la Catedra de Studii est-europene de la Halle), *Starea socială și frământările politice din România în jumătatea a doua a secolului al XIX-lea* (26 septembrie-8 octombrie 1935, a III-a reuniune Südosteuropa-Kolleg de la Boberhaus), *Situația și problema științelor sociale* (Seminarul de Filozofie/Lucrări independente al profesorului Gehlen de la Universitatea din Leipzig).

În plus, A.G. era în contact cu publicațiile din țară, despre care a scris mai cu seamă în corespondență. Dintre acestea, sunt amintite expres în *Îndreptar* eseuri despre „Tânăra generație” ale lui Mircea Vulcănescu sau Petru Comarnescu. La primul, A.G. nu are cum accepta nu numai limitarea la un grup restrâns de publiciști aproape exclusiv bucureșteni sau abordarea eseistică, ci și categorii de tipul „activism prin disperare” sau „istorism prin resemnare”. Pentru A.G., singura formulă posibilă este istorismul, viața individuală se armonizează firesc cu viața dedicată comunității de apartenență, tineretul fiind chemat prin firea lucrurilor la existență responsabilă. La Comarnescu, așa cum a scris explicit, A.G. nu accepta prometeismul, considerând esențială înțelegerea faptului că trăim „sub vremi”, în contexte complexe care nu pot fi decât parțial înțelese. A.G. citise, după toate probabilitățile, eseurile lui Eliade, precum și *Întoarcerea din rai* și *Huliganii* și era la curent cu ce scria E. Cioran, aflat în același răstimp în Germania, despre discuțiile pătimașe cu care a scris în mai multe rânduri în scrisori. *Schimbarea la față a României* publicată de Cioran în 1936, ca și *Îndreptarul pătimaș* scris de același între 1940-

1944 marchează de altfel, dintre textele scrise în epocă, puncte dintre cele mai depărtate de gândirea expusă în *Îndreptar*.

Impresionează, în text, efortul de a expune cu calm și fără dramatism lucruri și gânduri trăite intens. E suficient, din acest punct de vedere, să comparăm stilul textului trimis de A.G. lui Brutus Coste (și, după toate probabilitățile, lui Victor Rădulescu-Pogoneanu și Octavian Neamțu deopotrivă) cu vocea domolită a fragmentelor care vorbesc despre „Tânăra generație”, tineret sau civilizarea „fracționată” în *Îndreptar*.

Sunt evitate de asemenea superlativele, retorismul, formulările explicit avântate. Elanul *Îndreptar*-ului e subteran, situându-se cel mai adesea la nivelul ideilor, nu al expunerii.

Poate de aceea, rămân în gând pasajele calde consacrate lui Nicolae Bălcescu în care cuvintele istoricului și cuvintele lui A.G. curg deseori împletindu-se⁷:

Pentru Bălcescu, luând parte la progresul accelerat al omenirii, care începuse în „acel minunat al 19-lea veac”, *neamul românesc soluționa drama lui proprie*, împlinind „revoluția” lui, care-l ducea pe căile ocolite ale istoriei lui concrete la Unirea în același trup a deosebitelor „frângerii ale nației”, la închegarea trainică înăuntru printr-o soluționare dreaptă a tuturor problemelor sociale și afirmare în afară, așa încât să concureze, „împreună cu toată omenirea”, după natura și geniul său propriu, pentru a ajunge la ținta „prea înaltă”, pe care „Dumnezeu i-o ascunde și unde-l așteaptă”. Deși călăuzit de concepțiile Occidentului postrevoluționar: de democrație, liberalism economic, credință într-un progres spre bine și în eficiența istorică a rațiunii și a faptei individuale, trivializate de acum de întreg veacul trecut, deși se servea de noțiunile acestei concepții, Bălcescu resimțea direct și în plin destinul particular al individualității istorice care e neamul nostru și particularitatea problemelor cu care are de-a face.

Gândul unei cărți scrise viu, citindu-l pe Bălcescu și umblându-i drumurile, pe care A.G. nu a ajuns să-l împlinească, îmi pare a merita o înrolare. În anii aceștia în care tinerii noștri drumeteșc desfășurat, ar fi bine ca unul sau una dintre ei să realizeze cartea, încă actuală, despre Bălcescu la care a visat A.G. E de altfel interesant de remarcat că Bălcescu nu figura printre reprezentanții generației pașoptiște amintiți

de Mircea Vulcănescu în articolul *Generație* (*Opere I*, p. 639). Din punctul de vedere al lui A.G., Bălcescu fixase vizionar liniile mari ale unui program complex încă valabil, în raport cu care modernizarea era un simplu mijloc. Programul acesta se estompase însă treptat, chiar în cadrul generației pașoptiste și se cerea cu atât mai mult reamintit cu cât nu se mai făcea auzit decât îndemnul secund al „civilizării”.

Invers, pasajele critice consacrate refrenelor „cicălitoare” ale Junimii și post-junimiștilor și mai cu seamă *formelor fără fond* sau primatului culturii (A.G. recomanda în schimb lectura paginilor de politică externă publicate de Maiorescu în Germania, puțin cunoscute la noi) merită și ele o mențiune specială. Respingerea lui A.G. se întâlnește, în parte, cu cea a lui E. Lovinescu. Mă limitez la un pasaj lovinescian preluat din comentariul la *Istoria civilizației române moderne*, al lui Constantin Ciopraga: „Departee de a fi fost vătămătoare, prezența *formelor* a fost chiar rodnică; prin legea *simulării-stimulării*, ea a produs, în unele ramuri ale activității noastre, o mișcare spre fond până la desăvârșita lor adaptare [...]. Critica Junimii a fost lipsită de simțul contingentelor istorice, pe care le-a reclamat altora.”⁸

Revelatoare sunt și remarcile privitoare la aspectele inoperante sau depășite, alături de cele încă actuale, ale criticii eminesciene. Apărarea *claselor avute* care sunt „hrănitorele culturii”, deplângerea dispariției iminente a *claselor pozitive* (răzeși sau breslași), înlăturate de noua burghezie străină (așa-numita *pătură suprapusă*), naționalismul integral nu țineau seama de evoluția istorică încă din momentul formulării lor. O arătasera Ibrăileanu și Zeletin a căror lectură era indispensabilă pentru a întregi imaginea. Celor care invocau încă în România anilor 1930 asemenea remarci A.G. le atrăgea atenția că „pătura suprapusă” devenise de acum românească, țărani aspirau la viața urbană, iar statul român întregit nu avea cum să ignore problema minorităților.

Pe de altă parte însă, subliniază A.G., critica eminesciană a reformei Cuza nu-și pierduse actualitatea. Sporul de populație dusesse la fărâmițarea proprietăților primite de țărani săraci și, prin vânzări, la creșterea latifundiilor vechi și apariția altora noi. Gândind în prelungirea observațiilor lui Eminescu, A.G. scrie: „Cei de la țară trebuiesc fortificați, nu îndrumați tacit să treacă toți în oraș, fără a le da posibilități de lucru acolo. În loc să deștărânim inutil satele, trezindu-le apetituri urbane care nu pot fi satisfăcute, să dăm o

organizare unitară aparatului economic al statului românesc.” Eminescu a semnalat convertirea modernizării din mijloc în scop, a vorbit despre nevoia întăririi instituțiilor interne și a unei politici externe atente la țările limitrofe, a insistat asupra caracterului secundar al intereselor de partid și a gândit tema importantă a națiunilor mici amenințate în dezvoltarea lor (el scria, și A.G. îl citează: „Statele moderne nu se mai dezvoltă în linie dreaptă... sunt cristalizațiuni imperfecte... Asta e chiar deosebirea între nații mici, fără simț istoric și națiile mari cu un profund simț istoric și un mare viitor.”). Fără a fi un cărturar-îndrumător de anvergura lui Bălcescu, Eminescu putea fi încă urmat în multe din ideile pe care le formulase.

Dată fiind pasiunea cu care lucrase la *Îndreptar* și stadiul avansat în care se afla acesta, ne putem întreba de ce A.G. nu l-a publicat? Există mai multe răspunsuri posibile la această întrebare.

Un prim răspuns este dat de A.G. însuși, într-o ciornă de scrisoare către V. Rădulescu-Pogoneanu din [mai 1935]. În forma pe care o atinsese, *Îndreptar*-ul era încă departe de „interpretarea suverană a realității” la care aspira și pe care o întrevădea autorul:

Câștigul adevărat al șederii mele în Germania e că am ajuns să văd limpede toate articulațiile României vremii noastre și situația ei în lume. Aci, unde incontestabil că vezi cum mișcă istoria, ți se ascut ochii pentru conflictele latente și problemele evitate. Istorie românească am făcut serios, statisticile noastre le-am gândit, experiența mi-am lămurit-o pe cât se poate. / Gândul că imaginea la care am ajuns ar putea lămuri multe fețe ale orientării noastre postbelice, că pot indica alt drum celor tineri, mi-a venit prin ianuarie. Am umplut atunci, în câteva zile bune, un dosar întreg cu notițe, formulări, schițe. Dominat de dorul acestui îndreptar, abia am mai putut face altceva. Mi-am împlinit cu greu și în grabă obligațiile la Universitate, am dat la o parte teza. Cu nădejdea că în martie, la țară, voi termina. Acolo m-a prins însă oboseala. Am plecat cu puțin. Socotisem întâi că voi avea nevoie măcar de o broșură ca să spun ce vreau. Aci, la Hamburg, am socotit să scriu numai un articol. [...] Sunt totuși departe încă de ceea ce vreau. Am renunțat de mult la nivelul și la libertățile articolului ca atâtea altele; interpretarea suverană a realității și pregnanța pe care o întrevăd nu e atinsă încă. Stau locului ostenit, din nou. Cred că fiecare zi cu care ar apare mai degrabă ar fi un câștig pentru

România; dar nu sunt în stare să-l dau cum trebuie să fie.
(*Rapsodia IV*, p. 353)

Interesant e însă faptul că, în chiar paragraful următor, A.G. formulează o idee de teză care îmi pare a fi continuarea, pe un alt plan, al reflecției la *Îndreptar* și, într-un fel, o altă justificare a amânării publicării acestuia:

Mi-e gândul să ridic problema unei științe generale a prezentului. Așa cum atitudinea conservatoare a vremilor de continuitate derivă totul din precedent, dând istoriei funcțiunea de știință cheie, așa atitudinea revoluționară a epocilor de prefacere, care trăiește din prăpastia pe care o ridică între nou, între prezent și „*ancien régime*”, trebuie să aibă la bază o disciplină generală a prezentului. O constituiesc toate premisele principale ale înțelegerii și mănuirii societății, economiei, politicii (și a celei internaționale). Deosebirea de metodă e evidentă: de o parte interpretare de izvoare, monumente fragmentare și izolate, de alta statistica, cunoașterea directă, problema criteriilor de selecție etc. E, adică, transpunerea opoziției „*Geisteswissenschaft*” / sociologie concretă, politică economică etc., pe planul pe care poate fi lămurită de abia. Expresia clasică a atitudinii conservatoare o oferă școala istorică germană, care justifică la începutul v[eacului] 19 eșecul revoluției în Germania. Mult mai puțin sistematic e formulată cealaltă în scrierile lui St. Simon și ale elevilor lui (tinerețea lui Comte, germanul Lorenz von Stein). Trebuie să găsem chip să nu mă pierd în nemărginirea problemei. (*Rapsodia IV*, p. 353)

La o asemenea „știință a prezentului” pare a se referi A.G., atunci când vorbește despre cărturar ca despre un om de știință. Știința generală a prezentului ar fi iluminat nu numai menirea cărturarului, ci și limitele între care funcționează acesta. Abia după iluminarea direcțiilor ei principale, *Îndreptar*-ul ar fi putut fi cu adevărat încheiat.

Se adaugă, important, amănuntul practic: bursele succesive se apropiau de sfârșit, A.G. trebuia să se concentreze asupra tezei de doctorat.

Întors în țară, A.G. nu a găsit atmosfera propice pentru a-și traduce teza sau a încheia și publica *Îndreptar*-ul.

Îndreptar-ul fusese însă difuzat de autor în mod implicit, prin scrisori care detaliau unul sau altul din aspectele lui. Lui Brutus Coste (alături de care îl are în vedere și pe Victor Rădulescu-Pogoneanu), A.G. îi trimitea la 17 octombrie 1934, „pentru uzul intern al fracțiunii diplomatice” a grupului mai larg de prieteni, două propuneri care apar și în cuprinsul *Îndreptar*-ului:

Urmăriți, cu posibilitățile voastre de a pătrunde în Arhive, istoria raporturilor internaționale ale României moderne, de la 1829 încoace. Dacă nu [o] aveți, formați-vă deprinderea de a ceti corespondențe, a lui Cuza, Kogăniceanu, a Brătienilor, Titu Maiorescu etc., memorii..., dezbaterile parlamentare. Trebuie să înghițiți praf de dragul mai marii măriti a țării. Nu există nimic viu și cumsecade în privința aceasta. Utilitatea e enormă. Veți învăța regulile jocului nostru diplomatic. Concluzia la care veți ajunge cred că o bănuiesc: aceea că și pașoptiștii și junimiștii au navigat totdeauna așa încât să găsească posibilitatea mai bună pentru noi. Cât de nouă, România aceasta nu e de ieri. Multe lucruri de mâine, care nu pot fi zărite cumsecade din perspectiva lui azi, pot fi văzute de cel care a urmărit cu grijă trecerile de la alaltăieri la ieri și de la ieri la azi (problema Rusia, de pildă). Munca aceasta ar urma să aibă și un alt rol, unul de contribuție la istoria care va să vie a României noi. O istorie a zgândăririi ei de economia mondială, a miluirii ei politice de dragul consolidării debușeului, a năzăririlor ei culturale, apoi semnele unui proces de emancipare, mai conturate pe plan economic, slabe încă pe plan cultural și inexistente în politică. Voi trebuie să dați capitolele despre curajul deznădăjduit și balcanic al politicianilor de până la război: și umili și obraznici și înspăimați, în jocul între doi căpcăuni vecini și Apus. Veți descrie peripeții așa de mișcătoare încât mulți români se vor româniliza aflând despre ele. Veți învăța voi pentru meșteșugul vostru, veți contribui însă mult de tot la opera de cucerire a trecutului nostru [...]. (*Rapsodia* I, p. 403-404)

Trebuie să cunoaștem țările dimprejur, fiecare din noi trebuie să învețe măcar o limbă din cele ale vecinilor (bașca ungureasca din copilărie). Cu ungurii și bulgarii am relații⁹, așa încât vă propun să ne întâlnim de Crăciun, la Paști sau oricând altădată la Budapesta. La Sofia aș vrea să vă rezeziți voi odată. Înțeleg că e necesar să urmărim politica mare. N-avem decât 19 milioane și nu

contăm mai mult decât unii cu 6. Dar găsec descrieriat să ne dispensăm să știm foarte bine ce e împrejur. (*Rapsodia I*, p. 404)

Într-o ciornă datând de la sfârșitul lui noiembrie 1934, A.G. îi scria lui Octavian Neamțu:

Toți patru¹⁰ trebuie să cunoaștem bine România de azi: spațiul ei, structura socială, posibilitățile econ[omice] și spirituale și forțele politice care ar putea să le puie în lucrare. Dar diplomații¹¹ trebuie să privească lumea cu ochiul ferm al celui care știe pentru cine privește. Tu și cu mine, noi trebuie să facem mai mult decât s-o cunoaștem. Cu același ochi sigur trebuie să alegem din ce s-a scris și s-a gândit la noi și aiurea ceea ce trebuie acum la noi, ca să-i formăm sufletește pe cei mulți, trebuie să-i învățăm să vadă România de azi și să gândească în perspectiva ei. [...] Tu ar trebui să isprăvești serios cu Eminescu. Citește în „Viața Rom[ânească” 1908 un articol al lui Ibrăileanu despre socialismul ante-junimist și „Timpul” istoric al lui Eminescu. Și fă în prealabil cura Zeletin pe care o cred neapărat necesară la tine. Naționalismul în de el nu ne ajută mai mult decât orice altă vorbăraie. Ne sunt de preț numai cei care au împerechiat iubirea lor de Rom[ânia] cu viziunea limpede a ceea ce a fost necesar. Citește cât [de] degrabă *Mersul revoluției în istoria rom[ânilor]* (Bălcescu), reia toți moldovenii prezentați de Ibrăileanu în *Spiritul critic*. Trebuie cântărit serios Maiorescu și avut curajul afirmării sterilității și caracterului demoralizator al operei lui Motru (părerea mea tot mai conturată). E enorm de mult de făcut, dacă vrem să nu devenim simpli gureși. (*Rapsodia IV*, p. 130)

Într-o ciornă de scrisoare către Mircea Vulcănescu datând din [1934]¹², A.G. vorbea despre „o ofensivă zdravănă la Profesor”, detaliind:

Ar trebui creat un ziar, săptămânal măcar, al monografiștilor, care să-și asume deschis rolul de educator întru Românie a tineretului de la noi. O altă „Dreaptă”, o „Românie adevărată”, sau așa ceva. Care să urmărească: 1. familiarizarea tineretului cu țara, cucerirea spirituală a spațiului românesc, a istoriei noastre, cunoașterea precisă a posibilităților noastre economice, demografice... (deci întâi statistici și fapte lămurite concis, istorie inteligent apropiată); 2. cunoașterea popoarelor vecine (despre posibilitățile care ne stau la îndemână și atmosfera de acolo, i-am scris lui Neamțu, care te

va informa); 3. atacarea, cu ochii la România reală de azi, a problemelor încurcate până acum printr-o discutare în perspectiva unor principii abstracte: sat-oraș, raportul cu culturile Apusului, industrializare; 4. producții în stil profetic pentru trezirea și cimentarea răspunderii pentru țară. Șederea mea aci mi-a ridicat adeseori tristețea indolenței monografiștilor ca grupare. Acum în urmă, la o reuniune de balcanici organizată de asociația silezienilor tineri, m-am înfuriat adeseori cu gândul la noi. Grupuri de unguri, de germani, de cehi, care au început prin a fi simplu naționaliste, au ajuns să încerce campanii de cunoaștere a păturilor sociale și a așezărilor rurale și urbane pentru a-și servi mai bine țara. Noi am fost revoluționați sufletește prin monografii, am devenit buni români, dar n-am izbutit să ne dezbrăm de superstiția omului de știință apolitic. (*Rapsodia IV*, p. 615)

Scrisoarea către H. H. Stahl relua, adâncindu-le, ideile de mai sus, toate cuprinse în *Îndreptar*.

L-am rugat pe Profesor să repună în discuție ideea „Gând și faptă”. Trebuie ca monografiștii să scoată ceva din atitudinea lor, revoluționată prin contactul cu realitatea. De vreme ce se socotesc deosebiți de „eseiștii” din fruntea generației și nu sunt nici „gardiști”, au datoria să afirme formula lor. Tineretul de la noi e mai dezorientat decât oricând și viitorul țării tot mai negru. E vremea învâlmășirii a tot ce s-a gândit vreodată despre ceea ce e de făcut în România: o neutralizare a tuturor ideilor prin toate ideile și, ca urmare, apatia cea mai adormită cu putință. Liberalii liniei 1848 au avut un program unilateral, însă au clădit imitând Franța. Conservatorii au clădit imitând Germania. Noi reluăm acum critica sterilă a „Junimii”, neutralizăm Germania prin Franța, Franța prin Germania. Vrem să fim noi înșine, dar nu știm cine suntem și ce trebuie să facem. Școlari care au evadat, dar nu acceptă greutățile maturității. Aparatul de stat funcționează automatic; românii toți stau locului și se mâlesc sufletește. Așa toate merg de azi pe mâine. Pe cei tineri îi destramă flăcăi, care sunt indieni în România sau americani sau franțuji sau nemți și fac publicitatea intimităților lor de dezechilibrați superiori. Alții îi fanatizează fără a le putea arăta drept țel altceva decât trei formule seci: „Gardiștii”. Noi am fost puși în fața realității concrete a țării. Mulți am devenit, ce e drept, fanaticii satului, la început.

Știm totuși, dacă stăm și gândim, că trebuie să plecăm de la ce e azi în România, să contăm la fel cu ce ne place și cu ce nu ne place. Avem o axă de orientare, în raport cu care problemele raportului sat-oraș, poziția noastră față de culturile mari ale Apusului, „industrializarea” pot fi gândite serios și nu escamotate. Și avem, mai ales, puțința de a porni o strașnică acțiune de familiarizare cu țara printre cei tineri. Care dintre ei știe situația economică ori demografică a țării, care îi cunoaște istoria, care nu e absolut străin de toate popoarele dimprejurul nostru? Toate acestea trebuiesc apropiate de cei care ies acum din licee, aminteri România aceasta, mare și nouă, se risipește ca un morman de nisip în furtună. Trebuie să lucreze cei ce pot lucra bine. I-am scris Profesorului că nu putem persista în superstiția obiectivității științifice care exclude acțiunea politică. Ce folos de monografii, dacă n-au isbutit să crească decât câțiva „sociologi”? Nu se datorește ruginirea noastră faptului că ne mulțumim cu o viață de rumegător științific sexagenar? Ne ferim să fim generoși. Trebuie făcut ceva cât timp nu ne-am răzlețit complet. (*Rapsodia* IV, p. 434)

Lui D. C. Amzăr, A.G. îi vorbea în [vara/toamna 1935], în spiritul *Îndreptar*-ului, despre limitele viziunii lui Maiorescu, nevoia de a cunoaște țările vecine și despre o serie de volume scoase de tineri, pentru care imagina colaborarea cu tinerii de la „Gând românesc”, și editarea cu sprijin de la Fundația pentru literatură și de la ASTRA:

O serie, care să urmeze câțiva ani de-a rândul, ar trebui să cuprindă cărțuții care să stabilească aminteri decât cărțile de școală legătura cu clasicii noștri: interpretări sau antologii, în perspectiva nevoilor de azi, pentru a lua în stăpânire întreaga dimensiune a sufletului românesc. Apologia munților, a unora din râuri, din orașe. Paralel: cărțuții care să înfățișeze prin extrase și studii introductive gânditorii care ne pot fi îndrumare: Moser, Herder, Fichte, Arndt, Liszt, Lagarde, Nietzsche, Mickiewicz, Lamennais, Michelet, Mistral, Barrès (*Roman de l'énergie nationale*), Kirejewski, Dostoevski, Trubetzkoi, ca să pomenesc numai câțiva la întâmplare... altele, care să traseze portretul unuia din neamurile vecine sau mai însemnate pentru noi. În sfârșit, unele sistematice: înfățișări pe înțeles ale modului cum se pune

azi problema fizicii, a biologiei, dorul tău și al meu — un mic dicționar filosofic etc. (*Rapsodia I*, p. 19)

Lui Tudor Vianu, care pregătea în acel moment Omagiul Gusti, A.G. îi scria, între altele:

Preocuparea de România de azi a dat rod. Cred că, întors, voi putea contribui la orientarea în direcția necesară a tineretului. Am gândit și răsgândit sitoria noastră nouă. Cred că ne vedem prin formulări care nu mai sunt îndreptățite și deținem atitudini nepotrivite. Trebuie să ajungem să ne revizuim. (*Rapsodia IV*, p. 563)

În sfârșit, într-o lungă scrisoare consacrată înnoirii Seminarului de Sociologie, pe care i-o adresează în [mai-iunie 1934] lui D. Gusti, A.G. adăuga:

Aci, neobosit în a mă amesteca printre mulțumiții și nemulțumiții Germaniei, ajung de foarte multe ori să mă rușinez retroactiv de alura mea de teoretician căzut din lună dinainte vreme. Studenții cu care trăiesc știu o mulțime despre țara lor și considerabil de mult despre țările lumii, inclusiv România. Ca să-i satisfac cât de cât, a trebuit să mă ocup serios, acum în urmă, de situația economică și de multe alte lucruri de care nu mă interesasem prea mult în țară. E asta puțin primejdia tuturor monografiștilor, că știu mult despre anume sate, sau despre Sociologia satului, dar nu despre România sau despre sociologia națiunii române, a României de azi. România de azi [are] nevoie de un echilibru intern între sat și oraș. Cei puțin împrieteniți cu cifrele și cu situația de fapt pot vorbi de state țărănești; cel puțin cei ce trec prin Sem[inarul] de Soc[iologie] trebuie să știe că până acum satul nu a fost bine încorporat în stat, dar că România viitorului are nevoie de mai multe orașe, ca să-și plaseze prisosul de populație. (*Rapsodia III*, p. 368)

Exemplele ar putea continua. Pe baza celor enumerate mai sus putem afirma însă că, în largă măsură, ideile *Îndreptar*-ului au circulat printre membrii școlii gustiene în chiar momentul formulării lor.

Între *Îndreptar*, teza de doctorat în forma ei finală — *Informarea conducerii statului și sociologia tradițională*¹³ — și articolul *Rostul*

actual al sociologiei, există legături care ar merita să fie explorate în detaliu. Unele dintre acestea sunt simple asemănări „de familie”, datorate faptului că momentele de elaborare ale celor trei texte se intersectează. Cele mai importante se explică însă prin faptul că atât teza, cât și articolul sunt o continuare, pe terenul sociologiei, a *Îndreptar*-ului.

În cadrul tezei de doctorat, vorbind despre funcția de observare și informare a conducerii de stat care-i revine în mod esențial sociologului, A.G. scria, în termeni care ne amintesc de funcția de îndrumare a cărturarului explorată în *Îndreptar*:

Activitățile informative pot fi comparate cu omul cu binoclu care scrutează orizontul pentru cărmaci, pentru conducătorul care hotărăște. La fel ca și acest om, activitățile informative pătrund de fiecare dată în necunoscut, la nevoie aparatul informațional se situează, la fel ca și conducătorii, deasupra direcției din care s-a pornit. În acest sens, ca ajutoare ale conducerii statale, cei care realizează lucrarea hotărâtoare în activitatea de observare se află într-o relație tot atât de originară cu destinul unui popor ca și conducătorii săi. Fichte a dezvoltat și această idee în prelegerea sa despre esența savantului. (A.G., *Opere I*, p. 59)

Bine condusă, beneficiind de instrumentele elaborate în teoria pură, sociologia esențială, concentrată pe observare se încorporează, de cele mai multe ori neștiut realității sociale la a cărei modelare contribuie:

În timp ce rezultatele elaborate în cadrul teoriei pure sunt relativ supranaționale, rezultatele muncii de observare sunt legate de statul și de grupul conducător pentru care au fost elaborate. Rezultatele din teoria pură sunt, într-un fel, un scop în sine, sunt publicate în lucrări, în timp ce cele mai importante rezultate ale muncii de observare și-au atins scopul atunci când sunt luate în considerație, sub formă de memoriu sau informație confidențială, de aparatul de conducere. Ca atare, ele intră în componența proceselor, în timp ce rezultatele muncii din teoria pură continuă să existe ca obiectivări ale spiritului. (*Opere I*, p. 62-63)

În articolul despre *Rostul actual al sociologiei*, A.G. revenea la ideea de *orientare* din *Îndreptar*, vizând de data aceasta un aspect

superlativ al acesteia – orientarea conducerii de stat de către sociologii care, observând nemijlocit și continuu realitatea prezentă și confruntând-o cu teoria sociologică și experiențele trecute, ajung la degajarea unor tendințe, prilejuri propice de acțiune sau, dimpotrivă, primejdii de evitat:

Științele despre viața de stat sunt așadar în vremea aceasta, întâi de toate, *orientări* ale conducătorilor unui stat cu privire la deznodământul probabil al fiecăreia din situațiile în care ajunge succesiv statul respectiv. Ca atare, ele trebuie să capete continuitatea și rapiditatea informațiilor meteorologice. Informațiile pe care le servesc ele se perimează nu mai puțin repede decât acestea din urmă. (A.G., *Opere* I, p. 75)

Extinsă de la orientarea de către cărturari a tineretului la orientarea de către sociolog a conducerii de stat, ideea își mergea drumul.

Propunerile (sub semnul cărora se situează major și *Îndreptar*-ul), sugestiile, sau proiectele ocupă un loc important în sociologia lui A.G. În corespondența cu D. Gusti au apărut unele din propunerile înaintate de A.G. în perioada studiilor în Germania (privind organizarea seminarelor de Sociologie, un eventual Serviciu Social etc.), urmate de numeroase proiecte, planuri și referate privind activitatea Institutului Social Român, a Fundației Culturale Regale, sau a Institutului de Cercetări Sociale din România. Proiectele elaborate de A.G. în cadrul Institutului Central de Statistică sunt practic necunoscute. Un grupaj de proiecte urmează să fie publicat în vol. III al *Opere*-lor *complete* ale lui Anton Golopenția. Aș evoca aici și acum ultimele propuneri redactate în libertate, în septembrie 1949, de A.G.¹⁴, și anume *Sugestii pentru programul de guvernare al regimului viitor*¹⁵. Textul poate fi util comparat cu *Îndreptar*-ul. Revin ideile privind suprapopularea agricolă, neglijarea țărănimii, perspectiva socială a economiei, problema naționalităților. *Sugestiile* inovau prin adresarea către un destinatar încă inexistent, trasând linii de forță ale viitorului post-comunist, pe care evoluția ulterioară le-a confirmat:

Pacea americană va avea cerințe, pe care statele mici vor trebui să le accepte de voie sau de nevoie. Guvernele care le vor prevedea și-și vor acomoda din vreme programele la ele vor obține

avantajii pentru popoarele lor și vor evita crize interne. / Cerințele respective pot desigur fi mai bine desprinse de cei ce se găsesc în Occident decât de cei de acasă. / Notăm trăsăturile mari care se pot percepe și de aci: 1) cale liberă investițiilor americano-europene; 2) stabilitate internă prin punerea vieții interne pe temelia unei democrații efective; 3) simplificarea hărții dacă nu politice cel puțin economice, realizarea de federații cu țările vecine, după o prealabilă normalizare a relațiilor. (UC, p. 89)

Secțiuni privind politica viitoare de investiții, reconstrucția intelectuală și morală, conservarea unor deprinderi utile din regimul comunist prezentau posibilități atent cumpănite despre care ar fi interesant de văzut în ce măsură s-au realizat în cei 25 ani de la 1989. Aș aminti aici două idei, dovedind forța predictivă a observării sociologice nu numai în raport cu evoluții generale, ci și cu dezvoltări specifice. Ele privesc protecția bunurilor de stat și efectuarea rapidă a debolșevizării, cu care România se confruntă și în zilele noastre:

Subzistă riscul ca distrugerile și prădăciunile să ia dimensiuni excepționale în momentul viitoarei prăbușiri. De data aceasta nu vor lipsi nici justificările. De vreme ce mai totul a ajuns să aparțină Statului, a distruge și a prăda industria, transporturile, serviciile publice, agricultura, se va pretinde și va apare [ca] „răbufnirea furiei poporului”, „răzbunarea umilințelor” etc. (UC, p. 97)

Experiența denazificării din Germania poate furniza desigur numeroase indicații utile. / Notăm cu titlul de sugestie procedeul următor. Distanție între șefi și simpli înscriși. Obligativitatea depunerii din primele zile a unei declarații asupra activității politice în cadrul instituțiilor, întreprinderilor, corporațiilor. În cazul șefilor, arestare, judecare și executarea pedepsei. În cazul simplilor membri, completarea unei declarații îndată după constituirea autorităților, condamnare în bloc la câteva tipuri de pedepse (după data înscrierii, funcții deținute) a căror executare ar fi socotită suspendată, până la o primă infracțiune politică. Chiar neexecutată, condamnarea ar pune oarecare frâu oportuniștilor ținându-i departe în primii ani. [...] Astfel s-ar putea trece la ordinea zilei după puține săptămâni și s-ar evita provizoratul care a durat ani în Germania. (UC, p. 98)

În 1989, A.G. murise în închisoare, nejudecat și necondamnat, de aproape 50 de ani, iar textul *Sugestii*-lor se afla încă în Arhivele S.R.I. România nu a beneficiat de el. Problemele semnalate de A.G. sunt încă la ordinea zilei astăzi.

Alături de teza de doctorat și de articolul despre rostul sociologiei, *Îndreptar*-ul rămâne unul din cele trei texte fondatoare prin care A.G. și-a definit poziția și prestația în anii de formare ca savant și sociolog. Dintre acestea, doar articolul *Rostul actual al sociologiei* a fost citit la timpul său. Teza a fost tradusă în limba română la peste 60 de ani de la publicarea ei în germană. Iar *Îndreptar*-ul, așternut pe hârtie acum 80 de ani, vede lumina tiparului abia acum.

Anton Golopenția urma să devină, și a fost în cei 14 ani liberi care-i rămăseseră de trăit, „ochi și gând” al țării sale, bucuros să observe realitatea românească și să îndrume, în calitate de cărturar și sociolog, înțelegerea, conducerea și administrarea ei. Din prima categorie de preocupări s-au născut cele 4 volume ale seriei *60 sate românești*¹⁶ (în colaborare cu D.C. Georgescu), *Dâmbovcicul – o plasă din sudul județului Argeș*¹⁷ (în colaborare cu Mihai Pop), cercetarea publicată postum *Româniile de la est de Bug*¹⁸ și cea de la Hodac care-și așteaptă încă publicarea. Li se adaugă articolele și studiile apărute în secțiunea *Realitatea românească* în volumul *Opere I*. (p. 267-419) și cele regrupate în secțiunea *Statistică și demografie* în volumul *Opere II*. (p. 49-523). Din a doua categorie, cea a textelor de îndrumare, fac parte, alături de *Îndreptar* și de proiecte, propuneri, sugestii care urmează să fie publicate, articolele și studiile pe care le-am republicat în secțiunile *Rostul sociologiei și Metodă, realizări, perspective* (*Opere I*, p. 3-263) și în secțiunea *Geopolitică* (*Opere II*, p. 527-603).

Dincolo de relevanța lui în cadrul gândirii lui A.G., *Îndreptar*-ul e însă, și mai cu seamă, profund actual. Pasaje de felul celor citate în paginile de față dau, cred, măsura utilității lui prezente. Lectura textului va fi singura de natură să adauge fațetele pentru care nu am dispus de spațiul de expunere necesar sau de acuitatea în preluare, pe care *Îndreptar*-ul lui Anton Golopenția o merită și o impune cititorilor de astăzi din România.

Nu-mi rămâne decât să mulțumesc celor doi aliați de nădejde, fără al căror sprijin generos și competent nici volumul de față (al zecelea din cele pregătite împreună), nu ar fi ajuns să vadă lumina tiparului: doamnei Ruxandra Guțu Pelazza, co-editoare și domnului Marcel Popa, director al Editurii Enciclopedice. Le mulțumesc pentru tot ce au făcut, cu simplitate și pasiune, redând culturii românești texte care-i aparțin. Le mulțumesc, de asemenea, tuturor celor care au colaborat, în cadrul Editurii Enciclopedice, la munca din care s-a născut această carte: — —.

Tineret, Îndreptar, Orientare

AM SCRIS PAGINILE CARE URMEAZĂ ÎN STRĂINĂTATE.

Autorul lor își dorise anii de străinătate [în] toți anii adolescenței și cei tineri. Nu era numai dorul de capitalele „Științei”, era aproape un fel de mistică a civilizației care ne aținea ochii plini de dor înspre țările mari ale Apusului. Ne-am iubit țara totdeauna, sau ni se păruse că o iubim. Am cutreierat apoi ani de-a rândul satele ei, i-am cetit scriitorii. La întâiul prilej de a ieși din țară, am ieșit totuși. Cu dorul de Apus intact.

Departa de România, zilele noastre au trecut cu greu. Am găsit oameni pe catedre; stagnare în viața culturală. Seceta nu era mai puțin aprigă aci în cele ale duhului. Am găsit, mai mult decât atât, lumi prea supărător pline de ele, ca să nu mă răscol, chiar dacă au avut veacuri mari și făclii ale omenirii.

Venit în străinătate cu un vis din adolescență, care a perseverat, acela de a cunoaște Știința, am putut cunoaște numai știința unor popoare din Apus.

M-am ales însă cu foarte mult: cu o axă imuabilă — România. Bun român am devenit de abia aci, când dragostea de acasă a rămas singur stăpân în suflet, eliberată de cultul prăbușit aci.

Am privit orașele și muzeele, am cetit cărțile, am cunoscut oamenii, ca român. Din perspectiva noastră.

Paginile următoare redau câteva din reflecțiile pe marginea unor cărți pe care le-am cetit ca să cimentăm prefacerea care s-a produs cu noi. Vrem să le tipărim pentru că dorim ca acei mai tineri decât noi să găsească mai ușor drumul pe care noi am trebuit să ni-l găsim după ocoluri atât de mari¹⁹.

—

INTENȚIA „PRETEXTELOR”, DUSĂ LA CAPĂT ÎN FORMA UNUI ÎNDREPTAR *românesc pentru cei tineri*. Celelalte ar fi fost tot eseuri. — Aci, hotărât și acceptând alura directă.

Cartea ar trebui să discute toate problemele care se pun românului tânăr, și toate temele ar trebui tratate dintr-un punct [de vedere] *ferm românesc*:

1. Înlăturarea superstițiilor care încurcă tineretul românesc;
2. Îndreptare spre problemele care i se pun.

Întrucât criza omului european și a regimului european *nu* e criza noastră, noi: țărănesc, sate, natalitate, rezerva (Popoare care fac prezent din posibilitățile lor)²⁰.

Criza intelectualității, începem cu ea pentru că despre ea auzim mai mult și mai frecvent. Ceva european de culturi mari: pătură suprapusă care s-a izolat și a devenit inutilă, peste care istoria trece – urmare a capitalismului. Problemele sociale și politice puse de capitalism: precumpănitor țări industriale, aproape complet urbane. – Premisele nu există la noi. Noi, un popor (situația noastră prezentă) în reconstrucție, posibilități mari vitale, încă nu îndeajuns armați spiritual și material, economic.

Istoria noastră – raportul nostru cu „Apusul”, credința în puterea de reconstrucție a țării... mersul ei nestrămutat²¹.

Superstițiile:

1. *Capitalismul* în mers spre prăpastie și dacă e nevoie ca noi să ne prăbușim în aceeași prăpastie. Zeletin²² - de învățat de la mercantiliști - Colbert²³ - echilibrul sat-oraș; industrie-agricultură... Möser²⁴.

2. Politica lumii. Destinul nostru propriu și ceea ce îi datorăm acestui destin, fără aliați firești, *destinul spațiului nostru* și traiul cu acceptare eroică a ceea ce ne e scris.

3. *Politică internă*: îndărătul discuțiilor de doctrină, democrație... mascări de interese: *necesare*. Să vedem dacă sunt reprezentate păturile sociale românești. Liberalii - Țărăniștii - Țăranii mici, Dictaturi, analiza Gârzii de Fier. Poporul nostru vrea conducător: rege, împărat, căutarea mecanismelor optime pentru românitatea întreagă. Dacă, în regim democratic, grupuri uită prea mult obștescul îndărătul propriului, regim autoritar. El în sine nu ferește. Schimbarea oamenilor, înceată.

4. *Cultura europeană* și cultura românească. Românul României noi²⁵.

5. Viața noastră cu noi înșine: etica trăitului în împrejurările reale, simplitatea firescului. Datoria jertfei de liniște²⁶. - Limitările generațiilor de acum, *Arbeitsdienst*²⁷.

Ce trebuie să facem noi cei tineri. Să trăim în lumea aceasta în care suntem:

- 1) să cucerim istoria românească, clasicii [români] – trăim în ritmul istoriei românești;
- 2) să cucerim spațiul românesc, să ne cunoaștem vecinii;
- 3) să cunoaștem prezentul românesc;
- 4) să nu ne sfiim să ne jertfim liniștea, trăgând consecințele.

Ne pregătim bine pentru fapte; faptele nu sunt minuni cum ar vrea să ne facă să credem vremea aceasta a naționalismului și a dictaturilor. Vezi Platon 197-198²⁸.

—

22 ian. [19]35

TINERETUL ROMÂNESC DE DUPĂ RĂZBOI. Bilanț și încercare de îndreptar... sau poate acest subtitlu valorificat în pasagiul întâi; așa încât să nu trebuiască notat sus (pedant?)

„Generația tânără”, „manifeste”, nu bilanțuri.

Evoluția de după război a României a împărțit tineretul, adică pe cei mai tineri de 35 de ani, a căror ieșire în lume n-a avut loc înainte de război, în *două grupuri*. Organizarea aparatului administrativ nou, tendința de industrializare au deschis posibilități lesnicioase de plasare pentru toți cei care și-au terminat studiile sau au intrat în viață în anii până la 1927. De atunci, până la 1930, posibilitățile acestea au scăzut treptat, spre a dispărea aproape în cei patru ani din urmă. — Cei intrați au devenit oameni gata prea devreme, cu poziții²⁹... Tema lor a fost să și le mențină. Cei rămași afară stau în fața unor perspective prea sumbre (mai bine [zis] în fața unei lipse de perspective) ca să-și mai ia răgazul și osteneala de a deveni oameni (generația I de la țară resentimente, Garda de Fier³⁰).

Trebuie³¹ constatat de la început că la noi nu există obișnuința de a pune problema întregului tineret: țărănesc, meșteșugăresc, negustoresc, muncitoresc, cărturăresc. Nici n-au intrat, decât prea arareori, în legătură unele cu altele. Problema tineretului a fost pusă de *tineretul cărturăresc*; discuțiile și analizele n-au fost întreprinse nici măcar în perspectiva întregului tineret cărturăresc. În tineretul literar de la București, unde problema „tinerei generații”³² are tradiție, ea n-a fost

pusă vreodată a[lt]minteri decât în perspectiva celor douăzeci sau o sută de literați tineri trăind sau trăiți la București, care scot revistele, scriu foiletoanele ziarelor Capitalei.

Sterilitatea tuturor discuțiilor de la București, cu toată mulțimea incontestabilă a intențiilor bune, se datorește faptului că, totdeauna, destinele acestui fragment al tineretului românesc au fost considerate *dinăuntru* grupului. Niciodată discuția n-a ieșit cu adevărat dincolo de marginile lui. De aci caracterul analitic al tuturor discuțiilor purtate așa, care au descoperit noi și noi nuanțări de poziție, dar n-au izbutit niciodată să formuleze limpede misiunea acestui fragment în cadrul tineretului cărturăresc al României, al acestuia în cadrul tineretului întreg al României și, în sfârșit, al acestui tineret întreg în urmarea de generații în care se întruchipează destinul neamului românesc. Pentru a izbuti în această întreprindere, trebuie să nu fie pierdut o clipă din ochi întregul mare al românității; numai în perspectiva lui, fragmentele mici și mari ale vieții românești își găsesc înțelesul.

Intervine faptul că în continuarea liniei *europenizare* (Junimea...), *învățământul românesc*, cu rare excepții datorite indivizilor, nu întocmirilor, de la școala primară la Universitate, transmite o zestre abstractă de „adevăruri științifice”. *Naționalismul* serbărilor școlare de 24 Ianuarie, 10 Mai și 1 Decembrie e searbăd și retoric; revistele și asociațiile care cultivă naționalismul, de bună credință, dar vădit superficiale și bombastic megalomane.

Tineretul rural și târgovețesc necărturăresc are încă o legătură nemijlocită cu realitățile românești; serviciul militar și trăirea masivă a limbii (ei aud alte limbi în garnizoanele lor, dar nu le știu) își au rolul lor în aceasta.

Cel cărturăresc: cu liceu, școală normală, școli tehnice secundare sau cu școli superioare urmate, dimpotrivă, o pierde cu totul. El e civilizată; bruma de critică pe care o deprinde îl ridică deasupra românismului verbal al discursurilor și articolelor de ocazie și al patriotismului simplist și cu note comice al pensionarilor și al celor săraci cu duhul. Incontestabil, toți s-ar duce cu patimă pe³³ front, dacă un dușman ar cotorpi o bucată de pământ românesc... cu toate că uneori rațiunea lor își pune întrebarea raționalității unui atare elan. Dar atât. A[lt]minteri, sunt indivizi cu o existență care n-are altă dimensiune decât cea individuală. Urmarea e că cei *intrați în posturi* nu se mai ocupă decât de gospodăria lor, de poziția pe care o au, și caută

să le ferească de vicisitudinile pe care li le rezervă politica și conjuncturile economice. *Cei care n-au încăput* nicăieri n-au nici ei în măsură mai mare acces la dimensiunea superioară a națiunii; sunt, la fel, fără reazăm. Ei se simt simplu cei lăsați afară, cei excluși de la praznicul situațiilor și al vieții orânduite, fără vreo mărginire. Se simt dușmanii celor ajunși, celor încăpuți.

Expresia acestui întreg tineret cărturăresc nihilist, gura prin care-și capătă glas e tocmai grupul de la București pomenit „tânăra generație”. Cei care caută, cu ajutorul tuturor mijloacelor pe care „decadența” Europei occidentale li le pune la îndemână, să se realizeze pe ei înșiși. Nu sunt decât existențe răzlețe singure, care caută o iluzionară autorealizare, care nu [o] găsesc, deznădăjduiesc, se ceartă apoi enervați și se bat. — Asta găsesc la București toți „provincialii” care se destină cărturării și vin acolo. Mânați de tendința de omogenizare dezlănțuită de Unirea de la 1859 și de cele din 1917/18, toți acești munteni, moldoveni și dobrogeni vin să cunoască și să trăiască expresia cea mai concentrată a românismului ținuturilor lor; toți basarabeni, bucovinenii, maramureșenii, crișenii, ardelenii și bănățenii vin să întregască românitatea lor cu cea a ținuturilor celorlalte.

Acest proces, de o însemnătate față de care toate unitățile de măsură luate din intervalul infim al acestor decenii sunt inoperante³⁴, a găsit Bucureștii și țara pierdută în seceta și deznădăcinarea „civilizației”, în care prefăcuse miopia conducătorilor procesul de „europenizare” în care am fost târați de împrejurări de 150 de ani. Bălcescu arătase cum acest proces poate fi pus în slujba „renașterii românismului”. Cu tot efortul desfășurat la începutul acestui veac, ale cărui efecte s-au consumat în războiul de întregire, de la o vreme cărturarii, ca și tehnicienii și politicienii, au identificat ridicarea românimii cu civilizarea, pentru ca apoi greutatea și inerția evenimentelor să-i facă pe români să nu mai vadă și să trăiască *decât* civilizație. Năzuința spre o fuziune, o coeziune superioară a românității s-a găsit, așa, în fața unui crez intrat în sânge. Un fel de a trăi și de a privi, care caută să cucerească, pornind de la București, toate organele țării și să pătrundă de acolo la sate, până la toate marginile lumii românești. E halucinarea Apusului, cu ochii prinși hipnotic de cultura multă și fără seamăn a Parisului, a câtorva țări mari. Jos, toate popoarele intermediare: îi disprețuiesc pe toți acești bulgari, sârbi, unguri... Înapoi, nimic, „barbarie”, „orientalism”, totul înainte..., „viitorul” e totul... (ziarele

program se cheamă „Viitorul”, după ce s-au chemat „Românul”). Frunzașii sunt toți niște exilați; puși să ridice și să civilizeze această țară depărtată a românilor, posturi în pustiu la marginile civilizației, ca ofițerii garnizoanelor din Sahara ori Cambodgia³⁵. Gândurile lor sunt prigonite nostalgice în țările metropolă ale culturii. Când pot, se reped să se extazieze din nou, descoperind în cele mai infime și acolo neluate în seamă nimicuri, tradiția lor culturală „incomparabilă”. Când nu își ține sufletul cu reviste și cărți, în lumea aceasta așa de univoc extaziată de Apus, tineretul de după război n-a putut face altceva decât să vrea să ajungă mai aproape [de] culmea umanității, să fie pe potriva Apusului. Mai mult i-au atras „avant-gardiștii” marilor metropole, „apusenii cei mai apuseni”. Revistele, deprinderile și croiul de viață al acestora și-au găsit copiile, umbra fidelă, în cafenelele și bodegile Bucureștilor și în redacții. — Romanul care înfățișează frământarea tragic de lipsită de sens a tineretului bucureștean nu poate să nu aducă cu *Point Counter Point*³⁶, în care Huxley înfățișează destrămarea intelectualității londoneze.

Aceasta e lumea în care vin „provincialii” (e vorba aci de cei cu școli secundare), crescuți de oameni uneori foarte de preț, care nu citesc reviste și sunt salutar de în afara vremii, cufundați în clasicii lor. Trăiți undeva unde capitala de județ pare cu proporții și însemnătate, pentru ei Bucureștii sunt lumea toată, iar aceasta ideal de departe. La București, cei de o vârstă cu ei citesc la săptămână „Nouvelles littéraires”³⁷, îi știu pe toți candidații premiului Goncourt³⁸, compară și vorbesc cu entuziasm despre dansatori așa de mari încât numaidecât trec de la New York la Paris și de acolo iar la New York. [Cei din provincie își pierd de obicei curajul, nu pot decât să se socotească niște proști și sunt bucuroși dacă li se dă puțința unei ascunderi la un gimnaziu sau la o judecătorie de ocol pierdută în fundul țării³⁹

Acești băieți din Țara Hațegului, din văile Năsăudului, ori din marile sate mazilești ale Orheiului, care nu s-au dus la universitățile mai apropiate ale Clujului sau ale Iașilor, ci au venit la *București*, să devie români mai întregi, care au căpătat în „fabricile de avocați” ori „de profesori” de acolo doar⁴⁰ o instrucție tehnică, n-au auzit poate măcar un cuvânt care să-i fi legat de România și să le fi arătat o misiune, sau cel mult o jumătate de apel rămasă fără urmare; au cetit o campanie de ziar, auzind apoi, pe drept, pe nedrept, despre operația de mâinezi a administrației aceluia ziar. În orașelele și târgurile unde

sunt judecători sau profesori, toți acești foști tineri nu pot să povestească despre București decât că e un oraș care crește fără încetare, că oamenii sunt de viață. Nu-i leagă de el, de inima țării, decât amintiri și intimități. Nici un imbold nu le-a fost dat; nu le-a fost arătat drum, nu le-a fost cerut nimic. De multe ori au sfârșit prin a se ascunde în atmosfera familiară a asociației studențești a celor originari din județul lor. Sau, dacă au venit din ținuturile devenite românești abia pe urma războiului, ajung să dea dreptate taților lor, care, incapabili de a lua stilul de viață al Bucureștilor, s-au retras în rezerva regională a orașelor ardelenene (vezi tabloul pe temă Pușcariu⁴¹).

Pentru tineretul românesc, Bucureștii au fost, așa, în toți anii de după război, un punct de disociere, de anihilare a energiilor rurale și provinciale. Cei care au rămas la București se destramă acolo, dacă rezistența lor morală nu e deosebită.

Ceea ce Bucureștiul are în prea mare măsură lipsește celorlalte centre universitare. — Iașii sunt o sucursală a Bucureștilor, în lipsa măcar a unui simulacru de viață universitară, cu profesorii șezând la București sau măcar cu gândul întruna la București. Caracterul de „fabrică de titrați” al universităților noastre apare într-o golițiune crasă. Bucureștii se uită de dragul lumii; la Iași nu poate fi vorba nici de o uitare de sine de dragul de a fi cu ochii la lume, și nici de o uitare a lumii de dragul celor de acasă. Totul se reduce acolo la datul a câteva examene în trepădat spre *strunga diplomelor*. Cernăuții, cu toată tradiția lor, par a fi într-o stagnare soră cu împotmolirea morală, în care tensiunea față de Bucureștii prea acaparatori nu e cumpănită de realizări care să impună și să justifice. În cazul Clujului, aceste realizări nu lipsesc; e singurul centru universitar care, deși opunându-se la fel Bucureștilor, năzuiește să-i ia locul în conducerea spirituală a țării. Tineretul „Gândului românesc”⁴² și unii din profesorii de la Cluj și din conducătorii Astreii⁴³ sunt pe punctul de a subluma nemulțumirea ardeleană într-o formulă spirituală general românească, distilată din energiile specifice ale românității transcarpatice. — Concentrarea clujeană asupra lucrurilor ardeleneste, această secesiune în local, care s-a produs când spiritul ardelean a renunțat neputincios să se străduiască să ia croiul sufletesc bucureștean, ar putea [avea] în curând semnificația unei înaintări dialectice înspre spiritualitatea nouă a întregii României noi.⁴⁴

—

PEISAGIUL TINERETULUI ROMÂNESC. Bârcă... În amintirea încercării de a formula un îndreptar pentru tineretul românesc, făcute la „Dreapta”, de părtașii cercetărilor sătești ale Școlii Gusti⁴⁵.

—

ÎNDREPTARUL PLĂNUIT TREBUIE SĂ FIE UN ÎNDREPTAR PENTRU CERCETĂTORI, nu pentru oamenii de acțiune. Numai pe acesta îl pot scrie și numai pe acesta trebuie să-l scriu. Trebuie să arăt care e misiunea specifică a avangardei⁴⁶ de cercetători, s-o disting de cea a conducătorilor politici, de cea a propagandiștilor care îi ajută pe aceștia să stabilească consensul asupra soluției acceptate. Trebuie arătată situația actuală a țării, unde am ajuns în clădirea statului nostru nou, care ne sunt superstițiile neobservate (vidarea conștiinței de noi, lipsa de rădăcini și de țeluri de orizont, de contact cu realitatea). Multe începuturi promițătoare. Politic luptă grupuri în țară. Oamenii de acțiune dintre tineri luptă pentru naționalism. Pentru conștiința de sine. E vorba de formarea de grupuri care să conducă întreg destinul țării, și la ele și la celelalte partide. Acest destin nu pune numai problemele asupra cărora se concentrează ele. Cere o ținere în seamă a tuturor. Tineretul nu trebuie să cadă în mistica acțiunii. Țara are nevoie de o armată de cercetători și de descoperitori, care să arate problemele sociale și posibilitățile de soluționare. Să câștige orizont planetar nației, să recâștige tradiția, spațiul românesc și conștiința de sine, să plivească neajunsurile moștenite. Toți trebuie să privească dintru-nceput în perspectiva destinului românesc. Determinați numai de el. Cei din partide sunt determinați și de partidele adversare, contra cărora combat. Ajunse⁴⁷ la putere trebuie să ție-n seamă toate problemele. Pentru asta trebuie pregătit din vreme un plan de lungă durată⁴⁸.

—

DRUMEȚII RĂTĂCIȚI se orientează căutând să-și dea seama unde se află, de când au pierdut drumul, cum pot ajunge să-l atingă.

Cine ar putea spune drumul adevărat al neamurilor? Simțim însă când nu e cel bun.

Acest lucru să-l încercăm noi, ca niște drumeți din neamul românesc care, cu ținta pierdută, aleargă înapoi și-ncoace⁴⁹.

—

CE ARE DE FĂCUT TINERETUL ÎN DEZORIENTAREA DE ACUM?

Cert că tineretul românesc e în criză; devine tot mai vădit că, la noi, și cei maturi sunt în criză.

Aflarea noastră la răscruce nu este datorită „nesiguranței materiale” create titraților, ieșiți de curând de pe băncile școlilor, prin greutățile financiare ale statului românesc; ea a început de când cei cu substanță dintre noi s-au trezit la viață în număr tot mai mare, stăpâniți de îndoiele față de tradiția respectată de generațiile care conduc acum neamul nostru. Nu mai putem crede în justiția clădirii actuale a vieții românești și dorim o nouă rânduială pozitivă.

Aflarea la răscruce a generațiilor care conduc neamul românesc se datorește împrejurării că insuficiența operei lor devine manifestă. Încrederea în eficiența și adecvarea⁵⁰ atitudinilor și a concepțiilor lor se destramă tot mai temeinic. „Depresiunea mondială” de ordin economic, de care se vorbește, a pus în talgerul cumpenii opera și substanța lor; de vreme ce nu este un accident trecător, lipsa de greutate pentru vremea de acum, vădită, e definitivă.

Sfârșitul acesta vizibil de epocă⁵¹ îndreptățește frământarea noastră a tinerilor, faptele noastre vor arăta dacă ea a fost semn că generația noastră era chemată să sfârșească cu adevărat cu cea care se încheie și să dea chip definitiv celei care se așteaptă începută. Putem crede așa până acum: ferindu-ne de afundarea într-o întruchipare aflată pe pragul descompunerii, instinctele noastre s-au dovedit sigure și expresie a înseși vieții neamului nostru.

Răscrucea generațiilor mature din fruntea neamului reprezintă un amurg; frământarea noastră ar putea fi promisiunea unei vremi noi.

Ar putea fi. Dacă nu „tragem chiulul” destinului nostru. Pentru că nu e de ajuns să ți se arate că ai o misiune. Dacă nu ți-o ridici în conștiință, însușindu-ți-o, și dacă nu devii luptătorul fără preget al împlinirii ei, ar fi fost mai bine să nu te naști cu ea.

Toți cei tineri simțim că e nevoie de altceva. Dar nu ne-am străduit încă să descoperim ce trebuie să facem. Și zilele noastre se irosesc în băjbăieli nehotărâte.

Mai mult: de câțiva ani suntem primejduiți chiar să răstălmăcim pricina frământării noastre; iar mulți dintre noi se dau la o parte, lăsând întâmplările „să-și depene cursul”.

Scrierea aceasta pornește la cei de o seamă cu nădejdea de a sluji lămurirea noastră asupra menirii pe care o avem și de a îmbărbăta la muncă. E poate ceasul să ne trecem prin minte gândul greu, că și statul nostru poate pieri, dacă nu se găesc (totdeauna) printre noi unii care să ia asupra lor sarcina prevederii și să aibă tăria de a munci din vreme⁵².

—

UNUL DIN MOTTO-URI PENTRU „ORIENTARE”: „Cu toată sântenia dreptului său, astăzi nu e destul ca o nație să-și aibă un loc pe charta lumii, sau să-și reclame acest loc și libertatea în numele suvenirilor istorice pentruca dreptul său să ajungă a fi respectat și recunoscut de celelalte nații...” (Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*)⁵³
Cel[ă]alt trebuie să vorbească despre tineret: Eminescu Putna?⁵⁴

—

NUMAI RĂSCRUCILE VIEȚII ne ajută să cunoaștem chiar lumea și lucrurile dimprejurul nostru, sau vremea pe care am ajuns-o.

Suntem treji toate zilele; faptul că o scoatem la cale cumva e dovada. Și totuși, în ziua când ne copleșește iubirea sau suferința, trebuie să ne dăm seamă că n-am văzut niciodată nici cerul și norii, cu toate că i-am privit, nici casele străzii prin care trecem zi de zi, nici pereții între care stăm sau lucrurile cu care ne-am împrejmuț. Automobilul care era să ne calce a fost întâiul automobil pe care l-am cunoscut cu adevărat; tufișul de pe malul pe care pierdusem nădejdea să-l ajungem, întâiul tufiș înțeles ca atare⁵⁵. Când o boală ne pune-n cumpănă viața, aflăm că nici pe noi nu ne-am știut mai bine, că ne-am pierdut pe noi înșine în noianul întâmplărilor din toate zilele. În zguduirea primejdiilor obștești, vedem că amenințarea putea fi cunoscută demult, dacă am fi luat seamă.

Pentru ca s-o duci „ca lumea” ajunge o știință vagă. Nimerești drumul și nu te poticnești la orice pas. E drept, din când în când, făgașele tăiate sfârșesc; lucrurile nu mai merg de la sine. Atunci individul are zile grele până să se poată liniști în făgașul altui drum.

Mai greu e când trepădatul liniștit în fâgaș al unui neam întreg se întrerupe prin revoluții, războaie, sau alte nenorociri mai mari.

Năzuința omenească a fost însă totdeauna aceea de a ajunge [la] cât mai multă știință limpede. Arta și știința sunt un memento neîntrerupt a ceea ce ne ascund de obicei ochii noștri împăienjeniți și simțurile destinse; chemarea lor, uitată și ea adesea, e aceasta.

Însemnările de față caută să rețină și să controleze câteva momente ale procesului meu de lămurire și de orientare din anii din urmă. Cu gând că ar putea fi de folos celor de [o] seamă. Scos din viața românească printr-o ședere de ani de zile în mijlocul unui neam străin, am surpriza de a trebui să recunosc că anii de formație, în care crezusem că înțeleg situația adevărată a României de acum, mă făcuseră să uit ținta în amănuntul zilelor⁵⁶.

—

Înțelegem odată sau altădată semnificația deplină a veștilor pe care le ascultăm (primim), ca de azi pe mâine și pe deasupra. Ne dăm seamă că, adunate, schimbările și accidentele lumii pe care o știam, ce s-au tot perindat, ne duc pe nesimțite într-o altă lume. TREBUIE SĂ NE OBIȘNUIM SĂ VEDEM EXCEPȚIILE DREPT PĂRȚILE UNUI ALT ÎNTREG. Realitatea cu care trăim începe să încapă pe mâna istoricilor. Libertatea comerțului: o amintire; expansiunea industriilor și a comerțului, care ținea în echilibru clădirea lor socială plină de tensiuni, sugrumată demult și aruncată înapoi; îndoelile împotriva democrației, numeroase. Și în Franța, aiurea, peste tot unde bunăstarea obștească nu împlânzește tensiunile, o viață politică de o înfățișare nouă⁵⁷.

—

„Generația tânără”

„GENERAȚIE TÂNĂRĂ” AU DEVENIT NUMAI ACELE GRUPURI DIN TINERET, care au ajuns să ocupe în mare măsură opinia publică. Adică literații și „Garda”.

În provincie, tinerii lucrează (Cluj, Timișoara), dar e vorba de revista lor, de ardelenii lor, nu de faptul că sunt generație tânără.

În București, pentru București: „Generația tânără”. În provincie nu există ruptura pe care o presupune calificarea de „generație tânără”⁵⁸.

—

„TÂNĂRA GENERAȚIE” DE LA BUCUREȘTI. Deschisă lumii și târziu prometeidă. Poate fi privită prin categorii Renaștere. Provincialii, mai periferic intemporalii și mai apropiați de problemele românești. Vrerile incomparabil mai îndrăznețe și mai cuprinzătoare ale bucureșteanului — și acceptările lui facile după anii întâiului zbucium mare. Provincialul, mai local, dar echilibrat în devotarea la cauze obiective.

Deznădejdea celui care a făcut tot pentru a deveni o operă de artă, atunci când se vede îmbătrânind și slab⁵⁹. Nevoia unei alte atitudini, care nu pierde din ochi mărginirea noastră. Pioasă, chiar fără Dumnezeu⁶⁰.

—

În Vechiul Regat criticismul junimist a perseverat paralel cu optimismul occidentalizat al liberalilor. ÎN „GENERAȚIA TÂNĂRĂ” DE DUPĂ RĂZBOI, DE LA BUCUREȘTI, familiaritatea cu Apusul, cu civilizația, se îmbină cu raționalismul pedant și anistoric al Junimii⁶¹ (umblatul după norme al lui Comarnescu⁶²; soluții definitive pentru umanitate ale problemelor românești)⁶³.

—

DE CÂND A VENIT CRIZA: o cramponare cruntă a fiecăruia de ce avea, o acțiune aprigă a unei societăți numai indivizi, să-și păstreze situația. A orașenilor funcționari. Uitată dărnicia magnanimă și dreptatea cu școlile, uitați muncitorii și țăranii. O mare sciziune, ajunși și neîncăpuți. *Punctul ei de explozie, nici țăranii, care se căiesc de anii de după război, nici muncitorii, ci tineretul ieșit din școli, crescut în perspectiva numai a încăperii în viața bună a orașului, lăsat acum cu cruzime pe dinafară. Locul unde se dă această războire, București, syndicate, grupuri radicale. În mijlocul acestei situații a găsit semnificație așa-zisa „Generație tânără”, tineretul care, în linia occidentalizării, a ajuns să recepteze manifestările descompunerii apusene postbelice. Față de ei, cei ajunși, crescuți înainte de război, [sunt] clasici. Așa, pe lângă [faptul] că în România de azi nimeni nu vrea mai mult decât să se afle în treabă și toate merg în voia lor, fără o perspectivă, efemere pentru că neînsuflețite, se compromit în germene și deceniile ei următoare prin acest tineret⁶⁴.*

—

Țările românești în vremea pașoptismului. Știam că satele au fost puțin mișcate. Dar nici orașele n-au fost frământate complet; nici măcar toți intelectualii. Pașoptiștii au fost un grup restrâns de radicali, în frunte cu o natură de apostol și de profet: *Bălcescu*. *Eliade*⁶⁵ și cei de generația lui voiau mărirea românimii cu entuziasmul facil al veacului. Viața lor particulară trecea alături de cea a lui Pann⁶⁶ și a cercului de cheflii din jurul lui, pe care l-a descris Ghica⁶⁷. *Bălcescu* singur s-a jertfit complet și a trasat liniile mari pentru un veac de viață românească. *Brătienii*⁶⁸ le-au transpus în realitate, *Brătienii* uneltele românimii întregi, numai la ceasuri grele; a[lt]minteri, șefii de stat major ai noii burghezii și, la început, mijloacele economiei capitaliste mondiale (*Zeletin*).

Azi, în locul chefliilor lui Pann — „veac șoldiu, nu mi-e-n vrere să te știu”, în pătura conducătoare, lume pornită după „spiritualitate”, OAMENI CARE SE CUFUNDĂ ÎN EI și n-au altă grijă adevărată decât numai viața lor (prometeizii vieții care vrea să aibă parte de toate). Ne trebuie azi natura *Bălcescu*. Pregătitorii venirii ei trebuie să fim toți cei ce simțim nevoia României de azi⁶⁹.

—

Cu ochii la Apus, în viitor, DISPREȚUIND PREZENTUL DE EPOCĂ INTERMEDIARĂ, copişti, nu creatori. Din neam am devenit țară.

—

EPOCA PREZENTĂ NU CERE TINERILOR NOȘTRI LUĂRI DE ATITUDINE. Așa, îndărățul lipsei de atitudine, sunt europeni. Trebuie ridicată o alternativă stringentă: pentru românesc, pentru ce e a toată lumea. Mulți din cei care, într-o epocă de nelămuriri, stau neproblematic pentru străini, fără să-și ridice în conșt[ința] că stau împotriva României, vor renunța, puși în fața ei. Tactic: de pus cu vehemență floreta pe inima frunțașilor de azi.

Că „Europa” și „lumea” se năruie, că mult e convențional și de veac 19. Altă problemă, și o justificare a acestei atitudini.

Poziția noastră în lume. Eseiștii pe teme străine, pierduți ca amoebele în lume. Ce lipsește. Suntem ai lumii, nu participăm la ea. Ca niște fire de praf în bătaia vântului, așa ne atrage⁷⁰.

—

CĂRTURARI DE LA NOI NU SUNT AȘA CUM ÎI DESCRIU PÂNĂ ACUM: ei vor săracii binele; îl vor însă minor, trebuie să rămân [frază se întrerupe].

România e un șantier în dezordine; fiecare umblă după treburile lui și numai după ele; și e nemulțumit totuși⁷¹.

—

GENERAȚIA TÂNARĂ A AVUT OARECUM SOARTA COPIILOR AI CĂROR PĂRINȚI AU MULT DE LUCRU: a fost lăsată în voia ei de toți, frații mai mari și părinții angrenați în aparatul României noi. A jucat atunci cu o aplicație remarcabilă jocul experiențialismului, al primatului spiritual. Mai târziu, drumurile i-au fost închise de criza economică. A jucat mai departe din disperare.

Cei dinainte însă n-au organizat România.

Cu tot respectul pentru drumul și munca intelectuală a lui Eliade⁷², Vulcănescu⁷³, Comarnescu. Au fost drumuri individuale și nimic de generalizat. Azi M. Eliade e un om constructiv. Urmașii lui se văd.

Nu mai putem scrie aforisme. Trebuie să ne confruntăm cu cei dinaintea noastră și să arătăm drum. Intelectualul nu-și trăiește sieși. Are o funcție, să exploreze, să formuleze, să întrezărească pentru ceilalți. Fie că e bine sau prost plătit, e intelectual și, ca atare, trebuie să împlinească datoriile lui⁷⁴.

—

DEZMETICIREA TINERETULUI ROMÂNESC. Întoarcere la esențial (la primordial). „Generația tânără” s-a pierdut în superficial.

Concentrare — în opoziție cu risipirea și destrămarea „Generației tinere”.

Lichidare morală, o rupere a resorturilor morale ale celor de la București. Ei vor mai scrie cărți, mai multe decât până acum, dar mesianismul a pierit. Trebuie pornit din nou, de *altundeva* și *altcum*.

Încercarea București: 1) linia Junimea, europenizare completă, posibil nivel european (succesiunea *fin de siècle* și toate crizele și conflictele Apusului, cu secolele lui de istorie); 2) linia aceasta i-a câștigat într-un fel pe toți cei din provinciile celelalte, care au venit la București, sau care s-au pus pe planul II (n-a găsit, nici ținta, nici temele de care avem nevoie și cu care putem trăi).

Temele României: 1) omul României întregi; 2) consolidarea țării, care să-și fi cucerit spațiul întreg românesc și timpul românesc.

Primejdiile (stil Junimea, pături de sus și de jos; primejdia țărani săraci).

Ce subzistă după eșecul tentativei București?

Tineretul provincial, grupuri, trebuie să înceapă ei. Aceste inițiative serioase, care au știut să se țarmurească.

Ce trebuie făcut. Legătura întregului tineret, în cadrul vrerii de a lucra pentru România. Nu e vorba ca toți să devină intelectuali, ci ca toți să aibă țeluri lămurite și clare. Fiecare să facă pentru toți ceilalți ce e de chemarea lui... istoricii, istorie, poeții, poezii. Altă viață, sănătoasă, orientată, „românească”.

Crepusul și nădejdi. Trăim crepusculul problematicii zise a „generației tinere” și ne purtăm cu nădejdea unei valorificări sănătoase a posibilităților tineretului românesc⁷⁵.

Tineretul românesc

TINERETUL NU IESE LA IVEALĂ CA ATARE decât numai când certitudinile axei de orientare a unui neam se prăbușesc. Atunci, părinții și conducătorii nu mai știu cum să-și îndrumeze copiii și pe cei tineri; iar aceștia, simțind nesiguranța obștească, își fac de cap nestruniți, ori iau asupra lor sarcina găsirii îndreptarului nou. Debandada tineretului și, la fel, sentimentul datoriei de a reforma totul sunt o acuzare continuă a lipsei de autoritate substanțială a generațiilor celor maturi și bătrâni⁷⁶.

—

GENERAȚIILE CARE CONDUC NEAMUL ROMÂNESC își acoperă lor însele dezorientarea în care se găesc, nu mai au nădejdea de a găsi îndreptarul dorit și și-l așteaptă de la elementele conducătoare ale tineretului. Acestea însă, puse înainte de vreme în fața acestei răspunderi grele, cred adeseori că, făcându-și de cap, îndeplinesc ceea ce se așteaptă de la ele.

Primejdia României e, așa, nu numai luarea în deșert aproape totală a tuturor anilor de la război încoace, ci și compromiterea în germene a deceniilor următoare, prin faptul de a nu fi format sau lăsat în pace să se formeze pe cei care atunci vor purta pe umeri țara⁷⁷.

—

LA EMINESCU, „BĂTRÂNII ȘI TINERII”⁷⁸, TINERII AU STRICAT.

Să nădăjduim că, acum, tinerii vor pune la loc. Acum problema se pune invers⁷⁹.

—

TINERETUL ROMÂNESC E ÎN CRIZĂ. „Situția materială” a aproape fiecăruia din cei ieșiți din școli [în] anii din urmă e mai mult decât

dubioasă: scriitorii tineri se destramă sufletește și vorbesc despre „ratarea generației”: legionarii diferitelor formațiuni politice tinerești sunt destul de încrâncenați ca să se jertfească, dar lozincile lor nu s-au dovedit constructive până acum. Iar la tineretul muncitoresc, meșteșugăresc și plugăresc, ale cărui perspective nu sunt întru nimic mai bune, ajuns într-o fază de însușire lesnicioasă a formei de viață până acum proprie exclusiv păturilor orașenești, pe cale de a se emancipa de prestigiul social al acestora, tot mai sensibil și mai dispus să se socotească nedreptățit, gata în curând de a-și satisface singur nemulțumirile, se strâng nodurile unui conflict care poate primejdiu existența statului românesc.

Aprehensiunea acestei primejdii o au prea puțini. Iar problematica tineretului trecut prin școli constituie tema unora din „problemele” curente ale României actuale: a celei a titrațiilor fără posturi, a „generației tinere”, a celei a „anarhizării” în grupările politice radicale.

Când se formulează aceste „probleme” și se caută „soluția” lor, nu se ține seamă, de obicei, de faptul că România întregă e dezorientată. Că nu e vorba de dezorganizări locale în trupul neamului românesc, care pot fi privite în ele însele și lecuite izolat prin gesturi chirurgicale sau puneri la regim, ci de simptome ale unei descompuneri generale. Neajunsurile pe care le vizează „problemele” pomenite sunt manifestările unei crize totale a neamului nostru.

Soluționarea problemelor tineretului presupune, așa, o întrecere⁸⁰ a crizei acesteia generale.

Credința exprimată aci este aceea că, pus în stare de disponibilitate și, prin forța lucrurilor, în afara închegării actuale a României, tineretul trecut prin școli e singurul cu adevărat în măsură să întreacă⁸¹ această criză, găsind și înfăptuind îndrumarea nouă. A nu lăsa nefolosită posibilitatea aceasta constituie menirea tineretului românesc al vremii acesteia. Tineretul românesc așteaptă schimbarea situației lui de la conducătorii României de azi, o vrea în cadrul României de azi. Ceea ce trebuie să ia în serios în sfârșit este că trebuie să-și ajute singur. Iar drumul soluționării problemelor lui duce prin reorientarea României.

Criza⁸² materială [a tineretului] e constituită de faptul că i s-a închis accesul la aparatul existent al României, îndeosebi în administrații și în corporațiile profesioniștilor liberi; criza lui morală, de faptul că, în opera și viața scriitorilor tineri, atitudinile și concepțiile conducătorilor

spirituali ai Românei de azi sunt reduse la absurd prin trăire consecventă; criza lui politică, atitudinea lui politică este aceea a negării totale a aparatului politic actual.

Faptul că o atare schimbare este posibilă constituie datoria de a păși cu stăruință la îndeplinirea ei. Aceasta e misiunea a cărei împlinire poate constitui meritul tineretului de azi, a cărei evitare, rușinea lui în istoria neamului nostru⁸³.

—

Cei tineri n-am făcut altceva, [în] toți anii de când s-a accentuat [criza], decât să-i facem într-un fel sau altul apologia. Bisericuțele și grupările tineretului românesc nu sunt legate între ele decât de orgoliul straniu de a fi, sufletește și de fapt, pe dinafara închegării actuale a neamului; O STABILIZARE A SENTIMENTULUI DE A FI ÎN CRIZĂ constituie pârgă noastră sufletească.

Consecința firească a unei atari înstrăinări: aceea de a căuta ordinea pozitivă nouă, care se cere realizată și pusă în locul celei uzate, n-a fost trasă însă. Tineretul românesc zăbovește de ani de zile într-o stare de disponibilitate dizolvantă. Această stare constituie criza tineretului românesc. Fără să ne dăm seamă de dimensiunile și de semnificația ei, cedăm bucuroși iluziei că încercările succesive de asanare a situației noastre materiale, pe care le anunță ministrii și partidele vechi și noi, vor izbuti și o vor înlătura.

Așa, activitatea noastră e orientată de credința că „bătrânii”, generațiile care reprezintă și conduc România vremii acesteia, pot dar nu vor și trebuiesc de abia convinse să ne îmbunătățească situația. Iar ins de ins caută să-și câștige bunăvoințele necesare spre a încăpea undeva și se irosește în așteptarea acțiunii salvatoare care va să urmeze, tratativele care se poartă de reprezentanții diferitelor sindicate de deținători de diplome, în caz de eșec repetat, sau își iese din fire, înregimentându-se într-o formațiune care promite să ia cu asalt aparatul de stat, adică întregimea posibilităților de plasare. Contradicția cea mai evidentă desparte gândirea noastră, nimic altceva, în întregul ei, decât năzuința de a fi acceptat sau de a răzbi în cadrul unei Români contestate și criticate radical.

Din partea celor „bătrâni”, șomajul intelectual are parte de toată solitudinea enervată, cu care se ocupă părinții de căpătuirea copiilor lor, după ce se dovedește că nu pot să-și găsească rost singuri. Dar „soluționarea” rămâne intenție, datorită extenuării financiare a statului român și reînnoirii neîncetate a armatei de titrați care reclamă „post la stat”. În schimb, „nihilismul” în gândire și „radicalizarea anarhică” în politică le apar simple contagieri din străini, nelalocul lor și datorite unor adolescenți care-și fac de cap; ca atare, le ignoră pe cât se poate și, din când în când, aduși la marginea răbdărilor, le critică acerb, procedând la chemări la ordine autoritare. Cu toate acestea, nu sunt rare prilejurile, când exploziile tineretului sunt promovate din rândurile „bătrânilor” care, plini de îndoieli, așteaptă pe nemărturisite salvarea de la cei tineri.

În genere, „bătrâni” vor criza tineretului redusă la „problema” titraților fără posturi; o socotesc un accident, o dezorganizare locală pe un trup sănătos. Noi cei tineri îi întărim în această părere, când căutăm încheierea [frază întreruptă].

Nu pot să nu cred că fenomenul complex al crizei tineretului este simptomul unei dezorientări generale românești⁸⁴.

—

Constatarea că tineretul e în „criză” e repetată de ani de zile după război. În anii din urmă se vedește tot mai mult [a fi vorba de] o criză a generațiilor mature. SE PARE UNEORI CĂ CEI TINERI SE COMPLAC ÎN SITUAȚIA DE A FI „ÎN CRIZĂ”. O ațâță chiar. Generațiile mature n-o mărturisesc pe a lor. Viața românească trece de azi pe mâine. Fiecare face ceva și se află în treabă. Și simte, totuși, că lucrurile nu merg cum trebuie, că la capătul unor atari ani se pot ivi nenorociri și căințe. O teamă nelămurită oprește însă întrebările asupra pricinii acestei nemulțumiri adânci. E ceva putred și în România. O bănuiește oricare, nimeni nu ia asupra-și să privească deschis, să vadă ce [e] și să chibzuiască măsurile de luat.

Cred că măcar tinerii trebuie să încerce să vadă limpede.

Poate că e greu pentru un om matur, care a apucat demult un drum al lui, bun, rău, pe care arareori îl mai poate schimba, să pună în discuție un întreg în care e implicat. Tinerii însă, care sunt la⁸⁵ vârsta

alesului de drum, au chiar față de ei datoria de a se orienta înainte de a porni pe drumul în parte, care va să fie umblat în viața lor⁸⁶.

—

FENOMENUL COMPLEX AL ROMÂNIEI CONTEMPORANE, CĂRUIA ÎI ZICEM CRIZA TINERETULUI, e departe de a fi văzut limpede. Dezorientarea e caracteristica acestei României.

E firesc ca generațiile mature să nu-l poată cuprinde: e una din însușirile vieții ca fiecare generație să creadă opera ei definitivă și să nu înțeleagă multe din îndatoririle cu care se naște generația care e chemată să ducă mai departe cu alte câteva decenii viața neamului și a statului lor. Faptul că tineretul, generația pe umerii căreia se va sprijini în curând România, să fie atât de puțin lămurită asupra lui; numărul crescând al problemelor pe care conducătorii de acum ai României n-au cum le soluționa cu adevărat din pozițiile lor; neputința de a accepta atitudinile indică faptul că neamul nostru se pregătește să intre într-o altă etapă a existenței lui. Noi nu devenim totuși conștienți de faptul că refuzul nostru față de atitudinile României de azi implică munca de a le găsi pe celelalte, că nu putem încheia critica noastră a României de azi printr-o calmă bucurare de situația ajunsă, sau să criticăm în gând și să păstrăm în faptă. Negația implică, dacă exprimă o neputință de participare și nu e simplu verbală, datoria de a desprinde noua ordine pozitivă care se cere realizată.

Convingerea care stă la temelia celor spuse aci este aceea că, în întregul ei, „criza tineretului” este simptomul unei *crize totale*. Neamul românesc a ajuns din nou la o răscruce a existenței lui. Iar răspunderea acestei răscrucii o au cei tineri. Ceea ce trebuie făcut de către tineretul românesc e să nu reducă criza aceasta totală, așa cum fac „bătrânii”, la problema plasării lor și nici să nu se oprească la critică. Trebuie să ne obișnuim să deosebim problemele înmănunchiate în „criza tineretului”. E inutil să combați un efect fără a înlătura cauza care-l produce: și titrații fără posturi sunt efectul unei concepții greșite a școlii românești și, în ultima instanță, a istoriei românești. Trebuie să ne amintim și datoria pe care o implică faptul de a fi o „generație”: aceea de a se pregăti pentru vremea când va răspunde de dănuirea istorică a neamului ei. Grija acestei datorii ar vrea s-o trezească această încercare de îndreptar.

A porni împotriva unui fel de a privi și de a fi, fără a încheia prin desprinderea unei noi ordini pozitive este atentatul cel mai grav care poate fi comis în istoria neamurilor. Iar noi negăm în gând, criticăm cu vorba și stăm locului cu fața⁸⁷.

—

SEMNIFICAȚIA „CRIZEI TINERETULUI”. În perspectiva sindicatelor de deținători de diplome în căutare de post „la stat”, semnificația ei e aceea de cruciadă a celor „rămași pe dinafară” împotriva încăpușilor „îmbuibăți”. În perspectiva multora dintre scriitorii tineri, ea nu e decât mediul în care importul lor de „problematică” are debușeu, iar ei se pot simți mulțumiți „în criză” până la sfârșitul zilelor lor, și efectul creațiilor lor. Din grupările politice ieșite din mijlocul nostru, în care-și caută drum multă vrere de bine autentică, în sfârșit, toată frământarea aceasta pare adeseori numai corespondentul din România al unei treceri mondiale de la regimuri democratice, la unele autoritare, și temei pentru a cere cât mai degrabă puterea.

Aparatul administrației noastre nu mai poate fi extins, însă, pentru mulți ani; a căuta, din obișnuință, la ușile ministerelor și în localurile de club ale partidelor, ce ne trebuie pentru ca să ne ducem zilele, în loc de a încerca să ne creăm posibilități de trai noi, înseamnă a ne lăsa iroșiți înainte de vreme, unelte ale partidelor în agonie. Iar scriitorii care încearcă să identifice aflarea lor „în criză” de împrumut cu neliniștea celor care simt că neamul nostru are nevoie de o îndrumare nouă, sunt vlăstarele din urmă tocmai ale întruchipării care trebuie înlocuită cu alta. În sfârșit nu e de ajuns iubirea de neam cea mai înfocată, fără o prealabilă neutralizare a tuturor premiselor neformulate ale României de acum și fără știința precisă, scoasă din cunoașterea tuturor posibilităților celei de azi, a direcției în care urmează să fie îndrumată cea de mâine, pentru a evita ca neamul nostru să nu rămâie, în vremea unor orânduiești autoritare de împrumut, tot atât de mai prejos de puțințele lui, cât de mai prejos de ele a fost în vremea orânduieștilor democratice aduse de-a gata⁸⁸.

—

CARE E STRUCTURA ACTUALĂ A TINERIMII? Cum se înfățișează ea?

Cea țărănească și târgovețesc muncitorească se găsește ca mai „civilizată” (vezi Vascan, Cornova, urbanizare⁸⁹), ca mai atinsă de tendința de expansiune a formelor orășenești, în port, gândire, răsp[ândite] de școală și cazarmă într-o *opozitie latentă* cu rîndul dinaintea lor. Opoziția aceasta rămâne însă surdă la înfățișarea modernă a libertăților pe care flăcăii satelor și ai mahalalelor și le-au luat totdeauna și care le-au fost tolerate totdeauna. Schimbarea la față, din novator în conservator, care se produce îndeosebi cu flăcăii de la țară când, însurați, ajung stăpânii unei gosodării, operează încă și acum și explică toleranța relativă a bătrânilor și a bărbaților față de zorul înnoitor al flăcăilor. O tensiune tineri-cei în puterea vârstei și bătrâni nu există la țară și nici în mahalale, unde, la fel ca la țară, progresele civilizatorii ale acestui tineret sunt „de podoabă”, de duminică, în rîndul întâi fiind munca tot așa de grea și de cu răspundere pentru a trăi și a răzbi.

În cazul tineretului care a trecut prin școli, opoziția e fătășă și acută. Taberele nu se despart însă după un criteriu de vârstă. Primară e trăsătura „ajuns”-„ținut pe dinafară”. Seriile de tineri care și-au găsit loc după război sunt socotite la rînd cu cei dintâi. Abia secundar opoziția aceasta e interpretată și explicitată ca o opoziție „generația tânără”-bătrâni.

Nedepriinsă să vadă altceva decât situația proprie, nedisciplinată de respectul vreunei valori (urmări ale modului în care se face învățămîntul românesc și ale perspectivelor după care se orientează), tinerimea aceasta ajunge pe cale directă la fatalismul „totul pentru o pâine”, ori la un revoluționarism destructiv alimentat de resentimente. Întâii sunt în genere cei cu un deficit biologic și devin clientela partidelor care-și împart puterea; ceilalți sunt curajoșii care populează grupările radicale, de dreapta și de stînga. Aceștia din urmă se recrutează cu deosebire din[tre] fiii de țărani trecuți ca bursieri prin liceu și universitate, cărora politica școlară postbelică le-a fluturat în fața ochilor mirajul situației în oraș, „boieria”, „domnia”, și cărora aceleași administrații le spun acum, după ce și-au înțesat capul cu tot felul de abstracții, care nu le-au fost apropiate prin nimic, de dragul acelei situații, după ce s-au înstrăinat de sat, [i-au] sărăcit pe părinți sau cel puțin au cheltuit partea lor de moștenire, că n-au locuri pentru ei. Decepționați și plini de o vehemență rural rectilinie, ei trag de-a dreptul la partidele extreme ale negației generale. Încrâncenați de mînie că nu

li se dă drumul la viața bună, ei sunt gata adeseori să se uite cu totul pe ei. Grupurile lor de oameni, pe care, în orice caz, nu-i poate lovi ceva mai rău decât foamea, mizeria și desconsiderarea pe care o suferă, sunt gata să intre în orice risc, dacă la capătul lui surâde totul.

Tineretul celor trecuți prin școli a găsit, în afara șefilor de grupuri politice și a doctinarilor acestora și alți teoreticieni în persoana câtorva din fruntașii cărturarilor din București. Frământați de problematici individuale complicate, au cedat uneori tentației evadării în social, vrându-se conducătorii celor de o vârstă cu ei. Îmbinând problematica lor religioasă și metafizică, teama lor de a se „burghezi” și capetele lor de nemulțumire față de clasele de vârstă care conduc țara, prea puțin dispuse să ia în serios frământările și problematica lor de existențe intermediare cu nemulțumirile pipăibile ale celor mulți, simțindu-se mai ales reprezentanții întregii „generații tinere”, ei au îmbrăcat în formule la modă această tensiune. — Așa, istoria dialogurilor lor pe teme religioase, filosofice sau de simplă etică a devenit istoria „tinerei generații”. Tânăra generație își are și istoria.

(Totul *înfățișat la prezent, descriptiv*, cred că această analiză ar trebui să fie centrică. Să treacă de la simpla descriere de structură, de dispoziție, la straturile mai central intime ale prezentării punctelor de plecare din adânc, de unde trebuie începută și reacțiunea regeneratoare.)

Pe spațiul României, tineretul trecut prin școli se dispune așa: cartiere generale politice [la] București și Iași, cu grupuri mai mici în celelalte centre universitare—cartier general al ideologilor „generației tinere” exclusiv la București. În afară de aceasta, la Cluj, un centru de viață autonomă ardelenescă. În celelalte centre regionale: Timișoara, Chișinău, Cernăuți — începuturi de viață locală, dacă nu vegetare ca în mai toate capitalele de județ.

În provincie, tinerii⁹⁰ nu intră în raza acestei problematici a tineretului decât pe la sfârșitul anilor de universitate. La București, nota de exclusivism, care e proprie grupării intelectuale, aduce cu sine ca să existe o cascadă întreagă de „generații tinere”. Cele mai tinere „generații tinere” populează încă ultimele clase ale liceelor Capitalei. Poeții și eseistii și teoreticienii acestor generații se găsesc într-un război al fiecăruia împotriva tuturor celorlalți. Imitați, fruntași, de acum mai toți de 30 de ani, ai întâiei serii care și-a spus „generație tânără”, sunt totuși hărțuiți fără încetare.

Mai trebuie deosebit, mai ales în privința vieții locale care se încheagă în centrele provinciale, între tineri intelectuali, care au trecut de la liceul lor de-a dreptul la o universitate apuseană, între cei care și-au făcut studiile la o universitate provincială și au trăit Bucureștiul sau nu l-au trăit. Fiecare din aceste tipuri dă o altă îndrumare vieții locale pe care o cheamă la viață⁹¹.

—

TINERETUL ROMÂNESC CA UNITATE NU EXISTĂ. Țărănimea tânără stă deoparte, ucenicii, calfele, muncitorii tineri de la meșteșugari și din întreprinderile comerciale și industriale din orașe, de alta, tineretul înșcolat, în sfârșit, iar de alta. Inși singuratici, în fiecare din aceste categorii; din când în când, grupuri înăuntrul lor, chemate la viața de partide politice de organizațiile muncitorești, asociații pentru a apăra interese materiale, grupările unor reviste sau formule patriotice răsuflete. Întreaga societate românească era bucuroasă oricând o nouă serie de adolescenți de școală se pacifica, acceptând să se așeze la coada lanțului lung al celor care, tentați de viața „bună” a tuturor celor „ajunși”, încearcă să răzbată, prin trecere de timp, în locurile bune ale ierarhiei politice și administrative. Dacă fericirea prin birocratizare nu se întrerupea înainte de câțiva ani, totul mergea bine; tineretul și-ar uita și azi nedumeririle sentimentului lui moral, netocit în goana după situații.

De atunci, nemulțumirea de a fi „ținut pe dinafară” a mers alături de nemulțumirea cu prezentul și grija pentru viitorul României⁹².

—

Ceea ce trebuie spus acum e că ar putea fi atacată problema cheie. SITUAȚIA LUI DE ISOLARE ÎN ROMÂNIA ACTUALĂ ÎI DĂ TINERETULUI POSIBILITATEA de a se consacra cu totul pregătirii unei Românie de mâine, mai sănătoase⁹³.

—

DUPĂ ZECE-DOUĂZECI DE ANI, statul nou al românilor va rămâne pe seama tinerilor de azi. Pregătirea pentru vremea aceasta constituie

adevărată problemă a tineretului românesc. Greutatea ei o face faptul că ea nu este o simplă prelungire a României de azi⁹⁴.

—

GENERAȚIA ÎNTÂI DE LA ȚARĂ ȘI CEILALȚI ÎN VECHIUL REGAT. Aceștia au siguranță în uzul formelor boierești receptate de burghezia nouă. Spre situația acestor orășeni râvnesc cu tenacitate rurală cei [din] generația I (Zaharia Stancu⁹⁵...). Și nu cruță nimic și nu se feresc de nimic ca să ajungă acolo. Ce folos că unii sunt „înstrăinați” și „ciocoi” și ceilalți „de la brazdă”, dacă aceștia din urmă s-au lepădat cum nu se poate mai complet de ea? Au păstrat limba colorată și plasticitatea satului din care vin; dar o pun în slujba numai și numai a existenței lor. Sunt „prometeizi” cu forme de „autorealizare” mai brutale. Ei arată primejdia care amenință țara în urma apetiturilor de oraș trezite cu inconștiență la țărani⁹⁶.

—

RĂSPUNDEREA INTELECTUALILOR DEVINE MAI MARE de pe urma faptului că prăpastia între țărănime și pătura de sus se închide. Pasivitatea noastră nedumerită nu mai e valabilă numai pentru puținele milioane de orășeni români, ci pentru poporul întreg. Prin ziare și pe toate celelalte căi, ea pârjolește și sufletul acestor mulțimi, care râvnesc cu o sfială ascunsă ceea ce au orășenii și, cred ei, că e mai bun.

În România de azi, problema e deplasată; nu e, cum ar fi firesc, încorporarea țărânimii, ci trebuie să fie, în prealabil, o *asanare spirituală* a păturii de sus: a literaților *lumii întregi*, a târgovețimii cu halucinația progresului, complexe de inferioritate. Ca să nu vicieze întregul popor.

Prof. Pușcariu a indicat teme pentru Astra. Trezirea încrederii în mulțimi prin conferințe care arată calitățile noastre, reviste, enciclopedii. Dacă Astra și-ar modela așa activitatea, ar fi bine. Prof. Pușcariu privește cu mândrie grupul „Gând-ului românesc” și poate uita problema celor care să realizeze această acțiune de însănătoșire.

Atitudinea aceasta a orășenimii noastre a fost dictată de ritmul prefacerilor României, dar și, în mare parte, imitată după pătura de sus, după intelectualii de ieri și desăvârșitorii lor de azi.

Ațiunea nu va fi începută cu adevărat decât când va porni o campanie⁹⁷ eficace de plămădire a adolescenților și copiilor de azi.

Evoluția care a dus de la criticismul cicălitlor al Junimii, îngrijată de impresie, în continuă rușinare că nu producem știință și artă la înălțimea unui Apus deificat, la cei de o vârstă cu noi, mândri că sunt [tot] așa de dezechilibrați ca modelele lor din boema⁹⁸ fără misiune și fără credință a *fin de siècle*⁹⁹-lui și a anilor de după război, și români numai fără voia lor [trebuie oprită]. Trebuie crescute miile de români care să garanteze campania de început. (Începutul, Fundațiile Regale¹⁰⁰ și Echipel¹⁰¹.) Ei trebuie să fie, nu *buni români*, ci *români deplini*. Nu e vorba de o afectare¹⁰² la țară, ci de o trăire a ei. Trebuie să le fi intrat în carne și oase.

Creșterea acestor români, pentru care ne vom cheltui puterea, ar trebui să devie, la fel, o problemă pentru societățile mari, cum sunt Astra, Fundațiile Regale.

Trebuiește 1) făcută cu puțință legarea de România de totdeauna, am spus altădată cucerirea spațiului românesc — Astra, hanuri de drumetie; 2) cucerită istoria românească — colecții de antologii, întâi din clasici, cu introduceri vii, tinerești¹⁰³.

—

TIPUL „EUROPEAN” ROMÂNESC. Comarnescu, Eliade, Vulcănescu, generoși și [cu] credință într-o misiune, deși greșit înțeleasă.

Tipul Zaharia Stancu — cei cu războiul împotriva tuturor pentru a ajunge. Echivalentul anarhic, în cărturărie, al tipului Garda de Fier. [Cuvânt nedescifrat] sau obscure, care vor să ajungă în situații. (Dincolo, lărgimea aristocratică a burgheziei.)¹⁰⁴.

—

SERVILĂ MĂRGINIRE în tradiția generațiilor dinainte de război.

Cât de nemăsurat de greu e ca, ieșit din școlile noastre, trăit în deprinderile obișnuite ale vieții românești de acum, fie că a ajuns¹⁰⁵ în străinătate, fie că a rămas în țară, să devină conștient și productiv român! Suntem români pentru că ne-am născut ca atare, din inerție; câteodată ne înflăcăram, mirându-ne și noi cum, la vederea unei unități, a unui drapel, alteori ne împodobim cu românitatea noastră

într-o conversație subțire purtată cu un străin, pe care ne complacem să-l cucerim subliniindu-ne exotismul¹⁰⁶. De multe ori deplângem starea țării, înduioșați ca și cei cu care ne-am găsit să punem țara la cale, de patriotismul nostru înflăcărat și nu îndeajuns de pus în valoare prin posturi și cinstiri. Inerție, adieri afective, joc, aflare în treabă. Cât de rareori muncă susținută și productivă, oriunde, fără pretenții¹⁰⁷.

—

În situația spirituală actuală, MUNCA PUȚINILOR ROMÂNI CARE ATING O ÎNĂLȚIME EXEMPLARĂ și desfășoară o acțiune românească — Iorga¹⁰⁸ și tot șirul de istorici tineri care studiază nou temele Bizanț¹⁰⁹, Raporturile cu slavii, Comerțul Mării Negre, Legăturile cu Polonia; statisticienii, economiștii, Manuilă¹¹⁰, Gusti cu monografiile; Pușcariu... — rămân *fără răsunet*. Faptul că tot tineretul își așează altundeva centrul de greutate [are ca] pricină, la fel... problemele specifice de „tânără generație”, „autorealizarea...”¹¹¹.

—

Nu trebuie uitat¹¹² de dragul însănătoșirii morale și al orientării juste istorice, COMPLEXUL DE TEME PUS DE MIILE DE INTELECTUALI FĂRĂ POST.

O însănătoșire morală și o precizare a axei poate aduce, ce e drept, cu sine o descongestionare parțială. Mulți din cei care-și poartă azi numai lor grijă și așteaptă la București posturi convenabile, refuzând posibilități de lucru care li se oferă în provincie, le vor accepta. Dacă se creează spiritul de echipă, așa încât fiecare din acești pierduți în sate depărtate să se știe părtaș al unei opere mari de reconstrucție, mulți neplasați vor ajunge plasați. Pentru cei mulți care n-au loc trebuie făcut ceva. Ținerea lor în inactivitate e o primejdie pentru țară. Destrămarea lor morală poate deveni contagioasă pentru moralul țării întregi. Aci trebuie luate măsuri. La vremuri de restriște, sănătatea morală a țării contează tot atât de mult, și poate mai mult decât tunurile și explozibilele din arsenale. — Trebuie întreprins un recensământ precis al celor în această situație. Ca să se isprăvească vorba cu „miile” pe care le reprezintă toți președinții de atari asociații, care caută situații. Iar apoi trebuie făcut un plan pentru utilizarea lor. Sunt o mulțime de

posibilități unde acești tineri pot fi puși la lucru. Reorganizări de biblioteci, tabere de lucru¹³.

—

CE SE ÎNTÂMPLĂ CU COPIII DE ACUM (am văzut că problematici, înainte de toate, sunt cei care intră în școli secundare), cu cei care pun aceleași probleme în câțiva ani?

Nu s-au putut lua măsuri de restrângere a numărului celor care răzlesc în școli secundare (numai sărăcirea a acționat) pentru că nu s-au schimbat directivele generale ale învățământului nostru. Aceeași perspectivă a „civilizării” și a dreptății sociale realizate prin accesul oferit oricui al școlii secundare. Nevoia unei limitări, care să nu constituie însă una economică (sistemul de selecție indicat în programul Gusti). Același intelectualism dezlegat de românităte. Profesorii trebuie să devie apatici, de vreme ce nu există o pulsație culturală în țară.

Educație a caracterului: cercetășia, profesori, militari — bunăvoință, dar puțin educativ. Scopul nu e ajuns. Administrativ. Ca mijloc de ascensiune socială. Trebuie *conduse* de tineri, autoeducare, nu administrate de bătrâni (d-l Nedelcu e o excepție mișcătoare și impunătoare).

Exclusivismul pe generații (pe serii adică) ar trebui rupt. Trebuie găsite prilejuri pentru ca studenții să conducă tabere și excursii de băieți mai mici; autoadministrare largă.

Cercetășia nu poate fi confundată cu educația preregimentară¹⁴ și nici cu ora de gimnastică sau excursiile școlare ale liceului¹⁵.

—

Drumul

APUSUL A TREPUT, LA SFÂRȘITUL VEACULUI 18, PRINTR-O EPOCĂ DE ÎNCREDERE RAȚIONALISTĂ. Cu o luciditate implacabilă au fost lovite mortal privilegiile emancipate de funcțiuni, religia devenită unealtă politică, arbitrarul monarhilor. În Anglia, raționalizarea industrială, care a decis începutul grandios al capitalismului modern, a găsit promotori în economiștii care au formulat tendințele ei, declarându-le legi de o stringență similară celei a legilor care făceau gloria științelor naturii. În Franța, Revoluția părăsise a raționaliza viața politică. Comte¹¹⁶ încă, la fel ca Saint-Simon¹¹⁷, continua încercarea lui Robespierre¹¹⁸ de a raționaliza religia și de a clădi statele și toată viața neamurilor pe o religie nouă a științei. Dar Revoluția franceză s-a lichidat până la urmă în favoarea¹¹⁹ marii burghezii; liberalismul englez e, dintru început și deschis, al aceleiași burghezii. Cu regi reveniți în Franța și în celelalte țări, unde regii fuseseră siliți să facă diferite concesii, s-a produs compromisul politic al feluritelor democrații, în principii pe cât se poate de aproape de formulările grandioase ale revoluției, în fapt: organizare a primatului păturilor burgheze-industriale, îndreptate atât împotriva păturilor supraviețuitoare ale stărilor vechi - nobilii, regele, țărani - cât și împotriva celei noi a muncitorilor. În privința religioasă diferitele biserici și-au restabilit autoritatea prin felurite încercări de reformă și de regenerare (din care nici una n-a avut proporții); punându-se în slujba autorităților și sprijinite de autorități, ele au izbutit să vegezeze administrativ în toate țările.

Dimensiuni nebănuite a luat industrializarea. Progresele tehnicii justificau optimismul cel mai radical al filosofilor progresului omenirii. Însă încă din întâiele decenii ale veacului au devenit manifeste mizeria crescândă a muncitorilor, destrămarea orânduieiilor sociale prin sporul incomparabil al populației, criza tuturor valorilor. *Neamurile Apusului încercaseră un dereticat¹²⁰ mare al vieții lor; și n-au ajuns decât până la jumătate [de] drum. Au redus la absurd toate valorile vechi și n-au ajuns să le întemeieze pe cele noi.* A rămas ceva de minciună

în raportul păturilor conducătoare cu biserica, al păturilor care nu erau deținătoarele puterii cu Statul, al cărturarilor cu valorile sufletești.

Ceva elementar părea că zace numai în evoluția tehnică și economică. După eșecul Revoluției, naturile profetice au așteptat de aci salvarea. Dar încrederea marilor inițiatori englezi ai liberalismului și credința Saint-Simoniană în virtuțile mesianice ale industriei au fost covârșite destul de degrabă, la spiritele conducătoare, de o neîncredere adâncă față de expansiunea capitalistă, mizeria muncitorilor, ascuțirea contrastului social dintre muncitori și burghezie, umflarea continuă a masei amorfe a proletariatului. Apusul, așa de bogat în naturi îndrăznețe în veacul al 18-lea, a rămas pe seama unor oameni care *au capitulat în fața cursului întâmplărilor*: evoluția glorioasă a capitalismului, apariția imperialismului neamurilor mari... În Franța, o serie de revoluții succesive au asociat marii burghezii, care obținuse beneficiul Revoluției franceze, straturi noi ale burgheziei. Anglia se concentra asupra imperiului ei. Domnitorii germani, care izbutiseră să ție în frâu burghezia lor la începutul veacului [19], trebuiseră să capituleze și ei, de la mijlocul veacului încolo. Luptele pentru unitatea Italiei și pentru neatârnare ale popoarelor din Răsăritul Europei utilizau și ele ideile Revoluției franceze, folosite de neamurile mari în expansiunea lor imperială și folosindu-se de această expansiune...

Artele, filosofia, istoria s-au resimțit îndeosebi de nihilismul apărut din decepția seculară a apuseanului. Ele deveniseră indeletniciri gratuite, exercitate în umbra burgheziei dominante sau a catedrelor trecute în buget. Valoarea lor era în funcție de aprobarea mecenajilor și a autorităților ierarhice; adevărata funcțiune a artei și a științelor sociale căzuse în uitare. Vrerile mari și nădejile revoluționarilor francezi sunt invocate în citate de toate partidele burgheziilor; tot așa de golute de sens răsună teoriile și noțiunile gânditorilor proletariatului. „Legile” economice ale autorilor liberalismului sunt invocate curent; precepte creștine ... morală ... de-a valma. Indivizii au devenit tot mai deznădăcinați, părți ale unui întreg tot mai incomprehensibil. Evadarea în viața proprie, în călătorie, s-a generalizat.

Războiul s-a arătat peste tot. Statul, încăput pe seama marilor concentrări industriale; destrămarea lăuntrică, care explodase în Germania înfrântă, ținută în frâu în Anglia, Franța și Statele Unite prin prosperitatea de care au parte. Apusul, care fusese puntea de comandă

și profitorul lumii întregi, e concurat acum. Japonia a apărut ca un nucleu de concentrare în Extremul Orient; Rusia, pentru a cărei încorporare s-au luptat tot veacul al 19-lea marile state ale Apusului, sub regia Angliei, ajută decisiv autonomizarea neamurilor asiatice; mișcări de eliberare ale negrilor se înfiripează în Africa.

Problema socială a devenit acută într-acestea: în Anglia, problema somajului, a descongestionării sociale prin colonizarea muncitorilor, educație a poporului care sparge blocul nemulțumit al muncitorilor și asociază părți ale muncitorimii păturilor conducătoare și stării actuale, pot fi atacate cu calm din cauza bunei stări; în Franța, anarhizarea prin fragmentări și subfragmentări de grupuri e tot mai vădită; acolo, cei care apar cu o formulă salvatoare contribuie și ei la disoluția societății franceze, fragmentând-o și dezorganizând-o tot mai mult. Italia și Germania au introdus regimuri de mână forte¹²¹, un fel de declarație în permanentă stare de asediu, militarizări ale neamului întreg. Celelalte state, încordate între ele prin felurite tensiuni, pe care marile puteri le reduc la simple sfere de interese ... cu probleme sociale acute.

—

REFLECȚII¹²² ASUPRA ISTORIEI VEACULUI 19

Structura politică conformă științei noi se apropie de abia acum. Europa și-a pierdut demult capul și nu mai vede ordinea. Comte, Saint-Simon, Spencer¹²³... toți au avut intuiții mari. Toată istoria socială și politică a veacului al 19-lea sunt fenomene intermediare persistente (cum descrie atât de bine Comte). Acum, societatea începe să ia alură tehnică... în curând vor începe din nou războaiele care-i vor da și conformația politică conformă acestei structuri. Procese de veacuri; în care se va produce și scărmanarea spirituală; așa cum formele sociale și politice ale veacului al 19-lea nu sunt conforme tehnicii și atitudinii din științele naturii concomitente, la fel literatura, conveniențele nu sunt conforme. Vom ajunge la o nouă epocă organică pozitivă. După veacuri. Și prin sânge. E o interpretare greșită aceea că la ordine trebuie să se ajungă neapărat cu binele. Greșeală pe care au făcut-o și Comte, și Saint-Simon, sau pe care au făcut-o posibilă. — Noi putem întrevădea uneori procesul care se produce, dar atât, nu e în puterea noastră.

Veacul industrial — al lui Spencer — depășește veacul militar feudal și al statului absolut; nu înlătură însă un militarism al industriei.

Diviziunile cărții¹²⁴:

Veacul

.....

Românii / Iorga pune neamul deasupra statului — citat motto „Rânduiala”¹²⁵. A nu pierde din vedere statul.

.....

*Tineretul românesc*¹²⁶

—

APUSUL E ÎN DEZORDINE; organizarea lui actuală nu se mai ține decât prin oțel și aur. Nimeni nu știe o soluție; cea pe care o cer elementele revoluționare e greu de acceptat. Așa, se recurge peste tot la mijlocul dilatoriu, greu și sângeros, de a se pregăti de războiul care să decidă, întâi, cine va avea să poarte de grija vremii noi.

Arta devine tot mai minor decorativă, știința tot mai sfios bibliografică. În lumea aceasta, în deceniile acestea de oțel, trebuie să ne privim situația cu o necruțătoare luciditate. Dreptul imprescriptibil la existență al națiunilor e una din formulele care pot fi mânuite în vremuri de pace; într-un război, care va căuta o împărțeală nouă a lumii, neamurile slabe vor avea să se teamă tot atât de mult de marii aliați care le vor salva, ca de dușmanii care le-ar putea strivi. În vremurile de măsurare a puterilor, fiecare contează numai cât înseamnă el. Noi ne bizuim pe curajul deznădejdiei; dar 1916 ne-a arătat că un atare curaj, dacă nu se întemeiază pe o pregătire sistematică, se prefacă în demoralizări ce pot deveni fatale. Nu e vorba numai să accepți să mori, la nevoie; trebuie să porți grijă ca moartea ta să aibă o semnificație, să nu fie în van.

Stând în mijlocul acestei lumi, trebuie să ne punem deschis problema orientării noastre. Nu în chipul inoperant: industrializare-occidentalizare deoparte, nostalgia românescului pur sau rural, pe zi ce trece lăsat în urmă; nici occidentalizare-, „întoarcere la românesc” (la care ? la Alexandru cel Bun ? la România feudală a lui Mihai ? la cea funcționărească din vremea fanarioților ? ... a rămâne răsăriteni ? acum când tot Orientul se europenizează rapid în umbra pagodelor și a moscheilor lui ? ...)

Trebuie să ne punem deschis întrebarea, și necruțător: ținem mai mult la neamul românesc sau la anume înfăptuiri ale lui: la port, ... la

una din întruchipările lui în șirul veacurilor ? Fără port, fără basme, fără obiceiuri, destărânit, neamul românesc va fi tot neamul românesc. Lucrul depinde de noi: trebuie să știm să exprimăm felul de a fi românesc în opere de artă, în instituții ... Pe cât vedem, până acum viața neamurilor are două dimensiuni: aceea a tehnicii și a înnoirilor ... (ajung aci la formulări, care fac de prisos cunoașterea a ceea ce e românesc ...¹²⁷).

Că părăsim multe din înfăptuirile neamului nostru, asta nu poate să ne împiedice să ni-l cunoaștem cât mai bine. Trebuie să citim din ele forțele lui de totdeauna, care vor da înfățișare și României noi, capabilă să persiste și în veacul acesta.

Mai mult decât oricând altădată, avem nevoie acum să ne știm, să ținem conștient și voit la neamul nostru, nu numai instinctiv (cunoscându-l, iubindu-i însușirile).

Trebuie să ajungem să ne clădim viața în perspectiva acestei vremi. Să ieșim din cea indecisă a României dezorientate de până acum¹²⁸.

—

PRIVIRE ASUPRA ISTORIEI NOI A EUROPEI. Cine mai contestă faptul că Europa se află într-o mare prefacere? Îl simte fiecare și oriunde. Nu s-a găsit, e drept, nimeni care să vadă limpede și să descopere numele a ceea ce vine. Siguranța rânduieilor deprinse e clătinată.

Istoric, intrând de-a dreptul, fără preambul justificativ psihologic¹²⁹.

La începutul ei se ridică Revoluția franceză și industria engleză. Faruri într-o prefacere seculară. Consumarea înlăturării orânduiei sociale feudale, prin burghezia ridicată prin spirit și comerț. Și cascada frământărilor sociale împrejurul pretinsei ordini noi. N-am găsit-o. Franța, țara exemplară. Elanul rațional (civilizație, progres) și industrial al veacului; revărsarea neamurilor mari ale Europei de Apus asupra lumii întregi, care calmează prefacerile dinăuntru, prin bogăție generală ridicată (Anglia) sau veleități (Japonia de azi). Apusul care nu refuză ajutorul ideilor lui neamurilor din Răsăritul Europei; bucuros, în cursul campaniei seculare împotriva vechiului regim — Rusia, să slăbească imperii. Războaiele [Europ]ei. Împletirea inextricabilă a

comerțului, a problemei sociale (supapa imperială), a autorității politice în imperialismul marilor state.

Decepția morală: eșecul încercărilor de înnoire în religie, decăderea științelor morale, a artei.

Evitarea atacării curajoase a problemei sociale. Războaiele ca devieri. Dictaturile europene, disciplinări ale poporului și înarmări.

Războiul. Criza economică, care a făcut vizibilă, fără putință de ocol, schimbarea de sens... Europa nu mai înaintează, se ține. Evită soluția problemei sociale: preferă războiul. În fața scăderii nivelului de viață și a treptatei descreșteri a influenței ei economice, va ajunge să-și caute alte compensări. Se apropie o vreme grea pentru statele mici ale Europei (sfere de interese). O vreme a primejdurii fiecăruia din partea tuturor, pentru a-l jertfi nivelului de viață în scădere continuă a muncitorilor lor.

După marele veac al 19-lea, neamurile mari ale Europei se găsesc, fără Dumnezeu, cu o morală șubredă, întărite și dezorientate de artă, devenite tot mai dependente de destinul statului lor (neputând nici trăi, nici muri în orașele lor umflate peste seamă, funcționari toți...), deznădăjduite, cu mașinile devenite parte din trupul fiecăruia dintre fiii lor și cu un viitor în față care, oricât de puțin lămurit și de pe de-a-ntregul riscat, va deveni în curând mai bun decât prezentul.

Trebuie să devenim tari; pentru că neamurile Apusului lor, refutate treptat din lume, vor căuta ieșiri și scăpări, pentru lumea lor înghesuită tot mai mult între hotare, în țările mici. Oricât de critică e starea lor și cât de mult se vorbește despre „declinuri”, popoarele lor deznădăjduite, dar una cu toate mașinile de care e plin spațiul lor, vor fi greu de oprit, odată năpustite. Singurul chip e să devii tare din vreme, ca să nu trezești atari apetituri.

A nu deveni demagog și nechibzuit.

Ceea ce poate fi spus în privința organizării noastre sociale. Perspectivele de până acum ale creșterii în voie, ale extensibilității. Vremea lor a trecut. Trebuie căutat chipul¹³⁰ social, economic și politic, de a echilibra România. Așa încât țărănimea să aibă, ca țărănime, posibilități de trai sporite. Burghezia și orașele, în funcție de ea; nu avangarda pe un drum deschis al formei apusene¹³¹.

AM FOST „SUB VREMI” ÎN VEACUL AL 18-LEA; ocupațiile s-au abătut asupra noastră ca grindina, și și încorporarea în Apus. Cu Bălcescu¹³² a apărut generația care a vrut să fie „peste vremi”. Cu mijloacele Apusului, pentru luarea în mână a destinului românesc; la nevoie, pentru a-l apăra și împotriva Apusului.

Generațiilor de după Bălcescu le-a lipsit această îndrăzneală a celor de la început. Raportul indecis cu „Apusul” a dat naștere altuia tot atât de indecis cu „tradiția românească”¹³³.

—

Deci o COMPONENTĂ ROMANTICĂ GERMANĂ, DAR ȘI UNA LIBERALĂ ÎN reforma lui *Kogălniceanu*¹³⁴. În reforma sa, probabil exclusiv liberal, sprijinit de cine, de Brătieni sau de conservatori¹³⁵. În poziția lui, german-romantic.

Bălcescu: cât din postulatul său economic provine din cunoașterea trupului statului românesc... cât din atmosfera generală de liberalism, cât de la saint-simon-ieni (dialectica claselor sociale)?

Vezi Freyer, *Bew. der Wirtschaft*, 19 urm., filiația Smith-Hardenberg¹³⁶.

—

DE LA SFÂRȘITUL VEACULUI AL 18-LEA, S-A RIDICAT ÎN NEAMUL ROMÂNESC VREREA DE A AVEA UN ALT DESTIN. Ea a irupt prin mișcările din Ardeal și revoluția lui Tudor¹³⁷ și pulsa în vrerea obștească de ridicare, care îmboldea înșii și mâna unele împotriva altora, într-o harță perpetuă, păturile [sociale]. Nu numai scriitorii despre care se vorbește în licee („clasicii”, pe care nu ne deprinde nimeni să-i trăim) au dat glas vrerii acesteia îndrumând-o ci, cu un devotament și cu o stăruință care ar putea fi luate drept pildă, și mulți boieri, unii dintre Domni și o seamă de mari și mici funcționari.

Până la mijlocul veacului trecut înviorarea aceasta românească s-a produs în de ea: neamul românesc lua drept pildă Apusul și căuta să scape de ruși, de turci, de austrieci. Ideile lozincă ale prefacerilor și frământărilor Apusului, îndeosebi egalitatea democratică franceză, erau invocate sprijin de feluritele pături de boieri și de ciocoi în luptă. Oamenii de bine umblați în țările Apusului cereau orânduirea vieții

din România pe potriva celei bine orânduite, pe care o văzuseră; domni și administratori căutau cu sârguința Domnilor absolutismului luminat să ridice țările printr-o administrație care și-o lua îndreptar pe cea din Apus.

Când ciocnirea dintre Anglia liberală, secondată de celelalte state democratice, și Rusia – pentru a asigura capitalismului occidental în plină expansiune drumul Indiei și stăpânirea Asiei – care constituie canavaua istoriei veacului al 19-lea, s-a strămutat în Sud-Estul Europei, raportul acesta cu Apusul a devenit incomparabil mai strâns. „Apusul” a început să intervină direct. Lozinca Apusului liberal și democratic, în plină ascensiune a capitalismului, „cruciada libertății și a civilizației în contra barbariei” a produs o impresie deosebită în țările noastre. De vreme ce neamurile Europei pot fi „toate libere sau toate ruse” și rușii ne primejduiau mai greu, „Dumnezeu în cer și omenirea pe pământ muncesc pentru noi”. Ceea ce trebuiau să facă atunci țările românești pentru a scăpa de ruși (de turci le scăpau rușii), amenințarea cea mai gravă a existenței lor istorice, pentru ca neamul românesc să recâștige o existență istorică proprie, ca-n veacurile dominate de Mircea, Alexandru, Ștefan, Mihai și Brâncoveanu, era să se încorporeze Europei, care avea dușman aceeași Rusie, să devie Europa. Optimismul gigantic al industriașilor și apologeților progresului de la începutul aceluia „minunat al 19-lea veac” proclama că împlinirea democrației cu liberalismul economic și cu progresele tehnicii constituie instrumentul progresului în sfârșit descătușat, menit să întrecă definitiv înșirarea de erori și de superstiții regretabile ale trecutului, care au împiedicat veacuri de-a rândul clădirea civilizației universale.

Conducătorii noștri de atunci, cu Bălcescu în frunte, nu puteau să nu opteze cu hotărâre pentru „Apus” și „Civilizație”, împotriva „tiraniei” și a „orientalismului”. Pârghia gândirii lor era ideea franceză de națiune, în talmăcirea creștină pe care i-au dat-o polonezii, ca înviere a neamurilor răstignite de autocrațiile imperiale, și de democrație a națiunilor, a patrioților mazzinieni¹³⁸. „A crea o națiune!”, aceasta era ținta: „libertatea de sub domnirea străină” ruso-turco-austriacă, prin europeanizare, pasul întâi spre atingerea ei. Bălcescu a trasat și etapele următoare: depășirea deosebirilor economice, sociale și politice dintre români și atingerea „libertății dinlăuntru”; toți „să fie liberi, egali, proprietari de pământ și de capital și frați asociați la fapta unui progres comun” și unirea tuturor românilor, „panromânismul”.

Pentru Bălcescu, luând parte la progresul accelerat al omenirii, care începuse în „acel minunat al 19-lea veac”, *neamul românesc soluționa drama lui proprie*, împlinind „revoluția” lui, care-l ducea pe căile ocolite ale istoriei lui concrete la Unirea în același trup a deosebitelor „frângerii ale nației”, la închegarea trainică înăuntru printr-o soluționare dreaptă a tuturor problemelor sociale și afirmare în afară, așa încât să concureze, „împreună cu toată omenirea”, „după natura și geniul său propriu”, pentru a ajunge la ținta „prea înaltă”, pe care „Dumnezeu i-o ascunde și unde-l așteaptă”. Deși călăuzit de concepțiile Occidentului postrevoluționar: de democrație, liberalism economic, credință într-un progres spre bine și în eficiența istorică a rațiunii și a faptei individuale, trivializate de acum de întreg veacul trecut, deși se servea de noțiunile acestei concepții, Bălcescu resimțea direct și în plin destinul particular al individualității istorice care e neamul nostru și particularitatea problemelor cu care are de-a face.

Mai prinși de forfota acelei vremi de început a României moderne, lipsiți de familiaritatea lui, a călătorului ajuns în mai fiecare ținut românesc, cu toate fețele prezentului nostru și de puterea lui de istoric mare de a gândi și de a făptui în perspectiva întregii existențe istorice a neamului nostru, chiar prietenii și cei din generația lui au văzut lucrurile mult mai simplu. Cum intervenția tot mai asiduă a neamurilor apusene în Orientul Europei, care neutraliza covârșirea austro-rusească a secolelor din urmă, îngăduia atunci cucerirea independenței, s-au dat cu hotărâre de partea Apusului și s-au afundat neprecupețit în opera de europeanizare. Puterile Apusului au promovat, la fel, europeanizarea, în măsura în care aveau nevoie de ea, cum a știut să arate faptul Zeletin; lupta politică dintre partide, pături sociale, ambițiile, urile și devotările nu mai puțin.

Mersul cu Apusul, mijlocul pentru a câștiga independența politică, a devenit pe neobservate scop ultim. Sub influența universalismului raționalist al veacului, se părea că europeanizarea soluționează dintr-odată și problemele noastre dinăuntru, că adică ideile și instituțiile Apusului sunt soluții universale, și nu locale, izvorâte din configurația politică și conformația sufletească a anumitor neamuri și din tradițiile și prefacerile statului lor. Istoria noastră nouă a ajuns să nu mai fie decât europeanizare (liberalism în economie – la noi, într-o țară tutelată economiceste, pătura care s-a servit politiceste de ideile democratice a trebuit să ajungă, în urmarea tendinței expansive care a

dus burgheziile capitalismului apusean la liberul schimb, la un naționalism economic protecționist – formulă democratică în politică, raționalism intelectualist în cultură)]¹³⁹.

—

BĂLCESCU CEREA CIVILIZAREA PENTRU RIDICAREA ROMÂNIEI. Brătienii și Rosetti¹⁴⁰, partidul liberal au fost buni înfăptuitori: dar legătura mare în care urma să aibă rost acțiunea de civilizare le scăpa. Aspectele pe care trebuia să le întrunească România organic dezvoltată a lui Bălcescu, întregirea românului în drepturile lui... au devenit lozinci abstracte invocate numai arareori, la ceasuri grele, când războiul crunt dintre burghezia nouă și conservatori era întrerupt de o primejdie externă. Simbolică e schimbarea din „Românul” în „Viitorul” a numelui oficiosului liberal. „Unirea” revenea mai des; „împroprietărirea” și „votul universal” nu preocupau decât câțiva teoreticieni. Conservatorii, nu mai puțin decât liberalii, considerau firesc faptul mărginirii problemei la orășeni: la boierii și la târgoveții de mai nainte (de fapt la boieri, membri de partid și funcționari)¹⁴¹.

—

CELE DOUĂ FRONTURI REVOLUȚIONARE DE LA 1848. Cel naționalist mazzinian – „democrația națiunilor” – sudic și oriental. Frontul cel[ăl]alt, englez [cuvânt nedescifrat], parizian. Atmosfera acestuia, bine descrisă în Riehl¹⁴². Cele două fețe ale 48-ului. Bălcescu, unul din cei care s-ar duce la fel pe toate fronturile revoluționare, dar din iubire pentru popoarele subjugate, contra reacțiunii...¹⁴³.

—

„FRAȚILOR ROMÂNI, PĂRȚILE UNEI NAȚIUNI nu pot avea conștiință de ele înșile decât numai studiind bine istoria națiunei mume și căutând a se apropia cât se poate mai mult de origina lor. Națiunea română e o ramură din marea națiune a romanilor, trebuie dar să se știe cine au fost romanii, să vadă ce este ea astăzi și să cugete la ce poate fi. Toate surorile sale majore, cum: Franța, Italia, Spania și Portugalia i-au apucat înainte și cu naționalitatea, și cu literatura, și cu civilizația. Dar

românii din Dacia Traiană începând a cugeta să-și redobândească naționalitatea care era înăbușită de alte popoare străine înainteașă cu pași mari ca să ajungă pe surorile sale și pe mama sa Italia și grație D[omnu]lui, într-un timp foarte scurt, partea cea liberă a României a făcut progres însemnat. Voi însă fraților, din Dacia lui Aurelian...”

Începutul manifestului trimis în 1863 macedo-românilor de Comitetul Macedo-Român din București (D. Bolintineanu, Cezar Bolliac, Christian Tell, C. A. Rosetti, D. Cazacovici, Zisu Sideri, Iordache Goga). „Buciumul”, 1863, No. 3, p. 10. Și în M. V. Cordescu, *Istoricul școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria, și al sem[inarilor] de limba română din Lipsca, Viena și Berlin 1866-1906*, București, Ministerul Instrucțiunii, 1906¹⁴⁴.

—

Căștigul nu a putut fi pus însă în lucrare. DECENIILE DE LA UNIREA PRINCIPATELOR ȘI DE LA DOBÂNDIREA INDEPENDENȚEI n-au fost decât frământare pentru cumpănirea într-un fel a tensiunilor lăuntrice. Vechile stări se prefăceau: boierii mici, târgoveții, duhovnicimea și toți cei ridicați de jos se închegau într-o burghezie românească, care folosindu-se de faptul că mazilii, răzeșii și clăcașii n-au putut să se amestece în prefacerile acestea, au impus boierilor mari admiterea lor la conducere.

Arma de căpetenie a burgheziei acesteia în curs de formare a fost rânduiala nouă a Apusului; în virtutea ei, cereau drepturi la fel cu cele ale boierilor mari. Neavând cum contesta progresele tehnice și expansiunea economică și politică a țărilor din fruntea revoluției acesteia — a Angliei și a Franței —, și nici cum trece cu vederea greutatea lor, aceștia din urmă o acceptau și ei, consolându-se cu anume rezerve împotriva formelor democratice, învățate de la romanticii germani și de la urmașii lor conservatori.

Veacul, care era al rânduielilor noi ale „Apusului”, lucra pentru burghezia noastră. Nu e de mirare că rânduiala aceasta, că „Civilizația” a ajuns să fie valoarea lor ultimă. Conducătorii dinainte de 48 voiseră dezrobirea neamului românesc; pentru conducătorii, și ai partidului liberal, și ai partidului conservator, îndrumătorii României de după 48, neamul românesc trebuia civilizat, trebuia să se europenizeze. Acentul a trecut cu tot mai multă greutate asupra civilizației. Așa cum „roșiii” noștri se simțiseră alături de garibaldienii¹⁴⁵ de pretutindeni împotriva

reacțiunii, așa civilizația le apărea bunul comun, titlul, arma și misiunea lor.

Numai la vreme de primejdie din afară și numai pentru durata acestei primejdie, „neamul românesc”, „statul românesc” redeveneau obiectul grijii. Obișnuit, singularul la persoana întâi „statul românesc” a ieșit aproape cu totul din uzul gramaticii neformulate a vieții românești, deși folosim adeseori singularul la persoana a treia „Apusul” („Marile Puteri”, acum după război). Gândim asupra noastră cu ajutorul unui plural puțin lămurit, așezându-ne de-a valma cu toate neamurile civilizate. Atitudinea aceasta s-a răsfrânt, prin educație, limbă, ziare, scrieri asupra vieții românului de la oraș. S-a produs o structurare funestă a întregii vieți românești în funcție de civilizație.

Folosind nemulțumirea țărănimii pentru a-și suprima prin expropriere adversarul, burghezia noastră, concentrată în jurul partidului liberal, s-a văzut singura stăpână a orașelor și a țării. E drept, împrăștierea și votul universal au schimbat țărănimea într-o forță politică. Burghezia orașelor a izbutit [însă] până acum să utilizeze dorul de ascensiune al țărănimii spre a îngloba acțiunea acesteia în cadrele programului ei¹⁴⁶.

—

TRECEREA DE LA ORGANICISMUL MOLDOVEAN KOGĂLNICEANU-RUSSO, determinat de Școala istorică germană, la Junimea lui Maiorescu, neokantiană, idealism dualist: „Știința”, „Arta” „Limba”. Poziția lor politică îi pune în situația de a accepta și unele din formulările și pozițiile Kogălniceanu-Russo¹⁴⁷.

—

EMINESCU, „VOIM STATUL NAȚIONAL, nu statul cosmopolit, nu America dunăreană” (și asimilare), p. 297 Murărașu¹⁴⁸.

Azi trebuie să acceptăm să fim o atare Americă. 26% minoritari. De dragul statului nostru. N-avem timpul pentru a asimila. A face caz de statul național și a uita existența minorităților înseamnă nimic altceva decât a le da acestora pretexte de nemulțumire, de slăbire a statului nostru.

Trebuie să avem o poziție fermă și să impunem prin capacitate. Atunci vom putea obține respectul limitelor pe care trebuie să le impunem minorităților. Acum ne lipsește legitimarea pentru a o face într-un sens mai adânc. Suntem mulți, ne-am înmulțit... atât.

Eminescu e conservator și naționalist. În conservator politic, el se orientează în funcție de cultură. Un argument pentru anihilarea oricărei mișcări sociale: legea lui Malthus¹⁴⁹ arată egalitatea imposibilă, trebuiesc lăsate dintru început în pace „clasele avute” suspuse, care sunt „hrănitoarele culturii”, a ceea ce ne deosebește de animale. Deplânge dispariția *claselor pozitive*: răzeși, breslași, înlăturate de străini.

Frontul lui e împotriva noii burghezii, pe temă că e străină: *teoria păturei superpuse* (xenofobie). Ea a înlăturat economic clasele pozitive și corupe neamul exprimat în țaran.

Eminescu nu pornește însă pentru țaran cum a făcut-o Bălcescu. El e un *conservator naționalist*, nu un naționalist conservator. Bălcescu a fost numai *naționalist*. Faptul l-a formulat chiar Eminescu. „Ceea ce o ființă nu vrea e lesne de știut; ceea ce vrea pozitiv e foarte greu de hotărât” (168) (adaptând teoria despre caracterul negativ de luptă contra morții, ca fapt pozitiv, a lui Bichat¹⁵⁰).

Istorismul lui Eminescu... împotriva dogmatismului liberal al democrației etc. Politicește nematur e oricine susține adevărul absolut al unor teorii aplicabile la viața statului „...*departe de a fi absolut adevărate*, nu sunt decât *rezultatul, cristalizațiunea, formula matematică oarecum a unei stări certe a societății*, care stare iarăși e condiționată prin o mulțime de factori economici, climatici, etnologici ș.a.m.d.” (sfârșitul, o notă de *pozitivism*...) ... legile și instituțiile... expresia aceluiași instinct de conservațiune al popoarelor... Acest istorism nu e consecvent, e aplicat numai pe teren politic social („terenul teoriilor elementare ale vieții statului”, p. 167), nu și față de cultură. În acest sens, și: „ideile politice profesate de cosmopolitii apuseni sunt, pentru stadiul în care trăim, utopii” (p. 170). Pentru noi, adevărurile sociale, economice, juridice nu sunt decât adevăruri *istorice* (p. 187).

Opoziția conservativ (luptă pentru datorii)/ liberal (luptă pentru drepturi). Eminescu acceptă că, așa cum liberalismul riscă comunismul, așa conservatorii [riscă] osificarea statului. Eminescu nu vede însă

că, în vremea lui, conservatorii sunt în retragere: în atari epoci, ei nu vor decât să conserve privilegiile proprii, acceptă însă toate drepturile convenabile acordate de liberali.

Nevoia de a distinge între ceea ce e împlinit și posibil. În sensul acesta, o bună parte din critica eminesciană e depășită pentru noi. A fost *inoperantă* și la vremea ei, cum au arătat și Ibrăileanu¹⁵¹ și Zeletin.

Nu putem pune punct de plecare statul național eminescian — are prea multe implicații — ci, din vrerea simplă de a ține statul pe care-l avem, din¹⁵² iubire pătimașă a românescului, trebuie să atacăm azi tema. Nu există și nu pot exista alte date decât iubirea de țară și vrerea de a o sluji. A profesa și a propaga naționalismul integral, fie chiar și pe al lui Eminescu, încă nu înseamnă a servi țara.

Eminescu: țărani, clasa pozitivă... Nu mai e momentul unui cult romantic. Țărani au apetitul orașului. O organizare a țării e necesară, nu romantismul. Altminteri nemulțumirile duc la dărâmare.

Pentru Eminescu (p. 52-53) statul e un mijloc al *națiunii*, mijlocul prin care aceasta evită neajunsurile individualismului „personal” și „de clasă”. Națiunea e o entitate metafizică. Aceasta e foarte adevărat: ne-o arată ireductibilitatea națiunilor deosebite. Statul nu e înțeles bine. Străinătatea cărturarilor noștri față de problema statului vine tocmai din faptul că utilizează această interpretare.

Statul e expresia națiunii. Naționalitatea persistă și fără stat: cazul românilor ardeleni, al cehilor, al poloneșilor. O națiune nu devine însă istorică decât de când se realizează în forma de stat, sau luptă pentru ca s-o obțină.

Viziunea foarte justă a lui Eminescu pe tema țărănimii. El a constatat că proprietatea țărănească a fost mărginită la o cantitate, prea mică pentru epoca „de astăzi” (1879), de reforma Cuza. Datorită sporului de populație și cantității cu totul reduse și limitate care mai e disponibilă, acum suntem în aceeași situație. Judecata lui Eminescu ni se potrivește: „micile părți de pământ, dacă vor fi din nou împărțite între descendenții familiilor foștilor clăcași, aceștia vor fi reduși cu vremea la starea de proletar, având fiecare câțiva stânjeni de pământ, prea puțin pentru a trăi și prea mult pentru a muri... clasă ibridă...”

Puținii oameni cu mai multă energie economică își vor acapara apoi părțile foștilor clăcași și deodată cu creșterea sau crearea din nou a altor latifundii, populația agricolă va da mereu înapoi încât epoca n-ar fi departe în care n-am avea decât orașe străine într-un deșert românesc” (p. 181-182). Viziunea aceasta din urmă, de o grandioasă justete; în Apus lucrul s-a întâmplat într-adevăr așa. La noi aceasta e starea la care vom ajunge dacă se continuă atitudinea de azi. Cei de la țară trebuiesc fortificați, nu îndrumați tacit să treacă toți în oraș, fără a le da posibilități de lucru acolo. În loc ca să desțărânim inutil satele, trezindu-le apetituri urbane care nu pot fi satisfăcute, să dăm o organizare unitară aparatului economic al statului românesc. Așa încât să ajungem la un echilibru. A[lt]minteri țărănimea nemulțumită devine un mijloc al veleităților oricărui aventurier.

Noi nu putem preveni fărâmițarea moșiilor până la absurd decât creând posibilități de lucru la oraș.

Perspectiva partidelor actuale, țărănesc îndeosebi, „mai folositor pentru stat... de a avea mici proprietari... decât *crearea unei proprietăți rurale de mijloc*, căci aceasta din urmă se traduce în tirania capitalului mic asupra muncii. Capitalul mic are totdeauna tendința de a fi uzurar și un proprietar de 100 pogoane e mult mai apăsător în sat decât proprietarul a mii de pogoane” (p. 182).

Faptul că partidul conservator nu e polar opus celui liberal, că nu e decât un simplu contrar, exprimat în paragraful acesta: „Partidul conservator este un partid de reacțiune, nu însă contra libertății, nu contra egalității, ci contra abuzului ce se face de libertate și de egalitate” (p. 195). „Nu ne-am sfiit niciodată și nu ne sfiim nici acum a declara, fără șovăire, că susținem ideile liberale, numai pe cât ele nu produc o perturbațiune în dezvoltarea noastră națională...” (p. 196).

Eminescu e radical printre conservatori. Deja Maiorescu e un europenizant, unul căruia îi repugnă entuziasmul plebeu pentru Europa. Privește înspre Germania, nu Franța. Dar e cu totul pentru și în cadrul civilizării fracționate.

Unde Eminescu vede foarte bine. Când capetele mai luminate ale generațiilor trecute (deci Bălcescu) au îmbrățișat ideile liberale și s-au hotărât a se consuma în munca propagării lor, nu-și înfățișau viitorul altfel [de] cum e prezentul. Adevărați apostoli ai libertății, *erau*,

înainte de toate, români, pătrunși de conștiința unității noastre naționale și doreau libertatea și egalitatea numai ca niște înlesniri pentru dezvoltarea poporului. Ideile liberale nu erau pentru dânșii un scop, ci un mijloc, pe care întotdeauna-l subordonau principiului naționalității. Noi suntem urmașii acelor oameni, mai puțin liberali decât „naționali-liberali” dar mai mult „naționali” decât dânșii (p. 196).

Nici unii nici alții n-au văzut substratul economic. Zeletin a arătat întâiul, după Ibrăileanu, cum am fost târâți necesar în această evoluție: generația Bălcescu a știut să o pună în slujba românității; liberalilor de mai târziu, ca și conservatorilor, le-au scăpat din mână frânele. E drept, liberalii le-au reluat în ceasuri mari: 1879, 1916–1919. Nici unii, nici alții n-au știut de fapt despre ce e vorba. S-au bătut pe teorii naționalism–democrație, cu toată aversiunea lui Eminescu pentru teorii politice. El singur a întrevăzut uneori ce ar fi de făcut pentru o organizare a României. Singur el a răzbătut [la] și a acceptat prefacerile acesteia. Ceilalți ședeau pe poziții particulare și se apărau cu teorii, în loc să gândească realist România.

„... suntem convinși că numai întărirea instituțiilor noastre dinlăuntru poate să ne dea considerație în afară, suntem convinși că întreținând bunele relații cu toate puterile în genere, dar mai ales cu cele limitrofe, conform politicii noastre tradiționale, ne putem feri de pericolele la cari ne-ar expune și pe viitor o politică aventuroasă...” (p. 228).

Încercările lui Eminescu de a răzbi dincolo de partid. „Precum am declarat-o în mai multe rânduri, situația țării o considerăm prea gravă, ca să ne preocupăm numai de interesele de partid” (p. 231).

„Statele moderne nu se mai dezvoltă în linie dreaptă... sunt cristalizațiuni imperfecte... Asta e chiar deosebirea între nații mici, fără simț istoric și națiile mari cu un profund simț istoric și cu un mare viitor.”

Eminescu a gândit și tema aceasta tristă!

Zeletin nu ia aminte deloc [la] teoria păturii superpuse a lui Eminescu. Din punctul de vedere al inserării în Europa modernă, industrială, capitalistă, poate face lucrul. E grec apoi. Ce e just la

Eminescu, că deceniile acelea au turburat justețea reacțiilor firești ale poporului românesc. Azi însă, trebuie să acceptăm cele întâmplăte: conformația nouă a României. Putem să dorim și să urmărim însă, în sens Eminescu, ca elementul sănătos provincial să ajungă iar în mai mare măsură la cuvânt. Și Eminescu spune „abia strănepoții Caradalelor vor putea fi români” (p. 271). „A daciza”¹⁵³.

—

ATTITUDINEA „PROGRESISTĂ” GENERALIZATĂ LA SFÂRȘITUL VEACULUI TRECUT și la începutul acestuia (vezi pagini foarte interesante Rothacker¹⁵⁴, *Logik... Die Etnwicklungsgeschichte. Methode, Fortschrittsged.* 80-85, în special 84).

Originile conceptului de evoluție întrebuițat la noi în veacurile 19-20, în Franța și Germania. De urmărit filiația Condorcet¹⁵⁵-Saint-Simon-Bălcescu (cum a fost dinamizat în Franța raționalismul static al veacului 18?) și Hegel¹⁵⁶-Marx-Bălcescu. Conservativii — Kogălniceanu, Eminescu, Maiorescu — l-au luat din Germania (care sunt rădăcinile spirituale ale lui Russo, crescut în Franța, cred¹⁵⁷, dar apropiat de Kogălniceanu, Eminescu? de Maistre¹⁵⁸? germanii? numai moldovenie? ruși, începutul slavofililor?) în forma idealismului obiectiv: ideea subzistă și acționează în evoluție, în mișcare. Asupra dificultăților acestei formulări a conceptului de evoluție, Rothacker¹⁵⁹.

Conservatorii noștri n-au negat europenizarea și civilizarea, au contestat numai viteza și modalitatea ei. Comparându-i cu Eminescu din Satira III, vedem că și ei sunt progresiști.

Situația partidului liberal de la noi: Bălcescu și Brătienii au cerut civilizația de dragul românității și Bălcescu a fost apologet al trecutului; la sfârșitul secolului, concentrarea asupra civilizării a adus cu sine deprecierea trecutului și vidarea de substanță a conceptului „națiune română”... el a rămas un cadru, aproape identic cu linia abstractă a granițelor, al acțiunii de civilizare, conservat în numele partidului „național-liberal”; numai ireidenta ardeleană a menținut anacronic simțul subiectului *națiune română* a toată acțiunea aceasta. Cercul Junimea a avut o parte însemnată în această desprindere, prin tendința ei spre valori pure. Oamenii ca V. A. Urechia¹⁶⁰, crescuți în Spania și plini

încă de elan Bălcescu, au rămas izolați, între liberalii concentrați asupra civilizației și a progresului, cufundați în uitarea tot mai deplină a trecutului, fără un contact nemijlocit cu el (generația II Brătianu) și conservatori, desprinși de substanța românească în urma acțiunii neokantiene formaliste a Junimii. Aversiunea acesteia pentru patosul pașoptist a făcut-o să se dispenseze și de calitatea mare a acestora: trăirea nemijlocită a substanței românești, legătura continuă cu ea.

La noi, împerecherea curioasă a acestor două atitudini, de la sfârșitul veacului 19 încolo, datorită faptului că eram în afara Apusului și-l admiram; normă transcendentă civilizația cum se găsește în Apus, care la noi zăcea în viitor. Halucinația conjugată a Apusului și a Viitorului. Oficiosul partidului liberal se cheamă „Viitorul”; apărut desigur la sfârșitul veacului trecut, când s-a înrădăcinat atitudinea aceasta. Până atunci, „Românul” pașoptist al lui C. A. Rosetti. (De urmărit și celelalte titluri de ziar, „Timpul” la conservatori? „Tems”; „Times”.)

Etapa Zeletin și Vintilă Brătianu¹⁶¹, „naționalizarea industriei”, Ion Brătianu „Unirea”. Momentul în care se părea că planul partidului liberal, de fapt planul Bălcescu, se împlinise deplin, că există legi ale evoluției națiunii, ale ascensiunii ei treptate (V. Brătianu și Zeletin 1. evoluția capitalismului, 2) marxism pe dos, 3) decursul înglobărilor în Europa). Țărăniștii, partid anistoric de clasă în puținele părți în care nu imitau prin contrazicere planurile liberale, rămânând pe același plan cu ele; planul concepțiilor evoluției istorice). De abia cu guvernul Tătărescu virajul spre a scoate din prezent ce e [de] scos din prezent. Momentul de penetrare a fascismului: fapta izolată care smulge dintr-un univers irațional prezent efecte; fără perspective, decât din nevoi retorice...¹⁶².

—

ÎNAINTE DE RĂZBOI ROMÂNIA AVEA O NORMĂ NECONTESTATĂ: „Apusul” și avea ce-și dori: să ajungă din urmă „civilizația” lui, izbutind să se „europenizeze”. Țelurile de la 1840 și 1848, formulate de B[ălcescu], subzistau și ele concomitent; dacă dreptatea socială a împrumutării și cea politică a votului obștesc preocupau grupuri mărunte de oameni

de bine, în schimb Unirea încorda, aproape fără încetare deceniile din urmă, straturi largi ale românilor. Unirea, împrăștierea și votul obștesc sunt fapte împlinite. Lozinca nouă: unirea sufletească, vizează o problemă reală, niciodată formulată. Semnificația industrializării au văzut-o Aurelian și Xenopol¹⁶³, iar acum în urmă Zeletin și Manoilescu¹⁶⁴; pentru marea mulțime a românilor, ea este un proces difuz, pentru a cărui înțelegere lipsește organul. Iar credința în „Apus” e minată cu perseverență de chiar neamurile din Apus. Silite să ia în serios integrările industriale și politice și toate prefacerile sociale intervenite, ele „etatizează”, „divizează”, introduc deodată sau treptat regimuri de mână forte, înlăturând democrația, liberalismul, intelectualismul, pe care noi fusesem obișnuiți să le socotim desăvârșiri supreme, declarându-le forme istorice depășite, ale veacului al 19-lea¹⁶⁵.

—

Chiar dacă a determinat cândva acțiunea oamenilor de stat ai „Apusului”, concepția mazziniană despre democrația statelor nu mai e o garanție. Statele nu trebuiesc să moară neapărat de bătrânețe în veacul nostru, numai arme. Și apoi EXISTĂ ATĂTEA CHIPURI DE A SFĂRȘI, APROAPE PE NEBĂGATE DE SEAMĂ, CU INDEPENDENȚA STATELOR MICI.

Subiectul concret: neamul în funcțiune de care au plănuțit și au făptuit Bălcescu, apoi Cuza¹⁶⁶ și Kogălniceanu, a devenit tot mai abstract: „România”, simplu subiect gramatical, pândind în fața obiectului „civilizație” și a procesului de „civilizare”. Conducătorii au ajuns să gândească tot mai consecvent în funcție de omenire și de viitor. Înălțarea „țării” (un neam și stat românesc tot mai verbal) din orientalism, ca să atingem „civilizația” („cultura”, spuneau cei crescuți în Germania), acesta era îndreptarul cel nou. Sectorul în care se concentra acțiunea de europenizare sunt orașele și păturile orașenești. Îngustarea ariei de acțiune.

Privite în ele însele, aspectele acestei *grandioase epoci de incubație europeană* apar, precum e și cazul, produse absurde și fantastice ale unei stări de febră. Pentru Bălcescu, ceea ce trebuia făcut era: „întregirea românului în drepturile sale de om, de cetățean și de nație, reorganizarea statului, a societății și a economiei românești (Bălcescu nu se oprise la votul obștesc și la împrăștierea...) și unirea tuturor românilor în statul lor. Dacă Cuza și Kogălniceanu acționează încă în

spiritul acesta, conducătorii de mai târziu *concentrează acțiunea lor asupra unui sector mult mai îngust* (treptata birocratizare, dacă continuăm să ne ocupăm exclusiv de sectorul acesta și acum; nevoia de a trece la celelalte; primejdiile inerente unei teorii a civilizaării fracționate... a nu da în optimism quietist: Fischer¹⁶⁷, 27).

—

Insuficiența actualei orânduiei românești și NEAJUNSURILE ORIENȚĂRII GENERAȚIILOR CARE CONDUC se datoresc faptului că ele decurg din premise ce nu mai corespund conformației, nici a neamului nostru, nici a neamurilor în rândul cărora ființează. Printr-însele, o vârstă a istoriei noastre noi, căreia i-a trecut vremea, își supraviețuiește sieși. Vârsta în care, europenizându-ne, am pierdut conștiința existenței neamului românesc.

Istoria noastră nouă este istoria vrerii de a avea un alt destin, care s-a ridicat în neamul nostru la sfârșitul veacului 18, după ce sute de ani de stăpânire turcească izbutiseră să năruiască ultimele amintiri ale mării de care am avut parte, în Muntenia și Moldova veacurilor 14 și 15. Izbucnită în mișcările din Ardeal și în revoluția lui Tudor, ea a biciuit generațiile de fruntași, pulsând surd în năzuința obștească de ridicare, ce îmboldea inșii și mâna unele împotriva altora, într-o harță neostoită, stările.

Polonezii mișcaseră lumea vestind învierea neamurilor răstignite de autocrațiile imperiale. Nu era robită și România?

Îmbărbătare și îndreptar fusese Europa veacului al 19-lea, revoluționată politic de Franța și industrial de Anglia. „Apusul”, înfrigorat de prefacerea fără seamăn pe care o suporta, se socotea stegarul progresului în sfârșit descătușat, menit să întrecă definitiv înșirarea de erori și de superstiții regretabile, care împiedicaseră de-a rândul veacurilor clădirea civilizației universale. Împletirea democrației cu liberalismul economic și cu avântul tehnicii păreau a fi un instrument cu virtuți fără seamăn.

Oamenii de bine „umblați” ceruseră orânduirea vieții românești pe potrivă celei luminate pe care o cunoscuseră. Domnii, mulți boieri și o seamă de slujbași mari și mici au pornit la lucru cu o stăruință uitată pe nedrept.

Bucuria a fost fără margini când „Apusul”, pus pe expansiunea lui mare din urmă, a cuprins în sfera lui de acțiune Sud-Estul Europei: „Dumnezeu în cer și oamenii pe pământ muncesc pentru noi”. În fața „Cruciadei libertății și a civilizației contra barbariei”, a ciocnirii dintre Anglia liberală, secondată de celelalte state democratice și Rusia, pentru apărarea drumului Indiei și stăpânirea Asiei, care se purta pe deasupra capetelor lor, îndrumătorii noștri de atunci, cu Bălcescu în frunte, au optat cu hotărâre pentru „libertate” și „civilizație”, împotriva „tiraniei și orientalismului”. Curmarea primejdiei rusești prin datul de partea „Apusului” a fost un pas însemnat spre ținta „a deveni o națiune”. De vreme ce în „acel minunat veac al 19-lea”, Apusul arăta calea progresului accelerat al omenirii întregi, neamul românesc *nu înceta* printr-aceasta să soluționeze drama lui proprie: împlinirea „revoluției”, care-l duce, pe căile ocolite ale istoriei lui concrete, la Unirea în același trup a deosebitelor „frângerii ale nației”, la închegarea trainică înăuntru printr-o soluționare temeinică a tuturor problemelor sociale și afirmarea în afară, așa încât să ajungă să conlucreze, „după natura și geniul său propriu”, cu „toată omenirea”, spre a ajunge la ținta „prea înaltă”, pe care „Dumnezeu i-o ascunde și unde-l așteaptă”.

Datul de partea Apusului a devenit dominantă politicii românești. Felul de a trăi, costumul, începuseră a lua înfățișare „apuseană”, la stările de sus și în orașe, încă de la începutul veacului, pe urma contactului cu armatele de ocupație rusești și cu emigranții apuseni, și a comerțului lucrativ cu marile piețe. „Civilizația” apuseană trebuia să ne-o însușim, de vreme ce știința, artele, industria ei se arătau a fi poziția cea mai „avansată” a progresului omenirii întregi.

Împrejurarea că unirea țărilor românești și, mai târziu, independența au ajuns cu puțință în cadrul „chestiunii orientale” au confirmat caracterul de comandament istoric al aderării la Apus.

E firesc ca adeziunea integrală la „Apus” să fi constituit baza comună a celor două partide, care concentrau forțele frământării lăuntrice [și] problema centrală, de când o anume consolidare în afară a statului nostru nou fusese atinsă. Lupta purta asupra unei noi orânduiri sociale. Formulele de orânduială socială nouă în luptă aveau înfățișarea de concepții deosebite despre modul de a împlini europeanizarea noastră. Liberalii o voiau radicală; înlăturarea privilegiilor și întronarea democrației, prin confundarea generală în burghezia, pe potrivă celei apusene, pe care o înfiripau din membrii fostelor stări

urbane, din slujbași, târgoveți, preoțime și oameni ridicați de jos. Conservatorii, boierii de neam și cei „boieriți” prin cărturărie, în acțiunea cărora vechea rânduială expira definitiv, pretindeau că monopolul conducerii li se cuvine lor, care, civilizați cu adevărat, ca niște obraze subțiri umblate în Apus, sunt singurii în stare să prezideze adevărata „ridicare de la întunec la lumină”, fără discontinuități, a fiecăreia din celelalte stări. Faimoasa problemă a „formeii fără fond”, care vădea faptul că instituții importante, „formele”, nu sunt umplute cu un cuprins pe potriva lor, cu adevărat civilizat, constituie apărarea tezei acesteia (acum se crede uneori că e vorba de o grijă pentru un „fond” românesc siluit în tipare străine).

Faptul că și planul de europenizare al partidului liberal accepta o „civilizare fracționată”, când lupta pentru egalitatea de la târgovețime în sus și lăsa la o parte țărănimea: pe mazili, pe răzeși și pe clăcași, constituia punctul de plecare a o seamă de alte argumentări ale ideologilor partidului conservator. Niciodată puse în fapt, ele erau adaptări din scrierile romanticilor germani, folosite ca mijloc de intimidare în lupta de pe frontul urban. (Personalitatea covârșitoare a lui Eminescu nu trebuie invocată aici. Junimiștii, care s-au mulțumit să-l vadă după schema poet „nefericit”, și-au dat seamă tot atât de puțin de dimensiunile lui, cât de puțin și-au dat seamă pașoptiștii că, avându-l între ei pe Bălcescu, se învredniciseră să fie alături de românul cel mai de seamă al vremii noi. Tragedia lui Eminescu este tragedia omului profetic, menit să fie îndrumătorul neamului său, căruia i-au izbutit și câteva evadări în lirică după ce, împins într-o gâlceavă trivială și cetluit într-o dogmatică sceptică și reacționară în sensul propriu al cuvântului, pierduse puterea de a lămuri eficace confuzia omului românesc și de a face văzute comandamentele realității românești.)

Datorită acestei concentrări generale asupra „europenizării” noastre, „civilizația” care trebuia atinsă a luat pe nesimțite locul central în gândirea și făptuirea conducătorilor. În decursul luptei pentru încheierea lăuntrică, care, stabilizată, a preocupat aproape exclusiv conducătorii pe care i-am avut de atunci încolo, orientarea complexă: a adera la civilizația, care se arăta a fi a omenirii, pentru a ridica neamul, pe care o dăduse Bălcescu, a devenit simplă și consecventă. Trebuia să ne civilizăm.

S-a produs așa o ruptură fatală a istoriei noastre noi, cu toate că lozinca n-a fost schimbată. Îndrumătorii noștri dinainte de 48 au trăit, obsedați de umilința neamului. Contactul cu mesianismul civilizatoriu al Apusului l-a ajutat pe Bălcescu, călătorul umblat în toate ținuturile românești, deprins prin cunoștința trecutului nostru să făptuiască în perspectiva existenței istorice a neamului românesc, a potențat trăirea lui pentru neam până la marginile omenescului. Viața conducătorilor partidului liberal era plină de patima de a da problemelor noastre sociale soluția cunoscută în Apus și de cultul „civilizației”, al progresului, al „omenirii”, făcând uitat rostul adoptării lui.

Subiectul concret, neamul românesc în funcție de care plănuseră și făptuiseră Bălcescu, apoi Cuza și Kogălniceanu, a pălit până a se preface în circumstanțialul „România”, simplu concept geografic numind¹⁶⁸ aria unei părți a omenirii, care trebuia civilizată.

Primejdia de la 77/78 n-a ridicat în conștiințe decât trecător destinul nostru particular.

Mândria generației de după 1880 a făcut-o faptul că, liberă de orice „romantism” și „la ea acasă” cu adevărat în „civilizația” (sau „cultura”) Apusului, cunoscut în studenții lungi, se socotea capabilă de o acțiune metodică și definitivă de „ridicare de la întunec la lumină”.

În gramatica neformată a vieții politice românești, singularul la persoana întâi „neamul românesc” a ieșit aproape cu totul din uz; deși folosim adesea singularul la persoana a treia „Franța”, „Germania”, gândeam asupra noastră cu un plural puțin lămurit, văzându-ne una¹⁶⁹ cu omenirea civilizată. Datorită faptului că intrasem în veacul al 19-lea cu o pătură boierească groasă, și dialecticii luptei dintre partidele liberal și conservator, starea de depersonalizare colectivă la care a dus europenizarea în fiecare din țările Sud-Estului a luat la noi înfățișarea cea mai gravă.

Mărginirea la sectorul urban, singurul care progresa în civilizație, a devenit totală; trecutul nostru „de barbarie” uitat complet, viața politică a pierdut grija deceniilor următoare, necum a persistenței statului nostru, obsedată de imaginea viitorului în care vom fi atins culmile progresului omenirii; acțiunea aparatului de stat s-a urmat cu ochii la principii și nu la realitatea mânăuită.

„Statul negustoresc sau orășenesc”, „transacția” pe care o înfierase Bălcescu în lupta lui ca statul „ciocoiesc” de până la 48 să devie „românesc sau democratic”, devenise realitatea.

Orășenimea înfiripată a privit cu zelul nemărginit și evlavia celui convertit de curând tot ce avea de a face cu civilizația. Urmarea a fost o structurare specifică a vieții românești.

Mediul, școala, limba au supus generațiile apărute de atunci încolo tot mai fără putință de împotrivire acestei structurări. Generația care a intrat în viață la începutul veacului acestuia a avut aprehensiunea fatalității acestei stări. Încercările ei de a privi și România rurală și de a recâștiga legătura cu ființarea de până atunci a neamului românesc au fost descrise de Profesorul Iorga. Dar structura civilizatorie a neamului s-a dovedit mai puternică. Prea erau străbătute toate ideile și toate atitudinile de ea, ca să nu fi persistat într-un chip sau altul, chiar și în critica împotriva ei. Nu numai că n-au izbutit s-o doboare, dar membrii ei au fost încorporați, pe simțite și pe nesimțite, în aparatul României civilizatorii. (Acum, îmbătrâniți, ei vădesc toată mulțimea legăturilor lor cu această atitudine în agonizare celor care continuă linia lor de atunci.) Puțini dintre ei au putut să se refugieze în gândul unirii tuturor românilor. Acțiunea acestor puțini a fost singura pregătire morală a intrării în războiul mondial, decisă de conducătorii partidului liberal care, în fața amenințării din afară, regăsiseră perspectiva necesarului și a esențialului pentru afirmarea neamului nostru¹⁷⁰.

—

SINGUR EMINESCU A REMARCAT substituirea produsă astfel: prefacerea mijlocului pentru ridicarea neamului în scop ultim. Schimbarea numelui oficiosului liberal „Românul” în „Viitorul” a consfințit-o simbolic.

Faptul că eram de „gintă latină”, că astfel unele din neamurile autoare ale „civilizației” erau „surorile noastre majore”, a trezit credința că, de nu ne stăteau împotriva împrejurări atât de vitrege, am fi atins-o și noi, spre deosebire de celelalte popoare ale Răsăritului, de altă substanță. Chiar dacă¹⁷¹ acestea din urmă trebuiau s-o ia de la început ca să se civilizeze, noi n-aveam decât să ne „ajungem din urmă” „suro-rile”, capabili să ne însușim de-a dreptul civilizația agonisită de ele.

În privința primatului absolut al civilizației, acordul a fost perfect între conducătorii României de atunci. „Ridicarea de la întunec la lumină” o voiau și boierii de neam, și toți cei „boieriți” prin știință de

carte. Discuțiile dintre junimiști și pașoptiști purtau asupra faptului dacă târgoveții, în numele cărora cerea puterea partidul liberal, sunt și ei capabili să se civilizeze de-a dreptul, sau dacă monopolul conducerii nu s-ar cuveni conservatorilor care, civilizați cu adevărat, ar trebui să prezideze civilizarea la vremea sa a tuturor păturilor neamului (faimoasa problemă a „forme fără fond” nu purta, de fapt, cum am crede azi, grija unui „fond” românesc siluit prin „forme” străine, ci grija acestor forme, instituții importate, civilizate, neumplute cu un cuprins cu adevărat civilizat, cum se pretindea că este). Eminescu nu poate fi invocat spre reabilitarea junimiștilor. Junimiștii și-au dat seama tot atât de puțin de dimensiunile lui, de vreme ce s-au mulțumit să-l vadă poet „nefericit” (deși tragedia lui este tragedia omului profetic, menit să fie îndrumătorul neamului său, căruia i-au izbutit și câteva evadări în lirică, după ce, împins într-o gâlceavă de partid absurdă și cetluit în dogmatica sceptică și reacționară, în sensul propriu al cuvântului, a conservatorilor și a junimiștilor, pierduse puterea de a lămuri eficiente confuzia omului românesc și de a vădi comandamentele realității românești), cât de puțin și-au dat seamă pașoptiștii că, avându-l între ei pe Bălcescu, se învredniciseră să fie alături de omul cel mai mare al României moderne¹⁷².

Faptul că toți cei care au prezidat după 1848 viața neamului românesc au trăit tot mai exclusiv în funcție de „civilizație” și de Apus și împrejurarea că „europenizarea” le apărea cu totul neproblematică — o simplă receptare¹⁷³ de-a gata de produse care ni se potrivesc întru totul —, a avut drept urmare o structurare cât se poate de nenorocită a concepțiilor și a atitudinilor „intelectualului” și orășeanului român.

Limba pe care o deprindeau, educația pe care o primeau, orânduile în care se găseau așezate au supus generațiile apărute de atunci încolo, tot mai fără putință de împotrivire, acestei structurări a vieții românești. Au înțeles lumea și viața tot mai complet din perspectiva „civilizației” și au trăit dominați tot mai imperios de năzuința civilizației. Chiar și cei care i s-au împotrivit combătând-o, n-au izbutit să o doboare; prea erau străbătute toate ideile și atitudinile de ea, ca să nu fi persistat într-un chip sau altul, chiar și în critica împotriva ei.

N-avem decât să ne dăm osteneala să analizăm elementele orientării noastre în lume și în viață, ca să cunoaștem structurarea aceasta. Coordonatele suflate neformulate ale românului trecut prin școli sunt rodul cel mai de seamă și cel mai greu de dezrădăcinat al atitudinii

civilizatorii. Contactul mai strâns dintre sat și oraș de după război le încuibează și în gândirea țărănimii noastre.

Care e spațiul în care trăim? „Apusul” (nici chiar cel al Franței, ori al Germaniei concrete: cu ținuturi, tradiție, țărănime și mică burghezie, ci unul imaginar, suprafața lor acoperită pe de-a-ntregul de ce au capitalele lor mai „avansat”). Sofia și Belgradul, Varșovia și Budapesta, cu toate că în țări învecinate cu a noastră pe hărți, ne par incomparabil mai depărtate decât Parisul, Berlinul, Londra, New York-ul. Țara românească n-are realitate pentru noi decât când aduce cu acest spațiu adevărat al nostru: în mănunchiul ei de orașe, adică (și e, dacă privim bine, numai „Capitala”: Bucureștii și, și ei, numai prin ceea ce îi așează în fruntea marșului României spre civilizație). În spațiul social, la fel, nu există pentru noi cu adevărat decât păturile orășenești și, și acestea, numai în ceea ce au „civilizat”. Țărănimea și „mahalagiii” au o existență mai puțin reală, sunt rezervoare¹⁷⁴ de „civilizați” virtuali.

Dimensiunea temporală în care ne așezăm este viitorul. Obsedați de „civilizație”, de care vom avea parte de abia în viitor, trăim în permanență în viitor. Trecutul e răul și întunericul, e inexistența. Prezentul fiecărei zile și actualitatea fiecărei vremi nu e decât o fază tranzitorie în mersul spre ținta civilizării complete și, ca atare, nedemn de a fi luat în seamă dintru început. Nimic mai firesc decât urmarea pierderii familiarității cu tradiția românească și dispariția treptată a interesului pentru ea, și chiar a conștiinței existenței ei.

Etica noastră e lesnicioasă. De vreme ce viitorul spre care tinde România „cu necesitate științifică” e preformat în civilizația neamurilor mari ale Apusului, conducătorii n-au de ce se război cu destinul pentru a vedea dacă avem un rost în lume sau suntem sortiți să pierim fără a fi fost altceva decât un figurant șters în drama omenirii, n-au de ce se frământa să scruteze îngrijați prezentul, ca să vadă ce se pregătește și să se decidă pentru posibilitatea pe care o cred mai favorabilă. Sentimentul neprevăzutului, care îndeamnă aiurea la prevedere, n-are ce căuta în România. Ceea ce trebuie făcut este să importăm realizările gata făcute, care constituie civilizația, și să reproducem toate produsele de ordin politic, artistic, tehnic. Scutiți de efortul descoperitului, ne dispensăm chiar și de osteneala adaptărilor și a familiarizărilor.

În cadrul acestui proces, funcțiunea conducătorilor este să organizeze importul mijloacelor de civilizare și să intensifice consumul de civilizație în țară, făcând cu putință ca un număr mare să poată trăi o

viață civilizată, iar târgovețului de rând sau candidatului rural la orașenie, să caute situațiile care îngăduie traiul civilizat.

Ne mulțumim cu o noțiune geografică „România”: suprafața pe care năzuiesc spre civilizație oameni care vorbesc românește. A fi român a ajuns un calificativ de ordin polițienesc, care exprimă faptul de a avea acte eliberate de autoritățile românești, de a achita sau nu impozitele statului român și de a vorbi destul de des limba „românească” (fără a fi ungar, german sau bulgar, dar adeseori și fără a o fi vorbit ca limbă maternă). Bălcescu și cei dinaintea lui au trăit pentru o realitate istorică: neamul românesc și se simțeau trimișii și slujitorii ei.

Care român a găsit de mirare faptul, nu numai că nu ne cunoaștem trecutul, ci că e cu totul inexistent pentru noi? Ori faptul că Bălcescu, ca să nu vorbim de colonelul Câmpineanu¹⁷⁵, că Eminescu și contemporanii lor, că întâmplări și vremuri ale veacului 19 care nu sunt în urmă decât cu câteva decenii, sunt uitate de parcă nici n-ar fi fost, de cel care nu se întâmplă să fie profesor de istorie? E o întrebare dacă numărul celor pentru care sunt o realitate depășește duzina. Faptul că profesorii izbutesc așa de arareori să-și apropie elevii de unul din „clasicii” noștri, că elevii sfârșesc toți prin a se dispensa cu totul de ei, e una din nenumăratele probe ale afirmației acesteia. Dacă în școlile „Apusului” n-ar fi obiceiul de a se mândri cu „clasicii”, cu „veacuri mari”, și școlile noastre ar avea un program cu totul conform coordonatelor sufletești ale intelectualului român, sigur că s-ar vorbi în școlile noastre numai despre „marile noastre modele și despre momentele deosebite ale viitorului, la care progresele noastre” le vor fi atins cu totul. Poate că s-ar ajunge până la introducerea unor ore de contemplare extatică a progresului ultim realizat. În sfârșit, nu privim noi, sub suprafața de aflare în treabă curiosă, tot ce umple prezentul nostru cu multă impasibilitate, ca pe o realitate de ordin minor, față de ce este în „Apusul” realității adevărate și de ce va să vie la noi?

E drept că la fiecare 10 Mai s-a vorbit și se vorbește despre „Neam”, că ziarele și oratorii invocă foarte adeseori „interesele superioare ale românismului”, că pensionarii cultivă „patriotismul” în societăți cu ședințe săptămânale. Nici una din ideile ancorate în grija pentru neamul românesc și nu în civilizație, dinainte de 1848, n-a dispărut; circulă întruna, dar mumificate, înlăturate demult de la rădăcina atitudinilor și concepțiilor celor care vorbesc. Ce folos că, pentru un ceas, două sau o zi, sentimentul de a fi român era înnoit în suflete, dacă

se ofilește apoi ca un răsad fără rădăcini! Ce folos de tot cazul făcut de gazetari cu cuvintele compuse din rădăcina „român”, dacă tot acest caz nu este decât podoabă! Câteodată, în pelerinaj prin Apus, unul sau altul dintre români și-a dat seamă că „civilizația” e totuși în mare măsură franceză, germană, italiană, că civilizația noastră ar trebui să fie a noastră, că ar trebui măcar să prezinte un „timbru” românesc. Dar reflecțiile de felul acesta n-au avut urmări. Trebuia să ne „civilizăm”: am făcut „progres însemnat”. Câți s-au întrebat însă *ce înseamnă a fi român*, nu francez sau german, și câți au vrut și au putut să dea răspuns?

Dedesubtul și înapoia acestor prefaceri sufletești, prefacerile structurii noastre economice, sociale, politice s-au urmat încet dar masiv. S-au ivit începuturile unei industrii, orașele au început să se întindă, umflate fără încetare de copii de țăran „civilizați” prin școli și de țăranii nevoiași care se perindau în mahalalele din jurul atelierelor și al fabricilor, nemaizbutind adeseori să [se] întoarcă la sat. Puse în umbră de tensiunea incomparabil mai încredată dintre țăranimea satelor, ajunsă într-o stare de neoiobăgie față de orașenimea boierească, sau nu, premisele conflictului proletari-burghezi au început să se strângă în cartierele mărginașe ale orașelor.

E drept că politica marilor puteri intervenea foarte activ în Sud-Estul Europei; totuși posibilitățile de a se mișca liber deveniseră mai numeroase; prilejurile de a clădi în de noi legături cu vecinii noștri balcanici nu lipseau. Ideologia noastră barase însă drumul înțelegerii lor. Minciuna noastră vitală fiind aceea că la orașe suntem gata europeni, nu puteau fi privite decât arareori faptele, care dezmințeau de prea multe ori, cu toată greutatea lor, postulatul acesta devenit axiomă. Substituiam faptelor reale forma lor desăvârșită, înfățișarea pe care ar fi avut-o dacă eram așa de civilizați pe cât credeam că suntem. Comparam o dorință proiectată în realitate – „suntem aproape gata civilizați” – cu idealul „civilizația Apusului”. Cu acest iluzionism, renunțam la posibilitatea de a înțelege faptele prezentului nostru și de a le mânui eficace. Urmarea a fost că toată gândirea românească a ajuns să se înstrăineze de realitate, că ne-am dezvățat s-o vedem, cum e, și s-o înțelegem. Tot ce nu intra în sectorul urban al clădirilor, al căilor de comunicație, al industriei, al zestrei culturale civilizatorii – frontul pe care se concentrase fracționat procesul de civilizare al neamului românesc –, trecea nevăzut. Conformația aceasta, de abia, face înțeleasă

împrejurarea că satisfacția „generală” a expoziției de la 1906 a precedat numai cu un an „răscoalele țărănești”.

Măcar dacă în sectorul urban s-ar fi putut face muncă prevăzătoare! Dar chiar dacă nu s-ar fi lucrat ca-n vis, pornind, nu de la împrejurările date, ci de la „idealuri”, fără luarea în seamă a solului în care urmau să fie făcute aieva, roadele ar fi fost discutabile, de vreme ce orașele unui neam nu pot fi privite în de ele: părți ale trupului lui, ele sunt legate în fel și chip de sate. Cu o orientare greșită, de fapt fără singura axă de orientare – cea adevărată, a raportării continue la neamul întreg –, și fără a ține în seamă funcțiunea orașelor în întregul neamului și relațiile necesare dintre ele și celelalte părți ale neamului, ele nu puteau fi al[minteri].

Realitatea provoca și implica în cursul istoriei, cu tot acest trăit într-un spațiu imaginar, într-o dimensiune temporală ireală și cu o etică inadecvată. Oamenii s-au descurcat fără încetare, dar nu într-o acțiune concertată, cu ținte precise și de atins, în care faptele să clădească rezultate prevăzute și voite. Programul partidelor noastre și „idealurile” inșilor n-aveau de a face decât cu „desăvârșiri supreme”; ca atare, nu puteau decât să se resemneze în viață, decât să ia parte la harța de toate zilele, în care se găseau implicați. Gândul de a pune ținte mai modeste, cu priză imediată asupra realității, și de a le realiza cu adevărat, n-a venit.

Când câteodată realitatea acestui fel de viață se impunea în înfățișarea ei adevărată, sau când dezlănarea fortuită a acțiunilor devenea manifestă, decepția și umilirea răbufneau în zeflema sceptică sau cinică. Marele învățător în privința aceasta a fost Caragiale.

Nemulțumirea latentă și nesiguranța funciară sunt caracteristice, au fost caracteristice generației celor la culmea vieții în jurul anului 1900. Faptele ei nu se legau în opere dănuitoare, care rodesc de la sine, dezlegate de autori. Creațiile și operele care să dea autorilor lor certitudinea reconfortantă de a fi împlinit o funcțiune cu adevărat necesară, în ceasurile în care nu puteau să nu vadă cezura dintre ideile lor și realitatea în care trăiau, aproape că au lipsit cu totul.

Absurditatea acestei structurări a simțit-o generația care a intrat în viața publică în jurul anului 1900. Profesorul Iorga a descris încercările de a reveni în spațiul real al României și de a vedea prezentul concret și legăturile lui cu trecutul. S-a încercat atunci și o îndrumare a politicii românești în perspectiva întregului neam (tranzacția moderaților, care

propuneau „a se tocmi un stat negustoresc sau orășenesc”, despre care vorbise Bălcescu, devenise realitate). Nu s-a ajuns însă la altceva decât la o apărare literară a țăranului și la socialisme romantice. Întreg aparatul vieții românești și deprinderile intrate în subconștient au fost așa de puternice, încât mai toți membrii ei au fost încorporați, pe vrute și mai ales pe nevrute, în încheierea României civilizatorii. Puțini s-au refugiat în gândul Unirii tuturor românilor. Acțiunea lor a făcut cu puțință intrarea în război, decisă de conducătorii politici de la 1916, care regăsiseră la momentul decisiv, așa cum fusese regăsită și la 1877, politica lui Bălcescu în a vedea necesarul și esențialul pentru afirmarea neamului românesc. Inițiativa lor poate fi dusă la capăt cu adevărat abia acum, când autoritatea atitudinii civilizatorii e clătinată¹⁷⁶.

—

AM FOST CU NOROC, TOTUȘI. Ciocnirea dintre Anglia liberală, secondată de celelalte state democratice, și Rusia pentru apărarea drumului Indiei și stăpânirea Asiei, care a fost canavaua unei bune părți din istoria veacului 19, a făcut cu puțință unirea țărilor românești și independența statului nou, de pe urma neutralizării rușilor, care ne amenințau cu deosebire, a turcilor și a austrieicilor. Războiul balcanic ne-a folosit, la fel. Iar la primejdie, 77/78 și 1916, conducătorii noștri au izbutit de fiecare dată să vadă necesarul și esențialul pentru afirmarea neamului; privind pe deasupra, sute și cele cincizeci de ani care au trecut de la Revoluția lui Horea sunt o singură ascensiune vertiginoasă.

Înainte de cincisprezece ani păream mai mulțumiți decât oricând. Toate aspirațiile mari, „seculare” și mai puțin vechi, ni se împliniseră: Unirea, împrăștierea, votul universal.

Burghezia noastră își exterminase adversarul politic, conservatorii, care reprezentau o amintire vagă a „privilegiaților” de dinainte de democrație, impunând o soluționare a problemei latifundiilor în favoarea¹⁷⁷ țărănimii, a uitaților de până atunci ai rânduiei democratice, nu mai puțin decât a celei pe stări. Viziunea generoasă a unei Români în care toți țăranii să devie burghezi flutura în ideologiile partidului liberal.

Partidele noi apărute după război nu erau decât adversarii necesari în cadrul unui regim parlamentar. (Partidul țărănesc a fost primit cu ușurință de îndată ce s-a dovedit că nu e „de clasă”.) Țelurile și

mijloacele lor erau cele ale partidului liberal. Axioma de nestrămutat era, pentru toate, eminența substanțială a orașelor și a industriei, exemplaritatea formei de viață urbane; ținta era monopolul lor prin obținerea puterii politice. Tactica: câștigarea voturilor țărănești prin promisiunea și acordarea dreptului de participare la avantajele¹⁷⁸ urbane, prin trecerea cu vederea a faptului că nu sunt orașeni și prin ajutorul spre a deveni cu adevărat orașean. Intențiile lui Spiru Haret¹⁷⁹ au avut parte de reluări în stil mare: o acțiune de „culturalizare” s-a consacrat țărănimii adulte; politica școlară urma să deschidă drumul orașului fiecărui fiu de țăran.

Părea că lipsește un singur pas până la apoteoza burgheziei noastre: „naționalizarea finanței”, care să alăture independenței politice, independența economică.

Ins de ins, întreg neamul a putut trăi, trimis la vatra existenței lui. Mai că nu mai aveam ce ne dori. Puținul ce mai rămânea de făcut — rândul de îmbunătățiri tehnice și legislative și generalizarea „civilizației” și la sate — îl luaseră asupra lor partidele și administrația de stat. Profesorii universitari n-aveau decât să se ție la pas cu știința Apusului, oamenii politici și funcționarii să se ocupe de „chestiunile curente”, industriașii, negustorii și profesioniștii liberi să se îmbogățească, meșteșugarii și muncitorii să experimenteze socialismul, țăranii să uite foamea și greul dinainte de război și să se dedea cu hainele de gata, cinematograf, dansuri americane. Oricine putea să-și găsească un rost. Învățătorii și profesorii, care puteau socoti funcțiunea lor drept etapă într-o carieră menită cel puțin deputăției, sau drept răsplată meritată, n-aveau de ce purta prea mult grija școlărilor lor. Aveau să se liniștească degrabă, așezați la coada lanțului lung al celor care căutau să răzbată în locurile bune ale ierarhiei politice și administrative.

Mulțumirii i-a pus capăt criza economică. Atmosfera de prosperitate a dispărut, urmată de o schimbare totală a aspectului țării.

Elanul generos al orașelor de a ajuta și țărănimea să se avânte s-a stins. Nemaiputând fi create posturi, desființându-se dimpotrivă unele din cele vechi, seriile de absolvenți, cu pretenție de a fi plasați ca și înaintașii lor, ale anilor din urmă, s-au văzut în fața unei solidarități strânse a tuturor celor încăpuți și îngrijorați de situația lor. Interesul pentru „culturalizare” a scăzut și politica școlară ar fi fost răsturnată cu totul prin desființări în masă de școli și stavile brutale puse între elevi și diplome, dacă învățătorii și profesorii nu izbuteau să se

mențină, iar părinții să-și apere copiii, prin presiuni de ordin electoral. O luptă aprigă a fiecăruia cu toți, aceasta este societatea românească în cei șase ani din urmă.

S-a ivit atunci deprimarea de acum. Umilința ei ne-a învățat iar să privim (așa cum deschisese ochii iarna 1917/18). Sentimentul că am lăsat nefolosite posibilitățile unor decenii întregi, că, deși afundați în mulțumire, am trăit toți anii cu teamă și neîncredere, neîmpăcați. Vedem că suferim nu numai de răul și greul trecător al prezentului nostru; ci de o nemulțumire cu noi, adunată de mulți ani.

În atari stări vederea se ascute și legături nebănuite înainte se destăinuiesc¹⁸⁰.

—

CENTRALISMUL A DESCONGESTIONAT PROVINCIA de elementele pornite pe o căpățuire prea repede.

Criza a dovedit o incapacitate a organismului central, care-și asuma primatul.

Din toate acestea, o îmbărbătare a provinciei¹⁸¹.

—

FRONTURILE, LA NOI, COMPLICATE. La noi, vot universal, nu censitar. Regalitatea constituțională, garanția politică a *burgheziei mari*, a celor cu *capital*, chiar după înlăturarea censului. (Necesar un mecanism pentru a face tranziția de la votul universal la sistemul parlamentar: alegerea pe listă și desemnarea sau agrearea candidatului de *conducerea partidelor*.)

Viața politică sănătoasă ar cere din nou alegeri democratice de deputați pe plase. *Partidele opuse* liberali-țărăniști nu reprezintă clase deosebite ci, în esență, facțiuni ale aceleiași burghezii mari (vechul Regat-Ardeal). În măsura în care au rădăcini la țară țărăniștii, le au și liberalii. Țărănimea noastră și proletariatul încă n-au partide. Din pricina aceasta partidele noastre au o acțiune școlară... Totul e ca să nu apară sciziunea (tragic că eu voi contribui la ridicarea ei în conștiință). Partidele noastre maschează pe cât se poate suportul lor social. Penibilul vorbitului despre „clase”. Nu vrem să avem. De fapt trebuie atrasă atenția asupra faptului că aceste deosebiri încă nu s-au ridicat

în conștiințe. Dar că se vor ridica neapărat, cu siguranță matematică, în viitorul apropiat. Ar trebui ca generațiile actuale să înțeleagă faptul. Tineretul, în tot cazul, trebuie să se pregătească în vederea soluționării problemei sociale. Va avea de a face cu ea.

Partidele politice, de vreme ce votul e pe listă, au un monopol destul de sigur al desemnării de deputați cât timp pot cheltui sau ține altminteri în cumpănă restul. Din pricina aceasta partidele fărămă sunt binevenite până la un moment, pulverizează numărul celor necâștigați. Primejdioasă, o grupare care câștigă simpatiile unei facțiuni nemulțumite și n-are nevoie de bani.

A nu mâna spre contraste (von Stein¹⁸² 3, p. 204-206), se poate intra în gura leului. Așa: cer realizarea idealului democrației pe care o prevede constituția noastră și înspre care au fost făcuți pași decisivi prin votul universal. Autonomia aparatului de stat, așa încât să poarte grijă egală tuturor claselor, ridicându-le pe cele de jos, trebuie redată. Azi, un mecanism complicat garantează aparatul de stat clasei capitaliste, marii burghezii. Statul: o anexă a partidelor. „Ordinea publică” însemnează primatul ei social, statul — un simplu paznic al ei. Grijă egală a statului ar aduce o ridicare generală care s-ar răsfrânge și asupra capitalului din industrie și comerț. Lăsată Regalitatea să împlinească ceea ce a fost funcțiunea ei de-a lungul veacurilor. România are nevoie de o întărire industrială, revoluții lăuntrice sunt în situația noastră [textul se întrerupe]¹⁸³.

Fundătura

LA RĂDĂCINILE ROMÂNIEI MODERNE E RUPTURA UNEI CONVERSIUNI. E firesc, așa, ca să aibă o conformație dramatică, plină de tensiuni latente. O prăpastie desparte, ca-n toate țările convertite la forma de viață a burgheziei apusene, generațiile deosebite. România întregă la rând cu Europa, în privința vieții economice: simțim prea bine avantajele și riscurile crizei sistemului schimbului liber. Auzim imboldurile la consolidarea unui aparat economic propriu... În privința vieții politice, valul de critică a parlamentarismului și a democrației, ori apologetica dictatorilor sunt [tot] așa de acasă la noi, ca oriunde în lume. În privința gândurilor¹⁸⁴ — ideile fără afinitate cu realitatea. Care nu sunt captări ale unor avansuri ale realității și declanșări ale tendințelor acumulate într-însele... *Ideile aduse* de departe și *conservate*. Idei aduse pentru a ocupa oameni, care s-au decis să fie intelectuali sau literați. Care sunt rubricate de profesori, speculate de gazetari și de esești și scăpărate erudit în fața unor credincioși ai „Științei” sau ai „Filosofiei”. Câți au conștiința funcționii ideilor? Pot fi numărați pe degetele unei mâini cei care se încearcă să [textul se întrerupe]¹⁸⁵.

—

DEZORIENTAREA ACTUALĂ A ROMÂNIEI constituie un moment aproape inevitabil al renașterii care e cuprinsul și ținta istoriei noastre moderne. Am fi trebuit să avem parte de bărbați covârșitor de mari în deceniile din urmă, ca să o evităm. Însă, dacă nu vom ști să ieșim din fundătura, pe care o reprezintă în istoria noastră dezorientarea aceasta, ea ne va deveni fatală.

Mersul generațiilor în drumul spre zările ivite neamului lor e ca drumul călătorilor care năzuiesc să urce munți înalți. De pe câmpie, înainte de urcuș, ținta și calea se lasă ușor cuprinse din ochi; *în drum*, când fiecare pripor se cere luat, fiecare povârniș trecut, peripețiile în parte covârșesc mai totdeauna gândul țintei, apropiate totuși fără încetare.

S-a arătat de mai bine de 150 de ani, că destinul neamului nostru se învrednicește de o existență istorică nouă. Biciuite de neastâmpăr, generațiile de fruntași care s-au perindat după Horea, au căutat să se întrecă pe ele însele, unelte vremelnice și mărunte ale unei deveniri seculare și mai presus de înțelegerea luptătorilor în parte. Neamul românesc se afirmă și capătă greutate. Ținta n-a știut-o și n-o știe nimeni; ca toți cei dinaintea noastră, și noi suntem plini de năzuința surdă și de setea ca ea să fie măreață și cu greutate.

La mijlocul veacului trecut, când Bălcescu formula lozincile românilor, cu o pregnanță care nu i-a fost dată niciunui altuia din îndrumătorii noștri dinainte și de după el, se știa la noi mult mai bine decât acum ce trebuie făcut și ce trebuie vrut. Eram însă incomparabil mai departe de țintă decât acum.

Dezorientarea noastră de acum e o îndoială la mijlocul drumului. Șesul trăitului fără răspundere, cu totul la voia altora, din veacurile de mijloc ale afundării noastre în umilință a rămas în urmă; culmile faptelor care dau încredere în puterile proprii și ale certitudinii unei misiuni, pierdute din ochi în noianul faptelor care se cer împlinite, iar alături, prăpastia cerințelor neprevăzute, care covârșesc toate vrerile și fac de plumb ostenelele.

Întâmplările ne mută din loc de-a lungul prezentului românesc ca pe niște păpuși; gândirea noastră însă a dat bir cu fugiții și caută să uite prezentul, lăudând nostalgic un trecut închipuit sau luând-o înainte, în iluzia tărâmurilor desăvârșirilor irealizabile, ori în arșagul feluritor „dacă”. Ceea ce ne trebuie acum, înainte de orice altceva, e s-o sfârșim cu lipsa aceasta de astâmpăr stearpă și să luăm în sfârșit aminte cu adevărat la situația noastră. În loc să evadăm în urmă sau înainte, sau să ne lăsăm cu totul în plata Domnului, să scoatem, din ridicarea în conștiință a bucății de drum parcurse, tăria de a răzbi dincolo de abisul deschis în coasta prezentului nostru, croindu-ne drum din nou, cu hotărâre. Ceea ce ne lipsește, rădăcina tuturor scăderilor umiltoare ale prezentului nostru este rânduirea vieților noastre în parte și a vieții noastre obștești în perspectiva adevăratei noastre valori ultime, în funcție de statul neamului nostru. Avem nevoie de o orientare originară în raport cu trecutul nostru, în raport cu prezentul nostru și cu posibilitățile lui, și în raport cu situația noastră planetară, în lumea veacului al 20-lea¹⁸⁶.

SITUAȚIA DE ACUM, DACĂ AVEM CURAJUL S-O PRIVIM DESCHIS, e proba, care trage mai greu decât oricare alta, că neamul a intrat într-o fundătură, că ne aflăm în treabă toți, că ne ținem deasupra apei, dar că nu ne afirmăm, că nu existăm cu adevărat istoric.

Cred că am intrat în această fundătură atunci când gândul generației Bălcescu - europeanizare pentru a ridica românescul -, a fost trunchiat, când mijlocul a acoperit și a făcut uitat scopul. Schimbarea din „Românul” în „Viitorul” a titlului oficiosului partidului liberal e un fapt simbolic.

Liberalismul economic, pe care am clădit, democrația și burghezia apuseană, în care am crezut, sunt în criză. Urmărilor conjuncturilor mondiale le simțim toți, implicațiile gândirii lor - al căror import un rând de tineri a avut nenorocul să-l facă - sunt trase în Apus; în mecanismul importurilor noastre culturale, ele sunt evitate încă de cei bătrâni, care se ascund în și dogmatizează ideile mai calme și mai optimiste ale învățătorilor lor și-și zic clasici. În împrejurări deosebite, când în Apus sistemul în care am crezut s-a dărâmat sau se clatină, ținut numai de tradiții și de rezervele morale și economice ale neamurilor lui, când călăuza privită cu admirație, caută și ea cu greu aparatul economic și forma politică mondială nouă, impuse de prefacerile de structură socială, economică și morală acumulate, care trebuiesc întrevăzute de abia și formulate, acum trăim fără să trăim. Înainte imitam rectiliniu și credeam, acum dănuim prin inerție, credem că noi putem salva democrația și liberul schimb, descoperite și părăsite de neamurile Apusului; așa, lunecăm din zile în ani. Iar unde pe tărâm economic sau administrativ luăm una din măsurile noi, ne străduim să nu vedem spiritul nou pe care-l exprimă, nu îndrăznim să luăm în serios schimbarea¹⁸⁷.

ȚINTA CENTRALĂ, CARE PRIMEAZĂ TOTUL, E LA BUCUREȘTI (Vechiul Regat, care s-a apropiat cu aristocrați de cultura Apusului/Ardealul țărănesc...), cultura. Formularea ei definitivă a dat-o succesiunea junimistă: Petrovici¹⁸⁸, Negulescu¹⁸⁹, Gusti, Motru¹⁹⁰ (într-un fel). Pârvan¹⁹¹ a izbutit în mai mare măsură, dintre ei. Năzuința de a fi pe

potriva „Apusului”. — Antiteza lui Zeletin: politica burgheziei liberale = linia faptelor.../ reacțiune junimist conservatoare, trece cu vederea faptul că toți politicienii trăiesc de fapt concepția de viață formulată de junimiști. Luptă să domine politic țara, clădesc fabrici și întemeiază bănci, tot cu gândul la „ajungerea în civilizație a Apusului”. Viața lor de familie (*seigneurial*-apuseană), modul în care-și formulează aspirațiile, totul ia formele junimiste.

Toată viața Vechiului Regat gravitează în jurul Bucureștilor. Iar aceștia nu mai sunt decât în funcție de un ideal abstract: „civilizație, cultură”. E în logica lucrurilor ca tinerii generației noi de după război să trăiască în perspectiva „omului universal”, să se constate străini de tot ce nu sunt ei: de românitatea lor, de țară.

Dialectica Vechiului Regat e îndepărtarea treptată de pașoptismul lui Bălcescu. Tovarășii săi politici s-au devotat atât de mult acțiunii de civilizare, încât au început să uite de ce o cerea Bălcescu (civilizație pentru mărirea României viitoare). Critica Eminescu-Junimea a răpit oamenii de acțiune îndreptarul și justificarea pașoptistă. Au trebuit să continue cu conștiința tulburată procesul început. Junimea pedantă și plină de rușinea de a nu fi încă la înălțimea Apusului a adus la valoare *idealul cultural*. Totul pentru cultură. Tineretul crescut de ea, care îi duce mai departe vrerile, nu putea să nu atingă înălțime europeană; dar [și să] se restrângă la individ — „totul pentru individ”. Urmarea necesară a procesului de civilizare rapidă, prin „fracționare”, început în vechiul Regat. Cât de aproape e etapa aceasta de prăpastie e ușor de văzut.

Ne trebuie un nou stil românesc: unul care să atace problemele românești, a căror aprehensiune o au, în mai mare măsură, intelectualii din provincie cu impetuoșitatea Bucureștilor. Trebuie să ajungem să gândim teme românești, fără resentiment și mărginire provincială, fără ascuțit împotriva unor „înstrăinări”.

Gândirea temelor românești trebuie să pună capăt patosului „culturii” sau al „civilizației”, privitului cu evlavie spre „Apus”, obsesiei „Științei”, a „Artei”. Va rememora datele realității românești; va căuta aprehensiunea destinului românesc, pătrunzându-se de trecutul românesc, și va surprinde¹⁹² comandamentele pe care le cuprind spațiul românesc, cu primejdiurile și bogățiile lui, și structura socială a României.

Românul mediu de acum:

- 1) n-are trecut;
- 2) nu cunoaște țara.

România de azi trăiește de azi pe mâine, vegetează dar nu trăiește. Suntem fascinați de „cultura” unică fericitoare („psihologia convertitului”); uităm organizarea¹⁹³ internă („Politica” adevărată) de dragul diplomației. Ne aflăm încă în mare măsură, cu toată mascarea prin acțiune de culturalizare, reforme pur legale... într-o totală neglijare a „poporului”. România, concentrată asupra burgheziei și a personalului administrativ orășenesc apusean (rețeaua de orașe legate de căi ferate). Citat Heidegger¹⁹⁴.

—

Cultură, cărturari

Premisa tacită a tuturor celor din generațiile mature: că noi nu stăm mai prejos de apuseni, că nu le mai suntem¹⁹⁵ inferiori. Vezi în notele Halecki¹⁹⁶ reproducerea tezei Szujski¹⁹⁷: evoluție culturală *mai tânără*, care poate ajunge din urmă mai repede popoarele înaintate.

Premisa e o înțelegere a culturii ca *unică*, [și] totdeodată ca fiind constituită din *îndemânări și rafinări* care pot fi deprinse.

E perspectiva orașelor noastre, a păturii de sus, care nu văd decât noutatea din orașele Apusului sau ale păturilor de sus apusene, dar nu țin în seamă niciodată legătura cu tradițiile, omul țării respective.

Nu se vede la noi că statele și neamurile Apusului prezintă stratificații sociale: țărani, muncitori, pătură burgheză cultă...

Se crede necesar ca toată țara să se civilizeze egal. Și pentru că nu e cazul, decât pentru o parte din oraș, că e egal cu pătura de sus din Apus, se neglijează cu știință restul, se tace despre rest, așa cum nu se vorbește despre membri de familie care nu fac fală.

VEDEM ÎN FUNCȚIE DE UN IDEAL ABSTRACT DE CULTURĂ. Acesta nu e o realitate în „Apus” (provincie, țărănime...). De aci confuzia gândirii noastre: idealul acesta abstract nu poate adera la realitate. Trebuie să gândim de la întregul organic *neam și stat românesc*.

Gebildete Oberschicht — rolul conceptului de pătură cultă... greutatea toată cade pe „cult”¹⁹⁸.

—

BILANȚ ROMÂNESC. Am fost poftit să vorbesc la o întâlnire de studenți germani și de studenți din sud-estul Europei despre *Cultura românească*. Ce puteam să fac? Să le vorbesc despre Eminescu și Creangă, despre Grigorescu și Luchian, despre Curtea de Argeș și Podul de la Cernavodă? Mi-e scumpă literatura noastră și, la fel, pictura noastră, Curtea de Argeș captivează, chiar și așa trecută prin mâini de străin zgomotos¹⁹⁹, podul de peste Dunăre e unul din cele mai mari; totuși, în cele dintâi nu văd decât începuturi, mari fără îndoială, cealaltă e

moștenire, cea din urmă prevestire a ce poate fi. Nu e bine să ne așezăm pe același plan cu popoarele mari când ne înfățișăm. Ele, cu veacuri incomparabil mai puțin vitrege decât ale noastre, pot socoti cultura drept un mănunchi mare de realizări. Realizarea de căpetenie a noastră, a popoarelor din Sud-Estul Europei e că am răzbit în veacul acesta. Când am început să ne exprimăm, în veacul lui Alexandru cel Bun, al lui Vasile Lupu și Brâncoveanu²⁰⁰, elanul a fost degrabă sugrumat de împrejurări vitrege. Iar România nouă e la început: poate fi de abia năzuință, vrere, imbold. Pe planul realizărilor, suntem rușinați încă de popoarele din Apus. — Este însă un alt plan pe care situația noastră particulară e mai puțin nedreptățită.

Viraj în negru - aci e roz... ar urma apologia stării de azi din perspectiva devenire. Dimpotrivă...²⁰¹.

—

Cioran²⁰² (*România în fața străinătății*): „Nimicul istoriei noastre nu justifică nimic. Pentru România singura realitate este viitorul. Trecutul nostru? Lipsă de libertate, lipsă de orgoliu, lipsă de misiune. Este un adevărat nonsens să ne reclamăm de la o istorie fără întâmplări. Noi de abia acum începem să trăim.”

NU ISTORIA NOASTRĂ E GOALĂ, PREZENTUL NOSTRU E GOL. Cele patru generații care au făurit România modernă au vrut ceva. Gâtuirea s-a produs de curând. Ei au vrut să ne ridice pe planul lumii de azi. Și au izbutit. Cei de azi au mers mai departe prin inerție, până la lucidități tragice. Deși de aci drumul nostru trebuie să se despartă de cel al Apusului.

—

ORIENTAREA CULTURII ROMÂNEȘTI. Pregătirea cea mai bună pentru discuția acestei probleme la *slavofiliu ruși*. Lipsa lor de acțiune în Rusia, datorită faptului că au fost deviați de statul țarist în panslavism (vezi Pref. Pquet, pag. 11, la Kirejewski²⁰³). Încercată ducerea la capăt a acestor idei...²⁰⁴.

—

DESPRE ROSTUL TEORIEI. Nu există o îndreptărire a științei pentru știință. Teoria e sortită să lămurească acțiunea. Ea presupune acțiunea și trebuie făcută în vederea acțiunii. Mănunchiul de înțelegeri în care se cristalizează esențialul, care îndrumază cum să facem teorie, e trecut tineretului pentru a-l învăța să se orienteze prin teorie. Acest mănunchi nu poate fi sporit prin simplă speculație. Puținele lămuriri noi care pot fi găsite sunt găsite în cursul unor cercetări de fapte²⁰⁵.

—

ȘTIINȚA CARE SE FACE ÎN ROMÂNIA, cangrenată de *boala excesului bibliografic*. Nu ne mulțumim cu esențialul util și productiv, ci ne lăsăm în voia *apetiturilor noastre intelectuale*, umblând după toate variantele și după toate tipurile intermediare. Citim și lucrăm de-a valma; până la urmă n-am cetit esențialul. *Nu îndrăznim să facem nimic, cu gândul la alte cărți, ale căror titluri le-am dezgropat cu caznă din cine știe ce cataloage de anticariat.*

Trebuie să uităm producția tipografică a deceniilor din urmă. Și să ne disciplinăm. Să ne dezvoltăm *instinctul pentru esențial și necesar, care e absent în România*, mărginindu-ne ferm la „clasiți” și alegând apoi, cu organul format, ceea ce merită a fi luat în seamă din supraproducția tipografică a veacului trecut.

Aceasta trebuie să o facă intelectualul tânăr „format”, tot așa de bine ca și cel care se pregătește.

Ce ne interesează pe noi, ce interesează adică²⁰⁶ în România, toate diviziunile și subdiviziunile care pot fi făcute în cadrul unor acțiuni științifice care s-au dovedit false și neroditoare? Grija inserării lor în *herbarii științifice poate fi lăsată pe seama țărilor care i-au produs*. De ce să ne facem istoricii și dascălii tuturor certurilor de școli și de oameni, origine în alte neamuri și cu sens numai în cadrul acestora? Trebuie să scăpăm de foarte mult *balast* de vorbe, date istorice și idei. Energia spirituală pe care o destrămăm înmagazinându-le trebuie îndreptată spre alte lucruri, necesare, cele ale noastre.

Nu e vorba de o secesiune în național: în sărăcia de discursuri sforăite, megalomanie de pensionari care nu mai isprăvesc cu Ștefan cel Mare, și virtuțile poporului românesc, și antisemitism. E vorba ca, în loc să ne mărginim să învățăm și să comentăm istoria doctrinelor

etice, de la greci până la titularul de la Paris sau Berlin, să vedem să formulăm problemele eticii românului.

E vorba să nu ne eternizăm în stadiul de ucenici. Am trebuit și trebuie să trecem prin școala gândirii Apusului, ca să ne ascuțim și să ne deprindem cu mânuirea problemelor. Nu trebuie să ne oprim la mulțumirea celui care știe de-a rost istoria eticii sau a sociologiei. Ci, de acolo, cu îndemânarea câștigată, să încercăm să surprindem și să formulăm problemele omului românesc, să căutăm soluțiile la ele...

Trebuie să ne luăm *curajul de a înfrunta realitățile* vieții românești, în exploratori. Știința e lupta eroică pentru cucerirea spirituală a amorfului, bătătorire de poteci și drumuri care să facă de locuit ținutul spiritual nedestelenit al popoarelor. Iar la noi, în multe discipline, se crede încă așa, că omul de știință e un comod registrator și arhivar de teorii străine. Câțiva istorici au această îndrăzneală a exploratului, în recolta lor răbdătoare de date din toate arhivele pentru o istorie adevărată a României. Și în statistică și economie a apărut generația celor care fac inventarul celor românești. Artiștii noștri plastici își însușesc și mânuiesc tehnica dominării materiei; aspectele existenței românești încep să găsească drum în materie prin arta lor și ne ies în întâmpinare la expoziții.

Străină e literatura, străine sunt disciplinele filosofice de această adevărată naștere²⁰⁷.

—

ÎN VEACUL TRECUT, CRAMPONAȚI DE LATINITATEA NOASTRĂ, ne-am crezut un fragment rătăcit la Răsărit al „Apusului”. În consecință n-aveam de ce ne pune întrebarea dacă instituțiile și cultura Apusului ni se potrivesc. Lui Bălcescu ele îi apăreau *mijloc* pentru ridicarea românismului. În vremea lui Eminescu, civilizarea devenise scopul în sine. Eminescu. Junimiștii²⁰⁸.

—

SCRIITORII NOȘTRI TINERI, care au realizat o situație asemănătoare romantismului german îndeosebi. Lăsați în voia lor de generațiile mature, influențați de neoromantismele apusene, au realizat toate aspectele unei mișcări de adolescenți geniali și lăsați să fie geniali.

Iată filosofia Cioran sau Noica²⁰⁹: formularea cu mult farmec a întrebărilor cu care începe criza adolescenței — putem cunoaște *adevărul*? putem face *binele*? *Subiectivitate* totală și *negativitate* (Ilovici²¹⁰ întrebuițează chiar termenul; Hegel *Rechtsphil.* 225). Lipsa oricărei preocupări a unei ordini, a unei cunoașteri a obiectivului...²¹¹.

—

ÎROSIRE ÎN CĂRTURĂRIE. Solidaritatea în iubirea de România peste deosebirea de pătură [socială]. Cărturarii de la București trebuie să câștige simțul răspunderii. A fi cărturar nu înseamnă numai a se exprima. Cărturarii din Ardeal trebuie să capete, dincolo de meticulozitatea lor, și lărgimea îndrăzneată a gânditului pentru România.

A privi cu iubire, a vedea vrerea surdă, toată puterea latentă.

Europeanul devenit, după vorba lui Nietzsche un „haos de afecte și de inteligență” (Fischer 269).

Existența epigonală a tipului Amzăr²¹².

Suferința de înjosirea vremii a celor bătrâni, care e înăbușită prin aflare în treabă și cufundare în afaceri.

Să se fi consumat destinul nostru cu atât?²¹³

—

ȘCOALA NOASTRĂ. Semnificația școlii în mișcarea socială a Apusului și la noi. Acolo, lupta pentru școală și cucerirea accesului în școli are semnificație: „ai carte” înseamnă realmente „ai parte”, școala de acolo te scoate mai productiv. Până acum, la noi nu e așa, pentru că școala e de împrumut: a o fi urmat te desemnează pentru a fi funcționar de stat, nu ridică însă bunăstarea ta și bunăstarea obștească. Școala noastră, cu excepția școlilor tehnice, într-o oarecare măsură, califică funcționari, nu scoate elemente productive²¹⁴.

—

FORMĂ FĂRĂ FOND ÎNSEMNA a nu lua seamă decât la măsura în care reușise europeanizarea. Forma europeană nu era umplută pe de-a-ntregul cu cuprins european. Dar premisa e utilitatea europeanului²¹⁵, necesitatea, virtuțile lui. Ceea ce nouă ne apare azi un postulat. Trebuie

văzut dacă o anumite nevoie poate fi satisfăcută de o instituție europeană; dacă da, luată; dacă nu, creată una. Europeanul nu ne trebuie și nu e util global. Știm că nu ni se potrivește pe de-a-ntregul (acțiunea istorismului împotriva universalismului)²¹⁶.

—

FAȚA DE CRITICA *FORMĂ FĂRĂ FOND*, trebuie ținut în seamă că apariția burgheziei în politică și introducerea monarhiei constituționale au consacrat *o realitate*: prefacerea rânduiei pe stări, destrămate sub influența comerțului apusean, și *apariția unei noi pături compacte*. Critica se ținea pe planul principiilor; că realitatea socială rom[ânească] nu corespunde principiilor de la care se reclamă. Aceeși nepotrivire, și în Franța. Obiectivul luptei era însă monopolul real al aparatului de stat²¹⁷.

—

E CAZUL SĂ VORBIM ȘI LA NOI DE O „TRAHISON DES CLERCS”²¹⁸. Tineretul din armată, cel tehnic (medicii...) își face datoria. Lipsește planul, pe care ar trebui să-l lămurească cel cărturăresc. Și, la fel, o interpretare a vieții, care să satisfacă acest tineret tehnic... Tineretul cărturăresc e viciat de prometeismul lui solipsist. Se mărginește să vrea să se realizeze și acceptă la urmă, ostenit, o situație... (Disproporția fantastică între vrerile tineretului cărturăresc și ceea ce acceptă el la urmă, ros de boemiadă, scârbit de sine în adâncul ei...).

Iar ceilalți, chiar dacă-și împlinesc meseria bine, nu-și pot face datoria integral, căci măcar atmosfera spirituală sănătoasă, care să împresoare tineretul tehnic, muncitoresc, negustoresc și țărănesc, lipsește (mai lipsește și cimentarea întregului printr-un plan integral).

O corelație strânsă unește diversele grupuri profesionale ale popoarelor. Cărturarii care *fac vizibil ce e și plănuiesc* ce trebuie, formulează situația omului în lume... *cadrele generale*, tehnicienii care îndeplinesc diverse funcțiuni...²¹⁹.

—

CRIZA CĂRTURĂRIEI ROMĂNEȘTI, vădită de pozițiile cărturăriei tinere e discutată; dar tentați de numele „Generația tânără”, pe care îl poartă grupul din București al cărturarilor tineri, toți cei ce au atacat problema aceasta au scăpat-o din mâini, vorbind, când de întregul tineret, când numai despre cărturarii tineri.

Criza de încredere a României noi, a doua mare problemă cu care avem de a face pe de altă parte, e pusă literar și abstract; nimeni nu vede legătura ei cu tineretul care ar putea-o depăși; nimeni nu caută căile pe care depășirea ei ar putea fi atacată efectiv.

De fapt, problemele acestea sunt două aspecte deosebite ale problemei *viitorului României*. Dezorientarea cărturarilor tineri e o manifestare a crizei de siguranță de sine a neamului românesc.

—

Noi SUNTEM CONTEMPORANI PRIN CE AM ÎMPRUMUTAT: mașini, tot așa de bine ca și legi și stiluri. De văzut Marx, Hegel *Staatsphil*²²⁰.

—

SOCOTIM INERȚI, ȚINÂNDU-NE DE FAPTUL CĂ AVEM ACELAȘI CALENDAR CA ȘI APUSUL, că suntem contemporani cu el. Nici nu bănuim măcar, mai bine [zis] ne ferim să bănuim, că mai e un alt *timp, adevăratul timp, cel lăuntric*, al măsurii de viață date fiecărui neam, ca și fiecărui ins. Timpul lăuntric e *ursita* scrisă în măsura puterilor dată fiecăruia. Noi, e drept, n-avem decât să ne gândim la vorba lui Costin²²¹ că „omul e sub vremi”, am crescut cu închipuirea că toate sunt la fel și parcă pentru veșnicie, când încep, și că-n urmă soarta îl²²² ajunge din afară. Soarta e însă lăuntrică, așezată-n noi de la-nceput (Simmel²²³ *Rembr.*).

Copiii sunt „contemporani” cu părinții lor, dacă asta înseamnă că trăiesc alături într-o anume zi, bunăoară azi 26 ianuarie²²⁴. Dar părinții stau să sfârșească cu viața, copiii o încep. Privind cu de-amănuntul, nimeni nu e „contemporan” cu altcineva. Dacă socotim că a fi „contemporan” cu cineva înseamnă a avea același timp lăuntric cu altul.

Așa e și cu neamurile. România e „contemporană” cu Franța, Anglia, Italia ... Și totuși, România nu e contemporană cu Franța, Anglia, Italia, nici cu calmucii, chirghizii. România e statul românilor, care a luat naștere de abia de câțiva ani; până la [19]19 am avut, pierdut,

recâștigat sau căutat tentative în vederea lui, în care luau formă politică numai părți ale neamului. Franța e statul vechi de cel puțin șase veacuri al francejilor, care de atunci și-au întins hegemonia asupra unei părți a lumii. Anglia, cu un stat vechi, a întrecut-o cu mult în privința aceasta. Italia și-a cucerit statul înainte de 60 de ani. Calmucii și chirghizii, seminții, caută de abia să-și câștige existență istorică.

Când vedem că avem și noi avioane și posturi de emisiune ca francezii și englezii, zicem că suntem *la pas* cu ei, contemporani cu ei, sau cel mult că mai avem un pas să fim la pas. Chiar dacă avioanele noastre ar funcționa [tot] așa de bine, aviația noastră ar fi [tot] așa de bine organizată, n-ar fi așa. Am fi asemenea în înzestrare a mașinilor. Ne-ar lipsi toată seva din care au răsărit la apuseni aceste mașini. Ele au venit după zece veacuri de reluare a culturii antice. Neamurile Apusului sunt bogate: au agonisit într-o viață lungă. Agoniseala lor le dă un mare avantaj asupra noastră. Ne pot strivi, pe noi care-ncepem. Dar toți cei cu agoniseală duc adeseori dorul puterii vârtoase care e în cei tineri.

Noi nu trebuie să ne pierdem cu firea. Trăind într-o lume de state mari, trebuie să fim pe potriva lor în multe privințe, ca să ne tolereze; dar să nu ne uităm pe noi. După cum o generație tânără colaborează cuviincios cu bătrânii, ucenicește executând planurile acestora, fără a uita însă că ceasul ei vine de abia, că trebuie să-și păstreze vloga pentru el, să se pregătească pentru el.

Problema e: *pură europenizare / ortodoxie Răsărit*. Formule abstracte. De fapt, trebuie să ne înzestram cu mașini, ca să rezistăm în Europa celor de azi, a „Apusului”. Trebuie să știm limba ei, ca să ne ținem zilele fără a fi striviți. Și să nu uităm că viața noastră istorică începe de abia²²⁵.

—

DAR N-AVEM NEVOIE DE IDEOLOGI care să se gândească de acum asupra orientalității noastre, ori să scrie despre „specificul național”. Trebuie să trecem dincolo de dialogul liberali, oameni ai progresului și ai europenității/conservatori, ori reacționari, moralizanți și gata să accepte orice, numai Europa nu. Trebuie să scoatem din noi oameni noi, care să fi depășit planul acestei antiteze. Oameni calmi și conștienți, ai faptei conștiente.

Toți, și scriitorii și pictorii, să răzbată până la rădăcini și să creeze în bună știință a românescului. În pictură, Andreescu²²⁶, Tattarescu²²⁷ sunt ce e Bălcescu în istorie și gânditul asupra destinului românesc. Au vrut ceva mare, în mod elementar. Diapazonul vieții noastre a scăzut: frunțașii noștri nu mai ard la alb; nu mai vor să fie pictori mari, nici nu vor să vadă România neam cu istorie; sunt pictori, sunt români... Trebuie să trăim din nou intens, nu un Apus ajuns la „crepuscul”, ci unul în prefacere veacul trecut, unul la mare dificultate acum...²²⁸.

—

Afirmația lui Zeletin, că realitatea românească a fost decisă de liberali, gândirea de conservatori. Nu cred că e așa. De vreme ce și conservatorii au fost pentru europenizare, *țesătura civilizatorie neformulată*, pe care mă căznesc s-o analizez, a fost determinată și de ei. Viața românească pleacă de la PREMISE EUROPENIZANTE, DATORITE CONSERVATORILOR TOT ATÂT DE MULT CA ȘI LIBERALILOR.

Există în schimb scrieri și teze de ale ideologilor conservatori, fără să existe așa ceva de la liberali. Dar naționalismul, determinat în mare măsură de romanticii germani, al ideologilor conservatori n-a pătruns în gândirea românului obișnuit. Abia azi el e susținut de grupări de dreapta. Și se vedește unilateral (cultul exclusiv al țaranului; țaranul vremii identificat nelămurit cu neamul întreg de la un moment de mărire trecut; specularea contrastului sat-oraș; cultul trecutului, până la a uita prezentul etc.)²²⁹.

—

ÎNTREBAREA „CARE E MENIREA CĂRTURARULUI?” presupune răspunsul la întrebarea: „Care e menirea omului în societate?”, iar aceasta presupune întrebarea „Care e menirea omului?”.

La toate, o întrebare conjugată: „cum o realizează?”

Der Gelehrte = „*der höchste wahrste Mensch*”²³⁰. Omul politic, în înțelesul adevărat, stă și el în contact nemijlocit cu absolutul, cu devenirea... Într-o oarecare măsură, toți oamenii au acest contact.

—

RAPORTUL TEORETICIAN-OM POLITIC, ÎNDRUMĂTOR-ÎNFĂPTUITOR

Cărturarul nu e chemat să traseze „idealuri”. Chiar dacă a avut o intuiție justă și a cerut ceva necesar, la un moment anume „idealul” devine inadecvat. Cărturarul nu e nici măcar chemat să stabilească programele, pe care oamenii de acțiune să le înfăptuiască. În acest caz, teoria compromisului necesar, a compromiterii necesare a programului de îndată ce intră în zona omului de acțiune, e neîncetat necesară²³¹.

De fapt, cărturarul-îndrumător (nu interpretul, pedagogul...) e chemat să vadă să tâlmăcească, să familiarizeze oamenii cu situațiile noi, să le facă cu puțință reacțiuni și comportări adecvate, tuturor, și oamenilor de acțiune într-o oarecare măsură. Ceva nou și neașteptat se găsește în reacțiunea oricărui din oamenii într-un fel deosebiți, adică înzestrați cu o comprehensiune mai adâncă.

Deosebirea între cărturar și artist. Ambii au viziuni, trăiesc realitățile, devin gura lor. Artistul se oprește aci; caută să toarne [în operă] numai viziunea în care a trăit semnificația unei realități, în forma convenabilă ei. Deoarece interesul lui merge cu deosebire la temele condiției omului pe pământ: lumea, existența individuală..., pare mai atemporal²³². Opera lui e o tâlmăcire multă vreme valabilă, dacă e desăvârșită. Îndrumătorul, cărturarul-îndrumător, se preocupă de condiția neamului, a lumii; are și el comprehensiunea unei situații, dar aceasta e cu totul istorică. Artistul e preocupat de ceea ce a fost numit „eternul omenesc”, ca atare istoricitatea operei lui e mai puțin văzută. Artistul ne întărește sufletul, ca să putem trăi, arătându-ne greutatea și plinătatea acestei lumi, — cărturarul-îndrumător familiarizează cu situațiile noi care se creează în cursul vremurilor, omul de acțiune răspunde decisiv și pregnant unor situații ridicate de acest curs. — Toți, cărturarii, artiștii și conducătorii de felurite grade sunt dispuși între tipuri polare. Fiecare face ceva, un fragment, călăuzit de tradiția creată de un altul, întregind-o uneori, mijlocind-o altora, de obicei. Fiecare își are rostul lui în întregul fără rost al unității; realizează fapte deosebite, din viața lui totuși.

Nu există un compromis al realizării. Realizarea nu compromite un „ideal”. Pentru că nu există „idealuri” în forma aceasta. Există numai o cărturare îndrumătoare, tot așa de prinsă în cursul vremii, tot așa de supusă lui, ca oamenii de faptă, ca ultimul muncitor, al cărui răspuns la existența lui e că muncește pentru a-și crește copiii și a-și ține gospodăria. Salvarea într-un istorism consecvent care, firește, va fi

înlocuit în vremuri de calm istoric, în „epoci organice”, cu dogmatisme de un fel sau altul²³³.

—

MENIREA CĂRTURĂRIEI ȘI RĂSPUNDEREA CĂRTURARILOR. Trăiesc zeci și sute de oameni în România, care scriu, țin conferințe și vorbesc; azi una, mâine alta și așa toate zilele. Cărturarii. Cărturarii noștri; cei care vor să fie altceva și mai mult decât cei care se mulțumesc să îndeplinească unul din meșteșugurile cărturărești. Unii [o] fac mai bine, alții mai prost; dar despre nici unul nu se poate spune că e a[lt]minteri decât ceilalți. Oricât de siguri arată de obicei, au totuși conștiința tulburată, când ajung să se privească pe ei înșiși. Criza cărturăriei e un fapt manifest al vremii, aiurea mai mult chiar decât în România.

Criza aceasta se datorește faptului că toată cărturăria a ajuns să trăiască fără conștiința vreunei meniri și lipsită de orice răspundere. Ești cărturar pentru că ai ajuns să fii, nu pentru că simți imboldul să realizezi ceva de neapărată nevoie. De ce mai e nevoie neapărată? — se întreabă cărturarii. Cărturăria de pretutindeni simte că activitatea ei e lipsită de un rost mai adânc, nu e decât aflare în treabă; dar n-are curajul să privească în față faptul, și să caute, mână de căznă acestei situații, să-și lămurească din temelii menirea ei; și dănuiește pe mai departe într-o *existență pe zi ce trece tot mai nesinceră și mai mincinoasă*.

Problema menirii cărturărimii trebuie *ridicată și înfruntată până la răspuns*. Oricât de straniu ar fi ajuns să arate, de uitată, de când n-a mai fost ridicată. E singura cale de a ieși din acest impas general al cărturărimii.

Economia politică ne-a mijlocit demult o înțelegere lesnicioasă a faptului că viața materială prezintă rânduiala unei diviziuni a muncii. Spre deosebire de situația dinainte de război, când lumea era mult mai accentuat divizată într-un rând de state mari industriale și restul de state și de colonii producătoare de materii prime, prefacerile manifestate în anii din urmă au vădit că, deși o anume diviziune mondială a muncii subzistă, unitățile înăuntrul căroră operează cu deosebire diviziunea muncii și la care se raportează originar activitatea tuturor categoriilor de producători și de transmițători sunt statele, așezările politice ale neamurilor.

Funcțiunea tuturor categoriilor de muncitori implicați în procesul de producere și de transmitere de bunuri materiale nu e deloc problematică. Fiecare trebuie să se consacre sectorului deferit ei, iar unitatea la care trebuie să [se] raporteze e, nemijocit sau mijlocit peste ocolul străinătății, totdeauna statul neamului din care fac parte.

Funcțiunea categoriilor chemate să producă bunuri imateriale, a cărturarilor nu mai puțin ca a artiștilor și a conducătorilor politici, devine problematică de îndată ce încercăm să precizăm ideea vagă a unei diviziuni sociale a muncii, acceptată și de reprezentanții acestor categorii. Cărturarii și artiștii sunt creatori de valori culturale; aceasta e funcțiunea lor, se zice. La precizarea pentru cine? complicațiile apar. Nu-și are creația culturală scopul în ea însăși? Nu e ea o valoare ultimă și nu însemnează orice întrebare asupra funcțiunii ei a o târî în raza unui utilitarism îngust?

Nici unul dintre cărturari nu contestă, desigur, existența unei diviziuni sociale a muncii, de vreme ce el trebuie să facă cărturărie, așa cum alții fac plugărie, muncesc în fabrici, îngrijesc bolnavi. Mulți cărturari nu acceptă afirmația că această diviziune socială a muncii se raportează originar la neamuri și la state, [la] așezarea lor politică, ci la cultură. Cred, mai departe, că chiar cei care o acceptă nu au o înțelegere justă a funcțiunii cărturarului în neamul căruia îi aparține.

A acționa conștient de *misiunea care îți revine* când ești cărturar sau natură politică, [de] funcțiunea pe care o deții în *diviziunea mare a muncii* din națiune, pe generații și activități. Nu e nevoie ca toți să fie cărturari sau conducători politici, și nici nu pot fi, e nevoie însă ca aceia care cred că sunt cărturari sau [cuvânt nedescifrat] să-și îndeplinească funcțiunea pentru întregul tineret și fără a pierde din vedere întreaga Românie.

Totală a devenit criza chiar de pe urma cărturarilor care, rezonatori perfecti, au dogmatizat toată enervarea și nemulțumirea care mocnea în omul românesc de după război²³⁴; cărturarii tineri au importat chiar adeseori nedumeriri și complicații și l-au ajutat pe românul de rând să le descopere și în viața lui, să le cultive. Acțiunea multor cărturari, *virus de descompunere* din cele mai primejdioase de care are să se teamă România de mâine.

E vremea ca tinerii [cărturari] să facă uz cu adevărat de prospețimea substanței lor, trebuie să ia asupra lor efortul gânditului, al exploratului.

A gândi = a crea valori culturale, a *domestici lumea*.

Trebuie să deosebiți cărturarii de scriitori. Avem destui scriitori; n-avem îndrumători, și aceștia ne trebuie.

Profeți. Dar profeți adevărați, în care capătă glas realitatea, și nu versificatori în ritmuri poetice.

Gândită de la început problema României. Primejdia simplelor aflări în treabă literare. Vădită chiar situația concretă a României.

Cărturarii au o *funcțiune* – ca atare și răspundere. Funcțiunea lor [e] să facă știință, știința grupului în care sunt. Termenul intermediar a fost uitat adeseori. Să facă știință (pentru că știința e o valoare, se interpretează, când pui întrebarea). Deși e *funcțiunea în grup* să facă știință (*pentru grup*).

Gânduri trăite, gândite și combinate²³⁵.

—

DOUĂ LUCRURI AU DE FĂCUT CĂRTURARIILE TINERI:

a) să cucerească pentru cei mulți și să facă accesibil *spațiul* românesc (să-i învețe să vadă ținuturile noastre, omul lor și cerul, primăverile și iernile lor, doinele și crucile la drum, bisericile lor de lemn sau de la Ștefan, râurile noastre și marea noastră, munții pe care pământul românesc îi trimite spre cer...) și *trecutul* românesc (să facă să trăiască minunea întruchipării și dăinuirii poporului nostru, așezat pe o *prisă*²³⁶ a *neamurilor*, mărimea și micimea noastră în toate veacurile, osârdia uitată a atâția oameni de la începutul veacului trecut pentru a așeza țara pe calea unei înfloriri în voie, oamenii mari și faptele noastre deosebite, să dea adică românilor o *axă fermă*, după care să-și poată orienta faptele și viețile. O axă al cărei punct de greutate să nu fie într-o lume străină, amenințată de toate primejdiile care o amenință pe aceasta, ci în pământul și trecutul românesc;

b) odată ce și-au câștigat această axă și au pus-o la îndemâna țării, să cerceteze și să lămurească, din perspectiva ei și pentru români, problemele României prezente (spor de populație, industrializare, situația noastră în lumea popoarelor) și să mijlocească *o cunoaștere din perspectivă românească a lumii*. Nu ne-am interesat decât de câteva popoare mari; nu știm nimic despre cele din jurul nostru, mulțumiți cu judecata glumeață ori înțepată a unei vorbe din popor. Și totuși, destinul nostru se va întrupa prin ele, pornească el de cât de departe. Familiarizarea cu țările vecine e o consecință a familiarizării cu a noastră. Dacă încetăm să mai stăm cu ochii pironiți într-un Apus depărtat, care a început să se îndoiască de el însuși, socotit bătrân și istovit de mulți din fiii lui, și [începem] să ne-o privim pe-a noastră, nu putem să nu ne ocupăm de aceste țări împrejmuitoare, atât de felurit legate cu a noastră, prin înlănțuiri istorice și vecinătate geografică. Vor trebui chiar să se ocupe intens de aceste țări: ideea universalității civilizației apusene, ale cărei urmări funeste le-am văzut, e așa de puternic înrădăcinată, încât nu poate fi neutralizată decât prin formularea unității culturale a creștinătății orientale, din care facem parte. Numai cunoscând aceste țări și această lume de la îmbinarea Asiei cu Europa, putem să întrevedem acea istorie a lumii bizantino-turce-moscovite²³⁷, în cadrul căreia istoria noastră nu e un epizod, ci o parte integrantă²³⁸.

—

ÎN TRE ȚARĂ ȘI ȚINUTURI. Misiunea spirituală pe care o constituie mijlocirea între țară și ținut n-a fost întrevăzută și nici înfăptuită prea de multe ori. Capitalele de provincie reprezintă unul din punctele strategice capitale ale acțiunii culturale. Așezate între ținuturi și capitală²³⁹ - cu tendințele ei de unificare culturală - ele pot și trebuie să le mijlocească celor dintâi trăirea unității de un ordin superior a tuturor ținuturilor țării, iar celei din urmă trebuie să-i facă accesibile dialectele sufletești ale tuturor ținuturilor, ca imaginea unitară, spre care năzuiește, să nu fie o imagine abstractă, nelegată de fiecare ținut.

—

CĂRTURARUL ÎNTR-O LUME ÎN PREFACERE. Cel ce vede. Adevăruri de azi. Valori de o zi, de ani, de veacuri. Trebuie să găsim puterea de a pricepe lumea aceasta în mișcare. E mult mai ușor să postulezi o lume fermă, să te închini în fața unui absolut sau altuia și să spui apoi *nu* restului. Cuvântul (hegelian ?) dacă realitatea nu e așa, ce pagubă; răul lui înseamnă renunțarea la esențialul cărturăriei. Înseamnă a deveni artist, a-și vrea lucrarea filosofică operă de artă. Ca atare, ar fi fost mai bine să fi scris poezii. În concepte nu se pot dăltui opere de artă. E altceva lucrarea filosofică bine făcută, care dăinuiește mai departe, și aceea comprehensiune originară a realității în artă. Filosofia, cărturăria sunt în zona inteligenței, a stăpânirii acestei lumi, din grijă pentru dăinuirea noastră și alor noștri²⁴⁰.

—

Cărturarii noștri cred că sunt români când postulează renașteri de clasici. CĂRTURARI NOȘTRI TREBUIE SĂ RĂZBATĂ ÎN REGIUNI MAI ADÂNCI ALE EXISTENȚEI ROMÂNEȘTI. Trebuie să dezghioace substanța ei din cerul nostru și felul nostru de a fi, din istoria noastră de până acum, din chipul caselor și al bisericilor noastre, din limba noastră, din cântecele, basmele și zicătorile poporului, din intuițiile coborâte de scriitorii și gânditorii noștri în opera lor. Trebuie să ne aducă pe toți să ne cunoaștem pe noi înșine. Trebuie să învețe de la toți străinii, dar nu ca să ne mijlocească metafizica, etica,... cum le înțeleg filosofii francezi, germani, englezi, indieni sau americani, făcând istoria metafizicii, a eticii, ci ca să vadă felul românesc de a vedea lumea, de a trăi viața. Lucrări de acestea nu se împlinesc de azi pe mâine. Multe neamuri nu ajung niciodată la această conștiință de ele însele și nici la faptele mari, pe care ea le face cu puțință. Cărturarii noștri trebuie să încerce²⁴¹.

—

CONȘTIINȚA DE SINE A NEAMULUI. Ca un popor să-și croiască activ soarta, trebuie să aibă conștiință de sine. A o cultiva pe aceasta e rostul cărturarilor de tot soiul: al poetilor, al istoricilor și al dascălilor, al celor care scriu pentru gazete, ori scriu pentru reviste și edituri. Elementele care dau neamului conștiință de sine sunt însă două: știința trecutului lui, știința tuturor posibilităților prezentului²⁴².

—

SĂ AJUNGEM SĂ REDĂM ESENȚIALUL. Să nu ne pierdem [în] probleme interesante, dar de fapt puțin utile. Savantlâcul pur, bibliografiile...²⁴³.

—

Trebuie realizată SOLIDARIZAREA ȘI CU TINERII TEHNICIENI ȘI ECONOMIȘTI. Exclusivismul filosofico-juridic-literar de până acum²⁴⁴.

—

„Dreapta”, pagină deschisă sub semnul drumurilor lui Bălcescu — țara și străinii.

Eminescu: cel care a colindat țara.

SĂ UMBLĂM ÎN STRĂINI CA SĂ NE ÎNĂSPRIM PRIVIREA. Bălcescu, cel care a privit țara de departe. Să ne vedem de departe, cu ochii străinilor. Ca să ajungem să iubim mai aprig țara. Nu cu iubirea neproblematică a celui de acasă, care, de prins în treburile de toată ziua, n-o mai vede îndărătul și în afundul lor. Ci cu cea devenită pătimașă a celui care a fost silit să-i recunoască neajunsuri și slăbiciuni. Care vede însă, de acolo de departe, că nu poate trăi fără ea. Că e destinul lui. Și se vrea rob pătimaș al înfloririi ei.

Ce se întâmplă cu românul ieșit în străinătate: cei tineri care se duc nescriși și [se] întorc copleșiți. Pe care, în cazul cel mai bun, faptele îi silesc să se regăsească în împrejurările de acasă. Care, cu gândul, sunt însă robi ai civilizației (Brătienii). Cei care se duc formați: Bălcescu. Români care revin mai aprig români. De aceștia ne mai trebuie.

Ziarul²⁴⁵ va milita prin pagina aceasta pentru *cunoașterea lumii din afara noastră*. A celei reale. Cu luminile și umbrele ei. În întregimea lor. Nu va mai vorbi despre mari puteri de o parte, despre câțiva mari artiști sau mari [cuvânt nedescifrat] de alta. Ci despre popoare. Va căuta legătura dintre toate manifestările lor.

Va căuta să dea *informații* asupra lor și să creeze printre cei tineri gustul de a le cunoaște.

N-avem poziție față de țările mari, nu știm nimic despre cele mici din jurul nostru. Trebuie reluată pilda lui Bălcescu²⁴⁶.

—

APOLOGIA CĂRTURARULUI PREOCUPAT DE CELE NETRECĂTOARE ȘI INCORUP-TIBILE, pe care o face Benda, e pierderea în temporal pe dos, e condițio-nată de aceasta, antiteza ei simetric construită. Gândul acesta pretins creștin e orgolios fără seamă: o altă formă în care se îndumnezeiește omul modern.

Sentimentul realităților de dincolo de trecător, pe care-l avem, nu trebuie să fie înjosit prin pretenția de a le și arăta. Cărturarul care scrie dramele unor veacuri, comentează arta unor milenii, e tot așa de în temporal ca omul faptelor de azi pe mâine. În temporalul veacurilor, și nu al zilelor; dar tot în temporal.

Pentru cărturarul de azi subzistă comandamentul purificării lui în cărturărie. *Nu trebuie să ia în deșert cărturăria lui, simulând-o prin cărți și vorbe care nu sunt profeții și explorări.* Dar el trebuie să se cufunde în acest temporal. Să se cufunde, fără să se piardă într-însul.

Benda îl cere tot pe pontiful care celebrează pentru *el*. Cărturarul nou nu trebuie să fie nici el omul forului și al bâlciului; dar trebuie să vadă pentru toți ce este și să dea nume și chip lucrurilor²⁴⁷.

Bidimensionalitatea vieții

BIDIMENSIONALITATEA VIEȚII. Există comandamente ale vieții noastre; suntem așezați însă totdeodată în vreme și părți ale unui întreg, care e poporul nostru (înainte de a fi membri ai omenirii, ai civilizației și culturii Apusului, adică). Avem datorii față de noi: trebuie să ne străduim să împlinim legea noastră individuală, fiind neîncetat „sub vremei”... Simpli și pioși, trebuie să acceptăm să realizăm concomitent pe două planuri, să suferim contradicția lor, să ne bucurăm de coincidența lor...²⁴⁸.

—

CE ȘTIM NOI DESPRE NOI ÎNSINE? Că suntem „urmașii Romei”. „Urmași ai Romei” sunt și italienii, și francezii, și portughezii, și nu ne seamănă decât prea puțin. Trebuie să găsim ce ni-i propriu. Ce e dacic în noi. Nu putem să începem, așa, din vânt²⁴⁹.

—

TINERETUL DE ACUM TREBUIE SĂ ȘTIE SĂ EVITE Întocmirea de viață a celor dinaintea lui. Aceștia ajungeau, pentru o anume *valoare intrinsecă*, într-o *situație* oarecare; în aceasta credeau să vadă răsplata muncii lor dinainte. Mai toți au devenit, așa, oameni *prin poziție*. Însemnătatea lor deriva din deținerea situației respective.

Cei de acum trebuie să evite această poziție, până la urmă individualistă. E întocmirea de viață a *Prometeului nou de toate calibrele*²⁵⁰. Înfruntă lumea și izbuteste; apoi se bucură împăcat de favorurile izbânzii²⁵¹.

—

VIAȚA E UN DIALOG AL OMULUI CU LUMEA. Nu stăm între „ideal” și lume, plămădind-o pe aceasta pe potriva celui dintâi. Ci trăim într-un întreg

care ne depășește, înăuntrul căruia ne putem orienta, căruia i ne putem adapta, al cărui rost, însă, n-avem cum îl ști, cum n-avem cum ști de ce ne naștem, trăim și murim.

Să nu ne lăsăm încurcați de formulările sunătoare și spuse totuși numai într-o doară, despre puterea voinței, despre sublimul idealurilor, despre om, încoronarea și stăpânul naturii. Amețiți de ele, am pierdut comprehensiunea simplă a orientării în viață, care constituie zestrea noastră neștiută, de „bun simț”. Ne naștem fiecare cu soarta lui: îndrăzneț unul, lăsător ori străin de toate cel[ă]alt, și ne zbuciumăm fiecare să scoatem din noi mai mult decât iese, când nu ne purtăm grija. Faptul de a fi dintru început dintr-ai unui neam: român sau ungar, dă vieții noastre dimensiunea cealaltă. Zilele noastre vor trece așa cum au trecut cele ale tuturor oamenilor dinainte de noi: intersecție între destinul nostru și istoria neamului din care facem parte.

Nici în viața noastră cu noi și în lume, nici în viața neamului nu ne e dat să stăpânim absolut; ne e dat să trăim într-un dialog cu menirea noastră, cu viața neamului, cu lumea. Le înțelegem, ne putem orienta în cadrul lor. Le putem mlădia întrucât ne supunem lor, întrucât rămânem în linia lor. Trebuie să rămânem însă totdeauna față în față cu viața noastră, cu realitatea naturii, a neamului și a istoriei. Nu trebuie să așezăm între noi și ea perdeaua unor „idealuri” și „tâlmăciri” răsuflete²⁵².

—

„ON S'ENGAGE; PUIS ON VOIT” (NAPOLEON). Părea, pe vremea lui Bălcescu, că începe o epocă nouă și nu începeau decât incubația ei, frigurile și fantasmalele epocii noi. Acum, nu mai putem să n-o vrem; e destinul nostru, nu putem da înapoi. Trei generații n-au făcut decât să ne constrângă să vrem o Românie nouă. Acum trebuie s-o pregătim; s-o purtăm, ca o sarcină în noi, venin, vrere, neastâmpăr cotidian cu neputință de potolit a[lt]minteri decât prin atingerea țintei²⁵³.

—

ÎNTÂMPLĂRILE DEVIN *ISTORIE* de abia când oamenii le înfruntă; când, luând asupra lor răspunderea, *se decid* pentru una din posibilitățile care se pregătesc și luptă până la urmă pentru înfăptuirea ei.

A[[t]minteri oamenii stau sub *logica faptelor*. și când nu luăm hotărâri, făptuind la întâmplare, în cadrul unei existențe superficiale, decidem fapte. Care, de obicei, ne strivesc, crude²⁵⁴.

—

NOI ROMÂNII NU TREBUIE SĂ UITĂM CĂ NEAMURILE POT SĂ ȘI PIARĂ. Că-și pot pierde statele și că odată pot să se destrame chiar ele. Gottfried Keller are o pagină frumoasă în „*Fähnlein...*”²⁵⁵, în care un patriot scoate din gândul sfârșitului neamului lui, imbolduri pentru a-și împlini mai de zor datoria.

Privim în perspective prea scurte și ni se pare că neamurile nu pot pieri. Dovadă polonii, care și-au pierdut statul mai bine de un veac. Cazul românilor ardeleni nu poate fi invocat: un trunchi românesc a existat totdeauna în țările românești. E drept că neamurile nu pier prea lesne. Nici noi n-am pieri așa deodată, dacă chiar tot statul nostru ar fi desființat. (Eu din parte-mi, aproape că aș dori așa ceva în starea de azi; poate că ar fi zgâlțâirea obștească, de pe urma căreia să putem clădi viitorul cel[[ă]alt, cel adevărat, stăvilind coruperea și dezertiunea de azi din fața propriului nostru destin.) E drept însă că destinele unui neam pot fi compromise și sunt compromise prin faptele cele mai neînsemnate și de ordin cotidian. Nu pierim cu totul, catastrofal, prin atitudinea de azi, ne pregătim însă tot mai temeinic pierzania înceată, datorită nevolniciei, inaniția morală²⁵⁶.

—

ACUM LUCRURILE SE ÎNTÂMPLĂ LA NOI CA ȘI ÎN VREMEA LUI FILIMON²⁵⁷. „Ciocoi noi” pot fi scriși și acum. Deosebirea față de cei ai lui Filimon e numai că în vremea noastră mai puțin *romantic-demonică*, toți Dinu Păturică vor crâncen starea și averea, dar se mulțumesc, odată ajunși la ea. Se feresc de ocna părăsită, în care s-a prăbușit acest mare patron al lor, apucat de beția mării. De la o vârstă încolo, prometeizii noștri de azi, fel de fel de Dinu Păturică altminteri îmbrăcați, care încep nu ca vâtaf de curte, ci ca secretari, gazetari... se pun pe mâncat, băut... răsplata lor... și recoltează sistematic onoruri... Mâncăi minori bucuroși de ce le pică, pentru că de bucurie și trai bun, nu mai sunt capabili de eforturi²⁵⁸.

—

SUGESTIA RAUPACH²⁵⁹ DE A DA EXEMPLU ANGLIA, când e vorba de stilul activ, pe care trebuie să-l ia tineretul românesc.

În Anglia, capitalismul a apărut chiar mai degrabă decât în Germania. Capitalismul evoluat al veacului 19. Scoția. Anglia de mijloc (sfârșitul secolului 18, începutul secolului 19). Germania, de abia 1830-1870. Dacă problemele trecerii dincolo de capitalism sunt mai vizibile în Germania și mai acute acolo, faptul se datorește situației continentale și sărăciei postbelice a acesteia. Anglia are toată bogăția dominioanelor, poate păși cu calm la găsirea organizației noi.

Pentru România, mai diplomatic să apelăm la stilul englez²⁶⁰.

—

DEPARTE DE A FI FOST ÎN TABERELE ADVERSE (prezența impresionantă a japonezilor peste tot în lume, fără a deveni mai puțin japonezi), nu ne știm nici măcar pe noi. Trebuie să ne știm pe noi. Și trebuie să-i știm pe ceilalți²⁶¹.

—

MĂCAR CÂȚIVA DINTRE NOI TREBUIE SĂ APARĂ pe toate mările și în toate țările din jurul nostru și în partea noastră de lume²⁶².

—

Cultul viitorului, anunțat la Bălcescu. Asceza punerii totale în slujbă...

NU E VORBA SĂ CĂDEM ÎN PAROXISMUL ÎMPLINIRILOR DE DATORII. Cine ni le poate spune pe cele cu adevărat adevărate? Unele sunt scrise în firea noastră, altele ne sunt impuse de veacuri de biserică, altele de zeci de ani de legi, altele de mai multă sau mai puțină vreme de obiceiuri și conveniențe. Toate se prefac și se schimbă; mai repede cele din urmă, aproape insensibil cele dintâi. Suntem într-o lume care depășește pretutindeni puterile noastre de înțelegere. A avea vrerea orgolioasă de a o pricepe toată și de a decreta tot ce e necesar într-însa este tot așa de nelalocul său ca și a se lăsa cu totul în voia valurilor ei.

Viața fiecăruia dintre noi este o mijlocie continuă între legea individuală a existenței noastre și legea unor unități mai mari, cărora le aparținem dintru început. Fiecare din noi e un întreg și, totuși, numai partea altui întreg de ordin superior. Nu putem trăi în-de-noi, mai bine [zis], nu putem să ne închipuim că trăim în-de-noi; tot atât de puțin putem trăi uitându-ne cu totul, ocrotitori ai familiei noastre sau ai unor prieteni, robi ai măririi neamului sau ai înaintării și ai binelui omenirii. Asemenea corpurilor cerești, care intră într-o scară de ierarhii cosmice, trăim legați de un rând de ordini, în viața noastră cu oamenii.

CUM S-A AȘEZAT TINERETUL ROMÂNESC ÎN FAȚA VIEȚII? Ca pretutendeni și ca totdeauna, cei mai mulți s-au lăsat așezați undeva de viață și s-au lăsat plămădiți și răsplămădiți de toate puterile ei. Și-au clădit familie, i-au câștigat cele pentru trai încorporați direct sau indirect în colectivitatea mare a statului românesc, resimt prin mediul lor de viață neamul românesc, problemele lumii prezente cu crizele ei mondiale și tensiunile care vestesc conflagrații noi și fatale. Existența lor se încheie ca o mijlocie oarecare între postulatele ei originare²⁶³ și cerințele pe care li le impun familia, neamul și întruchiparea lui - statul, omenirea.

Cei care perseverează la o parte, într-un fel sau altul, sunt oamenii poftelor fără frâu sau existențe dominate de imperative individuale puternice. Mulți din cei care și-au zis „generația tânără” s-au concentrat asupra vieții lor individuale. Cei mai mulți au avut în ochi „omul universal” realizat, crede vremea noastră, în principii și *condottieri*²⁶⁴ Renașterii. Ei vor să aibă parte de toate și să nu lase nimic neîncercat. Calea pe care o aleg pentru aceasta e scrisul. De îndată ce semețirea lor exuberantă de tânăr lăsat în voie a ajuns încercată de alți factori ai vieții decât trăitul cu sine însuși, pusă în fața problemelor familiei, a neamului și a statului, a lumii prezente cu crizele ei mondiale și tensiunile politice care pregătesc conflagrații noi și fatale, ea capitulează, blestemând „neînțelegerea și răutatea” lumii și mulțumindu-se cu un rând de satisfacții minore, scoase din mulțumiri ale trupului și ale vanității.

Alții, nu mai puțini, o bună parte din tineretul grupărilor politice radicale trăiesc aceeași absolutizare a vieții proprii. Au devenit „politici” pentru că nu pot nădăjdui la viața largă și plină de satisfacții de sub semnul „omului universal”, pe calea scrisului. Neavând șanse s-o cucerească prin persuasiune în saloane, cenacluri și reviste, ei o vor cu forța, organizați militărește, prin rezultate de alegeri ori lupte civile.

Numai elita acestor grupări, puținii care nu vor decât mărirea neamului, sunt hotărât opuși literaților și combatanților de rând, orbiți și unii și alții de vrerea de a-și da drumul nestânjenii. Aceștia sunt primejduiți să fie măcinați de propriile lor fapte, nemai[fiind] legați de nimic uman.

Puțini, în sfârșit, își urmează *legea lor proprie*, dintre cărturari, la fel ca și dintre cei politici²⁶⁵.

—

NE DECLARAM DIN NOU ÎN EPOCĂ EROICĂ: nimic românesc să nu ne fie străin.

Trebuie să lăsăm toate împreună, politică economică etc. Viață mai sănătoasă. Cochetăm cu trecutul și vânăm Cocteau²⁶⁶ și boemiadă rue St. Jacques.

Nu putem spune nu la această evoluție a lumii și la transformări. Am fi striviți. Pe motociclete săgeți care zboară poți să te așezi când... cât le accepți²⁶⁷.

—

TREBUIE SĂ ÎNCEPEM, FIECARE ÎN-DE-EL, SĂ TRĂIM ALTMINTERI. Să ne smulgem din tentaculele trăitului pentru sine, al „autorealizărilor” exclusive, care duc la boemiadă. Trebuie să vedem și dimensiunea cealaltă, pe care o are viața noastră. Acea a legăturii pe viață și pe moarte cu colectivitatea românească. Trebuie să recucerim acest scop, pe care viața celor de la 1848 l-a avut, și care i-a dat lui Bălcescu proporțiile spirituale pe care le are, care a fost pierdut pe neobservate, de când civilizația a devenit scop în sine, și viața individuală. Trebuie să recâștigăm această grijă pentru ceea ce e dincolo de noi. Și, frământați de ea, să ne punem nou problema României. Să ne așezăm în fața ei, *fără nici o falsă cruțare*. Am uitat cu totul cât de tânără e România modernă; trăim de azi pe mâine parcă am fi viermii dintr-un stârv, care pot socoti eternă prada aceasta a lor. Trebuie să ne eliberăm de lanțul feluritelor judecăți și prejudecăți despre România, de care sunt îngreuiți mai toți cei ce gândesc în România. Și să ne punem limpede și proaspăt în fața chiar a faptelor²⁶⁸.

—

1) SĂ NU NE MAI SIMȚIM „EURI” PROMETEICE; inserare în *neam*.

2) Să ne aducem aminte că avem trup; să ne simțim părți ale universului și pieritori mărginiți; inserare în *cosmos*.

Bine de cei care pot crede cu adevărat. Ceilalți să nu ne mulțumim cu maimuțării; să ne ducem eroic soarta de oameni care încă nu au Dumnezeu și să nădăjduim că cei de după noi îl vor avea din nou dintru început...²⁶⁹.

—

„CLASICISMUL” LUI VIANU, care este „decadentism” Cioran-Eliade-Comarnescu, consolidat și îndiguit²⁷⁰.

—

PROGRAM. Trebuie să trăim altminteri. Nu fosforescența scăpărată, ci opera sănătoasă, ieșită din viață sănătoasă, cu justetea nativă...

Trebuie să avem curajul acceptării destinului nostru. Datoria jertfei de liniște²⁷¹.

Trebuie să vedem lucrurile mai apropiate și mai depărtate.

Cazna de a înfrunta realitatea nouă, de a o lămuri... nu ocupație confortabilă, profesiune... trebuie să fie gânditul, intelectualitatea (Heid. *Beruf* Note 4).

Trebuie să-i dăm poporului nostru dimensiunea spirituală.

Trebuie să știm să ne mergem drumul... fără grija apropiatului.

Trebuie să ne vedem țara între alte țări. Neluată în seamă... Și să ne acceptăm misiunea cu inima pățimăș sfâșiată de grija ei. Munca de început nu trebuie să se oprească la gesticulația politică.

Să ne întoarcem la temele primordiale ale vieții noastre de oameni din neamul românesc, disciplinați, severi și răbdători.

A evita revizuirea aceasta înseamnă a accepta pieirea noastră. Fiecare din noi își are partea lui de răspundere. Cei care rămân în zona unei restrângerii la sine, rău înțelese și fatale, sunt cioclii existenței noastre, tot atât de mult ca și cei care, diluați și destrămați, spun nu, fără înțelegere.

Cu fervoarea aceasta nouă, viața noastră ar răzbi din nou în alte zone, mai substanțiale, ale existenței... Trebuie să trăim vieți de o ardoare constructivă.

Să ieșim din indeciziunea libertății noastre. Să acceptăm obstacolele și dificultățile sociale actuale să ne fie imbold²⁷².

—

O CARTE DESPRE BĂLCESCU, o apologie, care să încălzească sufletele celor tineri și să-i rușineze măcar pentru o clipă pe cei care și-au trădat destinul.

Pentru a o scrie trebuie să umblu toate drumurile lui Bălcescu... Să încep prin Paris - Ville d'Avray - Londra - Hyères - Palermo - Constantinopol - Galați. În țară să umblu toate drumurile în munții Ardealului...și ai Banatului... (vânzând ciubere..., „la întrecere cu moartea”). Un ultim capitol: uitat, pentru că a văzut mai departe²⁷³.

—

NU E VORBA DE A SECULARIZA SPIRITUL; intelectualului îi trebuie și pe mai departe răgaz ca să se formeze; dar trebuie să se formeze în vederea a ceva. Și trebuie să intre odată în acțiune. Eficace²⁷⁴.

—

Ceea ce trebuie pus în fața tinerilor de la noi, pierduți în viață. TREBUIE SĂ NE ACCEPTĂM DESTINUL CU OCHII DESCHIȘI. Să nu trăim în atemporal.

A nu fi obiect al destinului. Și cei care evită hotărârile, riscurile și miza, iau hotărâri. Nu sunt mai puțin „sub vremi” decât ceilalți.

A ieși în întâmpinarea destinului.

Datoria noastră de a ieși din superficialitatea noastră *aferată*, de a *accepta trăitul primejdios*. Ne trebuie fiecăruia o cădere în păcat. Trebuie să ne pierdem în temporal, ca să ne câștigăm. Trebuie să ne

expunem, ca viața noastră să capete conținut. (Cuvântul lui Napoleon: a se încurca pentru a se descurca).

Ce e de acceptat în Cioran: această invitație la extatic. Dar în destinul întreg, nu într-un pseudo-destin. Trebuie să mărturisim și prin viața noastră. Destin nu e, în România, altul decât înnoirea. Aflatul în treabă, în rândurile „neo-ciocoimii”.

Ca să avem destin, trebuie să ne acceptăm vremea, să ne coborâm într-însa, să ne mărginim printr-însa. Viața noastră de acum e cea a spumelor de pe ape și a fulgilor din vânt: ne lăsăm purtați.

Câți dintre noi nu sunt sortiți pentru lucruri mai mari decât jocurile minore în care-și împotmolesc existența, rușinându-se de ei înșiși.

Nu spusa lui Cioran, ci atitudinea lui. Aceasta e incomparabil de rectilineară în a-și afirma destinul.

A nu accepta o viață de urmași pur și simplu (noi nu suntem nimic altceva decât urmașii junimiștilor, dacă suntem cărturari, și ai urmașilor pașoptiștilor, dacă facem politică; cu toate că nu-i cunoaștem și nu vrem să-i cunoaștem). În loc să trăim obtuz din rămășițe, urmași fără știința măcar a faptului, trebuie să trăim limpede, cu ochii deschiși. Să-i ridicăm îndreptar pe unii din cei dinainte, din știința problematicii prezente. Alegerea aceasta e tocmai o emancipare de trecutul care sugruma existența actuală.

Robi indolenți ai unor tradiții, trebuie să ni le aliem pe acelea care ne pot fi de ajutor pentru îndeplinirea misiunii noastre de azi. Sufocați de urmările absurde ale unui cult al științei pentru știință, al artei pentru artă, căutăm scăpare, rușinați, în lumi și fapte tot mai depărtate, tot mai exotice. Purtăm nostalgia Indiei, a Americii, și a tuturor țărilor Apusului, de *jalea lipsei noastre de rost la noi acasă*. Nu suntem reclamați de cauze, nu ni se cere de nicăiri să ne întrecem pe noi înșine. Visăm, când suntem mai activi: când dinamizăm biserița ziarului nostru, care nu poate să nu recadă periodic în lăncezeală; când ne scriem cărțile și eseurile. Trebuie să ne redeschidem drumul drept la trecut și tradiție. Să citim textele, și nu comentariile. Să vedem care din

clasicii noștri și-au trăit pe de-a-ntregul destinul și care au fost dezertorii și urmașii. Să folosim ajutorul și îmbărbătarea pe care ni le pot da.

Să ne săvârșim destinul, alegându-ne aliați, împotriva pierderii în cotidian și anodin și împotriva inerției unor tradiții golate de cuprins, la înaintașii care ne pot fi de ajutor.

Noica: apelul lui la ordine, dacă vine înaintea unei conversiuni la trăirea intensă a misiunii noastre, favorizează mai mult superficialitatea și depersonalizarea. E necesară însă, după conversiune. Pentru a nu lăsa lumea într-un scâpărat continuu. Odată ce ne-am aflat rostul, trebuie să continuăm mai cu rânduială.

Nevoia de a distruge multe din coordonatele spirituale în care am fost învățați să gândim România. Nu putem clădi mai departe pe zidăria șubredă ridicată din ele. Criza acută a gândirii românești (o bancrută iminentă) acuză zi de zi această situație. Trebuie să începem prin a părăsi concepțiile uzuale ale culturii românești, ale funcțiunii intelectualului, și toate implicațiile lor. Datoria noastră, întoarcere la realități. Trebuie să le reexplorăm și să supunem unei verificări toate concepțiile și atitudinile noastre, silindu-ne să le formulăm pe cele care să le cuprindă, înlăturându-le pe cele multe, care nu-și împlinesc funcțiunea lor.

A fi istorici, nu în sensul de a fi respectuoși față de istorie, ci făcând istorie.

Avem savanți printre noi, și literați; pe câți îi doare sufletul de grija românimii?²⁷⁵

—

LUCRURI PE CARE „BĂTRÂNII” NU LE POT FACE, urmări ale unor evoluții care nu mai pot fi reparate și corectate, nevoia de a le face cu putință pe cele care ni se impun.

Pentru noi, cei tineri, e să ne lămurim, să despărțim limpede aceste motive și planuri deosebite...²⁷⁶.

—

TREBUIE SĂ ȘTIM SĂ IEȘIM DIN COTIDIAN, cu fărâmițarea lui, și să ne judecăm în perspectiva unor intervale mai lungi ale istoriei noastre.

—

Das „Nächste” über den „Fernsten” nicht vergessen²⁷⁷...

A NU UITA COMANDAMENTELE REALITĂȚII PREZENTE DE DRAGUL DESĂVĂRȘIRILOR GÂNDITE. A nu uita faptul că suntem în *România*, gândind omenirea (adică civilizația și cultura marilor popoare ale „Apusului”²⁷⁸).

—

Orientare originară în România modernă

NU E VORBA DE PUS ÎN LOCUL UNEI SOLUȚII PRETINS DEFINITIVĂ O ALTA, NU mai puțin pretins definitivă, ci de a desprinde ce poate fi văzut, ceea ce e necesar în deceniul acesta.

Trebuie ocolit recursul la politică, și și judecățile asupra regimului (vederile mele sunt, ce e drept, *Planstaatlich*²⁷⁹).

Măsuri de auto-organizare a tineretului.

Există destule energii încercate (articolele lui Vulcănescu, Comarnescu) și altele noi. Trebuie să ne eliberăm însă de balastul unor porniri greșite, îndeosebi „generația tânără” de la București²⁸⁰.

—

NU TREBUIE SĂ ACCEPTĂM PREVIZIUNEA ȘI PROGRAMUL „OCCIDENTALIZARE COMPLETĂ” ZELETIN. Dar trebuie să acceptăm linia cealaltă, „naționalizarea industriei”, iarăși, nu extrem, ci autonomie națională. În sensul acesta trebuie cetit materialul discuției Zeletin-Manoilescu²⁸¹.

Eminescu și întâii socialiști deplângeau distrugerea breslașilor și a răzeșilor prin meșteșugarii și manufactura străină, austriacă. Problema *pătură suprapusă* nu se mai pune așa la noi: burghezia de atunci e a noastră. Problema socială a țăranilor, a construirii României.

Problema minorităților (Neamtu).

Problema evreilor. Presă. Evreii europeni și cei naționali.

Problema organizării industriale și urbane²⁸².

—

MOTRU JUDECĂ ÎNCĂ ÎN RAPORT CU O NORMĂ ABSTRACTĂ DE ECHITATE SOCIALĂ; de aci condamnarea în bloc a „politicienilor”. Cum au văzut bine Ibrăileanu și Zeletin, europenizarea ne-a fost impusă. Dacă ne privim istoria în raport cu esența România, „politicianismul” acesta ne

apare ca o necesară „*List der Vernunft*” (subterfugiu al rațiunii)²⁸³, un ocol luat pentru a nu pieri. Nu trebuie să uităm însă să devenim, cu aceeași fină sensibilitate pentru ceea ce trebuie să vie, uneltele etapelor noi²⁸⁴ în mersul României spre săvârșirea destinului ei. Înzestrați cu tehnica Apusului, scoși de politica și economia lui din primejduirea perpetuă a cotozirii din partea rușilor și a Austriei..., trebuie să nu uităm anii care vin, socotind că totul e săvârșit, că sfârșitul acestui Apus consumat sufletește și dăinuind numai prin inerția aparatului colonial pe care l-a creat, e și sfârșitul nostru... Nu trebuie să ne pierdem soarta noastră proprie. Trebuie să ne armăm să fim puternici, ca prăbușirea lui să ne găsească treji și stăpâni pe noi, nu să ne târască în același abis²⁸⁵...

Dar e poate bine văzut faptul că procesul nu e încheiat, că reforma agrară, deși așteptată din 1848, n-a soluționat definitiv problema unică... Au venit altele în loc²⁸⁶.

—

SUNTEM ÎMPINȘI ÎNTR-UN MARE PROCES DE CONCENTRARE SOCIALĂ, început în „Apus”, care s-a impus, din nevoia de a-i rezista, tuturor popoarelor. Un proces ireversibil de coordonare a tuturor stărilor și a tuturor târâmurilor de activitate [ale] fiecărui neam și de raportare a lor la centrul comun al statului acestor neamuri, mijloc de a dăinui între statele²⁸⁷ care sunt armătura rapacității celorlalte neamuri, mai mult decât mijloc de organizare internă a neamului în perspectiva unui sau altui ideal de dreptate. (Justețea cuvântului lui Hugo Fischer despre primatul politicii externe.)

Formarea statelor naționale, pe care istoriile noastre o înfățișează proces terminat, nu a fost decât începutul acestui proces de concentrare socială, al cărui punct terminus, până unde putem întrevedea, este o omogenizare înăuntrul câtorva state supraviețuitoare, până la gradul de dictaturi complete (stat de termite). Justețea viziunii lui Spencer: în cadrul lumii cu stări, ierarhie sat-oraș, a început un proces de omogenizare care duce, prin umflarea proletariatului (aci intră și are dreptate marxismul) la confundarea tuturor stărilor urbane și la ștergerea oricărei diferențe între sat și oraș. Un proces de nivelare ireversibil. Ceea ce va urma din acest proces mondial putem bănuși: unele popoare vor fi măcinate printr-însul, „felahizate”: „Apusul”.

Altele, cu rezistența intactă: Rusia, China... vor ieși dintr-însul ca dintr-o haină pusă cu un anume prilej. Nemaif[fiind] amenințate de cele ale Apusului, ele nu vor trebui să păstreze formele și tehnica acestora. Cred că atunci ele vor da naștere unor forme și tehnici ale lor.

„Apusul” mai trăiește din excepțiile tot mai puține la acest omogen. Față de media nivelată, adevărații conducători politici, sănătoșii eroici, artiștii... sunt tot mai pronunțat depărtați. Nu mai există o scară de treceri. Rămâne numai „masa” amorfă de o parte, tot mai densă, și de alta dictatorii cu un stat major tot mai îngust, campionii... Și s-ar putea, și e probabil să fie așa, ca și nivelul, nu numai numărul acestora să scadă.

În Germania zvârcolirea resturilor de inși întregi sub regimul care consideră de pe acum tot poporul german masă.

Ce trebuie să facem noi? Trebuie să ne ținem deschis drumul popoarelor tinere: al imperiilor care vor veni; nu trebuie să ne legăm soarta de cea a Apusului. Suntem niște veniți târziu, care n-au de ce pieri odată cu neamurile care și-au avut veacurile de glorie și au ajuns acuma sfârșitul lor.

Îmi zic acum, trebuie să facem așa ca să supraviețuim; și mă întreb apoi: de ce să supraviețuim. Îmi recunosc mie că nu știu; că nu văd deosebirea față de piere. Și mă îngrijorez de posibilitatea de a fi spectator, din mine. Trebuie să fiu mai agresiv și, îndeosebi, trebuie să întărât oameni agresivi și cu nevoie de dominare.

Cetind Günther *Verständterung*²⁸⁸.

—

Ne trebuie junimismul și neojunimismul, drum înapoi înspre românesc; nu trebuie să devenim acum, 50 de ani mai târziu, ecourile teoriei formei fără fond, nici ale criticii eminesciene a burgheziei și a orașelor. — Nici să reproducem criticile din tinerețe ale prof. Motru. — Ne trebuie un stat al nostru, care să nu uite satul, dar nu ne trebuie o vreme care să uite orașul.

Apărătorii exclusiviști ai orașelor sau civilizației sunt tot atât de primejdioși. În veacul al 20-lea al lămuririlor statistice și economice nu trebuie să uităm tocmai această realizare a vremii noastre.

„Eclectismul”²⁸⁹ există numai pentru cei care mânuiesc teoriile. Cel care o [teoria] socotește plâsmuire nu poate să fie altminteri decât

îngrijit s-o păstreze nestrucată. [Pentru cel]²⁹⁰ căruia îi pasă de realitate, care vrea să se apropie de ea indiferent din care sens, care o respectă și vrea s-o mânuiască, nu există decât obligația de a utiliza toate intuițiile.

NU OM DE DREAPTA SAU DE STÂNGA, CI ÎN SERVICIUL ROMÂNIEI²⁹¹.

—

Nevoia educării poporului; pentru ca țaranii să nu devie mijloc, deznădăjduți și barbari.

NEVOIA DE A NU EXAGERA ROLUL NAȚIUNII ȘI AL STATULUI. Nu un naționalism integral în sensul de absolutizare... Dimensiunea individuală; nevoia de a urma conștiinței și de a se întrece (numai pentru cerințe originare omenești și nu pentru unele asimilate prin modă).

De recitat Fedor Stepun, *Das Antlitz Russlands u. d. Gesicht der Rev.*, Gotthelf Verlag, 1934²⁹².

—

Admir crengile unui copac, crescute nestânjenite.

A da formă precisă națiunii relativ amorfe în răspândirea ei pe teritoriu: O GOSPODĂRIRE A TERITORIULUI²⁹³.

—

Nu mai trebuie să subziste pentru noi nici drepte, nici stângi, NICI STATE ȚĂRĂNEȘTI, NICI INDUSTRIALIZĂRI. Numai România, așa cum e. România reală, în slujba căreia să folosim orice.

Nu există o problemă originară a satului. Ci o problemă a României, al cărei aspect principal e satul²⁹⁴.

—

Nu e vorba să facem critica alianțelor românești. Ca alianță politică, Franța, în mersul ei „victorios” spre forma „Empire”, depărtată, corespunde cerințelor constante ale politicii noastre: a ne ajuta împotriva unor vecini covârșitori cu aliați depărtați (Rusia, Franța, Germania). E vorba SĂ NU FACEM ÎNSĂ DIN ALIANȚĂ POLITICĂ CONVERSIUNE TOTALĂ ȘI aservire sufletească până la a ne uita²⁹⁵.

Temele unei științe a națiunii românești. Nu metoda, ci obiectivele.

PROCENTUL NOSTRU DE POPULAȚIE MINORITARĂ ne pune teme. A nu ne ocupa de ele înseamnă tot o soluție: una fatală. Existența acestor minorități e un punct slab al nostru, un punct de plecare pentru alte „dreptăți” internaționale. Oricât de mult mulțumim dreptății de la 1919 – înfăptuirea României, în care marea mulțime a românilor și-a realizat statul, nu vom accepta, chiar dacă un alt Parlament internațional ne-ar invita să cedăm. În situația actuală putem ajunge la așa ceva. Vom accepta să dăm o bucată? Vom accepta să dăm totul? Gândirea veacului 19 a operat pentru noi făurind conceptul de naționalitate. A fost firesc să ni se dea unirea.

Acum se formulează conceptul „Reich”. Conceptul „minoritate”, făurit pentru a soluționa tema pusă în Europa de Sud-Est de granițele noi, e un mijloc mizer. Noi ne comportăm încă așa [de] parcă „națiune” ar fi o *apărare*, un concept înțeles de la sine. El a devenit relativ și uzat în lume. Ce putem aduce în sprijinul nostru? Trebuie să formulăm, măcar și că potrivim, conceptul nostru de „națiune” la împrejurările noastre. Cu conceptul nostru, propunerea Bethlen²⁹⁶ a unui Ardeal neutru e îndreptățită. Trebuie să arătăm de ce, chiar și cu 26% străini, merităm să avem tot teritoriul. Trebuie să ne exprimăm drepturile. Istorice? Polemică. Avem altele de fapt (ungurii vin cu trecutul Sf. Ștefan... [noi cu] populație, Manuilă). Asta înseamnă de fapt a ne pune pe planul cantităților și al măsurărilor. Trebuie să contăm cu un război. Ce facem noi ca să ne apărăm? Ne înarmăm sufletește? Nu. Paradox: această înarmare sufletească de abia ar garanta pacea. Am impune în străinătate. Suntem o țară fantomatică, nu se contează cu noi. Cu slavii, da, cu ungurii. Nu se vorbește despre noi în străinătate; nu sunt reviste care se ocupă de noi. Corelatul acestei situații este că nouă nu ne pasă de noi.

Această știință a națiunii românești trebuie să ajungă să domine tema minorități, tema evreiască. Ea trebuie să facă tot pentru ca românitatea noastră să devină știută activ, și nu trăită pasiv. Să ieșim din naționalismul verbal.

Cercetarea României în măsură mult mai mare decât până acum. Istorie, cunoașterea țării.

Faptul că noi ne uităm românii de dincolo de hotare nu determină ca ungurii să-și uite milionul de unguri. Problema trebuie atacată; tăcerea nu o amână; o soluționează și ea, dar în defavoarea noastră²⁹⁷.

—

CU PARTEA DE NEROMÂNI A POPULAȚIEI STATULUI ROMÂNESC, a fâptui și a gândi numai în perspectiva neamului românesc *nu însemnează o soluție, ci o evaziune*. Tocmai dacă ținem la neamul românesc și la realizarea lui într-un stat al lui, trebuie să privim în față *acest fapt* al existenței a 25% de neromâni în populația²⁹⁸ statului românesc. Ungurii sau germanii din România pot să se mărginească la cultivarea naționalității lor, noi trebuie să lucrăm și pentru statul nostru. Pentru coerența, deci pentru temeinicia acestuia, e nevoie de o *colaborare* activă a neromânilor, nu numai de o neutralitate mai mult sau mai puțin binevoitoare. Colaborarea aceasta activă trebuie cucerită. Cucerită, măcar pentru deceniile viitoare, printr-o acțiune de apropiere de statul românesc a tineretului neromânesc, dusă la capăt de tineretul românesc²⁹⁹.

—

PROBLEMA EVREIASCĂ, SOLUȚIONATĂ, NU PRIN PRIGONIRI și expulsări, dar oprind asimilarea intelectuală a tineretului românesc de ei, prin crearea condițiilor pentru formarea unui strat de comercianți, industriași români, ajutarea celor înzestrați³⁰⁰.

—

TREBUIE SĂ NE REPROVINCIALIZĂM TOȚI. Suntem la marginile Europei. La confiniile unui Apus, care a pierdut el însuși încrederea în eminența lui³⁰¹.

—

ÎNTREBAREA CENTRALĂ PENTRU CEI TINERI: acceptă ei gândul desemnat al răposatului Zeletin că România trebuie să treacă întâi prin toată decrepitudinea materială și morală a capitalismului, înainte ca să poată fi vorba de o clădire cu temei a realității românești?

În viziunea Zeletin, răsplămădirea economică, tehnică și administrativă a unor țări ca a noastră trebuie răscumpărată printr-un rând de neajunsuri accesorii care apasă asupra țărănimii și a meșteșugarilor. El a privit România cu câțiva ani înainte ca istoricitatea formelor capitaliste să devie manifestă în criza actuală. Cu ochii ascuțiți de ea, noi vedem mai bine neajunsurile inerente acestei forme capitaliste³⁰² și urmările proceselor sociale de la noi. Noi ne întrebăm dacă ne trebuie industrializarea, urbanizarea, despicierea societății în bogați și muncitori și țărani, toată vlăguirea spirituală paralelă acestui proces (decadentism). Dacă nu se poate intra activ, nu în zonele periferice, cârpăcind, ci dacă acea înaintare a României spre care privește Zeletin nu poate fi atinsă și altminteri decât peste ocolul cangrenării unei ordini pe care am putut-o vedea istoric. Nu putem și nu trebuie să acționăm direct; să pregătim oare o trecere [in]directă? Evoluționismul e genetist; trebuie oare să accepte câteva rânduri de oameni în România momentul de a acționa lăsând întâi ca țara să fie dospită de toate decăderile primejdioase? Noi nu suntem un popor atât de aprig încât să putem risca ajungeri la un pas de primejdie³⁰³.

—

NU MAI SUNTEM UN POPOR DE ȚĂRANI și departe încă de a fi un „stat țărănesc” pe cât trebuie. Ceea ce se face și se năzuiește acum în țară e departe de a fi o țintă. În acțiunea lor de pregătire, cei tineri trebuie să nu se oprească în admirații prea facile. În România de azi se face mult mai puțin decât ar trebui, în cea viitoare va fi necesar însă mai mult decât în cea de azi.

Suntem un popor cu o *țărănime apucată de apetitul orașului*, cu orașeni care au uitat țara³⁰⁴.

—

INDUSTRIALIZARE, CA O OPERAȚIE NECESARĂ pentru dănuirea noastră istorică, nu ca un prilej de îmbogățire pentru o pătură. Trebuie să utilizăm experiența celor care au trecut prin acest proces înaintea noastră, evitând tensiunile sociale. Începuturi de atare tensiune în mahalale³⁰⁵.

—

INDUSTRIALIZARE, ȚINÂND SEAMĂ DE PROBLEMELE SOCIALE pe care le va ridica. Vom avea curajul să găsim o formă nouă de proprietate, de organizare socială, pe care o caută fără succes și neamurile Apusului³⁰⁶.

—

AZI, NAȚIONALISMUL CARE SE MĂRGINEȘTE LA SPIRITUALITATE, simplă orăție. S-a format un început de pătură de mijloc, un început de industrie; problemele sociale, subliniate de problemele demografice, își cer soluționarea. Naționalistul trebuie să activeze, nu în perspectiva unui principiu al românității conturat în trecut sau pe cerul ideilor platonice. Ci în perspectiva României reale. Trebuie să accepte să renunțe poate în parte, de dragul ei, la elemente cărora li s-a devotat până acum, „cântecele care pier” (fără a pierde nici un prilej de a le salva care îi e deschis).

„Naționalismul” nostru, al celor de azi, nu mai poate fi cel al conservativilor, de la Kogălniceanu și Russo la ultimii maioreșcieni, nici cel al prof. Iorga. Nu mai poate fi divinizarea unui principiu ideal al românității, nu poate fi nici lupta pentru autoritatea spiritualității concrete românești (cunoscute în toate colțurile țării mai mult la sat decât la oraș).

- 1) Cât suntem de învâlmășiți;
 - 2) Cum trebuie să acceptăm destinul generației noastre, să-i ieșim chiar într-o întâmpinare;
 - 3) Destinul nostru este un naționalism al consolidării românești. Cum e azi, ce trebuie înlăturat, ce trebuie pus în loc³⁰⁷.
-

BĂLCESCU ÎNDREPTAR. Nu putem fi naționaliști simpli, fără a ne fi confruntat cu prezentul românesc. Nu putem să-l păstrăm pe Eminescu îndreptar, fără a fi trecut prin Zeletin. Bălcescu e omul căruia nu i-a lipsit ochiul pentru nimic [din] ce ni se impune.

Bici pentru toți oamenii stării pe loc. A avut îndrăzneala ieșitului din particular. Sau suntem sortiți să fim mărunți și [cuvânt nedescifrat]? Istoria ne arată că nu! Atunci, trebuie să spunem da

prefacerilor mari românești. Dinamic[ii] mari și seculare a acestui act al treilea al existenței noastre, care a început de mai bine de 200 de ani, de când apropierea unor puteri creștine de granițele noastre ne-a dat priej să pierim sau să scăpăm³⁰⁸.

—

NE SOCOTIM STAT ÎNTRE STATE și trăim liniștiți. Să nu uităm însă că zeci de neamuri au dispărut înainte de a-și forma state, că dintre state unele sunt mari și altele sunt mici. Că noi putem pieri fără să mai devenim mare putere. Nu există un prag de la care încolo destinul nu mai apasă. Putem dispărea. Să nu evităm gândurile negre. Struții cu capul în nisip nu scapă de pierzarea pe care n-o mai văd. Să-i ieșim în cale greului. Să ne pregătim: nu numai cu câteva tunuri, ci sufletește, pentru ca să biruim dacă ne e scris, sau să pierim ca oameni care au ieșit în întâmpinarea destinului lor³⁰⁹.

—

VOM TREBUI SĂ ȘTIM SĂ NE DESPĂRȚIM de portul de azi, de cântecele de azi ale țaranului. Pentru ca populația rurală în continuă creștere să poată trăi cumva (ținută la sat n-are cum mai împărți cele nici trei hectare, care revin în medie de gospodărie) trebuie să avem mai multă industrie (nu orașe; industria noastră poate fi descentralizată dintru început, cum se năzuiește acum în vechile țări industriale; evoluția în sensul formării proletariatului poate fi evitată dintru început). Pentru ca să dăm de lucru țărănimii de prisos, va trebui ca cea de la țară să se îmbrace în stambă (dacă știm să ne interesăm, nici nu va fi de prost gust).

Vremea întoarcerilor la Alexandru cel Bun, la satul răzășesc și a tuturor nostalgiilor și romanticilor a trecut. Cursul vremii nu poate fi oprit, iar lăudătorii unor vremi trecute sunt pierduți pentru cea actuală. Trebuie să răzvim prin ceea ce am început de abia. A venit ceasul inginerilor, al industriașilor și al negustorilor agili, al medicilor și al statisticienilor. Începe să se închege o industrie a României. Există punctele de plecare (și materialul și elementele) pentru o acțiune de planuire și de organizare a României: ridicarea productivității muncii agricole prin organizarea centrală și temeinică a distribuției în țară și

a exportului produselor, prin asanarea medicală a satelor. Sunt atâtea semne răzlețe care arată că vremea unei campanii viguroase de punere în lucrare a posibilităților noastre a venit.

Ridicarea României nu poate veni de la ideologii care speculează asupra naționalismului, a ortodoxiei ori a antisemitismului. E vremea chiar ca toți aceștia, intelectualii ca și politicienii să fie chemați la ordine și readuși la adevărata lor funcțiune. Chemarea aceasta la ordine nu poate veni decât din lumea prefacerilor obiective. Ideile noastre și atitudinile cărturarilor și ale politicienilor (dintre tineri) sunt cu mult în urma realității economice sau sociale. Gândim, parcă satele ar fi despărțite printr-o prăpastie de oraș și parcă ele nu s-ar apropia cu pași mari de oraș. Noi credem că trecerea aceasta se poate face numai prin școli, în birourile ministerelor și administrațiilor, parcă țara ar fi într-un mare somn, așa încât e tot timpul de a alege un leac universal: antisemitismul etc. pentru a începe apoi, când se va fi trezit. Pe planul obiectiv se arată semnele înnoirii noastre. Cărturarii trebuie să facă și ei pasul mai departe: să ne apropie de românesc.

Cu toții însă avem un scop: a ne pune în slujba acestei României care se ridică. Nu sunt locuri, se va spune. Trebuie să nu ne lăsăm striviți de acest fapt. Dacă ne e de România și nu de noi, putem aștepta un an, doi. Ingineri fiind, să intrăm muncitori la o fabrică. Medici, să ne așezăm într-un sat și să tratăm gratuit țăranii... Vom ieși căliți, iar vântul proaspăt care suflă în România va fi întărit și roadele lui vor căpăta trăinicie.

Ceea ce trebuie spus acum este faptul că situația României n-ar deveni nicidecum mai bună dacă toți deținătorii actuali și viitori de diplome ar putea fi plasați și dacă toate formațiunile radicale ar dispărea de azi pe mâine și, la fel, predilecția scriitorilor tineri pentru luciditate, agonie și toate celelalte teme incomode, cum vor oamenii așezați. N-ar fi, la fel, mai bună dacă, precum vor³¹⁰ cei tineri, statul ar încâpea pe mâna uneia din formațiunile radicale și dacă toată lumea ar arde la alb, trăind întocmai viziunile de apocalips cerute de scriitorii tineri... Toate aceste năzuințe, oricât de irealizabile, sunt totuși organic legate de situația de azi, antitezele ei cel mult, deci condiționate la fel de ea. Nu socotesc gândurile însemnate aci soluții. Le vreau întăritare și îmbărbătare. Cred că fiecare din ele e îndeajuns de frământat, că sunt juste, pe cât pot fi gândurile în curgerea vremilor și în felurimea

oamenilor. Dacă ar fi numai ca unul sau altul să le accepte simplu, nu m-aș fi ostenit să le scriu. Ceea ce-mi doresc e să îmboldesc la acea răsplămădire sufletească ce n-are cum fi făcută aminteri decât de fiecare pentru el însuși. Numai pe urma unor atari convertiri pot apărea acei oameni care înfruntă și domină viitorul în locul celor de azi care trăiesc inutil, plini de jalea lipsei lor de rost la ei acasă.

Încerc să dau aci o înfățișare a tineretului românesc de acum. Voi formula convingerea că dezorganizarea lui actuală se datorește îndeosebi unei dezertțiuni a cărturarilor (individualism; lipsă de orientare) care perseverează în făgașe învechite și nu-și împlinesc menirea care le revine în cadrul obștei.

—

CEEA CE TREBUIE FĂCUT: să nu reducem problema tineretului la criza materială, decepție. Firește că trebuie soluționată. (Cred că și aci trebuie să intervină o inovare: aceea că tinerii trebuie să înceapă în mult mai mare măsură să-și ajute ei lor înșiși, să nu mai aștepte totul de la administrație.) Dar trebuie ca această criză de acum să devie pricina unei reveniri în fire. Rămași pe dinafară, ducând-o greu cu viața, cei tineri pot să vadă vidul înspăimântător al anilor din urmă, această lăsare în voia lor a tuturor, cu toată mulțimea intențiilor bune, incapabile toate de o soluționare eficace. Această criză de acum, absurdă în sine, poate deveni prilej de schimbare, al unuia din acele salturi creatoare prin care neamurile se regenerează.

Ca schimbarea aceasta să devie aievea depinde de chiar cei tineri, depinde întâi de toate de cărturari și de naturile active. Depinde întâi de o duzină care acceptă să se ia în serios și să se străduiască să vadă pentru ceilalți, să încerce, ca să le fie îndrumători. Nu e de ajuns să iei hotărâri frumoase, nu sunt de ajuns nici programele. Trebuie să ia hotărâri și să le ducă la îndeplinire, fără să dea înapoi, până la urmă, ani de-a rândul. Duzina aceasta deschide un alt drum. Până acum n-a venit încă în tineretul nostru gândul unui alt drum. Pentru că diferitele întoarceri (la Eminescu, la ortodoxie ...) și devizele politice (naționalism antisemit, comunism ...) au fost resemnări, disperări și speculații, dar nu îndrumări. Îndrumările sunt supuse verificării ulterioare. A te ocupa de Eminescu poate să te consoleze pe tine; a promite schimbarea în bine a tuturor lucrurilor prin antisemitism sau anticapitalism îți

poate câștiga mulțimile și puterea. Dar înseamnă compromiterea României dacă te mulțumești, înarmat cu atari leacuri universale, să lași restul în voia întâmplărilor. Problemele României de azi nu mai sunt întocmai acele ale României din vremea lui Eminescu (România de la sate sau România păturii suprapuse, ci România nouă în care intră ambele) și nu sunt numai problema evreiască și numai problema capitaliști-muncitori. Nu tot ce devine fapt împlinit are aceeași greutate. Din rândul de posibilități care îi sunt deschise, fiecare vreme alege sau se lasă târâtă într-una. Problema e s-o descoperi pe cea cu mai multă greutate și să o vrei înfăptuită. Chit că te sfărâmi³¹¹ în drum.

România de azi a ajuns așa de fără greutate, așa de superficializată, încât multe se cer făcute.

Înainte de toate *trebuie să ne aducem în ordine existența*. O bună parte din dezordinea morală a cărturarilor tineri și a tuturor celor care îi citesc se datorește chipului nefiresc în care trăiesc. [Ei] fac noapte din zi și zi din noapte nu pentru că ar fi o nevoie organică a vieții lor sau a creației lor, ci pentru că li se pare că așa trebuie să trăiască cărturarii și pentru că nu-și pot pune frâu; nu urmează nici cele mai elementare reguli de igienă sufletească, nu ies ani de-a rândul din Capitală. Câteva drumuri la an, nu numai că ar face românii să-și cunoască mai bine țara (să se înrădăcineze în spațiul lor), ci mai presus de asta, i-ar face să trăiască mai responsabil, mai activ, mai bărbătește. Să ne concentrăm din dispersarea în zeci și sute de treburi, să ne smulgem din obsesia jumătăților de judecată și a soluțiilor de mântuială. În loc să trăim ca frunzele în vânt, ne-am crea destinul punând în lucrare posibilitățile noastre. Ne-am da seama, șezând odată să gândim cu temei, că suntem români, că suntem ai acestei vremi, că nu putem face ceva decât în România și în vremea aceasta a noastră, în loc să ne ținem livresc să purtăm grijă, ca să ne aflăm în treabă, de idealuri, de viitorul omenirii. Ne-am impune, în locul unor griji mari, dar imaginare (grijă de toată lumea, care duce la capitulare în de unul), fapte mărginite, dar reale.

Ca românitatea noastră să devie o realitate, nu numai un calificativ de ordin administrativ, nu e de ajuns retorica patriotică de bătrâni pensionari sau satisfacția la vederea unei sau altei înzestrări a armatei. Trebuie să facem așa ca, nu numai la ceas greu, când ne vor cotropi alții, dușmani, fiecare din noi să-și aducă aminte că e român; românitatea să fie certitudinea și reazămul de fiecare clipă. Pentru aceasta trebuie firește să ne cucerim întâi trecutul, trebuie să restabilim

legătura cu tradiția noastră, așa cum se găsește în istoria noastră, cum mai trăiește în țărâtimea satelor noastre de munte, și să trăim spațiul românesc, cum s-a exprimat în literatura și muzica populară și într-unii din clasicii noștri, să ne cunoaștem țara. Azi, ca să punem capăt sutei de ani de înstrăinare, care sfârșește acum, să nădăjduim, trebuie să distrugem sistematic armătura de concepții care stă la baza europeanizării, ținând seamă de schimbările care s-au produs în Apus, folosind chiar detașarea Apusului de ele. Trebuie să obișnuim românimea să distingă limpede între tehnica apuseană, care nu poate fi evitată nicăieri³¹² și între cultura, problemele și soluțiile neamurilor apusene particulare, proprii lor.

Înrădăcinarea în românesc nu e însă totul. E numai reazămul de pe care, plini de simțul răspunderii noastre pentru dănuirea lui, putem ataca cu adevărat problemele României de azi, pentru a nu mai lăsa soluționarea lor în voia măsurilor ceasului din urmă: în voia întâmplării. În perspectiva aceasta nu e de ajuns să ne întoarcem la Eminescu sau la Creangă, sau să credem în formule fericitoare. Eminescu e unul din oamenii cei mai mari pe care i-am produs; adâncirea în viața lui ne poate duce neasemuit de adânc în aprehensiunea românescului; formulările și vrerile lui, oricât de lămuritoare în unele privințe – mărturisirea recentă a d-lui Manolescu o dovedește odată mai mult – sunt istorice, sunt, în parte, exclusiv ale României de la 1880, ale partidului conservator. Întoarcerile la el nu ne pot furniza soluții; ceea ce ne poate da însă în mare măsură existența lui și, mai mult încă, cea a lui Bălcescu, e curajul de a ne accepta destinul, trăind cu ochii deschiși. Fiecare din noi ar trebui să citească *Mersul revoluției în istoria românilor* și *Starea socială a muncitorilor plugari în Principatele române* ca să vadă cum Bălcescu, cu ochii încă netulburați de o ceartă a partidelor, a trasat limpede programul tuturor anilor care au urmat. Trebuie să depășim din nou regiunea gesturilor administrative: a venit vremea ca alții să formuleze din nou crezul în noi înșine și datoriile pentru deceniile viitoare.

Acum, aproape întreg neamul românesc e înăuntrul statului românesc. Dar problemele care i se pun, chiar dacă evităm să le gândim, sunt numeroase. Aproape fiecare din neamurile cu ale căror state suntem învecinați ne dispută o bucată din teritoriul nostru. Nu ne cunoaștem vecinii, iar prestața numărului nostru și întinderea

teritoriului pe care-l locuim e compromisă de lipsa de coerență sufletească și politică.

Ne trebuie o afirmare mai hotărâtă a românității noastre, prin critica și înlăturarea tuturor neajunsurilor aparatului nostru de stat. Și trebuie să acceptăm să privim deschis posibilitatea unui război apropiat (trebuie amintită aci din scrisoarea lui Bălcescu, în care răsună afirmația „Nația română din toate națiile Orientului are cel mai frumos viitor...” următorul pasaj³¹³: „Puterea armată a unui stat organizat este singura garanție a sa...”). Un sfert din populația țării noastre nu e de neam românesc și o parte a neamului nostru trăiește dincolo de hotare. Nu avem totuși o linie de comportare hotărâtă față de grupurile de popoare de alt neam: li se dă, odată mai mult decât comportă unitatea statului nostru, alteori prea puțin, se vorbește uneori despre asimilare, deși n-o întreprindem și n-avem de ce s-o dorim făcută cu forța. Urmarea e că pretextele de protest împotriva noastră nu lipsesc niciodată. Iar pe românii de dincolo de hotare i-am uitat demult, într-o falsă discreție față de vecinii noștri. Totuși, pe de altă parte, acum când alte state strâng neasemuit de mult relațiile dintre fragmentele răslețe ale neamului lor, trebuie să ne punem mai mult decât oricând problema unei inserări productive a acestei părți de popor în serviciul statului nostru.

Problema socială nu e definitiv soluționată prin reforma agrară, cum se mai crede. În cazul unui spor de populație anual de 300.000 de suflete și al unei medii generale de gospodărie mai mici de 4 ha de gospodărie, problema unei industrializări mai intense pentru a crea posibilități de trai suplimentare pentru cei pe care, în condițiile de azi, pământul nostru nu-i mai poate hrăni, e o necesitate urgentă. Conformația actuală a economiei mondiale favorizează o atare acțiune; a nu o aborda³¹⁴ cu toată intensitatea până mai e vreme, înseamnă a face din țărâtime un focar de nemulțumiri utilizabil de puteri străine [ca] să dea peste cap întregul nostru stat. Propaganda partidelor politice, care trezește apetitul orașului la țară, nu face decât să concurgă la o atare posibilitate.

Situația noastră în această parte a Europei și în lume, buna organizare a aparatului de stat, proporția de populație de neam străin, aspectul nou al problemei sociale, toate acestea sunt o serie de probleme pe care nu le putem evita dacă vrem să ne înrădăcinăm cu adevărat în românesc. Ele dau de lucru tuturor celor meniți să fie

cărturari printre cei tineri (în vremuri de criză morală, știința trebuie mai mult decât în alte vremi să fie imediată, să lămurească și să îndrumeze; să evite chiar și aparența de gratuitate). Consacrându-se lămuritului problemelor pe care le pun omul și realitatea românească, orașul și mahalaua nu mai puțin decât satul, ei trebuie să obișnuiască lumea de la noi cu gândul că a face știință nu înseamnă a celebra teorii create cine știe unde și uitate de atunci la locul lor de origine, ci a explora cele dimprejur, a le cunoaște și a le mânui. Zeci de ani de muncă intensă sunt necesari pentru a face cu puțință o politică românească, o imagine limpede a românului despre el. Vom trebui să învățăm și mai departe de la străini; dar pentru a ne trata problemele noastre, nu pentru a-i reproduce, crezând în orice inutilitate care i-a dat în gând cuiva. (Nevoia de a gândi planetar cele românești, de a vedea ce se petrece în toată lumea aceasta devenită atât de mică, dar cu ochii noștri, nu ai străinilor, din perspectiva României.)

Întreg tineretul românesc ar trebui să-și impună o muncă într-un atare cadru. Cercetând și ducând totdeauna știința lui mai conștientă de ea însăși, de destinul românesc, printre meșteșugari, muncitori și țărani, îndeosebi printre cei tineri.

Fiecare din cei care se vor cărturari în România trebuie să se întrebe³¹⁵ dacă nu e el cel ales să vadă sau dacă nu e chemat să fie înaintemergătorul; fiecare din cei ce se vor oameni de faptă să se pregătească să nu fie mai prejos de misiune, dacă va fi ca el să fie cel care să îplinească.

În toată greutatea ei, problema tineretului e o problemă a afirmării, azi, a speculării voluntare și involuntare a vârstei.

Ceea ce se impune celui tânăr e să se pregătească temeinic pentru vremea când tinerii de azi vor lua în mână destinele României. Trebuie să învețe să vadă altminteri și mai firesc viața și istoria.

Un alt tărâm de ucenicie, cel menit să formeze viitorii conducători politici, ar trebui să fie cel al unei organizări a tineretului. România e o țară numai de izolați. Operele și instituțiile dispar toate, pentru că nu găsesc devotamente care să le continue; așa e cazul Institutului sud-est-european Iorga, mai necesar decât oricând... E sigur că nu putem face față așa tuturor problemelor care ni se impun și tuturor primejdiilor care ne amenință. Trebuie să iasă la iveală, din chiar

rândurile celor tineri, cei capabili să fie centre de cristalizare. Spiritul de jertfă al celor din grupările politice radicale a fost o probă liniștitoare a faptului că devotările și asocierile sunt posibile și în România. Ieșiți din toropeală, nu trebuie să așteptăm ca statul sau ca o instituție ori alta să ia inițiativa. Vom fi nemulțumiți totdeauna: cele tinerești nu pot fi puse la cale bine de unii care nu mai sunt tineri. Câte nu fac englezii sau germanii tineri! Cu puțină întrepiditate toate lucrurile acestea pot fi făcute și la noi. Nu se pot găsi și la noi tineri destul de formați ca să strângă câțiva din titrații fără post, care așteaptă ani de-a rândul o numire vegetând la București, și să deschidă undeva una din școlile „superioare țărănești” dorite de atâția oameni de bine, sau să ia pe seamă un rând de „case culturale”, pentru un an, doi? Puținul de care are nevoie un om pornit să facă ceva, fără a vrea neapărat să se căpătuiască dintru început pentru tot restul zilelor lui, se va găsi cu ușurință. Trebuie să ai curajul să pornești undeva în necunoscut. Dacă s-ar scula cineva să le propuie celor ce n-au ce face să vie cu el să se ofere toți Ministerului Lucrărilor Publice pentru o lună, două, de lucru la șosele, s-ar găsi desigur sute care să-l urmeze. Ministerul acesta se va grăbi să-i primească; dacă nu, vor da anunț la gazetă că sunt în căutarea unui prefect care are de lucru în județul lui. Cu moralul susținut de câteva naturi de viitori conducători, cu o oarecare administrație, atari inițiative ar putea avea continuitatea și seriozitatea necesară. Trebuie să îndrăznim să începem.

Cei tineri am crezut până acum că „postul la stat”, scrisul și politica sunt totul. Dacă ne lăsau, scriam cărți sau intram în partide încă de pe băncile liceului. Esențial e însă altceva: să devenim oameni întregi, adică formați cu grijă, deci încet; sănătoși trupește și sufletește. E să fim capabili de o muncă întreagă, când va veni vremea s-o prestăm, capabili de răspunderi când ne vor fi impuse. Trebuie să știm să ne ajutăm nouă înșine. Să ne simțim părți ale neamului românesc, să nu mai înnebunim de grija situației noastre materiale, ci să o înfruntăm, prefăcând-o în ceva pozitiv (Bălcescu): cred că după atari încercări fiecare va putea găsi mult mai ușor locul de care are nevoie.

Problema viitorului României e adevărata problemă a tineretului românesc; criza materială, eșecul politic și destrămarea în literatură trebuie să aducă convingerea aceasta în sufletul fiecărui tânăr. Viitorul României îi cere fiecăruia o viață conștientă și disciplinată prin acceptarea răspunderii pentru destinele României. Locul lui nu e de pe

acum, înainte de vreme, în fruntea treburilor, pentru că numai dacă se pregătește temeinic poate fi mai bun decât cei de azi. Criza materială trebuie soluționată întâi de toate de chiar cei tineri, ca să se încredințeze de tot ce e în puterea lor și ca un început de altă viață.

Ținta nu mai poate fi a-i pune pe cei tineri în situații ca acele ale bătrânilor. Vremea acestora a trecut, ele au fost afirmarea unei slăbiciuni. Trebuie să ne deprindem de pe acum cu cele singure posibile în România de mâine: situația insului care îndeplinește efectiv o funcție pentru afirmarea neamului și a statului românesc³¹⁶.

ANEXĂ

Intențiile și locul *Îndreptarului* în viața autorului

SCRISORI

**Anton Golopenția către Petru Comarnescu (fragment de
ciornă, [31.1.1934])**

Căsătoria ta mă bucură. Îți urez încă de pe acum tot ce i se poate dori cuiva cu care ai vrea ca soarta să nu fie zgârcită în ceasuri bune. — Nu lua în seamă rezerva ironică a dezechilibrațiilor superiori, care alcătuiesc generația. În cercurile de băieți însuratul a fost totdeauna un act vorbit de rău. Cu oarecare dreptate sentimentală, desigur; unul din ai lor încetează să le mai aparțină pe de-a-ntregul. Dar fiecare din noi trebuie să fi fost și copil și adolescent și tânăr și să devie și bărbat. Să aibă tăria de a merge singur când e să clădească ceva și să accepte să aibă certitudinile, dacă nu teoretice cel puțin instinctive, pe care le cere vrerea de a nu ajunge la capătul zilelor, fără a fi făptuit din plin. — Mulți din cei tineri în România se tem de răscrucile vieților celor multe. Ei știu că scăpărările lor sunt cucerite printr-o existență torturată cu voie și împinsă pe căile absurdului. Tu, puternic și sincer cu tine, nu un putregai fosforescent, vei fi adâncit și întărit, orice ți s-ar întâmpla. Deoarece cred că răsunset trainic au numai cei ce, îndrăzneți, nu se sfiesc să umble pe drumul celor mulți, vădind măreția și frumusețea lui nebăgată în seamă, mă bucur de gestul acesta simplu al tău.

Sunt sigur că vei scrie destul de curând cartea de care mi-ai pomenit. Nu va fi însă absurdă. Generalul e cuprinzător de gol iar idealurile verbale și planurile care vor să schimbe de azi pe mâine fața lumii și a lucrurilor sunt prea mari ca să nu fie efemere. Nu vei face însă elogiul intereselor strămte, nici al elanurilor de dragul lor însuși.

Prea al veacului acesta, știi că nu ne putem despărți niciodată de noi înșine; decât înmărmuriți și prăfuiți în specializări sterile, vrei oamenii mai bine plini de noi, partizani și porniți, dar instinctivi și fertili ca pământul. Lauda ta a diletantismului e un asalt împotriva artificialității. Eu, de aci și acum, sunt sigur că vei găsi ținta de dragul căreia să ceri această înnoire a celor tineri de la noi. Știi bine că ea va avea de-a face cu neamul (vorbă tocită și afectată, căreia trebuie să-i dăm bogăție nouă). Acum, când țara poate fi mândră că produce și eseștiu renunțării³¹⁷, e vremea să se încheie scheletul cultural al țării. Fără să avem sprijin în românităea noastră, hoinărim să împrumutăm idei de pretutindeni, ne fâlim cu ele, împerechindu-le în fel și chip câtăva vreme, apoi ne pomenim goi, scârbiți și inutili. Pentru că sunt aduse de departe, vânt și vorbă, nelegate cu ce e în noi de la bunici și strămoși, cu locurile noastre și oamenii lor, ele ne lasă flămânzi. Cred că numai munca pătimașă și modestă pentru ca să devenim conștienți de greutatea noastră e ținta pentru care e [de] dorit sinceritatea în viață pe care o ceri tu.

Iartă faptul că amestec gânduri de ale mele cu intenții ale tale, pe care nici nu le cunosc amănunțit. Cum suntem prea ai unei vremi, sunt sigur că ele nu-ți sunt străine.

Am vrut să-ți scriu demult, mânat de astfel de preocupări. Ce zici de o serie de scrieri destinate tineretului (liceu, Universitate), toate preocupate să construiască temeliiile unui naționalism românesc. Interpretări și valorificări ale literaturii noastre culte și populare, a[le] peisagiului nostru spiritual și geografic, cărți care să noteze particularitățile provinciilor și ale ținuturilor, luând țara în stăpânire sufletește. Traduceri ale cărților de căpetenie prin care popoarele s-au cunoscut pe ele însele (începând cu Fichte, până la eseul despre Franța al lui Valéry³¹⁸). Cărți despre ele ar putea face trecerea, mai accesibile, în genul scriitorilor noștri de astăzi. — Calmul din țară și împruținarea revistelor și ziarelor [dau] răgazuri minunate pentru așa ceva. În doi ani ar putea fi gata de tipar două duzini de volume. Și ar învăța lumea noastră să vadă istoric. O mentalitate universalistă, progresistă, e așa de înrădăcinată la noi încât mă îndoiesc dacă lumea a simțit că faptul de a accepta că America are un soi al ei de oameni și un fel al ei de a gândi, de a vorbi și de a trăi atrage după sine că și noi românii avem un soi propriu de oameni, un fel de a gândi (sau de a nu gândi, de a vorbi sau flecări, de a trăi sau vegeta) al nostru. — Nu știu dacă

Fundațiile Regale ar primi pe de-a-ntregul un atare program. Îți vâd în plic și prospectul uneia din colecțiile pentru tineri care au fost editate aci după război. Deosebită, ea e totuși foarte sugestivă. Dacă gândul acesta se bucură de acceptarea ta, am putea vorbi despre subiecte și oameni.

În calmul de aci, în care las siguranțele instinctive să se filtreze în mine, câștig tot mai mult certitudinea că trebuie să mă așez pe un astfel de tărâm. Serile mele din urmă sunt pline de Barrès (te sfătuiesc, ca pe Brutus³¹⁹ și pe Neamțu³²⁰, să citești *Romanul energiei naționale*, sau cel puțin volumul I, *Les déracinés*, ed. Nelson³²¹, găsești în povestea acestui pâlc de lorenezi porniți să cucerească Parisul de la 1880-90 multe indicații în materie de generații); de chinezi care își apără țara împotriva ideilor europene (dacă ar fi să ne alegem toți o lume străină căreia îi semănăm, eu aș alege China așa cum tu [ai] ales America, Eliade India, Cioran Mexicul sau Spania, sau Rusia; împlinindu-mi aci un dor vechi și cetind din poezii ei și din cărțile mari, sunt bucuros să gălesc în ele atâta cumpănire în orânduirea vieții, imagini atât de simple, gingașie și tragism barbar³²²).

Tabloul tău al generației tinere ar putea alcătui un bun cap de serie. Nu[-l] poți scoate acum, așa cum ai vrea. Apărut mai târziu, poate fi nu numai o înfățișare plină de prevederi, ci și o indicație de drumuri noi. Chestionarul primit de la Cioran i l-am dat lui Nicu Argintescu³²³. Mi-ar fi plăcut să-ți câștig răspunsul lui. Dar mi-a restituit gol formularul. Sotelile lui l-au făcut poate să rătăcească. Scriu aci sotelile mele fără a mai încerca să le introduc în rețeaua lui.

Întâi, să scrii despre întreaga generație tânără de la București. Nu numai despre cei ce scriu. Aceștia sunt numai creierul și gura generației noi. Și cum nu mai credem în infailibilitatea creierului, ca să nu vorbim de gureșie, trebuie văzut întrucât vorbesc esești, poezii și gazetarii pentru tinerii cu ocupații nescritoricești (avocații, profesorii, funcționarii de stat și comerciali, ofițerii). Întrucât ideile lor vor călăuzi faptele acestora? În cazul învățământului nu pot fi scăpați din ochi învățătorii, cu toate că n-au titlu academic (cei cu secție pedagogică, ca formă hibridă). Altminteri scapă eficacitatea ideilor (pentru avocați trebuie ținut în seamă tipul Papahagi³²⁴, despre care-ți poate vorbi Coste, vezi articolul despre profesorii tineri al lui Băncilă³²⁵ din „Gând românesc”, oct. 1933, partidele tinere și tineretul partidelor: exemplu Manolescu³²⁶ al lui Pick³²⁷, nu uita diplomația, tipul particular

administrativ al licențiatilor Acad[emiei] Com[erciale] Ștefănescu³²⁸, Dir[ector] în Minister).

Apoi să scrii despre tinerii din țara întregă. Ce dau provinciile Bucureștiului. Ce reprezintă centrele universitare provinciale, raporturile regionalismului lor cu centralismul bucureștean (Cluj: „Gând românesc”, „Abecedarul”³²⁹ de la Turda, Grupul Ștefănescu-Goangă³³⁰ Timișoara: „Frontul”, „Revista Inst[itutului] Banat-Crișana”³³¹, cu articole despre regionalismul bănățean; vezi și Neamțu în „Dreapta”, nota patriarhală și rebelă comună lui Cotruș³³², Miu-Lerca³³³ sculptorului Ladea³³⁴; Iași? Cernăuți? Chișinău? Oradea). Bine ar putea [fi] să vezi chiar ce se întâmplă la București cu studentul tip din fiecare provincie (viața în de ei a basarabenilor, cercurile pe județe și regiuni ale ardelenilor, vezi Coste, congresul de la Brad și Neamțu, Arad).

În sfârșit, să situezi totul într-o topografie spirituală a României, notând traseul anilor de după război. De la cine se trage și cu cine este: grupul „Gândirii” Cluj-București³³⁵, „Ideia europeană”³³⁶, centralizare; aportul provinciilor: Blaga³³⁷, particularismul cultural; 1925 răzlețire în ziare: „Cuvântul”³³⁸, „Curentul”³³⁹, „Calendare”³⁴⁰, acțiune individuală; – intrările în arenă ale tinerilor noi: pregătiri cu Stelian, Mateescu, Sterian, Vulcănescu la Asecere³⁴¹; debuturi publicistice de tineri (Comarnescu, Eliade); manifestări izolate, care au solidarizat succesiv grupuri mai mari: *Manifestul Crinului Alb*³⁴², discuția întâi a problemei generațiilor; revistele de tineri: „Forum”, „Criterion”³⁴³, „Corso”. Solitarii?

Nu-mi lua în nume de rău că transcriu în întregime cuprinsul celor trei puncte ale fișei pe care am făcut-o demult odată, când făcând pe jos drumul în oraș (cinci km), m-am bucurat în mijlocul fulguitului fără astâmpăr gândind cartea ta. S-ar putea ca unul sau altul din amănunte să-ți sugereze totuși ceva.

Nu uita să-mi trimiți volumul tău nou³⁴⁴.

N-am scris nimic până acuma. Încă nu merge. Poate mai târziu.

Cărțile pe care ți le trimit sunt mai mult modele pentru seria pe care aș dori-o înfăptuită de tine, decât texte.

Aci e „Schluss mit junger Generation”³⁴⁵ într-un sens, în altul totul depinde de ea. Am asistat la discuțiile extrem de interesante între francezi și germani ale clubului Sohlberg³⁴⁶, despre care au scris destul de mult ziarele franceze. Germanii uniformi și disciplinați, francezii vreo douăzeci și din toate grupările și de toate nuanțele; remarcabili

între ei Drieu La Rochelle și Bertrand de Jouvenel³⁴⁷. Iar la Universitate ascult un ciclu de conferințe despre generația tânără în Europa: un italian a arătat cum totul începe de la Mussolini, l-a descris pe Duce și n-a avut de pomenit nici un tânăr; un englez remarcabil, Gardiner³⁴⁸, de care știi desigur (scrie și el o carte ca a ta), a vorbit despre americanizarea Angliei, nesiguranța trezită de dispariția tradițiilor și încercarea tinerilor de a deveni oamenii noi de care e nevoie (după model francez ca ideologii uneori, și atunci cu puține șanse — alții în urmarea lui Lawrence³⁴⁹, profet nou al siguranțelor instinctive în acțiunea sa împotriva puritanismului, frate bun cu capitalismul și cu americanismul).

Anton Golopenția către Petru Comarnescu (ciornă, început de februarie 1935)

Dragă Titel,

Mișcat de scrisoarea ta, îți răspund încă azi. Știm cum e cu scrisul. Nu cum ne fac să credem anume etici, că am putea comunica oricând, dacă n-am fi leneși. Uneori, luni și ani de-a rândul, viața noastră fierbe prea în clocot, ca să putem să ne cristalizăm în scrisori-mărturisiri. Cum scrisorile mărturie că n-ai murit nu sunt în tradiția prieteniei noastre, am tăcut și am găsit îndreptățită tăcerea ta.

Voi scrie scurt azi. Profesorul e aci³⁵⁰ și existența mea e aproape complet sechestrată. Și apoi, încep să mă liniștesc și să pot scrie scrisori scurte.

Iată întâmplările mele. La Berlin am trăit ostenit, plin de îndoieli neformulate. Și singur. Viața de acolo mă împingea spre lirică; gândeam un roman scurt, undeva între *La porte étroite* a lui Gide³⁵¹ și *Tonio Kröger* al lui Th. Mann³⁵² umblând malurile Spreei. Mi-am impus de câteva ori, fără șansă dintru început, alura omului de lume. M-am hotărât, refugiu de om trist și destrămat de singurătate, să mă căsătoresc degrabă.

La începutul lui aprilie am izbutit să-mi administrez o lună de tineret german într-un ultim cămin al Jugendbewegungului, rămas prin munții Sileziei³⁵³. De atunci, ceea ce e de apostol în mine a izbutit să ia primatul. Am fost zgâlțâit de un cârd de oameni vii și purtat prin fel de fel de locuri: interesele lor „balcanice” m-au silit să privesc din zeci și zeci de perspective țara și bucata noastră de lume. Am trecut

apoi la Lipsca. Aci am dat de Freyer³⁵⁴: un om impunător prin viața lui. E numai cărturar, dar în cărturăria lui domină realitatea întregă: politicul, nu mai puțin decât istoria și logica. Am priceput că un om cu aptitudini de cărturar nu trebuie să facă politică, dacă destinele țării lui nu-l lasă indiferent, ci să le servească de la locul lui, 1) făcând vizibilă realitatea vremii, 2) desprinzând tendințele care se cer înfăptuite; 3) creând hrana sufletească a oamenilor vremii, ochi și gând al acestei țări, așa cum conducătorii cu adevărat politici sunt brațele și pumnii ei și toți cei care administrează restul — funcționarii, negustorii, muncitorii, inginerii și fabricanții, armata... — trăind în simbioză trupul ei.

Am fost zvârlit apoi în temele românești: am pus luni în a pricepe statisticile noastre și toată economia noastră, am citit pe capete istorie românească și sudesteuropeană. N-am citit prea multă teorie, dar ce am citit s-a filtrat la fel, așa că lucrarea de doctorat pe care am schițat-o de câteva săptămâni (un fel de fenomenologie a sociologiei germane) pare să devină ceva interesant chiar pentru literatura germană.

În vară am mai avut o criză grea. De atunci, ceasurile de topire în duioșii vin și trec; la fel, cele de vâlvătaie nebunească. Nu mă mai pierd în ele.

Sunt liniștit și cresc. Uneori, fericit, [cu] știința deplină a vrerilor pe care le pot avea fără teamă că nu le voi îndeplini, capul meu răzbate prin nori și picioarele se înfig, stâlp puternic, în pământ.

De câțava vreme aștept așa luna lui martie, vacanța dintre semestre, ca să mă duc într-un sat de munte, să scriu ce trebuie făcut la noi³⁵⁵. Simt că e momentul când, în drama aceasta a României noi, trebuie să spun și eu un cuvânt. Tu nu te vei supăra dacă voi privi tot tineretul românesc. Cred că-i voi zice volumașului acestuia „Tineretul românesc de după război” și că voi izbuti să-l fac o judecată și încercare de îndreptar.

Judecata mea nu va avea de aface cu oamenii, ci va privi, în perspectiva românimii de totdeauna³⁵⁶, pozițiile și căile celei de azi. Iar îndreptarul meu va încerca numai să înlătore câteva prejudecăți privitoare la chipul cum ne înțelegem viața și rosturile noastre și să facă vizibile cu un ceas mai devreme un rând de fapte. Mă voi feri de teorii și dogme, nici de dreapta, nici de stânga, ci, așa cum se cere în România de azi, bine văzută, formulările mele se vor strădui să exprime nu numai ce se vrea la București, ci și toată problematica ardelenescă, pe care am trăit-o toți anii. Voi putea vorbi de românul

nou al României noi³⁵⁷. Nădăjduiesc să te mulțumesc și să mulțumesc, la fel, pe orice om de treabă dintre cei tineri.

I-am cerut lui Brutus câteva texte, mai mult pentru a mă lămurii mai bine decât pentru a le cita. Ți se va adresa și el. Nu vreau să scriu o istorie a „Generației tinere”, cum a făcut-o Vulcănescu, de la București și numai dintre cărturari. Ci să trazes numai în câteva pagini o tipologie a tineretului românesc de după război, ținând seamă nu numai de cărturari. Cred că o orientare a cărturarilor tineri nu poate ieși din analize care nu depășesc cadrul lor; trebuie făcută raportarea la întreg tineretul: tehnic, armată, din negoț, industrie, țărănesc și îndrăznică orientarea întregului acestui tineret, nu în raport cu bătrânii de azi, ci în raport cu momentul pe care îl reprezintă vremea aceasta în viața românimii. Deci nu-mi pot folosi decât lucruri semnificative: liniile mari le știm; pot îmbogăți numai viziunea. Îți voi cere ceva mai târziu câteva texte mai rare, pe care ești singurul care le-ar putea avea.

Pot formula tot mai limpede înțelegerea mea a vieții. O religiozitate fără Biserică. Mă știu minuscul între două bătăi ale unui proces din care nu ne e dat să înțelegem decât câteva aspecte, pe potrivă noastră, superficiale. (Aci se situează deosebirea dintre noi doi, pe care o semnalezi, cu prilejul articolelor noastre „Criterion”³⁵⁸: tu crezi, prometeic, în putința omului de a stăpâni și, deci, de a înțelege universul... orientezi, în consecință, etica ta în lumina ultimelor ținte... – eu mă supun fără semețiri, crezând că sunt al unei vremi, că nu o pot servi decât pe aceasta, că nu pot depăși limitele ei maxime, că dincolo de câteva previziuni sărăcicioase îngăduite de bruma de informație ce o avem despre trecut nu putem trece, cu toată străduința.) Caut să realizez aprig comandamentele vieții mele; dar mă știu „sub vremi”. Cred că fiecare om are să spuie un cuvânt sau altul la un anume moment și că apoi dăinuiește pentru că trupul încă nu se descompune. Mă încordez deci, uitând de mine, ca să spun cuvântul pe care cred că trebuie să-l spun. Sunt slujbașul lui: dorm ca să-l spun, mă duc să iau aer ca să-l spun, cetesc ca să-l spun. Îmi doresc ca odată ce vor trebui văzute și spuse alte lucruri, de alții mai tineri, să am discreția de a nu persevera, profesor care vântură numai vorbe goale, sau scriitor care înșiră idei profesional.

Voi căuta să rămân aci până prin vara 1936. Ca să fiu mai sigur de osiile mele. La toamnă, probabil că îmi voi trece lucrarea. Apoi voi pregăti câteva lucruri românești, pentru țară și pentru germani.

Am început prin a vorbi de mine. Nu-mi lua în nume de rău faptul. Am atacat întâi greul.

Necazurile voastre³⁵⁹ mă întristează. Nu trebuie să te lași abătut și nici ostenit de grija pentru România. Odihnește în lecturi: ia-i în mână pe Bălcescu și pe Kogălniceanu, citește istorie românească. Trebuie să ne dăruim liniștile în care gândurile decisive să poată răzbi la suprafață. Comunică-mi, te rog, preocupările tale, aș trimite cu drag un rând de nemți, utili.

Cu toată iubirea mea și, dacă e cu putință, chiar cu mai multă decât îți purtam, pe când eram la București. / A.G.

—

Anton Golopenția către Brutus Coste (ciornă)

Voi face portretul „Generației tinere”. Voi arăta cum perseverează oarbă pe căile civilizației „fracționate”, începută de boieri și continuată de cei care i-au înlăturat ca să fie ei boieri. Voi arăta cum „pofta boieririi” și, de fapt, halucinația „Apusului” îi umple de resentiment pe cei care nu capătă acces la boieria din oraș, în schimbul diplomelor câștigate; cum în sfârșit același apetit se încuibază tot mai adânc în mulțimea, an de an sporită iară, a țăranilor săraci, pentru care nu vorbește nici un partid. Voi arăta cum cărturarii dintre cei tineri dezertează de la misiunea care le revine în închegarea societății românești, cum se înfundă și se împotmolesc în ei înșiși, destramă tineretul de tehnicieni și-l lasă în plata Domnului pe cel meșteșugăresc sau de la țară. Toate acestea, pentru cultul unei civilizații care a ajuns să se îndoiască de ea însăși (Apusul). — Voi arăta cum această perseverare pe fâgașe învechite, patronată la București, a acoperit cu totul ceea ce trebuia făcut înainte de toate. Am uitat că am ajuns vremea când mai toți românii au izbutit să aibă parte de un stat românesc. N-am cum vorbi de slăbiciunea de înger a celor bătrâni, care n-au găsit mai nimic de făcut. Dar pot să mă înfuriu gândind că acești cărturari tineri ai Bucureștiului, pe care mai mult ca pe toți ceilalții trebuie să-i socotesc vinovați, în loc să caute chipul de a scoate un întreg adevărat trainic din alăturarea aceasta de români deosebite, au găsit de bine să ne facă să știm câțiva „moderni” mai mult, adâncind

mai rău deosebirile. Ce folos de o vorbă aci și de alta acolo. Nu e de ajuns să fi nimerit o dată ceea ce trebuie; se cere întâi de toate să știi deosebi futilul de esențial.

Voi da un tablou rău și biciuitor al urmașilor de băcani îmbogățiți din Vechiul Regat, care sunt mai boieroși decât boierii dinainte, și a toată orientarea descreierată a Vechiului Regat, de la învățătorul care vrea să fie orășean, de la micul băiat de țaran, funcționar prost plătit, care pierde pentru că trăiește o viață dezordonat *seigneur*-ială. Voi da un tablou nu mai puțin rău al ardelenilor, care se ascund bosumflați pentru că nu le umblă gura cum umblă cea a „regățenilor”, amestec de mic burghez neamț și de personaj care se vrea din Tit Liviu³⁶⁰. Toate acestea lăsate în voie; nici o grijă pentru a formula o concepție care să țină acest stat cu mai bine de un sfert de minoritari. Apetituri și nimic altceva. Voi căuta să scot din țâțâni înțelegerea a ceea ce sunt cultura și concepția vieții în uz la tinerii noștri. În locul „culturii” cu „Știință”, „Morală”... una pentru toate popoarele, rătăcire fără noimă în domeniul unor abstracțiuni sterpe, o cultură românească, care să aibă [drept] axă ce ne trebuie nouă și ce nu ne trebuie, ca să nu ne dăm peste cap. În locul nebuniei „realizatăului de sine”, înțelegerea limpede că viața noastră are dintru început două dimensiuni: una a *legii ei individuale* și alta a *întrădăcinării ei într-un neam și a trecerii ei într-o vreme*. A uita dimensiunea a doua înseamnă a dezerta într-un simulacru de viață. Nu în funcție de „idealuri”, de „valori”, de „aspirații culturale” trebuie să se orienteze tineretul cărturăresc, ci în funcție de realitatea românească. În funcție de neamul și de statul românesc. Nu mai poate să uite rolul ce-i revine în acea diviziune a muncii din acțiune: trebuie să formuleze pentru toți ceilalți tineri o înțelegere a vieții, cu care să nu se destrame, trebuie să întrevadă pentru ei datoriile mărunte și misiunile ultime în cadrul României de azi. Problema „Tinerei generații” e stearpă, oricât de savant ar fi pusă, dacă nu se privește acțiunea cărturarilor tineri în funcție de întreg tineretul românesc și dacă acesta nu e privit în funcție de România de azi, de până acum și de cea care poate veni mâine (*care se pregătește*).

Voi trasa liniile mari ale unei orientări originare în România de azi: însănoșirea spirituală, prin curmarea poftelor spre oraș și fixarea morală³⁶¹ a fiecăruia la locul său; o economie dirijată pentru a face cu puțință plasarea surplusului rural în industrii noi și intensivarea culturilor; incorporarea minorităților în stat printr-o toleranță constructivă,

și nu prin indeciziunea de azi, când șovăim între toleranță și anulare; o ancorare în tradiția românească și în ținuturile românești; o renunțare la toate jumătățile de gând și *afectările iacobine*³⁶²; mai bine un absolutism regal, decât halimaua democratică de acum; și, înainte de toate, pentru fiecare din noi, un stil de viață mai bărbătesc, mai militar, pantaloni englezești scurți, excursii, camaraderie și autodisciplinare, dacă ar fi cu puțință o motocicletă 90 km pe oră pentru fiecare...

Iată o rezumare mult mai lungă decât am vrut-o. Voi scrie așa încât să nu adâncesc prăpastii (chestia Ardeal, Regat). Aci lucrurile au ieșit poate prea aprigi. Intenția e zgâlțâirea și trezirea discuției. Nimic altceva decât indicarea altui drum. O broșură ocazională... Cam în genul autorilor Hanseatischer...³⁶³.

Ce folos dacă oamenii îmi sunt dragi; în perspectiva României, ei trebuie pliviți. Nu voi scăpa din ochi ce e bun la ei. Cărturarii pot deveni îndrumători prin trăirea intensă și iubirea cu patimă a țării, cunoașterea ei în amănunt... Dacă nu reproduc măcar alții [cuvânt nedescifrat], sunt simpli gureși³⁶⁴.

—

Scrisoarea

E pățimaș. Dar din străini mărunțișurile cotidiene nu acoperă cele mari și de însemnătate. Țara stă întruna depărtată mii de kilometri, așa încât nu se văd decât temele de căpetenie. Nu mă îndoiesc de faptul că un rând de excepții onorabile pot fi opuse fiecăreia din afirmațiile mele, făcute prea de-a dreptul și prea totale. Dar intenția paginilor acestora n-a fost înfățișarea domoală a unui complex de fapte. Ci o zgâlțâire. În esență, lucrurile stau așa cum spun. Și poate formularea brutală a deznădejdiei care mă apucă ori de câte ori citesc vești din țară, ori când îmi rânduiesc în minte observațiile și experiența anilor mei de până acum, poate zgâlțâi un om sau altul.

Eu nu mă voi opri la acest articol. Nu e o încercare, făcută o dată, de a scrie și un pamflet. Am privit aci o temă în perspectiva atitudinii în care m-am încheat. Cât timp voi ține să mă accept, voi acționa cu vorba și cu fapta în favoarea ei. Voi publica totuși paginile acestea sau altele la fel; și Fundațiile Regale vor trebui să recurgă odată și la mine

dacă vor fapte întregi. Pentru că oamenii care să știe gândi românește nu pot fi niciodată prea mulți, dacă aceste Fundații își iau în serios menirea.

Până aci, cu hotărârea și patima care mă apucă ori de câte ori vine vorba de România, nu trebuie să mă credeți apucat de vreun *furor*... N-am pierdut urbanitatea pe care m-am străduit s-o am în raporturile mele personale. Primiți, odată cu un zâmbet pașnic și amuzat, mărturisirea stimei pe care v-o port de când vă știu³⁶⁵.

—

Anton Golopenția către Ștefania Cristescu (fragment, 12.5.1935)

12 mai 1935

Tac de după Paști, afundat într-o redactare pe care nu pot să n-o duc la capăt. E o interpretare a pricinilor dezorientării românești de după război și o încercare de îndreptar. Pe care o cred decisivă în viața mea.

Am pornit de zeci de ori; zilele grele, lipsite de avânt, au fost destule. Acum fragmentele se încheie parcă. Voi isprăvi, nădăjduiesc.

Mi-e dor să revin la teză; de abia scăpat de grija acestei redactări voi putea să mă ocup cu adevărat de ea.

Am ajuns să las la o parte tot de dragul acestei redactări. Azi, când aniversarea mea mă scoate din această luptă cu mine și cu ceea ce vreau să spun, aducându-mă să arunc privirea asupra vieții mele, îmi dau seamă că au trecut săptămâni de la scrisoarea mea din urmă. [...] ³⁶⁶.

—

NOTAȚII

LA „ORIENTARE” NU LUCREZ DECÂT CÂND SIMT CĂ AȘ PUTEA DA FORMĂ UNEIA DIN PĂRȚI.

Ce e de făcut săptămâna aceasta. Termin cu Lorenz von Stein. Utilizez liniile mari pentru par. 1 din *Orientare*. Îmi întipăresc prin scheme interpretarea dată de Lorenz von Stein vieții politice, sociale și

economice. — Trec apoi la Hegel (Hugo Fischer), la Kant (Heidegger), la Heidegger (Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen*). — Sistemul de *Philosophie* al lui Jaspers apoi (Litt paralel)³⁶⁷.

—

PLANURI DIVERSE ALE ÎNDREPTARULUI

A.

„Generația tânără”	1	
Tineretul românesc	2	
Drumul	3	Etapa mare a închegării
Fundătura	4	Occidentalizare (cu pași mari). O trădare a cărturarilor
Cultură	5	
Antropologie	6	
Cărturarul	6	
Orientare originară în România modernă	7	
Ardeal-Vechiul Regat		
Țărani-Oraș		
Industrializare-Agricultură		
Neam, stat, minorități		
Lumea dimprejur, Rusia...		

B.

sf[ârșit] iulie 1935

Orientare

- 1) Privire asupra istoriei noi a Europei.
- 2) Bălcescu.
- 3) Privire asupra istoriei noi a țărilor românești.
- 4) Eminescu.
- 5) Despre „europenizare”.
- 6) Unirea lăsată în paragină.
- 7) Orientarea românească.
- 8) „Tânăra generație”, grupul care a reclamat orientarea spirituală a tineretului.

- 9) Viața responsabilă (Heid[egger]).
- 10) Camaraderia.
- 11) Rostul cărturăriei.

C. Tineretul românesc de după război. Înfățișare, interpretare și încercare de îndreptar

În amintirea „Dreptei”

1. Imaginea tineretului din România: „Generația tânără”, tineretul românesc.
2. Individualismul cărturarilor tineri.
3. Dedesubtul istoric: „europenizarea”.
4. Deraierea „panromânismului” pașoptist.
5. Nevoia orientării originare
 - a. o altă înțelegere a existenței (individuale): a ajunge la destin (Heidegger);
 - b. o altă înțelegere a României moderne.
6. Reluarea firului Bălcescu

D.

1. „Tânăra generație”.
2. Perseverări de urmași.
3. Atitudini întrecute.
4. „Dezertiunea” cărturarilor în perspectiva întregului românesc.
5. Părăduirea „visului milenar”, tensiunile...
6. Stilul de viață nou (Trubetzkoy³⁶⁸—Heidegger).
7. Orientare originară a temelor României moderne.

E.

1. „Tânăra generație” (Tineretul românesc n-a fost; a fost numai „Tânăra generație”).
2. Urmașii târzii ai năzuinței de civilizare.
3. Perspective întrecute (culturale și etice). Destrămare în „decadență”, „dezertiunea” cărturarilor. Criza acestui stil în „Apus”. Noi perseverăm... Atitudinea nouă, istorism (Trubetzkoy), antropologie (Heidegger).

4. Neglijarea evenimentului de importanță milenară și capitală: unirea într-un stat propriu a românilor [din] Ardeal, Vechiul Regat, Bucovina, Basarabia.
5. Orientarea originară în fața temelor României moderne.
6. Tineretul românesc.

F.

Criza morală a României (legătura pentru problema *Cultură, europenizare*).

Scriitorii o dogmatizează ori o deplâng.

Totuși, ei sunt singurii care pot face și ceva împotriva. Se lasă cu totul sub vremi. Citatul Fichte.

Răul vine de acolo că la noi nu există o conștiință a misiunii scriitorului. Concepția demodată, care s-a arătat greșită, a creației de cultură.

Funcțiunea cărturării în diviziunea socială a muncii, în viața neamurilor.

Obligațiile care decurg pentru cărturarii dintr-însa.

Cărturarii tineri³⁶⁹.

G.

- 1) Despre îndatoririle specifice ale cercetătorilor
- 2) Situația noastră
- 3) Ce trebuie făcut (întrecerea atitudinii „europenizare”, realism)
- 4) Planul de lucru al cercetătorilor
 - a) a cuceri trecutul
 - b) a cuceri spațiul
 - c) a combate direct atitudinea „europenizare”
 - d) a pune la cale educația în sensul unei noi atitudini, „omul nou al României”
- e) problema socială: sat-muncitori
- f) a cuceri orientarea planetară³⁷⁰.

H.

Însemnări. Marginalii românești pe cărți străine

Dezrădăcinați – Barrès / Blshwv in *Russl. pol. Seele Hurwicz*³⁷¹.

Suntem mai dezrădăcinați decât cei șapte³⁷² din cartea lui Barrès.

*Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*³⁷³ – Nietzsche. Alții se plâng de prea multă istorie la ei. Noi trebuie să deplângem [nu] că la noi e prea puțină, ci [că] lipsește cu totul.

Fichte, Arndt³⁷⁴... Germanii care revin la ei.

Unamuno³⁷⁵

Dostoievski și ruși.

Apusul și omenirea (Trubetzkoj)

Péguy³⁷⁶ – simplitatea³⁷⁷ în a munci pentru popor³⁷⁸.

I.

Diviziunile cărții:

Veacul

Românii

Tineretul românesc³⁷⁹.

—

Articole publicate înrudite cu *Îndreptarul*

Etzel Andergast

Tânărul de azi în romanele lui Jakob Wassermann

Etzel Andergast (Berlin, S. Fischer, 1931), romanul lui Jakob Wassermann, duce mai departe firul întâmplărilor lui Etzel Andergast, eroul sau unul dintre eroii *Cazului Maurizius*, dacă se mai poate vorbi de eroi individualizați la un căutător de simboluri ce să cuprindă întreaga existență umană.

În *Cazul Maurizius*, Etzel Andergast, adolescentul cu inima vie, fără pic de lene, neînălțuit de interes și obișnuință, pornit — cu aerul celui pentru care nu poate fi vorba de odihnă până când dreptatea nu iese la iveală — să descurce eroarea judiciară de care aflase, ieșise cu sufletul strivit din cruciada lui, când fusese adus să vadă că nedreptatea nu numai că există pe Pământ, ci e și ireparabilă, deci normală.

Etzel Andergast cuprinde anii imediat următori acestei lovituri. Tânărul sensibil și înzestrat cu multă delicatețe lăuntrică e acum un solitar plin de neîncredere, în continuă defensivă, oarecum cu dinții

încelești neîncetat care, deși păstrând ceva din robustețea sufletească inițială, e totuși în situația de a experimenta deznădăjduit cu toți oamenii și de a încerca pe viață și pe moarte prețul tuturor cauzelor. Dar e greu de găsit în lume potriveala cu gândul halucinat de absolut, de descoperit atitudinea eficace pentru a vieții amăsurat lui. Un citit din răsputeri nu poate arăta cum iese dreptatea din lege; cufundat în lumea celor mulți ai orașului, se înspăimântă încredințându-se că păcatul e păcat al firii, și nu al omului; amestecat în mișcarea tineretului, e exasperat de mizeria sufletească a lumii acesteia, unul înghesuit în celălalt în așteptarea Mesiei; revoluționarul în care voise să creadă se dovedește numai un profesionist al radicalismului. Doar într-o potriveală a sortii mai i-e nădejdea. Soarta însă găsește în cazul lui mijlocul de a se împlini într-una dintr-acele întâlniri prin cari neprevăzutul năvălește nestăvilit în viața omului. Unul din puținii care s-au găsit pe ei înșiși, doctorul Kerhoven, vrea să-l smulgă din înghețul sufletească în care căzuse, redându-l sieși, așa cum, cu mulți ani înainte, făcuse și cu el un prieten puternic. Atunci prilejul fusese dat de boala de moarte a acestuia — acum întâlnirea îi aruncă la marginea prăpastiei și pe binefăcător, împreună cu soția sa, și pe ajutor. Fragmentul mare de viață pe care romanul nostru îl cuprinde se desfășoară după logica neânduplecată a sortii, dominat, ca o tragedie antică, de falfăitul tăcut al trimișilor destinului.

Se pot gândi multe lucruri asupra cărții. Criticul literar s-ar putea sesiza de lipsa de unitate formală a unei opere cu prolog cât jumătatea ei, brodat în jurul doctorului Kerhoven, pe care însuși titlul romanului îl arată a nu fi personajul central. Sau a[r] găsi la locul lor considerațiile asupra străduinței de meșteșugar cu care Wassermann răzbește la cuvântul potrivit, ori elogiul prozei sale, slăvind structura ei organică, puțința ei fantastică de a mijloci temperatura sufletească. Cel stăpânit de neliniști metafizice, ars de setea de a-i găsi înțeles vieții, și l-ar putea înălța dascăl: încercând cu evlavie să se pătrundă de simpatia lui universală, de dorința lui de a suferi omul în loc de a-l cunoaște doar, pur și simplu. Sau ar preamări poate darul lui Wassermann de a sugera, în scrisul său, viața nemijlocită, cu toată suverana ei plinătate de putințe potrivnice și lipsa lui de dogmatism în materie morală. Și, la fel, ar mai găsi ceva de spus fiecare dintre cei care au luat în mână romanul tânărului Andergast, cât de deosebită le-ar fi orientarea.

Ceea ce ne reține însă atenția e altceva. *Etzel Andergast*, mai mult decât orice carte, e plină de observații fine și de reflecții pătrunzătoare asupra tineretului contemporan. Într-un scurt eseu, *Despre situația tineretului de azi* retipărit în volumul *Lebensdienst* (Leipzig, Grethlein, 1928), Wassermann mărturisea interesul său deosebit pentru problema tinereții și tineretului. „Tinerețea, problemă de totdeauna și totuși, cea mai de azi dintre toate. Curios, cu cât îmbătrânesc, cu atât mă interesează mai mult, deși nu pot decide dacă e un proces fiziologic, psihic sau spiritual. Oricum, e unul extraordinar de caracteristic pentru epoca noastră”. Lucru ușor de înțeles: epoca decisivă a vieții romancierului nostru au fost anii în jurul adolescenței. Însă pe vremea aceea (1880), consecvența cu sine ducea numai înspre boemă. Preludiile romanului lui *Etzel Andergast* trădează acelaș interes: „... deși întâmplările povestite în cele următoare n-au nimic din înfățișarea unei catastrofe mondiale, sunt totuși de părere că ele surprind în mod considerabil viața timpurilor noastre, înfățișând poate chiar un fragment important al desfășurării ei, care ar putea fi numit poate *istoria internă a omenirii*, un domeniu puțin cercetat”.

Etzel Andergast – povestea celui pornit să înfăptuiască triumful Dreptății care ajunge să cadă pradă puterilor întunericului, făptuind, stăpânit de ele, răul pentru bine, tulburând căsnicia binefăcătorului său – mijlocește cunoașterea ritmului vieții tânărului vremii noastre, timbrul ei: deznădăjduită rebeliune, căderi miltoniene din empireu în golul întunecat.

Dar fără îndoială, nu e vorba aci de cei „ce aparțin asociațiilor, uniunilor și grupărilor, nici organizațiilor politice ori tovărășiilor de sprijin natural în ajungerea la situație” (*Lebensdienst*, 320), ci de cele câteva sute, câteva mii care așteaptă și caută — cu patimă încă unii, cu nădejdea amortită alții — omul întreg ce să le fie conducător.

Doctorul Kerchoven, medicul cu înfățișare de mag, lecuitorul neîntrecut al bolilor sufletului, care a ajuns la a vorbi de „setea de boală a trupului în care sufletul și-a pierdut imperativul”, nu se poate opri să nu creadă ades că trăiește într-o zodie rea, în care tineretul se ferește mai mult de viață decât de moarte. Gândurile și formulările lui în cazul exemplarului excepțional *Etzel Andergast* — expresie potențată a tuturor conflictelor vârstei — ca și câte un cuvânt scăpat de acesta din urmă, sugerează gravitatea proceselor cari se dezbat într-o vreme în

care împrejurări greu de urmărit fac aproape ca tinerețea să însemneze opoziție fățișă.

Acel îndreptar spre desăvârșire care există în sufletul tânărului de pe pragul vieții, intuiția neobișnuit de arzătoare și de bogată a lumii, duce azi — când generațiile intermediare lipsesc — la conflicte mai dureroase decât cele ale oricărei vremi. În această încordare, procesul de inserare în cadrele cotidianului nu se poate produce așa de neobservat ca altădată, [e] infinit de mic numărul celor cari nu prind de veste. Independența sufltească și energia spirituală a acestei vârste, preocupate de tot și nu de parte, plină de dispreț pentru utilitatea prezentă, sunt astfel dureros potențate.

Și cărui dintre cei ce, abia ieșiți din copilărie, se orientează în viață nu i se întâmplă ca lui Etzel Andergast. Rămân și ei deznădăjduiți, după ce au încercat fundamentul etic al societății, ca și acest tinerel, ajuns bărbătește singur, din *Cazul Maurizius*. El rezistă și se încăpățânează să nu-i întrebe pe cei prinși în robotul de toată ziua de drumul spre Canossa. Dar ei, cei mulți, n-au tăria lui. Adineauri titani, în nevoia lor de absolut, îi vedem frânți după proba de foc, cu sufletul neputincios, fiecare doar cu dorința de „a nu primi nimic, a nu atinge nimic, a nu ajunge întrebat, nici îngrijit, ci de a fi gol și de a rămâne gol”. Ar trebui să „devină” și ei ceva. Dar ce să devină și cum să devină, dacă li se pare că au încetat să mai fie?

Manifestările lor „lipsa de orice respect, răceala tăioasă a formulării, neîncrederea nemărginită față de instituțiile istorice” îi enervează adeseori pe cei trecuți de vârsta lor. Se uită însă cu aceste prilejuri că ele sunt expresia deznădejdiei, masca cu care se acoperă sfâșierea lăuntrică.

Romanul lui Wassermann dă, în trăsături de maestru, portretul tânărului de azi, înfățișând lupta lui pentru găsierea unei concepții de viață unitare, talmăcind nevoia lui de călăuzire, dorința lui neînfrântă de a găsi pe cineva care să-și poată deschide drum la sufletul său. Dorințe pe cari încă Nietzsche (*Zukunft unserer Bildungsanstalten*³⁸⁰) le descrisese în toată impetuozitatea lor.

Dar toate acestea sunt sugerate de un roman, care poate fi pus foarte bine la o parte după ce nevoia de distracție a celui care l-a luat în mână e satisfăcută. Totuși, mulți nu se vor putea opri să nu se înspăimânte de gravitatea situației a cărei trăire le-a mijlocit-o, stăpân al vieții,

romancierul. Unii dintre ei, îngrijați ca lucrurile să nu stea la fel și la noi și iubitori de țară, se vor preocupa poate și de remedii.

Cu destul folos, fără îndoială. Dar singurul remediu universal e tot însănătoșirea sufletească de la sine a lumii; dipariția „setei de boală” a doctorului Kerhoven. Eveniment a cărei intervenție nu ne-o putem nici chiar imagina: socotim problematica ilustrată prin romanul lui Wassermann drept unul din aspectele mult pomenitei crize a culturii europene. Și cine ar putea pretinde că e chemat să vorbească despre deznodământul ei?

—

Datoria jertfei de liniște

Rândurile de oameni dinaintea noastră s-au obișnuit a crede că e soarta cărturarilor să fie lăturași în forfota născută din cele o sută și o mie de necazuri ale vieții obișnuite. Lăturași trăitori în turnuri de fildeș și copleșiți de bucuria, împletită cu umbre de tristețe, a trăitului în de sine.

Vor mai fi poate de cei care trăiesc [așa]. Noi, tinerii, dintre cei ce s-au robit cărții, n-am apucat niciodată hălăduire de acest fel. Viețuim și noi singuratici; dar ca fiarele rănite, ce s-au dus să piară, neștiute de nimeni, în vizuina lor.

Vremea de azi e vreme grea, de răspântie. O știe simțirea noastră, ascuțită de cele o sută de morți ce ne străjuiesc pe fiecare, amenințându-ne puțină viață pe care o avem. N-o știu așa de bine nici bărbații în puterea vârstei și nici bătrânii, tihniți și unii și ceilalți, chiar și când se zbuciumă, siguri că vor fi apărați și când încăierări, mai sângeroase decât toate cele ce au fost, vor curma din nou firele a nenumărate vieți.

Și ne simțim datoria de a nu sta la o parte. În cumpăna valurilor din anii aceștia, fapta pentru obște stă mai sus. O știm și noi, tineretul cărturar, sau poate numai noi, dacă e adevărat ce ni se năzare din când în când, că frații și prietenii noștri de joacă, care aleargă și[-și] fac rosturi, sunt niște umbre lipsite de simțire a celor ajunși, cari, cel puțin, nu pot face altceva decât să dăinuiască în făgașele obișnuinței lor, în afara cărora nu pot însemna nimic.

Știm că dacă nu e nimeni care să ia seamă, neamul nostru și poate întreg veacul pot să piară, destrămate de necredința în gând, în faptă, în neam și în omenire, de care bolim cu toții. Și ieșim din noi, părăsind îndrăznelile de singuratec ale cugetării noastre, pentru a da mână de ajutor la sprijinirea clădirii [cuvânt nedescifrat, *clătinânde?*] a vremii. Dar poate venim la această treabă prea pătimaș pe de-a-ntregul, căci ne alegem totdeauna nu numai cu mâinile, dar și cu sufletele sângerate. Mănunchiurile de oameni cărora ne-am alăturat sunt prea mult pâlcuri, ca toate cele câte au mai fost, mai puțin îngrijite de împlinirea scopului lor, uneori nici el mare și bun, decât de mulțumirea unor slăbiciuni de batjocură și a altor nimicuri la fel, prea bine cunoscute din știința vieții în obște.

Dăm înapoi atunci, osteniți cu totul. Noi, cei veniți pentru că lucrarea migăloasă a desăvârșirii ființei noastre ni se pare prea puțin generoasă, prea a noastră numai și a celor câțiva care prețuiesc mai mult decât viața, cu nepăsare de lunatec, câteva pagini de carte sau o pânză.

Și începem din nou traiul de unul singur, de ascundere în casa de melc a gândurilor și a întâmplărilor numai pentru noi de preț. Și se pare însă din nou atunci că nimic nu ne deosebește de toți oamenii pe care îi vedem pe stradă, alergând să împlinească îndatoririle îndeletnicirii lor, pentru ca să-și asigure bucuria, mai mare sau mai mică, cu care se amăgesc de goliciunea vieții lor: soție și copii, un drum în străinătate vara, trei baluri și cinci premiere iarna, și altele de acest fel.

Nu este viața de cărturar tot zbućium pentru trebuințele de toată ziua, primit de dragul numai al ceasurilor statului de vorbă cu sine și cu alții?

Trec așa, în nemulțumire și zbućium, zilele noastre, ale celor ce știu că nu e vremea gustatului fericit de bucurii numai de unul. Pentru că ne știm datoria de a ieși din nou, anonimi, în slujba mai grea și azi mai de trebuință a obștei.

Nu vrem și nu putem să ne cufundăm în plăcerile, pentru noi mai scumpe decât orice, ale trăitului în gând, când ne știm această altă datorie. Dar, unul după altul, ne întoarcem istoviți din încercările noastre de a ne pune în slujba nevoilor mai mari, zadarnice, întâmplătoare și la locuri nepotrivite: în politica formelor împrumutate și a neputinței în fața neprevăzăturilor, în societățile profesionale ale îngmădirilor hrăpărețe de apărători sau de profitori ai unor situații și în toate celelalte, la fel de deznădăjduitoare.

Și ne e viața grea fără seamă. Ne cunoaștem datoria și nu putem s-o plătim.

Cele două numere ieșite până acum ale „Dreptei”, foaie cu numele tot de împrumut dar cu cuprinsul viu și răsărit de-a dreptul din iubire temeinică a faptelor românești, înfățișează un început frumos de cruciadă tinerească nouă pentru împlinirea datoriei de a jertfi singurătatea pentru obște. Scrisă aproape în întregime de cei din jurul unui profesor bun, care a știut să-și apropie școlarii de România adevărată, de cea a satelor³⁸¹, ea poate năzui să zgândăre, odată când va fi câștigat pe de-a-ntreg tineretul, netulburarea somnoroasă a celor mulți din țara noastră.

Ajutând [acest] început, nu pentru a câștiga vreodată prin grămada strânsă astfel vreo putere, și noi, cei sortiți a fi, înainte de toate, tot în afara vâltorii, putem să ne împlinim poate datoria de a lucra pentru obște, câștigând chiar muncii noastre, din viața de azi și de mâine, fără de mulțumire de a cărei lipsă tânjim.

Acum două mii de ani, când știința lumii vechi era mare și de necuprins ca cea a vremii noastre, și oamenii îngrijorați și neliniștiți în mijlocul ei, ca și noi cei de azi, trei magi au avut tăria să părăsească ființarea lor pașnică, lăsând să le răsără lor steaua, după care să poată porni în țări depărtate, pentru a întrece amorțeala sufletească a vremii lor.

De ce nu ne-am putea aduna și noi mulți, ca luând putere unul de la altul, gândul nostru să poată ridica pe zare steaua de nădejde, văzută de toți, a vieții sortite într-adevăr țării, în zodia căreia, călăuziți și neosteniți, să recâștigăm puterea de a săvârși bucuroși lucrarea vieții noastre?

(„Dreapta”, anul II, nr. 3, 18 decembrie 1932, p.1)

—

Situația intelectualilor români

Petru Comarnescu a ridicat aci³⁸² problema situației create intelectualilor în anii din urmă. A subliniat, îngrijorat și sincer, dezacordul crescând dintre ei și toată mulțimea celorlalți. A știut să treacă dincolo de contemplarea „grandorii triste” a acestui conflict,

întrebându-se care trebuie să fie atitudinea intelectualului „voitor de bine” față de viața contemporană. Un subtitlu lung de trei rânduri, plin de precauțiuni din alte vremi³⁸³, arăta de la început că Petru Comarnescu, intelectualul, e gata să-i recunoască părții celeilalte toată greutatea pe care o poate avea. Răspunsul la formularea „gând sau faptă?”, „cuget interior sau acțiune colectivă?”, în care a îmbrăcat acest conflict, propune intelectualului „voitor de bine”: renunțarea la dogmatism și agresivitate, înțelegere, vrerea de a-i pricepe pe ceilalți și curajul mărturisirii cu orice risc. Petru Comarnescu a sfârșit cu accente grave, care ridicau în față martirii și consolațiile lui Boețiu³⁸⁴.

Trebuie să-i fie adusă lui Petru Comarnescu obiecția că împrejurarea că faptele („realitatea”) nu concordă cu conceptele („gândul”), în care s-ar chema că sunt încrustate și, la fel, că normele („adevărul spiritului”) n-au priză asupra situațiilor („adevărurile scoase de realitate din ea însăși”) nu constituie o dificultate irezoluibilă și specifică a vremii noastre. Ea decurge din dificultățile de totdeauna ale logicii pe care o învățăm, care izbuteste să delimiteze conceptele în ordinea concomitentului, dar nu știe să domine dinamica istorică a realității și dificultățile teoriei valorilor fundată pe ea.

Cunoașterea noastră nu e niciodată altceva decât răsplămădirea unui concept existent, care ne-a făcut accesibil un fapt, într-unul nou, care să cuprindă și scânteia de înțelegere nouă, ce a scăpărat în noi, când ne-am așezat în fața aceluia fapt. Când nu e ceea ce trebuie să fie: etapă într-un asediu reînnoit fără încetare și unealtă totdeauna provizorie, conceptul corespunde faptelor. Conceptul care cuprinde faptul de azi, nu-l mai cuprinde pe de-a-ntregul pe cel de mâine. Și conceptele cele mai familiare sfârșesc odată prin a deveni nepotrivite; faptul că nu observăm cotidian atari prefaceri se datorește împrejurării că numele lor ajunge să slujească drept nume unor concepte schimbate, care denumesc fapte schimbate. Se poate ca acum nepotrivelile de felul acesta să fie mai numeroase decât în anii dinainte: situația nu e însă întru nimic neobșnuită.

Normele la rândul lor, nu pot sluji vreodată la altceva, decât la raportarea situațiilor unei culturi anume, dintr-o vreme anume, la semnificațiile ultime ale culturii respective. De obicei, n[or]mele³⁸⁵ corespund situațiilor. Însă, din pricină că normele precedă uneori situațiile, supraviețuindu-le alteori, se produce adeseori un decalaj între norme și situații; o fugă înainte sau un șchiopătat în urmă. În

vremurile de tranziție, când situațiile vechi, pornite pe agonie, și cele noi în scutece încă, stau alături într-o învălmășeală de nedescurcat, situația intelectualilor e mai grea decât de obicei. Nu pot repudia normele moștenite de vreme ce încă nu sunt cu totul nepotrivite; nici desprinde normele de mâine, care se conturează de abia.

În mod obișnuit, procesul de substituire al conceptelor și al normelor se produce neobservat; dacă nepotriveala dintre concepte și dintre fapte și raportul de alteritate dintre norme și situații devin bătătoare la ochi, n-avem decât să ne străduim să căutăm cu știință conceptele și normele adecvate faptelor și situațiilor existente. Oricât de deprinși am fi cu anume concepte și norme, n-avem dreptul, cât timp suntem cu adevărat intelectuali, să ne oprim la ele și să le eternizăm prezentul, acordându-le o viață fictivă.

Cât timp gândirea nu se autonomizează, rămânând o unealtă a omului, nici realitatea însăși dar nici altceva decât aceasta, e adevărat „că viața trebuie supusă adevărilor spiritului” (că gândul dăinuiește dincolo de vremea actualității lui, când e scris sau legat de sunete, e o altă problemă; aci interesează raportul dintre gândirea realității unei vremi și dominarea ei prin faptă). Nimic esențial n-a venit să tulbure raportul dintre gând și acțiune: „teoria”, viziune la origine, poate fi și pe mai departe făclie în mâna exploratorilor mari din domeniul faptei. Se pare însă că, moleșiți de un veac prevenitor, intelectualii evită acel efort al gândului, care a cucerit intelectului în economia realizării istoriei rodul dorit de Petre Comarnescu, ca un paradis pierdut. Comozi, ei perseverează la conceptele și normele învățate, adecvate altădată, și nu înfruntă situațiile esențial noi. Faptul că au pierdut pasul în marșul istoriei ar putea fi firesc, nemulțumirea ascunsă cu sine însuși, îndreptățită și neluarea în seamă din partea oamenilor faptei, meritată în bună parte.

Vremea noastră de prefaceri pune intelectualii în fața unor probleme grele. Ele nu sunt, însă, nici noi, nici insolubile. Răspunsul la ele nu poate fi contemplația, nici chiar cea „voitoare de bine”. Ci fapta intelectuală curajoasă, vrerea de a domina spiritual veacul nou. Pentru gândurile și adevărurile vremii care sfârșește putem găsi firide pioase în cotloanele aducerii aminte: nimic nu le mai deosebește de momente ale antichității sau ale evului mediu, mari și dragi, dar trecute.

Intelectualul nu trebuie să aibă nostalgia tărâmului acțiunilor; el are însă datoria de a fi activ pe tărâmul lui, cel al dezghețării prin

contemplarea celor ce sunt, și nu un proslăvitor pasiv de explorări, demult produse, și de atunci depășite.

Situația intelectualului e o problemă generală a întregii culturi europene-americeane a prezentului. Ea nu intervine însă pretutindeni cu aceeași acuitate. Întrebarea care, cred că trebuie luată în considerare, odată ce problema a fost ridicată, este aceea a măsurii în care se pune în cazul României. Conflictul vădit de Petre Comarnescu este el o problemă pentru intelectualii români?

Este cert că situația intelectualilor e problematică în țările revoluțiilor moderne: în Rusia, în Italia și Germania. Și, [la] fel ca în mai toate celelalte țări există formațiuni politice care cer înlăturarea sistemului democratic. Să însemne aceasta că situația intelectualilor va deveni la fel de problematică în fiecare din aceste țări, de îndată ce regimul lor politic ar lua o notă autoritară? Pe scurt izolarea intelectualilor este ea o urmare a prefacerilor politice?

Cred că nu. Prefacerea modernă a regimului politic poate atrage după sine oprimarea intelectualilor atașați partidelor înlăturate și rândul de tragedii ce intervin cu prilejul fiecărei schimbări. Așa s-au întâmplat lucrurile în Italia. Oprimările de felul acesta nu îndreptățesc temerile lui Petru Comarnescu. Ele nu primejduiesc „teoria” și nici pe intelectualul care acceptă să-și trăiască misiunea în cadrul vremii lui.

Iar ceea ce s-a întâmplat după război în Rusia și se întâmplă acum în Germania nu trebuie derivat din revoluțiile care au schimbat regimul politic al acestor neamuri. Revoluțiile pomenite au fost urmările unui conflict anterior, începuturi de explozie ale unor tensiuni acumulate de veacuri. Lui i se datorește nota de crepuscul al intelectualității pe care au avut-o pentru un timp, sau o au încă revoluțiile moderne ale acestor două neamuri.

Conflictul acesta e propriu numai Europei apusene și de mijloc și străin celei de miazăzi și răsăritene. În Rusia el a fost de împrumut.

E vorba de segmentarea neamurilor din Apus într-o pătură de sus și o alta de jos, segmentare pe care condiții prielnice păturii de sus au accentuat-o zece veacuri de-a rândul. În tot decursul evului mediu, clerul și nobilimea au distilat în cerc restrâns o cultură din care țărani deveniți târgoveți copiau cu stângăcie anume amănunte, pe cari cei rămași la țară le deformau mai departe, împletindu-le cu creații ale lor proprii, poporane. Știința nouă, apărută odată cu Renașterea, a continuat tradiția aceasta, fiind și împotriva clerului și a nobilimii, și

alături de ele. Înmănuncherea de împrejurări și prefacerile sufletești care au dus la apariția sistemului capitalist și a burgheziei, în înțelesul de azi al cuvântului, n-au schimbat esențial această situație. O parte a târgovețimii s-a ridicat în pătura de sus, unde se cultiva ceea ce cunoaștem noi drept realizările culturale ale veacurilor. În cadrul păturii de sus luptele interne s-au ținut lanț; din veacul al XVIII-lea preoții și nobilii au fost înlăturați de burghezia mare și de luptătorul ei: de intelectual. Dar caracterul ei a rămas totdeauna exclusiv; elementele tradiției nobiliare și clericale au fost păstrate. Conformația spirituală a păturii de jos: a burgheziei mici și a țărănimii, a garantat veacuri de-a rândul arhitectonica aceasta socială. Abia expansiunea industrială a sistemului capitalist a determinat șubrezirea ei. Aparatul economic și cel de stat, tot mai gigantice, strânseseră mase enorme în orașe. Părea la început că procesul secundar de ascensiune socială a păturii de jos a luat amploare. De fapt, a fost stricat echilibrul social din toate veacurile anterioare. Satele s-au golit; iar locul vechii ierarhii sociale a fost luat de diferența orășean-țăran. Fantastic îmbogățită, dar săracă în tradiții, pătura de sus a deceniilor din urmă n-a știut să provoace altceva în cultură decât dezechilibrarea „*fin de siècle*” și haosul anilor de după război. Puțini în raport cu numărul orășenilor, cei din pătura de sus nu mai aveau apărare decât mirajul ascensiunii deschise oricui. Mecanismul ei a fost deranjat complet de când soarta industriei de export europene e pecetluită. Mulțimile spoliata de nădejdea lor, dezrădăcinate și nelegate de nimic, și Statul terorizat de ele strivesc pe zi ce trece și neobservat ce a mai rămas din pătura de sus și tot ce a trăit în atmosfera ei: odată cu independența materială și luxul, și artele și știința. Existențele intermediare, până mai ieri părtaș[e ale] acestei culturi a păturii de sus, sunt în fruntea mulțimilor urbane, animate de resentimente nivelatoare.

Schimbară aceasta e mai vădită în Germania. Războiul pierdut a dezlănțuit urmările procesului halucinant care a prefăcut-o în mai puțin de 50 de ani, dintr-un popor de țărani și de mici burghezi într-unul de orășeni cu abia o treime de săteni, și aceștia un fel de orășeni ocupați cu agricultura. Înurmurirea economică a țării a trezit toate deznădejdiile și a dezlipit mulțimile de ultimii reprezentanți ai rânduiei obișnuite, cu pătura de sus, intelectuali care trăiesc în raza ei și „cultură”. Dacă până acum câțiva ani cinematograful, romanele-foileton, magazinele, fotografia, cântecele de marș sfidau teatrul,

literatura, plastica și muzica clasică a păturii de sus, a intelectualilor și a celor care îi imitau, acum au ajuns necontestate în domnia lor. Statul nou oferă parăzi, străzi pavoazate adeseori, discursuri megafonate, altă știință, altă artă. Un proces enorm de omogenizare e în curs în Germania de azi. În cadrul lui, situația intelectualilor e bogată în accente tragice. În fața forței lui elementare, cei mai mulți într-adevăr că nu pot face altceva decât să se resemneze.

Neamurile Europei de miazăzi și răsăritene nu prezintă configurația critică a celor ale Europei de mijloc și apusene. La miazăzi nobilimea cu tradiții vechi și orașele joacă rolul de pătură de sus izolată; autoritatea lor nu e contestată însă de o pătură de jos, rămasă medieval-țărănească și meșteșugărească. Iar la Răsărit, diferențierile sunt mai puțin temeinice. O istorie vitregă n-a îngăduit plămădirea unei culturi așa de înaintate încât să fi putut perpetua o segmentare în două straturi. Boierimea neamurilor acestei părți de Europă, pătura lor de sus, a fost redusă înainte de câteva veacuri în cazul unora; iar în cazul altora și al nostru, de curând. Pătura lor de sus nouă, a celor care sunt sau cred că sunt la rând cu pătura de sus a Apusului și cu intelectualii ei, încheată în ultima sută de ani de „civilizare”, și voită și impusă, e lipsită de tradiții. Subțire în cazul celor mai multe din aceste neamuri, ea e adeseori puțin reprezentativă. Dacă toți intelectualii Germaniei de până mai ieri și, odată cu ei, și tradițiile pe care le continuă sunt date la o parte, e dată la o parte, fără îndoială și o bucată însemnată din substanța germană. În țările părții noastre de Europă o întâmplare similară ar primejdi mult mai puține valori. Acolo unde pătura de sus nouă izbuteste să fie deschizătoare a drumurilor neamului propriu, dominându-i problemele și exprimându-l, ea poate fi sigură de locul ei de frunte.

Revoluția rusă prezintă cazul curios al strivirii unei pături de sus, nu de pătura de jos, ci de un grup care a izbutit să câștige pătura de jos pentru acțiunea lui. Rămâne de văzut dacă bolșevicii constituiți de atunci în pătura de sus, vor izbuti să întreacă, prin civilizația pe care se străduiesc s-o răspândească, prăpastia nouă care s-a deschis între ei și aceeași pătură de jos a țărănimii. Soarta vechii pături de sus a Rusiei, care a uitat locul ei geografic și-a dizolvat prin critici și nepăsare, de dragul unor valori de împrumut, vechea orânduială rusească, fără a aduce altceva în locul ei, este un avertisment la adresa tuturor neamurilor Europei de răsărit.

Cum se prezintă problema în România?

Știm cu ce preț au fost realizate progresele sărbătorite la 1906. Revoluția de la 1907 le-a arătat. După război, a început „civilizarea” pe arie restrânsă: în câteva orașe legate între ele și mai ales cu orașele Apusului prin linii de cale ferată. Curenți mai mari de omogenizare acționează intens, de atunci, deși nu sunt luați încă în seamă: pe urma votului obștesc, a comerțului, a familiarizării cu orașul, a sporirii numărului știutorilor de carte, a serviciului militar, pătura de jos reduce perseverent distanța care o desparte de pătura de sus. Iar printre orașeni, numărul celor care redeschid drumul spre sat devine tot mai mare.

Prilejul e deosebit de bun pentru a pune temeliile unei culturi românești unice, și a satelor, și a orașelor. Intelectualii României de azi pot visa o cultură a tuturor românilor. Întinderea țării, numărul nostru și bogățiile naturale și morale de care dispunem fac cu puțință atingerea unei încheșări care să înlăture riscul unor încordări viitoare între păturile deosebite ale neamului, făcându-ne neatârnați în afară și tari să ne păzim singuri destinul. Arta noastră poporană e încă așa de proaspătă, încât reluarea ei, de creatori stăpâni pe îndemânările meșterilor încercați ai Apusului, poate prilejui creații care să ne zguduie cu adevărat, fiind totodată de valoare universală.

Răspunderea intelectualității noastre e foarte grea acum în România: putem scăpa prilejul, putem rata misiunea. A nu-l scăpa și a nu o rata înseamnă să luăm asupra noastră explorarea realității românești, fiecare pe tărâmurile științei lui: unii ținând prin statisticile lor bilanțul posibilităților noastre, alții chibzuind măsurile pentru valorificarea lor optimă, alții cunoscând colț de colț al țării, ca nevoile și împrejurările fiecăruia să fie ținute în seamă, alții retrăind trecutul nostru ca să-l dăruiască tuturor, alții creând opere care să înzestreze sufletește generații întregi. Făptuitorii, care să îndrăznească să folosească roadele muncii acesteia, planurile de organizare și vigoarea sufletelor, nu vor întârzia să se ivească. Dacă acceptăm să ne luăm în serios intelectualitatea, pornind-o înaintea istoriei, deschizători de drum, așa cum ne-o cere vremea de azi, putem fi siguri, nu de oroșpire, ci de un loc cinstit în amintirea celor ce vor veni.

Dacă noi, intelectualii români, ne vom săvârși munca, situația noastră nu va fi niciodată problematică. Acum e problematică încă. Mai toți perseverăm încă pe linia dinainte da război, a umblatului la pas cu

Apusul (cu toate că acesta a ajuns să se îndoiască de justetea pașilor lui), fără să luăm seama la cele românești din jurul nostru.

Nu trebuie să trecem prea nepăsători peste revoluția rusă. Inertă joacă un rol însemnat și în conducerea treburilor noastre, pătura de sus stă și la noi cu ochii ațintiți în zare, lăsând frământările celor mulți în voia sorții.

E drept că, la noi, nu numai intelectualii sunt ca de împrumut. Adeseori și cei ce se vor oamenii acțiunii de mâine împrumută energia lor din străini. Dar e de ajuns și o mână de copii de revoluționari, în fruntea nemulțumiților de jos, ca să răstoarne o pătură de sus lipsită de conștiința datorii lor. Ce importă faptul că acești revoluționari n-ar izbuti să păstreze locurile pe care le-au evacuat, dacă țara ar fi primejduită.

Alte neamuri au ajuns ceasul răscumpărării unor semețiri ale lor; noi trebuie să nu uităm că avem să dăm de-abia ceva. Situația noastră, a intelectualilor români, nu devine „tragică și futilă” decât când ne lăsăm copleșiți de complicații străine.

(„Criterion, Revistă de arte, litere și filozofie”, anul I, nr. 3-4,
15 noiembrie-1 decembrie, 1934, p. 1-2)

—

Răspunderea cărturarilor

România e bântuită de o criză morală. O criză economică i se adaugă, accentuând-o. Dezlănțuite de lichidările culturale și de preferențele sociale și economice în curs la neamurile mari ale Apusului, ele se amplifică la noi prin tot lanțul de complicații decurs din procesul „europenizării” noastre. Criza economică a adus cu ea o scădere generală a nivelului de viață, necazuri multe; dar nu dezorganizează.

Deosebit de grea e criza morală. Plugarii ară și seceră mai oțărâți de câștigul puțin, în fabricile care au rămas se lucrează chiar mai mult și mai bine decât înainte, meșteșugurile și negoțul merg și ele, medicii, avocații nu-și văd mai puțin serios de treabă decât înainte, slujbașii statului din toate ramurile administrației nu se poate spune că-și văd mai puțin de treabă decât înainte.

În schimb ins de ins se destramă. Până de curând aveau o scară a valorilor: cea a civilizației Apusului. De bine de rău orice român, de la țăranul care voia o soartă mai bună și citea ziar, își trimitea băiatul la școală, sau se târgovețea așezându-se într-o mahala, până la fruntașul cel mai sus pus, toți aveau un sistem de valori. În aparență totul e așa cum a fost: aceleași școli, oamenii perseverează încă în aceleași năzuinți de a deveni ca bucureștenii, iar aceștia, civilizați ca parizienii sau berlinezii. S-a încuibat însă îndoiala. Credința în valorile Apusului e cutremurată cu chiar argumente apusene împotriva lor. Tot valul de apologeți ai iraționalului, deznădăjduiți de toate soiurile care au presimțit de decenii lichidarea mare a formelor Apusului, pe care greutățile economice, uzarea definitivă a formelor politice i-au făcut populari în Apus, au ajuns la modă și la noi. O nesiguranță funciară s-a ivit pretutindeni. Până mai ieri nu fusese problemă faptul că trăiești. Există un mod acceptat care făcea credința. Acum deodată părinții nu mai știu să-și crească copiii, învățătorii nu mai cred toți că totul e să fii orășean și nu mai știu ce să facă cu copiii de țăran pe care-i cresc, profesorii ascund cu greu nesiguranța lor și a școlii în programele analitice; ziarele și revistele atâta lipsa de astâmpăr și neliniștea. Iar cărturarii, cei care vor să fie mai mult decât meșteșugari ai artei, dogmatizează nemulțumirea și enervarea care mocnește pretutindeni ori deplâng în pagini patetice dezordinea generală.

Instituțiile României mai țin; în dosul plugului, în atelier și peste tot unde li se cere să facă ceva, mai pot uita oamenii haosul și lipsa de rost generală. Se destramă însă zi după zi ins după ins. Dacă măcar țăranii ar mai fi în izolarea lor rurală; ar rămâne neatinși măcar ei. Dar în anii din urmă toți au fost zgândăriți, cu dorul de oraș sistematic [cuvânt neclar]. Cei mai mulți au ajuns să-și piardă siguranța rurală.

Vina acestei stări o poartă cărturarii. Cărturarii de ieri care nu ne-au fost îndrumători. Care au primit să treacă drept atare și n-au fost totuși. Ei trebuiau să gândească pentru noi problema existenței. Ce importa că n-au izbutit s-o gândească nici cărturarii de ieri ai Apusului? Să fi încercat măcar. Ei ar fi trebuit să gândească pentru noi problema României. N-am avut decât un singur cărturar mare: pe Bălcescu. El a fost vizionar așa cum trebuie să fie cărturarul. Eminescu a văzut bine situația vremii lui; n-a știut însă să vadă prelungirea procesului din fața ochilor lui. Azi, când e luat ca o salvare, nu se mai potrivește.

Cărturarul e supus măsurii viitorului. Îndrumător fiind, el e judecat de abia de urmași. Care pot vedea dacă a fost un simplu interpret, sau un profet adevărat sau mincinos, ori un antreprenor literar.

Azi n-avem cărturari în acest înțeles. Nimeni nu vrea să fie un îndrumător. Cei bătrâni se ascund în meșteșugul lor cărturăresc, covârșiți de vremi; cei tineri sunt mândri dacă pot face literatură pe tema destrămării prezentului.

Scriitorii au o funcțiune. Nu le e îngăduit să-și trăiască lor înșiși. Fiecare din ei ar trebui să caute neîncetat să devină un îndrumător. Tipărint, e un îndrumător. Nu poate deci tipări orice scrie, ca să scape de o obsesie. Ori, dacă scrie pentru consumație, să nu reclame pentru el considerația care e acordată scriitorului.

Guvernarea unui neam cere trei genuri de activități. Pe cea a *conducătorilor politici*, care știu strânge în jurul lor o parte din neam și obține, în numele acesteia, conducerea neamului întreg, întâi. Apoi, activitatea *cercetătorilor*, care folosind armătura de metode a științelor sociale, amănunțesc aprehensiunile politice ale conducătorilor politici ai neamului și-i informează despre tendințele și posibilitățile pe care le surprind. Guvernarea cere în sfârșit și activitatea celor ce *integrează* aderenții în jurul conducătorilor politici și le cuceresc adeziunea expresă sau tacită a neamului întreg, când i-au luat conducerea, prin miturile pe care le creează. Fiecare din aceste activități își are partea în crearea, impunerea și realizarea planului de acțiune al națiunii (oamenii cu aptitudini egale pentru tustrele sunt rari: din ei se recrutează marii conducători de neamuri).

Întreprinderea de a construi un raport constant între aceste trei activități este pe cât de seducătoare pe atât de greșită. Planul de acțiune nu-l făuresc numai cercetătorii. Iar conducătorii politici și cei ce desfășoară activitatea integratoare nu sunt numai realizatorii și propagandiștii planului făurit de cercetător, cum se credea în deceniile calme de la sfârșitul veacului 19. Dar nici conducătorii politici și creatorii de mituri nu sunt autorii exclusivi ai planului politic, cercetătorii fiind niște simple organe menite să-l investească cu toată autoritatea „științifică”. Raportul dintre aceste trei activități directe nu e constant, ci variabil. Uneori conducătorii politici au scos ideea conducătoare a planului lor de organizare a națiunii din rezultatele unui cercetător sau din aprehensiunile unui autor de mituri. Alteori pornesc aceștia din urmă de la atitudinea luată de conducătorul politic

al nației lor. Fiecare din aceste activități e o contribuție la conducerea neamului; deși cea a conducătorilor politici e mai bătătoare la ochi, ele sunt îmbinate mai totdeauna în dependențe reciproce inextricabile.

Două din aceste activități se realizează în parte prin scris. Cea de cercetare și cea de integrare. Putem avea deci despre o aceeași problemă a națiunii scrieri care să aducă rezultate de cercetări și scrieri care să recruteze aderenți pentru o anumită atitudine luată față de ele. De vreme ce atât cercetarea cât și activitatea de integrare e necesară în acea mare diviziune a muncii, mai mult spontană și neștiută decât plănuită și vrută, care e viața unui neam, criteriile de apreciere a produselor scrise ale uneia din aceste activități nu pot furniza unitate de măsură pentru judecarea unor produse ale celeilalte.

Am socotit necesară această definiție a scrierilor de integrare politică, pentru a explica de ce nu criticam scrierea d-lui Ciulpan³⁸⁶, care totuși dacă am măsura cu criteriile lucrării științifice de sociologie, n-ar putea fi calificată decât drept scriere „superficială”, „de popularizare”.

Dacă ne e să privim fenomenele românești nu în perspective intern sociologice, ci în perspectiva intereselor națiunii românești, trebuie să constatăm că scrierea aceasta a d-lui Ciulpan nu e nici un raport asupra unor cercetări, nici un studiu, ci o scriere de integrare și s-o judecăm [pornind] de la criteriile specifice scrierilor de integrare.

D-l Ciulpan își califică scrierea „gânduri, fără pretenții exagerate, dar modeste, sincere” (127). N-a greșit. Ceea ce trebuie relevat întâi de toate e buna credință și elanul, care vibrează în toată cartea. Îi lipsește mult până la a fi un mit al satelor noastre. Și ca realizare (să ne chemăm în amintire *Cântarea României* sau *Viața lui Mihai Vodă Viteazul* când vrem să avem o unitate de măsură pentru forma unui mit), și ca viziune oferită. E aruncată în fugă și nu răzbește până la întrebările grele la care ar trebui să prezinte răspuns suveran un mit adevărat. Un atare răspuns cere mai mult decât reactualizarea concepției prea puțin constructive a politicianismului român — la care desigur că nu mai ține nici Prof. Motru acum când ne-a dat *Românismul* —, critica școlii primare, datele d-lui Banu³⁸⁷ și apelul la Eminescu. Un mit în toată puterea cuvântului, care să impună grija satului obștiei românești, ar trebui să cuprindă un răspuns la întrebarea posibilităților și a misiunii statului român în lumea acestui veac și a satelor în întregul existenței politice a românilor.

D-l Ciulpan oferă grupărilor „de dreapta” ale tineretului, ai căror doctrinari [sunt] creatori de mituri de o vigoare mai redusă, o interpretare care înglobează satul în preocupările lor. Nouă, care privim [în] perspectiva întregii nații, această încercare de a aduce în văzul acestor grupări problemele de o mare importanță pentru existența neamului nu pot decât să ne impună. Deși știm că istoria neamurilor înaintează din soluție extremă în soluție extremă echilibrându-se prin succesiunea extremelor.

[1937]

Un memoriu despre colecția de broșuri pe care ar trebui să o editeze Fundațiile Regale

Scop precis: pentru tineri, românzare.

1) Să fie cu prefete pe cât se poate [scrise] *de tineri* (nu de oameni mari și ajunși) de *caractere sănătoase și constructive* (nu literați tineri scâpărători, dar sceptici și nihiliști).

2) Ca de o sută pagini, texte și prefete.

3) Simplu, sobru și ieftin ca înfățișare.

GRUPURI:

A. Fapte românești

Ardealul

Banatul (eu)

Maramureșul (Pop)

Crișana

Oltenia

Muntenia

Dobrogea

Moldova

Bucovina

Basarabia

Un volumaș *Demografie și statistică* (Mitu Georgescu)
România economică (Vulcănescu)
Istoria culturii românești (A. Golopenția)
Satul românesc. Orașul
România în lume: Constantele politicii noastre externe

B. Texte românești

Bălcescu, Mersul revoluției, muncitorii agricoli. Cu o prefață care să arate *den Ausbau* al României *unite* și cu *dreptate socială* (expropriere) ca să ia un rol corespunzător importanței ei (20 milioane, 300.000 km²) (eu)

Dinicu Golescu

Kogălniceanu

Eminescu, articole politice. Prefață prevăzătoare în privința păturii orașenești și a împrumutării de la sat... (Neamțu)

Russo, Cântarea României, entuziasm pentru peisagiu...

Maiorescu, articole din „Europäische Revue” politica noastră externă (Coste, Pogoneanu)

Motru, Țărănism și antologia pop[orului] român din cărți (Amzăr)

Nae Ionescu, Articole (Amzăr?)

Gusti, Problema națiunii

Iorga, Sămănătorul...

Pârvan

Brătienii

T. Maiorescu (Carp...)

Aurel Popovici (Stahl)

Pe margine au fost adăugați, cu creionul: Xenopol, Aurelian, Zeletin, Ibrăileanu.

C. Texte străine

Barrès, extrase din *Déracinés*

Maurras

Péguy

Fichte

Möser, Arndt...

Nietzsche, *Considerații inactuale...* (Nevoia de istorie, nu primejdia ei)

Moeller van der Bruck (?)

Freyer

Poziția față de Apus, autonomizare: Dostoyevski, Kireevskij, Trubetzkoy, Danilevski

Unamuno?

Platon, din *Republica* (tradus de un clasicist, dar nu comentat)

Romane sănătoase

Hamsun *Mutter Erde*

Reymont

Finlandezi

Gleb Uspenski

De trimis Prof. Gusti; totdeodată în copie, lângă un articol bun, celor de la Fundațiile Regale.

Fragmente din *Îndreptar* publicate în „Lupta”

Fragmentele erau precedate de următorul chapeau: „Între 1934-1936, în Germania, unde își pregătea teza de doctorat în sociologie, Anton Golopenția a plănuț și așternut pe hârtie un „Îndreptar pentru tineret”. Această lucrare a rămas neterminată. Recitind multele pagini manuscrite ale *Îndreptarului* ni s-a părut că ar fi util să le aducem în fața cititorului român american. Sunt în ele întrebări și răspunsuri pe care le-a determinat un alt moment istoric. Dar încercarea aceasta de a reflecta la problemele românești în afara granițelor țării merită să fie cunoscută. Ea ar putea hrăni căutările noastre acum și aici. [S.G.]

I. Îndreptarul plănuț trebuie să fie un îndreptar pentru cercetători; Am fost „sub vremi” în veacul al 18-lea; Socotim inerti, ținându-ne de

faptul că avem același calendar ca și Apusul („Lupta” 7, 15 decembrie 1983, p. 10).

II. Dar n-avem nevoie de ideologi; Viața e un dialog al omului cu lumea; Cu partea de neromâni a populației statului românesc; Afirmația lui Zeletin că realitatea românească a fost decisă de liberali („Lupta” 8, 30 decembrie 1983, p. 10).

III. Semnificația școlii în mișcarea socială a Apusului și la noi; Două lucruri au de făcut cărturarii tineri („Lupta” 9, 30 ianuarie 1984, p.10).

IV. Trebuie constatat de la început că la noi nu există obișnuința („Lupta” 10, 15 februarie 1984, p. 10, 12).

V. De la sfârșitul veclui al 18-lea s-a ridicat în neamul românesc vrerea („Lupta” 45, 15.10.1985, p. 12,14).

VI. Azi naționalismul care se mărginește la spiritualitate; Între țară și ținuturi; Nu mai trebuie să subziste pentru noi nici drepte, nici stângi; Trebuie realizată solidarizarea și cu tinerii tehnicieni și economiști; Generațiile care conduc neamul românesc; Tineretul nu iese la iveală ca atare; Cărturarul într-o lume în prefacere; Cărturarii noștri cred că sunt români când postulează renașteri de clasici; În veacul trecut, cramponați de latinitatea noastră; Ne socotim stat între state și trăim liniștiți („Lupta” 46, 1.11. 1985, p.12, 14).

VII. În Vechiul Regat criticismul junimist a perseverat; Trebuie să începem, fiecare în-de-el să trăim altminteri („Lupta” 47, 15.11. 1985, p. 14).

VIII. Vom trebui să știm să ne despărțim de portul de azi; Ceea ce trebuie spus acum („Lupta” 49, 15.12.1985, p. 12).

IX. Tineretul românesc e în criză; Dezorientarea actuală a României („Lupta” 50, 1.1.1986, p. 12, 13).

X. Chiar dacă a determinat cândva acțiunea oamenilor de stat ai „Apusului”; Privite în ele însele, aspectele acestei „grandioase epoci de incubație europeană”; Situația de acum, dacă avem curajul s-o privim deschis; Singur Eminescu a remarcat substituirea produsă astfel („Lupta” 51, 1.2.1986, p. 14).

XI. Faptul că toți cei care au prezidat după 1848 viața statului românesc („Lupta” 54, 15.03.1986, p. 14).

XII. În cadrul acestui proces, funcțiunea conducătorilor („Lupta” 55, 1.04.1986, p. 14).

XIII. Dedsuptul și înapoia acestor prefaceri sufletești („Lupta” 56, 15.04.1986, p.12).

XIV. Apusul a trecut, le sfârșitul veacului 18, printr-o epocă de încredere raționalistă („Lupta” 58, 15.05.1986, p. 12).

XV. Apusul e în dezordine; Criza cărturăriei românești („Lupta” 59, 1.06.1986, p. 14).

XVI. Ceea ce trebuie făcut („Lupta” 60, 15.06.1986, p. 12).

Corespondență Sanda Golopenția–Mihai Korne pe tema publicării unor fragmente din *Îndreptar* în revista „Lupta”

1. Sanda Golopenția către Mihai Korne (ciornă, [martie 1984])

Dragă Domnule Korne,

Am revăzut cele trei părți trimise. Soluția pe care o propun este transformarea în titlu prin scrierea cu grase (caractere mai negre, mai vizibile, mai mari) a câte unei porțiuni semnificative din prima frază a fiecăruia dintre pasajele independente (separate printr-un rând alb). În felul acesta, unitatea textului nu se pierde, iar o privire globală dată de la început o idee asupra ansamblului.

Obținem în acest caz:

— Partea I

p. 1, § 1, r. 1: **Funtașii sunt toți niște exilați**, puși să ridice...

p. 2, § 2, r. 1: **Țările românești în vremea pașoptismului**. Știam că satele...; § 4, r. 1: **„Tânăra generație” de la București**. Deschisă lumii și...; § 5, r. 1: Epoca prezentă nu cere tinerilor noștri **luări de atitudine**. Așa, îndărătul lipsei de...; § 7, r. 1: **Care e structura actuală a tinerimii?** Cum se înfățișează...

— Partea a II-a

p. 4, § 1, r. 2: ... și alți **teoreticieni** în persoana câtorva...; § 2, r. 1: **Tânăra generație își are și istoria...** (Totul înfățișat...); § 3, r. 1: **Pe spațiul României** tineretul trecut prin școli...; § 6, r. 1: **Ce se întâmplă cu copiii de acum** (am văzut că problematica...);

p. 5, § 3, r. 1: **Generația tânără a avut oarecum soarta copiilor** ai căror părinți au mult...; § 5, r. 1: **Generația întâi de la țară...** și ceilalții...; § 5, r. 1: „**Tipul european**” românesc Comarnescu, Eliade...; § 7, r. 2: ... complexul de teme pus de **miile de intelectuali fără post**.

p. 6, § 2, r. 2: ... și desfășoară **o acțiune românească**. Iorga și tot șirul de ...; § 3, r. 1: **Bălcescu**: cât din postulatul său economic...; § 4, r. 6: **Exclusivității sunt tot atât de primejdioși** ca apărătorii...

— Partea a III-a

p. 7, § 1, r. 1: **Drumurile lui Bălcescu**. Pagină deschisă sub semnul...; § 3, r. 1: **Ce se întâmplă cu românul ieșit în străinătate?** Cei tineri...; § 4, r. 1-2: ... prin pagina aceasta pentru **cunoașterea lumii din afara noastră**. A celei reale...; § 5, r. 1: La rădăcinile României moderne e **ruptura unei conversiuni**. E firesc, așa...; § 7, r. 1: **Tineretul de acum**, care trebuie să știe să evite...; § 8, r. 1-2: ... generațiile mature... că noi **nu stăm mai prejos de apuseni**, că nu mai le sântem inferiori...

p. 8, § 7, r. 1: **Trebuie să ne reprovincializăm toți**. Sântem la marginile Europei...; § 8, r. 1: **Bilanț românesc**. Am fost poftit...; § 10, r. 1: Nu istoria noastră e goală, **prezentul nostru e gol**. Cele patru...; § 11, r. 1: **Orientarea culturii românești**. Pregătirea cea mai bună...

p. 9, § 2, r. 1: **Bidimensionalitatea vieții**. Există comandamente ale vieții...; § 3, r. 1: ... se întâmplă la noi ca și **în vremea lui Filimon**. „Ciocoi noi”...; § 4, r. 1: Sugestia Raupach de a **da exemplu Anglia...**

2. Sanda Golopenția către Mihai Korne (copie, 20.5.1984)

Brown University
Department of French Studies
401-863-2567
20 mai 1984

Dragă Domnule Korne,

Trimit alăturat 5 pagini din „Îndreptar”. Le-am numerotat în continuarea celor care sunt la Dvs. (deci: 10-15). După câte văd, în numărul 16 ați ajuns la pag. 6 (jos) a primului set. Rezultă că aveți

p. 7-9 (din vechiul set) + paginile 10-15 (din noul set). Nădăjduiesc că le veți citi cu bucuria cu care le-am descifrat.

Aici a venit vara, cu zile confuz calde și fără structură. Pe la sfârșitul săptămânii voi fi pregătit un nou set de 5-6 pagini pentru Dvs.

Cu gânduri bune, ca mereu,
Sanda Golopenția-Eretescu

P.S. Salutări Antoniei și tuturor celor dragi nouă. SGE

Note

¹ Specificările A, B, C etc. care însoțesc diferitele planuri îmi aparțin.

² Vezi scrisoarea către A.G. din 29.11.1934 în care O. Neamțu anunța încetarea publicării revistei „Dreapta” (*Rapsodia* IV, p. 133-134).

³ Le-am prezentat în *Cronologia* inclusă în volumul A.G., *Opere* I.

⁴ Descoperit accidental de Marion Heinz în anul 1999, textul a apărut în „Heidegger Jahrbuch”, Bd. 4, ed. A. Denker/H. Zaborowski, Freiburg/München, 2009, p. 53-88.

⁵ Despre „Tânăra generație” scriu, între 1928 și 1936 inclusiv, Mihai Ralea, Nae Ionescu, Mircea Eliade, Petru Comarnescu, Pompiliu Constantinescu, Stelian Popescu, Em. Socor, Pamfil Șeicaru, Octav Onicescu, E. Lovinescu, C. Rădulescu-Motru, George Brătianu, V. Trifu, F. Aderca, C. Argetoianu, O. Goga, P. Andrei, Al. Vianu, Constantin Enescu, Lucian Boz, Alexandru Claudiu, Tudor Vianu, Zaharia Stancu, Vasile Băncilă. Între 1938 și 1947 dezbaterea va fi reluată de Vintilă Horia, Ștefan Băciu, C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu. Vezi, pentru o bibliografie cuprinzătoare, notele lui Marin Diaconu în volumul *Opere* I. *Dimensiunea românească a existenței* al lui Mircea Vulcănescu (p. 1217-1218) precum și capitolul *Contribuții românești la clarificarea conceptului de generație* din volumul *Generație și cultură* al lui Constantin Schifirneț (București, Editura Albatros, 1985, p. 23-29).

⁶ Articolul a fost publicat în „Sociologie românească”, an. II (1937), nr. 1 (ianuarie), p. 12-19, ca o contribuție întârziată la Omagiul D. Gusti cu ocazia împlinirii a 25 ani de activitate, care fusese publicat în „Arhiva” (an. XII, 1936). El este republicat în *Opere* I, p. 68-78.

⁷ Într-un text recent intitulat *Anton Golopenția (1909-1951)*, publicat în „România literară” (nr. 3, 16-22.1.2015), Mihai Zamfir remarcă asemănarea de ton dintre scrisorile lui A.G. și scrisorile lui Bălcescu.

⁸ Cf. Constantin Ciopraga, *Lovinescu, E[ugen]*, în *DGLR, L/O*, București, 2005, p. 93.

⁹ Prin reuniunile de studenți est-europeni de la Boberhaus despre care am vorbit mai sus.

¹⁰ A.G. se referă la „cvadrupla alianță” amicală dintre el, B. Coste, V. Rădulescu-Pogoneanu și O. Neamțu.

¹¹ E vorba de B. Coste și V. Rădulescu-Pogoneanu.

¹² Probabil din octombrie 1934, când A.G. declanșase „ofensiva” epistolară către D. Gusti de care e vorba, scriindu-le și lui H.H. Stahl, O. Neamțu și D. C. Amzăr.

¹³ Traducere în limba română, apărută în anul 2002 în *Opere I* (p. 3-67), a tezei în limba germană a lui A.G., intitulată *Die Information der Staatsführung und die überlieferte Soziologie*, susținută la 27 noiembrie 1936 la Universitatea din Leipzig și tipărită la Brașov (Buchdruckerei Johann Göttts Sohn, 1936).

¹⁴ A.G. a redactat propuneri de cercetări sociologice și în timpul detenției.

¹⁵ Publicate în volumul A. Golopenția, *Ultima carte*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 89-98.

¹⁶ *60 sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938*. Anchetă sociologică condusă de Anton Golopenția și Dr. D. C. Georgescu. Volumele I. *Populația și II. Situația economică* ale seriei apar în anul 1943. Volumele IV. *Contribuții la tipologia satelor românești. Sate agricole și sate pastorale și V. Contribuții la tipologia satelor românești. Sate cu ocupații anexe* apar în anul 1942. Publicarea s-a efectuat la Institutul de Științe Sociale al României, București.

¹⁷ *Dâmbovnicul, o plasă din sudul județului Argeș*. Câteva rezultate ale unei cercetări monografice întreprinse în 1939 sub conducerea lui Mihai Pop și A. Golopenția, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1942. Introducerea la volum, semnată A. Golopenția și M. Pop, a fost republicată în *Opere I*, p. 374-400. Volumul în ansamblu a fost republicat în *75 de ani de la cercetarea sociologică a plasei Dâmbovnice*. Ediție îngrijită de Cornel Constantinescu, Editura Universității din Pitești, 2014, p. 9-187.

¹⁸ Anton Golopenția, *Românii de la est de Bug I-II*, București, Editura Enciclopedică, 2006.

¹⁹ Scris cu cerneală pe 4 fișe, recto. Pe ultima fișă, A.G. a notat: „de văzut Moeller: *Der Russlanddeutsche*. Poate de pomenit: atitudine critică față de greșelile de acasă (cred că nu). Mai dezvoltat: culori.” Ar putea fi vorba de o secțiune inclusă în unul cele opt volume ale lucrării *Die Deutschen, unsere Menschengeschichte*, publicată în 1904 de istoricul culturii și scriitorul Arthur Moeller van der Bruck (1876-1925).

²⁰ Pe marginea din stânga, A.G. a notat: tabele Löwenberg.

²¹ În marginea din stânga, A.G. a notat: confe[rința] Freyer. E vorba de comunicarea *Acțiunea Apusului asupra românilor*, prezentată de A.G. la 16 noiembrie 1935, în cadrul colocviului săptămânal asupra Sud-Estului european de la Institutul de cultură și istorie universală din Leipzig, condus de Hans Freyer.

²² Sociolog, economist și filosof, profesor la Universitatea din Iași, Ștefan Zeletin (pseudonim al lui Șt. Motăș, 1882-1934) va fi citat în multe rânduri în cadrul *Îndreptarului*, cu referiri în special la volumul său *Burghezia română* (1925). Studiul în patru părți (I-IV) intitulat *Revoluția burgheză din România* apăruse în „Arhiva” (1922), nr. 2-3 (I); nr. 4 (II); (1923), nr. 1 (III); nr. 2 (IV).

²³ Jean-Baptiste Colbert (1619-1683), controlor general al finanțelor în timpul lui Ludovic XIV a promovat mercantilismul și măsuri protecționiste pentru dezvoltarea industriei și comerțului.

²⁴ E vorba de Justus Möser (1720-1794), jurist și teoretician social, om de stat, publicist și istoric german.

²⁵ Pe marginea din stânga, A.G. a notat: *Trubetzkoy*.

²⁶ A.G. publicase un eseu cu acest titlu în „Dreapta” II (1932), nr. 3 (18 decembrie), p. 1.

²⁷ *Arbeitsdienst* etatizează, în anul 1933 în Germania, taberele de muncă create spontan în 1932-1933 de mai multe grupuri de tineri, instituind obligativitatea unui stagiu de șase luni de muncă obștească pentru fiecare tânăr german.

²⁸ Scris cu cerneală pe 6 fișe recto. Ultimul paragraf a fost adăugat cu creionul. Cod 5, 7.

²⁹ Pe margine, în stânga, A.G. a adăugat cu cerneală: *tip Durdun*. Iar deasupra rândului, cu creionul, a notat: *criticabili de cei rămași pe dinafară, cu ochii lor ascuțiți și de nemulțumire*.

³⁰ Garda de Fier, grupare politică de extremă dreaptă, a fost creată în 1930 de Corneliu Zelea-Codreanu pentru a reprezenta pe plan politic mișcarea legionară. Interzisă în 1931, 1932 și 1933, Garda de Fier a fost reînființată în 1935 sub forma partidului Totul pentru Țară.

³¹ Pe margine, în stânga, A.G. a notat: *Început*.

³² Sub „tinerei generații”, A.G. a notat: *o uzurpare*.

³³ În text, *la front*.

³⁴ În text, *sunt disparente*.

³⁵ În text, *Cambodje*.

³⁶ În text, „*Contrepoints of the life*”. Este vorba de romanul *Point Counter Point* al lui Aldous Huxley (1894-1963), publicat în 1928, care, la fel cu romanele *Întoarcerea din rai* (1934) sau *Huliganii I-II* (1935) ale lui Mircea Eliade, prezintă viața tineretului (londonez în cazul lui Huxley, bucureștean în cazul lui Eliade) pornind de la personaje reale ale epocii.

³⁷ Revista literară și artistică „*Les Nouvelles littéraires*” (1922-1985), creată de librăria Larouse, apărea la Paris.

³⁸ Prestigiosul premiu Goncourt, decernat anual de Academia Goncourt începând din 1903 pentru proză (roman, nuvelă), poezie și biografie, care

lansează superlativ pe piața de carte franceză lucrările premiate, se menține în zilele noastre la valoarea inițială de 10 euro.

³⁹ A.G. se referă la Mihail Bârcă, fost coleg de studenție la Facultatea de Drept. Un portret al lui M. Bârcă judecător supleant la Tulcea, membru în comitetul de redacție al „Pandectelor române” apare în scrisoarea lui A.G. către Ștefania Cristescu din 26.12.1932 (*Rapsodia* II, p. 92).

⁴⁰ În text, *decât*.

⁴¹ Vezi fragmentul *Răspunderea cărturarilor devine mai mare* în secțiunea *Tineretul românesc*. Sextil Pușcariu (1877-1948), lingvist și filolog român, profesor universitar la Cernăuți și Cluj, a întemeiat în 1919 Muzeul limbii române și a condus, între 1906-1940, lucrările *Dicționarului Academiei* și ale *Atlasului lingvistic român*.

⁴² „Gând românesc” revistă lunară de cultură editată de ASTRA (Cluj) apărea începând din anul 1933, avându-l ca redactor pe Ion Chinezu.

⁴³ Organizație culturală a românilor din Transilvania înființată la Sibiu, ASTRA (Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, 1861-1946) a activat pentru eliberarea națională a românilor transilvăneni, menținerea unității naționale și pregătirea Marii Uniri din 1918. A editat revistele „Transilvania” și „Țara noastră”, a inițiat colecțiile „Biblioteca populară”, „Biblioteca tineretului”, și „Biblioteca profesiunilor industriale”, a înființat un muzeu etnografic și o editură, și a tipărit *Enciclopedia română* (3 vol, 1898-1904, coord. Corneliu Diaconovici). Primul ei președinte a fost episcopul Andrei Șaguna.

⁴⁴ Fragment scris cu cerneală pe 40 foi recto. Cod 2.

⁴⁵ Este vorba de participanții la campaniile monografice la sate conduse de Prof. D. Gusti. Dimitrie Gusti (1880-1955) a fost una din marile figuri ale culturii românești din prima jumătate a secolului XX. Sociolog cu interese multiple în filozofie, etică, politologie, mare profesor, desăvârșit organizator, el a știut să-și alăture pe viață tineri intenși și competenți, împreună cu care a abordat marile probleme care se puneau societății românești: reorganizarea învățământului, cu apropierea necesară de realitatea industrială și și comercială a dezvoltării și modernizării țării; starea sanitară a satelor românești; căutarea de deuseuri pentru populația rurală care nu-și putea acoperi nevoile de trai exclusiv din agricultură; mai târziu, problemele războiului și ale păcii etc. Munca lui D. Gusti și a Școlii sale de sociologie s-a făcut nu numai la Universitate, cu studenți, ci și în și prin multiplele instituții create de către profesor: Institutul Social Român (1921-1948), Muzeul Satului (1936), Serviciul Social (1939), Consiliul Național de Cercetări Științifice (1947-1948), sau în cadrul Ministerului Instrucțiunii, Cultelor și Artelor și al Academiei Române, pe care le-a condus temporar. Reviste de prestigiu întemeiate de D. Gusti, cum au fost „Arhiva pentru

știința și reforma socială”, sau „Sociologie românească” și, alături de ele, *Enciclopedia României* (4 vol.) au animat și regrupat forțele intelectuale ale țării în proiecte de anvergură, cu potențial real. Fragment scris cu cerneală pe o foaie, recto. Cod 1, 3.

⁴⁶ În text, *avantgardei*.

⁴⁷ E vorba de grupurile care să conducă destinul țării.

⁴⁸ Scris cu cerneală pe 3 foi recto.

⁴⁹ Scris cu cerneală pe un sfert de foaie, recto.

⁵⁰ În text, *adecuarea*, formă utilizată sistematic.

⁵¹ În text, *vreme*.

⁵² Fragment dactilografiat pe 2 foi recto.

⁵³ A.G. a notat în continuare: *Odob II 887/5*, ceea ce sugerează că ar fi întâlnit citatul în ediția Al. Odobescu a lui N. Bălcescu, *Scrieri literare și istorice*, vol. II, București, 1887, p. 5.

⁵⁴ Fragment scris cu cerneală pe o foaie recto.

⁵⁵ A.G. se referă la un moment pe care l-a descris în scrisoarea din 16.9.1934 către Ștefania Cristescu: „Sunt plin ca niciodată de înțelegerea pe care am avut-o, când era să mă înec în Olt. Ți-am povestit întâmplarea, dar n-am izbutit să spun ceea ce trebuia spus înainte de toate. Plutind pe spate, ostentiv, după ce nu ajunsesem fundul cu picioarele, am știut atunci că viața întreagă a oamenilor e așa cum e întâmplarea mea. Vedeam cerul albastru spălăcit cu nori la margini și un mal înalt, de la stânga mea, cu ierburi care se înfingeau în zare și cu câteva hâțișuri de salcie. Înăuntru mă topeam de tristețea despărțirii de lumea aceasta, în care malurile obișnuite sunt neînchipuit de frumoase. Dacă încercam din nou să ajung fundul pierdeam și umbra de putere care-mi mai rămăsese. Privind cerul și ierburile, lăsându-mă purtat de apă și mai ales izbutind să mă rețin să încerc dacă nu cumva pot ieși la mal, puteam ajunge până la cotul [pe] care îl zăream departe înaintea mea. — Nu suntem noi totdeauna corăbieri peste mări fără fund? Nu e singurul chip de a ajunge la malul celălalt acela de a nu ceda nici o clipă tentației de a gândi afunzimea lor și fragilitatea podelelor care ne despart de ele?” (*Rhapsodia II*, p. 271).

⁵⁶ Fragment, intitulat *Prefață*, scris cu cerneală pe 4 foi recto (prima, 1/2 de foaie, ultimele trei foi liniate).

⁵⁷ Scris cu cerneală pe o foaie liniată.

⁵⁸ Fragment scris cu cerneală pe 1 foaie, recto. Cod 1. În fruntea fragmentului apare următoarea notație: *Cap. I. „Generația tânără”. Cap. II. Tineretul românesc*.

⁵⁹ Pe marginea din stânga, cu creionul, A.G. a notat: *Cioran*.

⁶⁰ Fragmentul de față este scris cu cerneală pe 2 foi, recto. Cod 1. A.G. i-a atașat o cupură din „Deutsche Zukunft” (27.1.1935, p. 20) conținând eseul

intitulat *Die Flucht vor Gott (Fuga de Dumnezeu)*, dedicat de Erwin Reisner volumului cu acest titlu publicat de scriitorul german-elvețian Max Picard (1888-1965) în 1934.

⁶¹ Societatea literară Junimea (1863-1944) a fost inițiată la Iași de Petre P. Carp, Titu Maiorescu, Theodor Rosetti, Vasile Pogor și Iacob Negruzzi și transferată la București în 1885. A promovat literatura de valoare, spiritul critic, limba română, istoria, filologia și geografia prin prelegeri publice și prin revista „Convorbiri literare”.

⁶² Petru Comarnescu (1905-1970) își dăduse recent doctoratul în Filozofie la University of Southern California din Los Angeles cu teza *The Nature of Beauty and Its Relation to Goodness* (1931). Inițiator al grupării „Criterion”, redactor la revista economică „Excelsior”, el va activa ulterior mai cu seamă ca eseist, critic de artă și traducător. Am reprodus corespondența A.G.-P. Comarnescu în *Rapsodia I* (p. 169-302).

⁶³ Fragment scris cu creionul în partea de jos a unei foi, recto. În partea de sus a foii apare fragmentul *La Eminescu „Bătrânii și tinerii”...*

⁶⁴ Scris pe 2 foi, recto.

⁶⁵ A.G. se referă la Ion Heliade Rădulescu (1802-1872), scriitor, lingvist și om politic, primul președinte al Academiei Române (1867-1870). Ca membru al Guvernului Provizoriu, al Locotenenței domnești și al exilului românesc (în Franța și ulterior în Imperiul Otoman) a militat pentru o revoluție care să nu excludă radical trecutul („nu există progres fără conservare”) și pentru România.

⁶⁶ Anton Pann (Pantoleon-Petroveanu Antonie, 1796-1854) a fost scriitor, compozitor și folclorist. A publicat povestiri și snoave în versuri (între care *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogeia*), literatură paremiologică (*Culegere de proverburile sau Povestea vorbii*), a cules folclor orășenesc (*Poezii deosebite sau Cântece de lume, Spitalul amorului sau Cântătorul dorului...*), a compus muzică corală și psaltică, a publicat manuale de muzică bisericească.

⁶⁷ Scriitor, economist și om politic, Principe de Samos (1854-1858), participant de frunte al revoluției de la 1848 în Țara Românească, președinte al Academiei Române (1876-1882), Ion Ghica (1816-1897) a evocat cu talent în *Scrisori către V. Alecsandri* scene și oameni ai secolului XIX românesc.

⁶⁸ Este vorba de Dumitru C. Brătianu (1817-1892) și Ion C. Brătianu (1821-1891), participanți la revoluția de la 1848 la Paris și București (I.C.B. a fost membru al Guvernului Provizoriu), luptători în emigrație pentru Unirea Principatelor, cu funcții de stat importante, activi în cadrul Partidului Național-Liberal (fondat de I.C.B.). I.C.B. a avut un rol important în făurirea și consolidarea statului modern român, proclamarea independenței depline

a României și elaborarea sistemului constituțional parlamentar și democratic.

⁶⁹ Scris cu cerneală pe 2 pagini, recto. Cod 1, 2. În fruntea textului A.G. a notat: *Vezi prefața Baiculescu la Filimon*. Avea deci în față ediția din 1931, îngrijită și prefațată de George Baiculescu a *Ciocoilor vechi și noi*.

⁷⁰ Fragment notat cu creionul pe două fișe (recto, verso, r). Cod 1. *Tineret, acțiune politică*.

⁷¹ Fragment scris cu creionul pe o foaie, recto.

⁷² Mircea Eliade (1907-1986) publicase până în acel moment romanele *Isabel și apele diavolului* (1929) și *Maitreyi* (1933), funcționa ca asistent la Facultatea de Litere și Filosofie din București și colabora la „Cuvântul”, „Universul literar”, „Adevărul literar și artistic”, „Lumea”, „România literară”, „Vremea”, „Azi”, „Revista Fundațiilor Regale”, pregătind *Întoarcerea din rai* (1934), *Lumina ce se stinge* (1934), *Șantier* (1935) și *Huliganii* (1935). Istoric al religiilor, scriitor și filozof, el se va stabili ulterior în Franța și apoi în Statele Unite.

⁷³ Filozof, sociolog și economist, Mircea Vulcănescu (1904-1952) se număra încă din 1922 printre colaboratorii de frunte ai lui D. Gusti. El participase la campaniile monografice de la Goicea-Mare (1925), Fundu-Moldovei (1928), Drăguș (1929, 1932), Runcu (1930) și Cornova (1931), lucrase, ca și A.G., la Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor în perioada ministeriatului gustian (1932-1933) și publicase în revista „Arhiva”. În 1934 îi apăruseră, între altele: *Individ și societate în sociologia contemporană* (1925), *Realitatea spirituală în cercetarea monografică a societăților* (1929), *Teoria și sociologia vieții economice. Prolegomene la studiul morfologiei economice a unui sat* (1932) și *Reorganizarea Ministerului de Instrucție Publică, Culte și Arte și transformarea lui într-un Minister al Culturii Naționale* (1934). Mircea Vulcănescu a fost arestat după 1945 și a murit în închisoare în anul 1952.

⁷⁴ Fragment scris cu cerneală pe 2 foi, recto. Cod 2, 6.

⁷⁵ Scris cu creionul pe 2 fișe cartonate, liniate, recto-verso, r. Cod 1, 2, 7.

⁷⁶ Fragment scris cu cerneală pe o bucată de hârtie, recto.

⁷⁷ Fragment scris cu cerneală pe 1 foaie, recto.

⁷⁸ A.G. notează în paranteză: *p. 97 și urm., ed. Murărașu*. Vezi nota 141.

⁷⁹ Fragment notat cu creionul pe o foaie, recto, pe care apare și textul *În „Generația tânără” de după război, de la București* (inclus în secțiunea „Generația tânără”).

⁸⁰ În sensul de „depășire”. La fel, *a întrece* e frecvent utilizat cu sensul „a depăși”.

⁸¹ Cu sensul „să depășească”.

⁸² În text, *criza lui*.

⁸³ Fragment inclus la p. 1 și 2 ale unui text dactilografiat intitulat *Ce poate face tineretul românesc?* (totalizând 11 p.).

⁸⁴ Fragment scris cu cerneală pe 4 foi liniate, recto.

⁸⁵ În text, *în vârsta*.

⁸⁶ Fragment scris cu cerneală pe o foaie liniată, recto.

⁸⁷ Reproducere a paginilor 6-11 ale unui text *Criza II* (12 p.) urmată de un paragraf aflat la p. 7 a unui text *Criza III* (7 p.). Titlurile ne aparțin.

⁸⁸ Fragment scris cu cerneală pe 2 foi liniate, recto.

⁸⁹ Originar din Cornova, adolescentul Cristofor Vascan a venit la București pe urmele echipei monografice care cercetase Cornova în vara 1931 și a locuit o vreme la A.G., fiind ulterior angajat ca om de serviciu la Ministerul Instrucției (1932-1933) condus de D. Gusti. Pentru corespondența Vascan-A.G., vezi *Rapsodia IV* (p. 540-542). A.G. a surprins tendința de urbanizare și „civilizare” a cornovenilor în studiul *Aspecte ale desfășurării procesului de orășenizare a satului Cornova* („Arhiva”, an X/1932, nr. 1-4, p. 544-572).

⁹⁰ În text, *tineretul*.

⁹¹ Fragment scris cu cerneală pe 23 foi, recto.

⁹² Fragment scris cu cerneală pe 2 foi rupte dintr-un caiet, recto.

⁹³ Fragment (destinat încorporării într-un alt text) scris cu cerneală pe o jumătate de foaie, recto.

⁹⁴ Fragment scris cu cerneală pe o bucată de hârtie, recto.

⁹⁵ Scriitorul Zaharia Stancu (1902-1974), care conducea revista „Azi”, se afla într-o perioadă tulbură, practicând o publicistică agresivă împletită cu șantaj (despre care vorbesc scrisorile lui Petru Comarnescu către A.G. pe care le-am publicat în *Rapsodia I*). Va deveni membru al Academiei Române, director al Teatrului Național din București, președinte al Uniunii Scriitorilor și va evoca satul dunărean în romane ca *Desculț* sau *Ce mult te-am iubit*.

⁹⁶ Fragment scris cu cerneală pe 3 foi recto. Cod 2.

⁹⁷ În text, *acțiune*.

⁹⁸ În text, *bohema*.

⁹⁹ În traducere, „sfârșit de secol”.

¹⁰⁰ Fundația Culturală Regală „Principele Carol” ia ființă la București în anul 1922. În 1934, D. Gusti devine directorul ei general, Direcția căminelor culturale fiind condusă de Apostol Culea.

¹⁰¹ În cadrul Fundației Regale, D. Gusti va organiza echipele regale studențești, centrate pe acțiune socială și implicând un număr larg de participanți, spre deosebire de mai vechile echipe monografice, centrate pe cercetare și mobilizând un număr restrâns de cercetători, selectați și formați *ad hoc*.

¹⁰² În text, *afecțiune*.

¹⁰³ Scris cu creionul pe 4 fișe, recto-verso. Cod 1, 2.

¹⁰⁴ Fragment scris cu creionul pe o foaie recto. Cod 2.

¹⁰⁵ În text, *a ieșit*.

¹⁰⁶ În text, *exoticitatea*.

¹⁰⁷ Fragment scris cu cerneală pe o jumătate de foaie liniată recto. În partea de sus a textului, A.G. a notat *Heid[egger] 21*. Filozoful Martin Heidegger (1889-1976) reia problema Ființei, neglijată de metafizica occidentală, punând-o în legătură cu o abordare fenomenologică a existenței umane finite. Numit Rector al Universității din Freiburg la 21 aprilie 1933, M.H. va demisiona în aprilie 1934. Despre întâlnirea cu Heidegger, A.G. scrie în scrisoarea către Tudor Vianu din 14.9.1935. Ea se produsese în cursul lunii iunie 1935. Cf. Sanda Golopenția, *Cronologie*, p. LXX.

¹⁰⁸ Nicolae Iorga (1871-1940), istoric, scriitor, publicist și om politic a fondat Școala Română din Paris (Fontenay-aux-Roses), Universitatea populară de la Vălenii-de-Munte, Institutul de studii sud-est-europene (1914), Institutul de studii bizantine și Institutul de istorie universală (1937), a editat și condus ziare și reviste (între care, „Neamul românesc”, „Revista istorică”, „Revue historique du Sud-Est européen”, „Floarea darurilor” și mai cu seamă „Sămănătorul”). Fondator al Partidului Naționalist-Democrat, s-a implicat activ în realizarea României Mari (1918), a susținut revenirea pe tron a lui Carol II și a funcționat ca prim-ministru (1931-1932) și Consilier regal (1938-1940). Adversar al extremelor de stânga și dreapta, moare asasinat de legionari. Opera lui, de proporții vaste, include, între peste o mie de volume și 25.000 articole, *Istoria lui Mihai Viteazul*, *Istoria Bisericii române*, *Istoria armatei românești* (2 vol.), *Istoria comerțului românesc* (2 vol.), *Istoria românilor* (10 vol.), *La place des Roumains dans l'histoire universelle* (3 vol.).

¹⁰⁹ Unele din teme trimit la Gheorghe I. Brătianu (1898-1953), profesor universitar la Iași și București, Director al Institutului de Istorie Universală din Iași (1935-1940) și al celui din București (1941-1947), autor, între altele, al lucrărilor *Recherches sur le commerce génois dans la Mer Noire au XIIIe siècle* (Paris: Paul Geuthner, 1929), sau, publicate ulterior momentului în care scrie A.G., *Études byzantines d'histoire économique et sociale*, și *Marea Neagă. De la origini până la cucerirea otomană*. A fost arestat de regimul comunist în 1948 și a murit în închisoare.

¹¹⁰ Sabin Manuila (1894-1964) conducea Institutul de Statistică, unde va lucra, începând din anul 1940, Anton Golopenția.

¹¹¹ Fragment scris cu cerneală pe 2 foi recto. Cod 2.

¹¹² A.G. a notat cu creionul, deasupra primului rând al fragmentului: *nu există spiritul cerut aci*.

¹¹³ Fragment scris cu cerneală pe 4 foi recto. Cod 2, 7.

¹¹⁴ Educația premilitară.

¹¹⁵ Fragment scris cu cerneală pe 6 foi recto. Pe verso, A.G. marcase adresa și data unei scrisori (23 decembrie 1934), care ne permite aproximarea momentului în care a fost scris fragmentul de față.

¹¹⁶ *Cursul de filozofie pozitivă* (1830-1842) al lui Auguste Comte (1798-1857) e la originea pozitivismului iar autorul său e deseori considerat ca întemeietor al Sociologiei.

¹¹⁷ Filozof și economist, Claude Henri de Rouvroy, comte de Saint-Simon (1760-1825) a participat la războiul american de independență și, la începutul Revoluției franceze, a renunțat la statutul nobiliar. A promovat o religie a științei și formarea unei noi clase de industriași conform unui socialism planificator tehnocratic (*Le catéchisme des industriels*, 1823-1824).

¹¹⁸ Maximilien de Robespierre (1758-1794), conducător al Revoluției franceze, a instituit dictatura iacobină și, după lovitura de stat de la 27 iulie 1794, a fost ghilotinat.

¹¹⁹ În text, *în favorul*, utilizare sistematică.

¹²⁰ În text, *deretecat*.

¹²¹ În text, *de mână tare*.

¹²² În text, *Reflexii*.

¹²³ Herbert Spencer (1820-1903), filozof, antropolog și sociolog englez, contemporan cu Darwin, a elaborat o amplă teorie a evoluției în biologie, psihologie, sociologie, etică, politică și filozofie. Viziunea lui a fost denaturată de Richard Hofstadter care, în volumul *Social Darwinism in American Thought 1860-1915*, publicat în 1944, a vorbit despre „darwinismul social” al lui Spencer.

¹²⁴ Aci apare un alt plan al lucrării despre tineret și orientarea lui. L-am inclus și în *Anexă*, în secțiunea *Planuri diverse ale Îndreptarului*, poziția I.

¹²⁵ „Rânduiala — Arhivă de gând și faptă românească” (1935-1938) este o revistă de sociologie scoasă de D.C. Amzăr, E. Bernea și Ion Samarineanu, în care vor apărea o serie de articole polemice la adresa Școlii gustiene.

¹²⁶ Fragment scris cu cerneală (f. 109, recto-verso din dosarul FN).

¹²⁷ Din acest punct, A.G. nuanțează afirmațiile privind nevoia de înnoire a vieții românești.

¹²⁸ Text dactilografiat pe 5 foi recto. A.G. a marcat cu cerneală, la început, *Veacul 19*.

¹²⁹ Cum acest enunț e din nou precedat de titlul *Privire asupra...*, A.G. pare să se opteze pentru renunțarea la pasajul anterior. O dovedește și numerotarea paginilor, care reîncepe de la 1.

¹³⁰ În text, *Trebuie căutat chipul de a găsi... chipul de a echilibra România.*

¹³¹ Fragment scris cu cerneală pe 9 foi, recto (f. 1-8) și r-v (f. 9).

¹³² Om politic, istoric, economist și scriitor, Nicolae Bălcescu (1818-1852) a inițiat societatea revoluționară secretă „Frăția” și a fost printre conducătorii Revoluției de la 1848 din Țara Românească. A fost membru în Guvernul provizoriu, militând pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania, unitatea națională și, în exil, pentru colaborarea cu revoluționarii italieni și francezi și cu emigranții polonezi și unguri. A murit la Palermo. Opera lui cuprinde, între altele, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei până acum; Despre starea socială a muncitorilor plugari din Principatele Române în deosebite timpuri; Mersul Revoluției în istoria românilor; Question économique des Principautés Danubiennes și României supt Mihai-Voievod Viteazul.*

¹³³ Fragment scris cu cerneală pe o foaie recto.

¹³⁴ Mihail Kogălniceanu (1817-1891), om politic, istoric, scriitor și publicist, Președinte al Academiei (1887-1890), profesor de istorie națională la Academia Mihăileană, a jucat un rol important în lupta pentru Unirea Principatelor. După Unire, ca ministru și prim-ministru de ideologie pașoptistă, a contribuit la adoptarea unor legi democratice (secularizarea averilor mănăstirești, reforma agrară și electorală) și la proclamarea independenței naționale a României (9 mai 1877). Opera lui istorică principală rămâne *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens* (vol. I, perioada 1241-1792).

¹³⁵ În text, *conservativi.*

¹³⁶ Scris cu creionul, pe o foaie, recto. Cod 3.

¹³⁷ Tudor Vladimirescu (1780-1821) a organizat mișcarea revoluționară din 1821 începută în Oltenia, extinsă la Țara Românească și cu ecouri în Moldova și Transilvania. Timp de două luni, la București, el a condus Țara Românească, inițiind măsuri de organizare a armatei de panduri și de încurajare a intereselor negustorimii și meseriașilor. În urma neînțelegerilor cu Al. Ispilanti și a chemării de către boieri a trupelor turcești, T.V. se retrage în Oltenia unde va sucomba în urma unui complot.

¹³⁸ Giuseppe Mazzini (1805-1872) a fost printre conducătorii mișcării de eliberare *Risorgimento* și ai Revoluției din 1848 în Italia. În 1831, el organizase, în emigrație, la Marsilia, societatea revoluționară „Tânăra Italie”, după înfrângerea revoluției a emigrat la Londra unde, împreună cu

Kossuth și Ledru-Rollin a întemeiat Comitetul Central Democrat European (1850).

¹³⁹ Fragmentul *De la începutul veacului al 18-lea* e inclus în ansamblul *Ce poate face tineretul românesc* (11 p. dactilografiate), de la p. 4 la p. 10.

¹⁴⁰ Constantin A. Rosetti (1816-1885) a condus aripa liberalilor radicali în timpul Revoluției de la 1848, a fost secretar al Guvernului provizoriu, iar în anii exilului francez (1848-1857) a militat pentru unirea principatelor române și a colaborat la revistele „România viitoare” și „Republica Română”. Reîntors în țară, va sprijini alegerea lui Al. I. Cuza ca domnitor și în Țara Românească, va fi printre conducătorii Partidului Național-Liberal (1875-), de care se desparte în urma unor neînțelegeri cu Ion C. Brătianu creând o disidență liberală în 1884. A editat ziarul „Românul” și s-a numărat printre membrii fondatori ai Societății Academice Române (în iunie 1867, demisionând însă în iulie).

¹⁴¹ Scris cu cerneală pe 2 foi, recto.

¹⁴² E vorba de publicistul, romancierul și folcloristul german Wilhelm H. Riehl (1823-1897), care figurează printre referințele tezei de doctorat a lui A.G. — *Informarea conducerii statului și sociologia tradițională* — cu lucrarea menționată în nota următoare.

¹⁴³ Scris cu creionul pe 2 foi, recto, dedesubtul unui citat din *Riehl Ipsen* 364. Referința completă: W. H. Riehl, *Die Naturgeschichte des deutschen Volkes*, ed. Gunther Ipsen, Leipzig: A. Kröner, [1854] 1935.

¹⁴⁴ Scris cu cerneală, pe o bucată de carton decupată dintr-un dosar cafeniu, recto. Cod 3.

¹⁴⁵ Generalul Giuseppe Garibaldi (1807-1882) a condus lupta de independență și unificare națională a Italiei (*Risorgimento*). Exilat între 1837-1848, a luptat pentru independența țărilor din America de Sud. A participat la Revoluția italiană (1848-1849), la lupta pentru eliberarea Italiei de sub austrieci („Detașamentul Celor O Mie”) și pentru clădirea statului național unitar, iar în 1870 a luat parte ca voluntar la apărarea Republicii franceze. În timpul expediției „Celor O Mie” contra Bourbonilor din Regatul Neapolelui și al celor Două Sicilii, românii din armata lui Garibaldi (numiți de C. A. Rosetti „Legiunea italiană a Dunării”) erau atât de numeroși încât acesta a propus ca ei să lupte sub drapel național unic. Propunerea nu s-a realizat, dar în 1870 românii îl vor însoți din nou pe Garibaldi în Franța, luând parte alături de el la războiul franco-prusac.

¹⁴⁶ Fragment dactilografiat pe 2 foi (foiță), recto.

¹⁴⁷ Text scris cu creionul pe o fișă, recto. Cod 3, 4. Alecu Russo (1819-1859) a fost un militant pașoptist și unionist. Este autor, între altele, de proză memorialistică și studii de critică literară. I se atribuie poemul în proză *Cântarea României*.

¹⁴⁸ Mihai Eminescu, *Scrieri politice*, ed. îngr. D. Murărașu, Craiova, 1931. Toate indicațiile de pagină se referă la această ediție.

¹⁴⁹ Cleric și economist britanic, Thomas Robert Malthus (1766-1834) a susținut că populația sporește în progresie geometrică, în timp ce posibilitățile de subzistență cresc în proporție aritmetică, recomandând limitarea nașterilor.

¹⁵⁰ E vorba de Marie François Xavier Bichat (1771-1802), anatomist și fiziolog, autor al lucrărilor *Traité des membranes* (1800), *Recherches physiologiques sur la vie et la mort* (1800), *Anatomie générale* (1801), *Anatomie descriptive* (1801-1803, volumul III fiind publicat postum).

¹⁵¹ Critic, istoric literar și romancier, influențat de critica sociologică franceză și narodnicismul rus, Garabet Ibrăileanu (1871-1936) a susținut poporanismul literar și specificul național. Este autorul unui roman de analiză psihologică (*Adela*) și membru de onoare post-mortem al Academiei Române (1948).

¹⁵² În text, *de*.

¹⁵³ Pasaje extrase din note de lectură ale volumului *Scrieri politice*, ed. Murărașu (le-am intitulat *Eminescu*) scrise cu creionul și cu cerneală pe 17 foi, recto. Vezi nota 141.

¹⁵⁴ Erich Rothacker (1888-1965) a fost activ în filozofie și filozofia antropologiei. Lucrarea lui cea mai cunoscută se intitulează *Logik und Systematik der Geisteswissenschaften* (Logica științelor umane, 1920); la ea pare a se referi trimiterea lui A.G.

¹⁵⁵ Marie Jean Antoine Caritat, marchiz de Condorcet (1743-1794), savant și om politic francez, a fost deputat în Adunarea Legislativă (1791) și în Convenția Națională (1792) și autor al unui plan grandios de instrucție publică. A colaborat la „Enciclopedie”. În timp ce era urmărit ca girondin a scris *Schiță a unui tablou istoric al progresului spiritului uman*, otrăvinduo-se în momentul arestării.

¹⁵⁶ Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), filosof german, profesor la universitățile din Jena, Heidelberg și Berlin, este alături de J. G. Fichte și F. W. von Schelling, un reprezentant (cel mai sistematic) al idealismului german post-kantian. Și-a propus elaborarea unei ontologii sistematice întemeiate logic (*Filozofia Logicii*) și a elaborat o abordare teleologică a istoriei (*Fenomenologia Spiritului*) care a fost ulterior preluată și inversată de Marx în teoria materialismului istoric.

¹⁵⁷ Alecu Russo (1819-1859) a studiat între 1829-1835 în Elveția la Institutul „François Naville” din Vernier, nu departe de Geneva. O parte a operei lui a fost scrisă în limba franceză (*Yassy et ses habitants en 1840; La Pierre du Tilleul, légende montagnarde, fragment d'un voyage dans la*

haute Moldavie en 1839; Le Rocher du Corbeau; Sovéja, journal d'un exilé politique, 1846 etc.).

¹⁵⁸ Joseph de Maistre (1753-1821), filosof, scriitor, jurist și diplomat din Savoia, a fost un apărător al societății ierarhice, al statului monarhic și al autorității religioase în perioada imediat următoare Revoluției franceze.

¹⁵⁹ Reprezentant al istoriei conceptuale alături de filozoful Joachim Ritter și de istoricii Otto Brunner sau Reinhart Kosseleck, Erich Rothacker urmărește interdisciplinar evoluția în timp a paradigmelor și a sistemelor de valori.

¹⁶⁰ Istoric și scriitor, luptător pentru Unirea Principatelor, de orientare liberală, Vasile Alexandrescu Urechia (1834-1901) a fost profesor universitar la Iași și București, membru al Academiei (1867) și fondator de publicații și societăți în domeniul învățământului și culturii. Opera lui cuprinde, între altele, *Istoria românilor* (14 vol.), *Istoria Școalelor de la 1800-1864*, *Schițe de istoria literaturii române*, alături de romane, piese de teatru și memorialistică. Căsătorit cu fiica unui medic spaniol, a călătorit mult în Spania. Studiile și le făcuse la Paris.

¹⁶¹ Vintilă Brătianu (1867-1930), economist și om politic liberal, a promovat interesele capitalului autohton respingând teza caracterului „eminamente agricol” al României. A fost membru de onoare al Academiei Române (1929).

¹⁶² Scris cu cerneală pe 3 fișe, recto-verso, pe măsură ce nota extrase din Rothacker, cu care textul se află în dialog. Cod 3, 4.

¹⁶³ Economist, agronom și om politic liberal, PETRE S. AURELIAN (1833-1909) a fost membru al Academiei Române (1871-; președinte, 1901-1904), profesor universitar la București, ministru al Lucrărilor Publice (1877-1878 și 1887-1888) și al Educației (1882-1884) și prim-ministru (1896-1897). Adept al industrializării țării și al protecționismului economic, este autor, între altele, al lucrărilor *Cum se poate fonda industria în România* și *Industria română față cu libertatea comerțului de importatiune*. Opera lui ALEXANDRU D. XENOPOL (1847-1920) include lucrări recunoscute de filozofie a istoriei și a culturii, economie, sociologie, etnografie și folclor, pedagogie și filologie. În centrul ei se află istoria românească (*Istoria românilor din Dacia Traiană*, 14 vol.; *Întemeierea țărilor române; Primul proiect de constituție a Moldovei din 1922; Însemnătatea istorică a Iașului; Documente privitoare la răpirea Bucovinei de austrieci*).

¹⁶⁴ Inginer, economist și om politic, Mihail Manoilescu (1891-1950) a fost profesor la Universitatea din București. A întemeiat și teoretizat neoliberalismul în România (*Neoliberalismul; Țărănism și democrație; Rostul și destinul burgheziei românești*). Ideolog și teoretician al corporatismului (*Le siècle du corporatisme; Protecționismul; Forțele naționale productive*

și comerțul exterior. *Teoria protecționismului și a schimbului internațional; Europa sud-estică în marele spațiu european*), a înființat Liga Națională Corporatistă (1933), Ministru al Lucrărilor Publice și Comunicațiilor (1930), al Industriei și Comerțului (1930-1931), Guvernator al Băncii Naționale (1931), ministru al Afacerilor Externe (1940), el va fi arestat de autoritățile comuniste și va muri în închisoarea de la Sighet.

¹⁶⁵ Scris cu cerneală pe o foaie, recto.

¹⁶⁶ După Unirea Principatelor prin dubla alegere ca domnitor, a lui Alexandru Ioan Cuza (1820-1873), acesta inițiază un lanț de reforme care vor pune bazele statului unitar român modern: secularizarea averilor mănăstirești în 1863 (statul recuperând astfel aproximativ un sfert din suprafața agricolă și forestieră a țării); reforma agrară din 1864 (cu desființarea, în sensul programului pașoptist, a relațiilor feudale în agricultură și împrumărirea cu teren agricol a 400.000 de familii de țărani), înființarea universităților de la Iași (1860) și București (1864), reforma învățământului din 1864 (prin care se instituie obligativitatea învățământului primar), reforma fiscală, organizarea armatei naționale etc.

¹⁶⁷ Filosof și sociolog german, Ernst Hugo Fischer (1897-1975) a fost profesor de filozofie la Universitatea din Leipzig, alături de Hans Freyer și Arnold Gehlen. În 1938 a emigrat în Norvegia și ulterior în Marea Britanie. În volumul *Karl Marx und sein Verhältnis zu Staat und Wirtschaft* (Jena: Gustav Fischer, 1932), Hugo Fischer afirmă că, în măsura în care este economică, politica din 1931 este o politică externă și, ca atare, inversul politicii interne a secolului XIX (p. 45).

¹⁶⁸ În text, *care numea*.

¹⁶⁹ În text, *într-una*.

¹⁷⁰ Scris cu cerneală pe 7 foi liniate recto, numerotate de la 3 la 9.

¹⁷¹ *Chiar dacă* înlocuiește în text un *pe când* marcat anterior.

¹⁷² Fragmentul de la *Singur Eminescu...* până în acest punct se regăsește în fragmentul *Neajunsurile orientării generațiilor care conduc*.

¹⁷³ În text, *recepțiune*.

¹⁷⁴ În text, *rezervorii*.

¹⁷⁵ Colonelul Ioan Cămpineanu (1798-1863), participant la Revoluția de la 1848, ulterior membru al miliției înființate prin Regulamentul organic. A condus „Partida națională” (1835-1840), luptând pentru independența Principatelor Române cu sprijinul Angliei și al Franței. A întemeiat Societatea Filarmonică (1833).

¹⁷⁶ Fragment dactilografiat pe 6 foi, recto (plus două foi de adaosuri scrise cu cerneală).

¹⁷⁷ În text, *în favorul*.

¹⁷⁸ În text, *avantagiile*, folosire sistematică.

¹⁷⁹ Matematician, sociolog, pedagog și om politic, Spiru Haret (1851-1912) a fost membru al Academiei (1892) și profesor la Universitatea din București. A studiat orbitele planetare și mișcarea lunii. Ca sociolog, a promovat aplicarea matematicii la studiul societății (*La mécanique sociale*, Paris, 1910). Ca ministru al Cultelor și Instrucției Publice (1897-1899, 1901-1904, 1907-1910) a modernizat învățământul românesc, insistând asupra participării conjugate a tuturor celor implicați în acest proces.

¹⁸⁰ Fragment scris cu cerneală pe 7 foi (bucăți de foi) liniate.

¹⁸¹ Fragment scris cu cerneală pe verso-ul foii care cuprinde planul F.

¹⁸² Ar putea fi vorba de *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage* (Leipzig, 1850, 3 vol.) sau de *Französische Staats- und Rechtsgeschichte* (Basel, 1846-1848, 3 vol.) ale lui Lorenz von Stein (1815-1890), sociolog, economist și administrator german.

¹⁸³ Fragment scris cu creionul pe o foaie, recto-verso.

¹⁸⁴ A.G. a lăsat un rând și jumătate în alb, ca pentru un adaos plănuțit.

¹⁸⁵ Fragment scris cu cerneală pe 2 foi liniate recto. Cod 4.

¹⁸⁶ Variantă dactilografiată a unui text anterior scris cu cerneală pe 2 foi liniate recto (2 p.). Textul acesta se regăsește în ansamblul de 11 p. dactilografiate (intitulat *Ce poate face tineretul românesc?*) pe care îl reproducem distributiv în capitolele prezentului volum.

¹⁸⁷ Fragmentul acesta figurează la p. 11 și ultimă a textului dactilografiat intitulat *Ce poate face tineretul românesc?*

¹⁸⁸ Filozof, scriitor și om politic, membru al Academiei Române din 1934, Ion Petrovici (1882-1972) a fost profesor la Universitatea din Iași, membru al Academiei Române, ministru al Educației naționale. A fost arestat de regimul comunist între 1947-1964. Printre lucrările lui I.P. pe care A.G. le putuse citi în momentul *Îndreptarului* se numără *Studii istorico-filosofice* (1925) și *Kant und das rumänische Denken* (1927).

¹⁸⁹ Petre P. Negulescu (1872-1951), filozof și om politic, membru al Academiei Române, profesor universitar la Iași și București, Ministru al Cultelor și Instrucțiunii (1920) și al Instrucțiunii (1920-1921, 1926), a publicat lucrări de filozofie sistematică și de istorie a filozofiei (*Problema cunoașterii*, *Geneza formelor culturii*, *Destinul omenirii*; *Istoria filozofiei contemporane* etc.)

¹⁹⁰ Constantin Rădulescu-Motru (1868-1957), filozof și psiholog, era membru al Academiei Române din 1923 și profesor la Universitatea din București. În 1937, A.G. va recenza critic pentru „Sociologie românească” volumul lui R.-M., *Psihologia poporului român*, evocând în schimb „atitudinea de curajoasă privire în față a prezentului, pe care a dovedit-o scriind pe vremuri *Cultura română și politicianismul*, și grija de poporul

românesc, pe care a stimulat-o, acum în urmă, prin *Românismul*". Cf. A. Golopenția, *Opere I*, p. 510-515 (p. 515 pentru citat).

¹⁹¹ Vasile Pârvan (1882-1927), istoric și arheolog, profesor la Universitatea din București, membru al Academiei Române, este autorul, între altele, al lucrărilor *Getica* (1926) și *Dacia: An Outline of the Early Civilization of the Carpatho-Danubian Countries* (1928).

¹⁹² În text, și să surprindă.

¹⁹³ În text, organizația.

¹⁹⁴ Scris cu cerneală pe 9 foi, recto. Cod 4, 7. Un citat din Heidegger precede textul: „*werstätiges Volk gegenüber den Ausbenten, die ausbenten zum Zwecke der Entfaltung der Persönlichkeit im Dienste der Kultur*” (Heidegger, *Natur Gesch. Staat*). E vorba de seminarul *Über Wesen und Begriff von Natur, Geschichte und Staat* (Despre esența și conceptul de Natură, Istorie, Societate) ținut de Heidegger în semestrul de iarnă 1934 la Universitatea din Freiburg.

¹⁹⁵ În text, nu mai le suntem.

¹⁹⁶ Oskar Halecki (1891-1973) a fost un istoric polonez, activist social și catolic. În 1939, la invadarea Poloniei de către Germania și U.R.S.S., a emigrat în Franța (organizând Universitatea Poloneză în Exil și predând la Sorbona) și, ulterior, în S.U.A., unde a activat ca profesor universitar și a condus Institutul Polonez de Arte și Științe din America. A susținut, între altele, că Europa de Est, distinctă de Rusia, nu e mai puțin europeană decât Europa Apuseană.

¹⁹⁷ Józef Szujski (1835-1883) a fost politician, istoric, poet și profesor la Universitatea Jagellonă din Cracovia.

¹⁹⁸ Fragment scris cu cerneală pe 2 foi recto. Cod 5.

¹⁹⁹ Arhitectul francez André Lecomte du Nouÿ (1844-1914), discipol al lui Eugène Viollet-Leduc, restaurator de monumente românești și membru al Academiei Române, a avut tendința de a modifica vechile construcții (cum s-a întâmplat cu biserica Trei Ierarhi din Iași) sau de a le dărâma în întregime construind monumente noi („Mitropolia” din Târgoviște, bisericile Sf. Nicolae din Iași și Sf. Dumitru din Craiova). La biserica mănăstirii Argeșului, în afară de înlăturarea unor elemente arhitectonice, el a apelat la pictori străini care, necunoscând pictura tradițională bizantină, au decorat biserica într-un stil nou. Lecomte du Nouÿ este înmormântat în cimitirul bisericii Sf. Voievozi-Flămânzești din Curtea de Argeș. Cf. ro.wikipedia.org/wiki/André_Lecomte_du_Nouÿ.

²⁰⁰ Domnitorii menționați par a fi fost aleși pentru lungimea domniei (în Moldova Alexandru cel Bun domnește între 1400 și 1432, iar Vasile Lupu între 1634 și 1653; Constantin Brâncoveanu domnește în Țara Românească între 1688 și 1714) și buna gospodărire a țării, cu perioade de pace și înflorire

culturală. Vasile Lupu va sfârși însă în exil iar Constantin Brâncoveanu va fi mazilit, torturat și executat la Constantinopol.

²⁰¹ Fragment scris cu cerneală pe trei fișe liniate (recto-verso, r, r). Cod: Dreapta 5, 7. A.G. pregătea un text pentru revista „Dreapta”.

²⁰² Emil Cioran (1911-1995), pe care A.G. îl cunoscuse la Biblioteca Universitară din București, călătorise în Germania în perioada în care A.G. se afla la studii la Berlin și Leipzig ca bursier Rockefeller. Din 1937, E.C. se va afla la Paris, inițial venit în vederea pregătirii unei teze de doctorat, ulterior stabilindu-se în Franța și publicând eseuri filozofice. Cf., pentru corespondența lui E. Cioran cu A.G., *Rapsodia I* (p. 158-165).

²⁰³ Nu știm la care volum al lui Ivan V. Kireevskij (1806-1856), scriitor, publicist și teoretician al slavofiliei, se referă trimiterea lui A.G. Printre posibilități, ar putea fi menționat volumul *Russlands Kritik an Europa* (Stuttgart: F. Frommann, 1923). Numele autorului cunoaște o multe grafii: Iwan Kirejewski, Ivan Kireevskij, Ivan Kireevski etc.

²⁰⁴ Fragment scris cu cerneală pe o fișă recto. Cod 5.

²⁰⁵ Fragment scris cu cerneală pe fila 107, recto din dosarul FN.

²⁰⁶ În text, *adecă*, folosire sistematică.

²⁰⁷ Fragment scris cu cerneală pe 9 foi numerotate, recto. Cod 4, 5, 6, 7.

²⁰⁸ Fragment scris cu cerneală pe o foaie liniată, recto.

²⁰⁹ Filosof și eseist, Constantin Noica (1909-1987) va aborda ulterior o tematică apropiată de cultura românească în volume cum sunt *Pagini despre sufletul românesc* (1944), *Rostirea filozofică românească* (1970), *Creație și frumos în rostirea românească* (1973), care pot fi util comparate cu cercetările monografiștilor preocupați de Spiritual în cadrul campaniilor gustiene.

²¹⁰ Eseistul Mihail Ilovici publicase în 1934 volumul *Negativismul tinerei generații*.

²¹¹ Fragment scris cu creionul pe o jumătate de foaie, recto.

²¹² Dumitru Cristian Amzăr (1906-1999), filozof, sociolog și scriitor, student și colaborator al lui D. Gusti își va lua doctoratul la Berlin, se va rupe de Școala sociologică de la București și se va stabili ulterior în Germania. În perioada *Îndreptarului*, el studia în Germania, la Freiburg. Reproducem, în *Rapsodia I* corespondența A.G.-D. C. Amzăr (p. 4-33) și în secțiunea *Corespondență* a volumului *Sporul vieții*, două scrisori adresate de D. C. Amzăr Ștefaniei Cristescu, purtând datele [1932] respectiv 7.6.1933.

²¹³ Scris pe o jumătate de foaie, recto. Primul paragraf e notat cu cerneală, restul textului e scris cu creionul.

²¹⁴ Fragment scris cu creionul pe o foaie recto.

²¹⁵ În sensul: „utilitatea elementului european”.

²¹⁶ Fragment scris cu creionul pe o jumătate de foaie, recto.

²¹⁷ Fragment scris cu creionul pe o foaie recto.

²¹⁸ În *La trahison des clercs* (Trădarea intelectualilor; Paris: B. Grasset, 1928), Julien Benda (1867-1956), filozof și romancier francez, combate în numele universalismului, intelectualii care subscriu la particularisme naționale. În 1933, el va publica, pe aceeași temă, *Discours à la nation européenne* (Paris: Gallimard, 1933).

²¹⁹ Fragment scris cu cerneală pe 2 foi, recto. Cod 3.

²²⁰ Fragment, precedat de un citat din Marx, scris cu cerneală pe o foaie recto. Referința abreviată: Karl Marx, *Zur Kritik der Hegelschen Staatsphilosophie* (manuscris din 1843, publicat parțial în *Deutsch-Französische Jahrbücher*, Paris, 1844).

²²¹ Cronicarul moldovean Miron Costin (1633-1691) a scris *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-Vodă încoace* (acoperind intervalul 1595-1661), poemul filozofic *Viața lumii* și lucrarea *De neamul moldovenilor*, în care afirmă originea romană a poporului român.

²²² În text, *ii*.

²²³ A.G. era un cititor pasionat al filozofului și sociologului german de inspirație kantiană, Georg Simmel (1858-1918). Abrevierea corespunde volumului *Rembrandt* publicat de Simmel în 1916 (Leipzig: Wolff).

²²⁴ A.G. datează textul: 26 ianuarie, 1935 (după toate probabilitățile) sau 1936.

²²⁵ Fragment scris cu cerneală pe 4 foi recto.

²²⁶ Pictor solitar pasionat, profesor de desen la Buzău, membru de onoare post-mortem al Academiei Române, Ioan Andreescu (1850-1882) s-a afirmat multiplu, mai ales prin peisaje („Pădure de fagi”, „Păduri iarna”, „Stejarul”, „La arat”, „Casă de ciurari”, „Iarnă la Barbizon”), dar și prin naturi moarte și portrete („Țărancă cu broboadă verde”, „Țărancă cu traistă”, „Autoportret”). Cromatica sobră, siguranța evocatoare fac din el primul nostru pictor modern, în dialog adânc cu tradiția artei românești.

²²⁷ Pictorul Gheorghe Tattarescu (1820-1894) a participat la revoluția de la 1848. După revoluție, a pictat portretele unor revoluționari români în exil (Gheorghe Magheru, Ștefan Golescu și, în 1851, în trei replici, portretul lui Nicolae Bălcescu) precum și compoziții alegorice pe teme patriotice — „Renașterea României” (1849), „Unirea Principatelor” (1857) sau „România modernă” (1866). Ca peisagist a întreprins alcătuirea unui „Album național” de priveliști și monumente românești. Între 1853 și 1892, alături de elevii săi, a pictat peste 50 de biserici (între care, Sf. Spiridon din București, Mitropolia din Iași, Biserica Greacă din Brăila) îmbinând academismul italian cu elemente de iconografie tradițională bizantină. Alături de Theodor Aman, a înființat în 1864 Școala de Arte Frumoase din București, în care a funcționat ca profesor și, între 1891-1892, ca director.

²²⁸ Fragment scris pe verso-ul unui program de concert la Museum für Hamburgische Geschichte, care poartă data 7 iunie 1935.

²²⁹ Fragment scris cu cerneală pe o jumătate de foaie, recto.

²³⁰ Citatul îi aparține lui Fichte. În traducere: „Învățatul = omul cel mai înalt adevărat”. Filozof idealist german pentru care Eul justifică existența și sensul lumii, profesor universitar la Jena și Berlin, Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) este autor, între altele, al lucrărilor *Bazele teoriei științifice; Despre menirea omului și Cuvântări către națiunea germană* (de unde este extras citatul).

²³¹ Vezi pasajele foarte bune Rothacker, *Geschichtsphil.*, 48 jos. [A.G.]. Trimiterea completă: Erich Rothacker, *Geschichtsphilosophie* (in) A. Baeumler, M. Schröter (ed.), *Handbuch der Philosophie*, Oldenburg, München, Berlin, 1934, p. 3-150.

²³² În text, *intemporal*, folosire sistematică.

²³³ Scris cu cerneală, pe filele 160-162, recto, din dosarul FN.

²³⁴ A.G. a notat abreviat: *d.d.r.*

²³⁵ Fragmentele reproduse pornesc de la 19 pagini de ciorne între care continuitatea nu a putut fi întotdeauna stabilită. Au fost eliminate pasajele repetitive.

²³⁶ Deasupra, cu creionul, A.G. a scris: *un prag*.

²³⁷ În text, *moscovitice*.

²³⁸ Fragment scris cu cerneală pe 11 foi recto, numerotate. Cod 7.

²³⁹ În text, *între capitală*.

²⁴⁰ Fragment scris cu cerneală pe o foaie liniată, recto.

²⁴¹ Fragment scris cu cerneală pe o foaie liniată, recto.

²⁴² Text scris cu creionul pe o foaie ruptă dintr-un caiet, recto. Sub paragraful pe care-l reproducem, A.G. a marcat dezvoltări posibile: Nietzsche inact. II, Stadelmann, Metzke. Bălcescu *Izv. Kogăln. Disc. inaug.* Eminescu. Cotruș: *Neam valah, neam al meu*. Péguy-Barrès. E vorba de „Considerațiile inactuale sau intempestive” II ale lui Nietzsche (intitulate de autor „Despre utilitatea și inconvenientele istoriei pentru viață”); poate, de Rudolf Stadelman, *Der historische Sinn bei Herder* (Halle/Saale, 1928); poate, de Erwin Metzke, *Geschichtliche Wirklichkeit. Gedanken zu einer deutscher Philosophie der Geschichte*, Tübingen: Mohr, 1935; de Nicolae Bălcescu, *Cuvânt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor*, București: Colegiul Național, 1845; de Mihail Kogălniceanu, *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională*, Iași, 1843; poate, de Charles Péguy, *Notre jeunesse* (1910); de Maurice Barrès, *Les déracinés*, Paris: Fasquelle, 1897.

²⁴³ Scris cu cerneală pe o foaie, recto. Cod 6.

²⁴⁴ Scris cu cerneală pe o foaie liniată recto.

²⁴⁵ E vorba de revista social-politică „Dreapta”, care apărea la București între 1931-1934, având ca director pe Traian Cotiga și ca redactor pe E. Horescu. Inițial concepută ca o revistă a Centrului Universitar, „Dreapta” a numărat printre colaboratorii primelor ei numere o serie de membri importanți ai Școlii sociologice de la București: Mircea Vulcănescu, Lena Constante, O. Neamțu, A.G., H. H. Stahl, Ernest Bernea, Emil Buznea etc. O critică a orientării ulterioare a revistei apare în scrisorile lui A.G. către O. Neamțu publicate în *Rapsodia* IV (p. 111-132).

²⁴⁶ Fragment scris cu cerneală pe 2 foi liniate recto. Cod 4, 7.

²⁴⁷ Scris cu cerneală pe 3 foi, recto. Cod 6.

²⁴⁸ Fragment scris cu cerneală pe două foi recto. Cod 6.

²⁴⁹ Fragment scris cu cerneală pe o foaie, recto-verso.

²⁵⁰ În text, *calibrurile*.

²⁵¹ Fragment scris cu cerneală pe o foaie recto. Cod 4, 6.

²⁵² Fragment dactilografiat la un rând pe o foaie, recto.

²⁵³ Fragment scris cu creionul pe o foaie, recto. Primul enunț, scris cu cerneală, a fost adăugat ulterior. În traducere: „Intri în joc; mai târziu vezi”.

²⁵⁴ Scris cu cerneală pe o foaie, recto.

²⁵⁵ Titlul nuvelei cuprinse în volumul *Nuvele din Zürich* al scriitorului elvețian de limbă germană Gottfried Keller (1819-1890) este *Das Fähnlein der sieben Aufrechten* (Stindardul celor șapte drepti, 1860). Nuvela prezintă tensiunile care însoțesc preluarea răspunderilor cetățenești de o nouă generație.

²⁵⁶ Fragment scris cu cerneală figurînd la filele 157-158 ale dosarului FN. La f. 157, sus, A.G. a notat un citat din Rothacker, *Geschichtsphilosophie*, p. 38.

²⁵⁷ A.G. se referă la viața românească prezentată de N. Filimon (1819-1865) în romanul *Ciocoii vechi și noi sau ce naște din pisică șoareci mănâncă*.

²⁵⁸ Fragment scris cu cerneală pe 2 foi recto. Cod 6.

²⁵⁹ Hans Raupach (1903-1997), jurist și cercetător al Europei de est, a predat ulterior la Universitatea din München, unde a condus Institutul de studii est-europene (1970-1976). Opera lui e consacrată în mod esențial economiei și societății sovietice. A fost președinte al Academiei de Științe din Bavaria.

²⁶⁰ Fragment scris cu cerneală pe 2 foi recto. Cod 6.

²⁶¹ Scris cu cerneală pe o parte a unei foi (pe cealaltă, fragmentul *Industrializare ținând seamă de problemele sociale*, inclus în capitolul *Orientare în România modernă*).

²⁶² Fragment scris cu cerneală pe o foaie, recto.

²⁶³ În text, *postulatele originare ale existenței lor*.

²⁶⁴ Condottierii erau conducători de soldați mercenari angajați de orașele-state sau de Papă în Italia Evului Mediu și a Renașterii. Contractul de angajare se numea *condotta*.

²⁶⁵ Fragment scris cu cerneală, cu variante, pe 13 foi recto (numerotate 1-5, 4, 4-8, 6, 6).

²⁶⁶ Scriitor și cineast francez, Jean Cocteau (1889-1963) e autor de romane (*Les enfants terribles*, 1929), piese de teatru (*Les parents terribles*, 1938) și de scenarii de film (*Sang d'un poète*, 1931; *La Belle et la Bête*, 1946; *Orphée*, 1950).

²⁶⁷ Fragment notat cu creionul pe o fișă recto-verso. Cod 6. În partea de sus a foii, A.G. a marcat *Îndreptar românesc*.

²⁶⁸ Scris cu cerneală pe 2 foi, recto. Cod 3, 4, 6.

²⁶⁹ Fragment scris cu cerneală pe o foaie recto. În partea de sus a paginii, A.G. a notat: *Vezi Heidegger, Natur Gesch. Staat*, ult. pag. *Etica nouă...*

²⁷⁰ Scris cu cerneală pe o foaie recto. Cod 4.

²⁷¹ *Vezi*, în *Anexă*, articolul cu acest titlu al lui A.G.

²⁷² Scris cu cerneală pe 5 foi, recto. Cod 6, 7.

²⁷³ Scris pe fila 249 recto din dosarul FN.

²⁷⁴ Scris cu creionul pe o foaie, recto. Cod 6.

²⁷⁵ Scris cu cerneală pe 6 foi, recto-verso. Însemnările sunt intercalate cu citate din Heidegger. —

²⁷⁶ Scris cu cerneală pe o bucată de hârtie, recto.

²⁷⁷ În traducere, „A nu uita cele apropiate de dragul celor depărtate”.

²⁷⁸ Scris cu cerneală pe o foaie recto. Cod 6.

²⁷⁹ În traducere, *de planificare statală*.

²⁸⁰ Scris cu cerneală pe 2 foi, recto. Cod 7.

²⁸¹ Discuția Zeletin-Manoilescu privea cronologia fazelor istorice ale burgheziei și capitalismului în România. Cf. Șt. Zeletin, *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric* (București, 1925) și M. Manoilescu, *Rostul și destinul burgheziei românești* (București, 1942).

²⁸² Fragment scris cu cerneală pe o fișă recto-verso. Cod 7. A.G. a notat, în partea de sus a fișei (recto): *Anton Golopenția îl roagă pe d-l Dr. Block să-i telefoneze*. Pe verso, la sfârșit, apar notațiile: *Iorga, fel nou de a scrie istorie universală. Giurescu: Iorga... Supt trei regi*. Dr. Martin Block, afiliat la Institutul de limba română (Institut für rumänische Sprache) din Leipzig este amintit în scrisorile 20 și 28 din corespondența cu P. Comarnescu (*Rapsodia I*, p. 221 respectiv 234) și în scrisoarea 9 din corespondența cu Mircea Drăganu (*Rapsodia III*, p. 16). Date pitorești asupra lui apar în scrisoarea 27 a lui A.G. din schimbul epistolar cu H. H. Stahl: „Te mai rog să-l primești pe d-rul Block, lectorul de germană de aci, care vine la București în septembrie ca să-și formeze o imagine despre România. E un om

cumsecade, care a mai fost în România, și [are] sânge de cercetător (ca să învețe țigănește, a umblat cu o laie prin țară” (*Rapsodia IV*, p. 438).

²⁸³ Formula îi aparține lui G. W. F. Hegel, care o utilizează în *Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte* (Prelegeri asupra filozofiei istoriei universale).

²⁸⁴ În text, *etapelor noi care vin*.

²⁸⁵ În text, *abiz*.

²⁸⁶ Fragment scris cu cerneală pe fila 117, recto din dosarul FN. El apare în cadrul notelor amănunțite pe care A.G. le ia citind volumul C. Rădulescu-Motru, *Țărănismul, un suflet și o politică*, București: Cultura Națională, [1924]. Fragmentul reprodus pare în continuarea următorului pasaj al analizei lui Motru (reprodus în notele lui A.G.): „Țăranul ‘vrea pământ’ – zice politicianul demagog, crezând că în aceste cuvinte a formulat tot idealul țărănesc. Vrea pământ, deci *împroprietărire la nesfârșit*”.

²⁸⁷ În text, *în mijlocul statelor*.

²⁸⁸ Fragment scris cu cerneală pe 4 foi, recto. Trimiterea apare la începutul textului. O completăm aici: Hans Friedrich Karl Günther. *Die Verstädterung. Ihre Gefahren für Volk und Staat vom Standpunkte der Lebensforschung und der Gesellschaftswissenschaft*, Leipzig/Berlin: Teubner, 1934. H. F. K. Günther (1891-1968), specialist german în antropologie și eugenie, adept al unor teorii rasiste (supremația rasei nordice) și adept al sterilizării, a influențat gândirea rasistă a național-socialiștilor. A predat la Universitățile din Jena, Berlin, Freiburg.

²⁸⁹ În text, „*Eclecticismul*”.

²⁹⁰ În text, *Celui*.

²⁹¹ Scris cu creionul pe un plic desfăcut pe care a fost lipită în continuare o fișă, rezultând 4 pagini. Cod 3, 7. Plicul, timbrat și adresat lui A.G., poartă data poștei: 17 august 1934. Pe a cincea pagină, rămasă liberă (o pagină fiind reprezentată de adresa marcată pe plic), A.G. a notat: *cifrele, ochiul pentru fapte*.

²⁹² Scris cu cerneală pe o foaie, recto. Trimiterea la Stepun apare în paragraful inițial. Întregită, ea este următoarea: Fedor Stepun, *Das Antlitz Russlands und das Gesicht der Revolution* (Fizionomia Rusiei și fața Revoluției), Bern/Leipzig: Gotthelf Verlag, 1934. Scriitor, filozof, istoric și sociolog rus, Fiodor Stepun (1884-1965) fusese deportat din U.R.S.S. în anul 1922 și se stabilise în Germania, unde funcționa ca profesor de sociologie la Dresda.

²⁹³ Scris cu cerneală pe o fișă, recto.

²⁹⁴ Scris cu creionul pe o fișă liniată recto. Cod 7.

²⁹⁵ Fragment scris cu cerneală pe 1 foaie recto. Cod 7.

²⁹⁶ Adept al maghiarismului transilvan înainte de Primul Război Mondial și al revizionismului după încheierea lui, prim-ministru al Ungariei între 1921-1931, István Bethlen (1874-1946) ținuse un discurs în Anglia, în 1933, susținând autonomia Transilvaniei.

²⁹⁷ În text, *în defavorul nostru*. Fragment scris cu cerneală pe 9 foi recto.

²⁹⁸ În text, *poporația*.

²⁹⁹ Fragment scris cu creionul pe o foaie, recto-verso.

³⁰⁰ Fragment scris cu cerneală pe o foaie recto. Cod 7.

³⁰¹ Fragment scris cu cerneală pe 1 foaie recto. Cod 5, 7.

³⁰² În partea de jos a paginii A.G. notează: În loc de capitalism, nu înțeleg cei de la noi liberalism?

³⁰³ Fragment scris cu cerneală pe 6 foi recto. Cod 7.

³⁰⁴ Fragment scris cu cerneală pe 1 foaie recto. Cod 7.

³⁰⁵ Fragment scris cu cerneală pe o foaie, recto.

³⁰⁶ Fragment scris cu cerneală pe o parte a unei foi (pe cealaltă, fragmentul *Departee de a fi fost în taberele adverse*, inclus în secțiunea *Bidimensionalitatea vieții*).

³⁰⁷ Scris cu creionul pe două foi recto-verso. Cod 7.

³⁰⁸ Scris cu cerneală pe o foaie, recto.

³⁰⁹ Fragment scris cu creionul pe o foaie, recto.

³¹⁰ În text, *vreau*.

³¹¹ În text, *sfarāmi*.

³¹² În text, *nicāiri*.

³¹³ În text, *pasagiu*.

³¹⁴ În text, *a nu o pune*.

³¹⁵ În text, *sā vadā*.

³¹⁶ Seria de fragmente care debutează cu *Ceea ce trebuie făcut* a fost dactilografiată de A.G. pe 7 foi recto.

³¹⁷ A.G. se referă la unele din eseurile lui Mircea Eliade și Emil Cioran.

³¹⁸ Poet și eseist francez, Paul Valéry (1871-1945) publicase în 1919 un eseu despre criza spiritului (*La crise de l'esprit*), republicat ulterior alături de alte eseuri în grupajul *Essais quasi politiques*. În 1931 îi apăruse volumul *Regards sur le monde actuel et autres essais*, care includea eseurile *Images de la France* și *La France travaille*.

³¹⁹ E vorba de Brutus Coste (1910-1984), prietenul cel mai apropiat al lui A.G. Absolvent al Facultății de Drept din București, diplomat, B. Coste va participa la o serie de campanii monografice. După 1944, B. C. se stabilește în Statele Unite, fiind unul dintre inițiatorii și organizatorii Adunării Națiunilor Europene Captive (A.C.E.N.) și ai Comitetului „Adevărul despre România”. Corespondența dintre A.G. și B. Coste este publicată în *Rapsodia* I (p. 366-460).

³²⁰ Octavian Neamțu (1910-1976), prieten cu B. Coste, Victor Rădulescu-Pogoneanu și A.G., va lucra ulterior, ca membru al Școlii sociologice de la București, în conducerea Fundației Regale și a Serviciului Social. Corespondența lui A.G. cu O. Neamțu apare în *Rapsodia* IV (p. 105-164).

³²¹ Romanul lui Maurice Barrès (1862-1923) *Les déracinés* apăruse în 1897 (Paris: Bibliothèque Charpentier). A.G. are în vedere ediția din 1919 (Paris, New York...: Nelson).

³²² A.G. a tradus în această perioadă (prin filieră germană) din poetul chinez Li-Tai-Pe (c. 701-762). Vezi poeziile *Război iarna*; *Croncănit de corbi* și *Sărbătoarea păcii* în scrisoarea din 4.2.1934 adresată Ștefaniei Cristescu (CMR, p. 132-133 și *Rapsodia* II, p. 225-229).

³²³ Nicolae Argintescu-Amza (1904-1973), critic de artă și eseist, participase la primele campanii monografice ale lui D. Gusti, fiind coautor al filmului sociologic despre Drăguș. El se afla la studii în Germania în perioada acestei corespondențe.

³²⁴ E vorba de Emil-George Papahagi (1907-1970), a cărui corespondență cu A.G. apare în *Rapsodia* IV (p. 181-213).

³²⁵ Articolul din „Gând românesc” al lui Vasile Băncilă (1897-1979) se intitula *Profesorul secundar*. Corespondența A.G.-V.B. apare în *Rapsodia* I (p. 52-53).

³²⁶ Mircea I. Manolescu (1907-1983), jurist, ulterior profesor universitar, participase la campaniile monografice în echipele de „manifestări politice și administrative” și se interesa de sociologia dreptului, fiind în același timp un redevabil avocat, specializat în legislație internațională de concerne și trusturi. El va deveni ulterior profesor de sociologie juridică la Facultatea de Drept din București.

³²⁷ Pic, Pick, Pichi sunt nume sub care e cunoscut între prieteni Victor Rădulescu-Pogoneanu (1910-1953), participant la cercetările monografice, ajutor al lui A.G. în perioada șefiei de cabinet a acestuia la Ministerul Instrucției (1932-1933), care va lucra ulterior la Ministerul de Externe, devenind diplomat de carieră. După 23 August 1944, va fi arestat, murind în închisoare. Corespondența lui cu A.G. apare în *Rapsodia* IV (p. 321-378).

³²⁸ A.G. îl întâlnise pe Constantin Ștefănescu în 1930. Ulterior, vor deveni colegi la Institutul Central de Statistică. C.Șt. a fost arestat în 1950 în „lotul Pătrășcanu”.

³²⁹ Revista literară „Abecedar” apărea la Brad și Turda (1933-1934).

³³⁰ Florian Ștefănescu-Goangă (1881-1958), licențiat în Drept și Filozofie al Universității din București, doctor în Psihologie experimentală la Leipzig, profesor de Psihologie la Universitatea din Cluj, director și reorganizator al căminului studentesc „Avram Iancu”, secretar și unul din fondatorii „Extensiunii Universitare”, precum și al primului Institut de psihologie

experimentală comparată și aplicată din țară (1921) la Universitatea din Cluj, publicase în momentul acestei corespondențe lucrările *Reforma învățământului* (București, 1928), *Selectiunea capacităților* (Cluj, 1929) și *Fișa personală* (în colab., 1933). Fost director al Învățământului primar și Normal primar, va deveni în 1936 Subsecretar de Stat la Instrucția Publică și membru corespondent al Academiei Române în 1937. Între 1950 și 1955 a fost închis la Sighet.

³³¹ „Revista Institutului Banat-Crișana” apărea la Timișoara sub conducerea juristului Cornel Groșorean, ca organ al Institutului Social Banat-Crișana, fondat de el în 1931, când fusese primarul orașului.

³³² Aron Cotruș (1891-1961), născut în comuna Hășag din județul Sibiu și decedat în Long Beach, California, autor, între altele, al volumelor *Sărbătoarea morții. 1914-1915* (Arad, 1915), *România. Poemă* (Brașov, 1920), *În robia lor* (Arad, 1926), *Strigăt pentru depărtări* (Timișoara, 1927), *Cuvinte către țărani. Versuri alese* (Arad, 1928), *Măine* (Craiova, 1928) și, mai aproape de momentul în care scrie A.G., al volumului *Printre oameni în mers* (Sosnowec, 1933), îi era de bună seamă cunoscut acestuia și ca redactor al revistei „Banatul” în perioada de după 1920, în care poetul trăise la Arad și Timișoara.

³³³ Poetul Constantin Miu-Lerca (1908-1985), fiu de țărani din județul Caraș-Severin debutase în 1932 cu versuri în ziarul timișorean „Vestul” și cu volumul de poezii *Biblice* (Timișoara, 1932), care-i vor fi fost cunoscute lui A.G. Va publica ulterior *Considerații asupra artei țărănești din Banat*, volumele de versuri *Colinde* (1941), *Sus stele, jos stele* (1971), *Unde concentrice* (1975), *Pajura cu două capete* (București, 1978) și *Efemerele anotimpuri* (Timișoara, 1983).

³³⁴ Născut în satul Jitin din județul Caraș-Severin, profesor universitar la Cluj, sculptorul Romulus Ladea (1901-1970) va integra arta țărănească în sinteze monumentale (printre care *Mama, Iovan Iorgovan, Țăran din satul meu, Horea și Cloșca*).

³³⁵ Organizat în jurul revistei „Gândirea” (1921-1944), care apare, până la 22 decembrie 1922, la Cluj (director: Cezar Petrescu) și ulterior la București (director: Nichifor Crainic), grupul acesta îi va cuprinde pe T. Arghezi, L. Blaga, I. Minulescu, G. Topârceanu, A. Maniu, Camil Petrescu, I. Agârbiceanu, Gib Mihăescu, M. Sadoveanu, M. I. Caragiale, T. Vianu, G. Călinescu, M. Eliade, O. Goga, P. Șeicaru etc.

³³⁶ Condușă de C. Rădulescu-Motru și Em. Bucuța, revista „Ideia europeană” apăruse la București între 22 iunie 1919 și 1 iulie 1928.

³³⁷ L. Blaga (1895-1961) publicase, în momentul scrisorii lui A.G., *Filosofia stilului* (București, 1924), *Fetele unui veac. Eseuri* (Arad, 1925), *Ferestre colorate. Însemnări și fragmente* (Arad, 1926); *Fenomenul*

originar (București, 1925), *Eonul dogmatic* (București, 1931), *Cunoașterea luciferică* (Sibiu, 1934), *Cenzura transcendentă* (București, 1934). Membru fondator al revistei „Gândirea”, redactor la revistele „Cultura”, „Banatul”, „Patria”, „Voința”, editor al revistei sibiene de filozofie „Saeculum”, lui Blaga îi apăruseră volumele de versuri *Poemele luminii* (1919), *Pașii profetului* (1921), *În marea trecere* (1924), *Lauda somnului* (1929) și *La cumpăna apelor* (1933), precum și o serie de piese de teatru: *Zamolxe* (1921), *Tulburarea apelor* (1923), *Meșterul Manole* (1927), *Cruciada copiilor* (1930).

³³⁸ Cotidianul politic „Cuvântul” (București, 1924-1941, cu întreruperi) îi are ca directori pe Nae Ionescu și Titus Enacovici.

³³⁹ Cotidianul politic „Curentul” (București, 1928-1944), condus de Pamfil Șeicaru, găzduia în mod obișnuit informații privitoare la activitatea Școlii sociologice de la București, de multe ori furnizate de A.G., mai ales în perioada 1932-1933.

³⁴⁰ A.G. are în vedere cele două serii ale „Calendarului” bucureștean al lui Nichifor Crainic (25 ianuarie-24 martie 1932 și 9 iunie 1932-1933).

³⁴¹ Poet, romancier, publicist, economist și sociolog, PAUL STERIAN (1904-1984) participase la campania monografică de la Drăguș, unde realizase primul film sociologic românesc (*Drăguș. Viața unui sat românesc*), fusese Director al Oficiului Universitar din București (creat de D. Gusti, cu care P.S. își va trece doctoratul în filozofie). El se apropiase de P.C. și A.G., fiind bursier Rockefeller cu specialitatea Sociologie în S.U.A. (P.C., fusese bursier în S.U.A., iar A.G. era bursier Rockefeller în Germania). La vremea acestei corespondențe publicase volumele *La Roumanie et les réparations des dommages de guerre* (Paris, 1929) și *Opinia publică „conștientă”* (1933). N.N. MATHEESCU, student al profesorilor C. Stere și V. Madgearu, jurist, sociolog și publicist, colabora la „Societatea de mâine”, „Viața românească”, „Ideia europeană”, „Excelsior” și era editor al „Revistei de studii sociologice și muncitorești” (București, 1932-1933), care se bucura de aprecierea lui D. Gusti. El publicase volumul *Studii de sociologie. Analiza fenomenului social: despre starea de mulțime și despre instituția socială* în 1933. *AȘECERE* (ASCR) abreviază „Asociația Studenților Creștini din România”.

³⁴² *Manifestul Crinului Alb* a fost publicat în anul 1928, în revista „Gândirea”, de către Petre Pandrea (Marcu-Balș), Sorin Pavel și Ion Nestor. A fost considerat, alături de *Itinerar spiritual* de Mircea Eliade, un îndreptar al Tinerei generații. În el se împletesc amorf anarhismul slav și iraționalismul de factură Homiakov, Kireevskij, Aksakov, influențe ale lui Berdiaev, Maritain, Klages sau Spengler și vitalismul nietzschean. (Cf. Dan C. Mihăilescu, *Pandrea, Petre, DSR, M-Q, p. 578*).

³⁴³ Asociația „FORUM” fusese inițiată de Ionel Jianu, critic plastic și publicist. „CRITERION. Revista de Arte, Litere și Filosofie” a apărut la București între octombrie 1934 și februarie 1935.

³⁴⁴ E vorba de *Homo americanus* sau de *Zgârie-norii New-Yorkului*, ambele apărute la București, în 1933.

³⁴⁵ În traducere, „Destul, să se termine odată cu tânăra generație”.

³⁴⁶ La Sohlberg, în Munții Pădurea Neagră a avut loc între 28.7.-3.8.1930 prima întâlnire, inițiată de Otto Abetz (1903-1958), între organizații de tineret germane și franceze, la care au participat peste o sută de tineri. La 26.10.1930 se constituie, la inițiativa aceluiași Abetz, clubul Sohlberg (*Sohlbergkreis*), care publică o revistă proprie devenind un forum unanim recunoscut pentru promovarea relațiilor germano-franceze. Urmează congrese la Rethel (1931), Mainz (1932) etc. Traectoria de mijlocitor al relațiilor de prietenie între Germania și Franța a lui Otto Abetz a dat naștere recent la noi discuții și întrebări (vezi publicațiile recente ale lui Roland Ray sau Barbara Lambauer). În 1913 el era înscris în mișcarea Wandervogel; în 1927 va fi numit președinte al asociației de tineret Jugendbünde, iar în 1933 va deveni președintele asociației Sohlberg. În 1937, Abetz intră în NSDAP și va fi numit de Ribbentrop (ministrul de Externe al Germaniei hitleriste) în funcția de Ambasador al Germaniei în Franța. Rolul lui începând din acest moment, mai cu seamă în Franța ocupată, este cunoscut și contravine principiilor Sohlbergkreis-ului. Ca punct de întâlnire între tinerii germani și cei din Franța, Clubul Sohlberg a jucat un rol important în constituirea primei forme a personalismului francez.

³⁴⁷ E vorba de PIERRE DRIEU LA ROCHELLE (1893-1945), romancier francez (*Le feu follet*, *Gilles*), influențat de fascism, director al revistei „Nouvelle Revue Française” în timpul Ocupației și de BERTRAND DE JOUVENEL (1903-1987), care publicase în 1928 *L'économie dirigée – le programme de la nouvelle génération* și era în anii 1930 vicepreședinte al Federației Internaționale a Studenților pe lângă Societatea Națiunilor. Filosof politic, politolog și fondator al analizei prospective prin volumele sale *Du pouvoir*, *histoire naturelle de sa croissance* (1945), *De la souveraineté. À la recherche du bien public* (1955), *The Pure Theory of Politics* (apărut inițial în engleză, 1963), *L'art de la conjecture* (1964), B. de J. va conduce S.E.D.E.I.S. (Société d'Études et de Documentation Économique, Industrielle et Sociale) și Buletinul S.E.D.E.I.S. din 1952, fondând în 1960 revista „Futuribles”. În 1983, la Tribunalul corecțional din Paris, unde se judeca un proces de defăimare a lui B. de J. (ca „fascist” și „pro-nazist”), Raymond Aron a declarat: „B. de J. n'est ni l'un ni l'autre. Il est un des deux ou trois premiers penseurs politiques de sa génération” și „C'est vrai que nous, les hommes de cette génération, nous étions désespérés de la faiblesse des démocraties. Nous

sentions venir la guerre. Certains ont rêvé de quelque chose d'autre, qui supprimerait cette faiblesse”.

³⁴⁸ E vorba de Alfred George Gardiner (1865-1946), autor, între altele, la data scrisorii lui A.G., al volumelor *To colonise England; a plea for a policy* (în colaborare cu C.F.G. Masterman și W.B. Hodgson, Londra: T.F. Unwin, 1907) și *The Anglo-American Future* (Londra, New York: H. Milford, 1920).

³⁴⁹ A.G. se referă la romancierul britanic David Herbert Lawrence (1885-1930), inițiator al unui discurs nou asupra sexualității.

³⁵⁰ Dimitrie Gusti a fost invitat la Universitatea din Leipzig timp de zece zile, începând de la 27.1.1935 (cf. *Cronologie*, p. LXVIII).

³⁵¹ Romanul *La porte étroite* (1909) al lui André Gide (1869-1951) este, după cum afirma autorul, pandantul romanului *L'Immoraliste* (1902). *La porte étroite* critică o tendință mistică (feminină, dominată de altruism și abnegație), *L'Immoraliste* abordează critic o formă de individualism (masculin, dominat de tendința de autoafirmare).

³⁵² Thomas Mann (1875-1955) a scris nuvela *Tonio Kröger* în 1901 (ea a fost publicată în 1903), an în care apărea *Casa Buddenbrook*; ambele texte au caracter autobiografic. Tonio Kröger oscilează între dragostea pentru viață și aspirația artistică ajungând, târziu, la echilibru.

³⁵³ În aprilie 1934, A.G. a vizitat în Silezia societatea „Schlesische Jungmannschaft” și căminul Boberhaus, spre a-și forma o imagine privind transformarea satelor sileziene de pe urma emigrării către estul rhenan. (cf. Sanda Golopenția, *Cronologie*, p. LXII).

³⁵⁴ Profesor de Sociologie la Universitatea din Leipzig (1925-1948) și titular al primei catedre de Sociologie neafiliată altei discipline din Germania, director la Institut für Kultur- und Universalgeschichte, Hans Freyer (1887-1969) era interesat de prezentul european și de țările Europei de Est. La data la care scria A.G., Freyer publicase, între altele: *Antäus: Grundlegung einer Ethik des bewussten Lebens* (Jena, Diederichs, 1918); *Prometheus. Ideen zur Philosophie der Kultur* (Jena, Diederichs, 1923); *Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft: logische Grundlegung des Systems der Soziologie* (Leipzig, Quelle & Meyer, 1930); *Revolution von rechts* (Jena, Diederichs, 1931).

³⁵⁵ În primăvara 1935, A.G. a fost invitatul învățătorului Martin Hermann din Hagendorf-Schlesien. El îi scria la 20 martie Ștefaniei Cristescu: „Eu încerc să clădesc unele din gândurile mele despre România. Merge greu și umblu adeseori pădurea, așteptând trist să vie ceasurile bune. Nu pot vorbi despre jumătăți de lucru. Băieților trebuie să le dau câte o explicație, când le cer cărți peste cărți. Altminteri nădăjduiesc și aștept” (*Rapsodia II*, p. 318).

³⁵⁶ În text, *totdeuna*, folosire sistematică pe care nu o mai semnalăm.

³⁵⁷ În continuare, șters: *care-l preocupă acum și pe Vul[cănescu]*.

³⁵⁸ Răspunzând articolului lui Petru Comarnescu intitulat *Dezacordul dintre adevărurile spiritului și fenomenele prezentului* („Criterion” I/1934, nr. 1, 15.10.1934, p. 1), A.G. publicase articolul *Situația intelectualilor români* („Criterion”, I/1934, nr. 3-4, 15 noiembrie-1 decembrie, p. 1-2). Petru Comarnescu reacționează la articol în scrisoarea din 31.1.1935 (*Rapsodia I*, p. 203-212).

³⁵⁹ P. Comarnescu scria, la 31.1.1935: „Cred că din punct de vedere moral am dat mult înapoi. Că generația noastră s-a compromis, spre bucuria bătrânilor, care fac mult haz de această luptă, pentru ei internă. Când am debutat în presă, astfel de lucruri erau imposibile. [...] Nu se mai discută nimic înalt în revistele noastre. Conferințele sunt searbede și puțin frecventate. Nimeni nu mai are influență asupra tineretului” (*Rapsodia I*, p. 209).

³⁶⁰ Istoric latin, Titus Livius (59 î.Hr.-17) este autor al unei *Istории a Romei* (de la întemeiere la anul 9 î. Hr.) — *Ab Urbe Condita* — în 142 de cărți, din care se păstrează aproximativ 35.

³⁶¹ În text, *a fixării morale*.

³⁶² În text, *jacobine*.

³⁶³ E vorba de editura Hanseatischer Verlag.

³⁶⁴ Fragment al unei ciorne, scrise cu cerneală pe 6 foi recto. Pe prima pagină, A.G. a notat sus, subliniat: *Brutus*.

³⁶⁵ Fragment scris cu cerneală pe 3 foi recto-verso. Scrisoarea i-ar fi putut fi adresată lui Tudor Vianu.

³⁶⁶ Fragment publicat în *Rapsodia I*, p. 328.

³⁶⁷ Scris cu cerneală pe o foaie, recto. Dintr-o notație alăturată aflăm că A.G. îl citea pe L. von Stein în iulie [1935]. Completate, referirile bibliografice sunt următoarele: Lorenz von Stein, *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage* (Leipzig, 1850, 3 vol.) sau *Die sozialistischen und kommunistischen Bewegungen seit der dritten französischen Revolution. Anhang zu Steins Sozialismus und Kommunismus des heutigen Frankreichs* (Leipzig/Wien: Otto Wigand, 1848); Hugo Fischer, *Hegels Methode in ihrer ideengeschichtlichen Notwendigkeit* (München: C. H. Beck, 1928); Martin Heidegger, *Kant und das Problem der Metaphysik* (Bonn: F. Cohen, 1929); Karl Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen* (Berlin: Springer, 1919) și *Philosophie* (Berlin: Springer, 1932); Theodor Litt, *Individuum und Gemeinschaft. Grundlegung der Kulturphilosophie* (Leipzig/Berlin, 1924) sau *Einleitung in die Philosophie* (Leipzig/Berlin, 1933).

³⁶⁸ Lingvistul Nikolai S. Trubetzkoy (1890-1938) a fost și unul din întemeietorii mișcării eurasiatice. În volumul *Evropa i celovecestvo*

(Europa și omenirea), publicat în 1920, el pune sub semnul întrebării civilizația apuseană văzută ca o culme a progresului uman și concepța istorică lineară care-i stă la bază. Alături de șovinismul etnic îngust al naționaliștilor europeni, există, prezentat ca universal și cosmopolit, un „șovinism romano-germanic” vizând o asimilare care, în forme depline, echivalează cu anihilarea. Tragic sisifică și până la un punct inevitabilă, occidentalizarea impune intelectualilor din țările care o traversează (între altele în forma „cosmopolitismului militant socialist”) misiunea de a combate fascinația Apusului, apărând culturile locale de hipnoza „civilizării”. Vezi sinteza Anatoly Karlin, *The Struggle between Europe and Mankind*, 8.9.2009 (akarlin.com/2009/09/struggle-europe-mankind).

³⁶⁹ Scris cu cerneală pe o foaie, recto. Pe verso, fragmentul *Centralismul a desconggestionat provincia*.

³⁷⁰ Fragment scris cu cerneală pe o foaie recto.

³⁷¹ E vorba de Maurice Barrès, *Les déracinés* (1897) și Elias Hurwicz, ed., *Russlands politische Seele. Russische Bekenntnisse* (Berlin: S. Fischer, 1918). *Blshw* pare a abrevia cuvântul german Bolschewiki (bolșevici).

³⁷² E vorba de cei șapte liceeni din Lorena care sunt personajele principale ale romanului *Les déracinés* (Dezrădăcinații).

³⁷³ Scris în 1874, eseuul lui Friedrich Nietzsche a fost intens reeditat între 1924 și 1931. În traducere, titlul ar fi „Despre avantajele și dezavantajele istoriei pentru viață”.

³⁷⁴ Johann Arndt (1555-1621) este autorul lucrării *Vom Wahren Christentum* „Adevăratul creștinism” (1605-1609) în care susține că nu doctrina sau salvarea individuală, ci solidaritatea cu cei aflați în suferință, obligațiile sociale sunt centrale pentru creștini. Viziunea lui a influențat mișcarea pietistă.

³⁷⁵ E probabil că A.G. plănuia să scrie despre eseuul filosofic *Del sentimiento trágico de la vida* (Sensul tragic al vieții, 1913) al lui Miguel de Unamuno (1864-1936), eseist, romancier, poet, autor dramatic și filosof spaniol, precum și, multă vreme rector al Universității Salamanca (1900-1924, 1930-1936).

³⁷⁶ La poetul și eseistul Charles P. Péguy (1873-1914), un text care-l putea interesa pe A.G. în această perioadă ar fi fost *Notre jeunesse* (1909). În corespondența cu Ștefania Cristescu este menționat și *Le Porche du Mystère de la deuxième vertu* (1912).

³⁷⁷ În text, *simplicitatea*.

³⁷⁸ Planul e scris cu cerneală pe o fișă cartonată liniată, recto.

³⁷⁹ Pentru detalii, vezi fragmentul *Reflecții asupra istoriei veacului 19* din secțiunea *Drumul*.

³⁸⁰ Este vorba despre ciclul de conferințe *Über die Zukunft unserer Bildungsanstalten* (Despre viitorul instituțiilor noastre de educație), ținute în anul 1872 de către Friedrich Nietzsche.

³⁸¹ Este vorba de Dimitrie Gusti.

³⁸² În „*Criterion*”, I (nr. 1 din 15 octombrie 1934, p. 1), Petru Comarnescu publicase articolul *Dezacordul dintre adevărurile spiritului și fenomenele prezentului*, la care reacționează, prin paginile de față, A.G.

³⁸³ Subtitlul lui P.C. era: *Despre un prim aspect al dramei și îndoielilor cugetătorului voitor de bine față de iraționalitatea vieții contemporane, pornită totuși spre un chip nou de credință și creație, și despre rostul acestui cugetător față cu forțele ce simbolizează revărsarea naturii peste hieraticile monumente ale culturii.*

³⁸⁴ A.G. se referă la cartea intitulată *De consolatione philosophiae* (Mângâierile filozofiei), scrisă în exil sau în închisoare, pe când își aștepta sfârșitul, de filozoful roman Anicius Manlius Severinus Boethius (480-524).

³⁸⁵ În text, *numele*.

³⁸⁶ Este vorba despre volumul George Ciulpan. *Satul românesc*, București: Tip. Ziarului Universul, 1937.

³⁸⁷ Dr. George Banu (1889-1957), medic, biolog și sociolog a deschis perspective noi în sociologia sanitară și medicina socială (*Tuberculoza la meseriașii din București pe anul 1915*; *Protection de la mère et de l'enfant en Roumanie*, Paris, 1923; *Mortalitatea infantilă în România*, 1930; *Metoda preventivă în asigurările sociale*, 1933; *Problemele sanitare ale populației rurale din România*, 1940; *Asistența medicală a bolilor sociale*, 1942) și a practicat, la fel cu și alături de D. Gusti, anchete sociologice, demografice și statistice.

Repere biobibliografice

(n. = notă; *italice* = titluri de cărți, nume de organizații, personaje literare)

- „Abecedar”: n. 311
Abetz, Otto: n. 328
Alexandru cel Bun: n. 182
Amzăr, Dumitru Cristian: n. 194
Andreescu, Ioan: n. 208
Arbeitsdienst: n. 9
Argintescu-Amza, Nicolae: n. 305
Arndt, Johann: n. 356
Asecere (ASCR): n. 323
ASTRA: n. 25
Aurelian, Petre S.: n. 145
Banu, George dr.: n. 369
Barrès, Maurice: n. 303
Bălcescu, Nicolae: n. 114
Băncilă, Vasile: n. 307
Bârcă, Mihail: n. 21
Benda, Julien: n. 200
Bethlen, István: n. 278
Bichat, Marie François Xavier:
n. 132
Blaga, Lucian: n. 319
Block, Martin: n. 264
Boberhaus: n. 335
Boethius, Anicius Manlius
Severinus: n. 366
Brătianu, Dumitru C.: n. 50
Brătianu, Gheorghe I.: n. 91
Brătianu, Ion C.: n. 50
Brătianu, Vintilă: n. 143
Brâncoveanu, Constantin: n. 182
„Calendarul”: n. 322
Câmpineanu, Ioan colonel: n. 157
Cioran, Emil: n. 184
Cocteau, Jean: n. 248
Colbert, Jean-Baptiste: n. 5
Comarnescu, Petru: n. 44
Comte, Auguste: n. 98
Condorcet, Marie Jean Antoine
Caritat marchiz de: n. 137
Condottieri: n. 246
Coste, Brutus: n. 301
Costin, Miron: n. 203
Cotruș, Aron: n. 314
„Curentul”: n. 321
„Cuvântul”: n. 320
Cuza, Alexandru Ioan: n. 148
„Dreapta”: n. 227
Drieu la Rochelle, Pierre: n. 329
Echipe monografice: n. 83
Echipe regale studențești: n. 83
Eliade, Mircea: n. 54
Fichte, Gottlieb: n. 212
Filimon, Nicolae: n. 239
Fischer, Ernst Hugo: n. 149
„Forum”: n. 325
Freyer, Hans: n. 336
Fundatia Culturală Regală
„Principele Carol”: n. 82
-

- Garda de Fier: n. 12
Gardiner, Alfred George: n. 330
Garibaldi, Giuseppe: n. 127
„Gând românesc”: n. 24
„Gândirea”: n. 317
Ghica, Ion: 49
Gide, André: n. 333
Goncourt (premiul): n. 20
Gusti, Dimitrie: n. 27
Günther, Hans Friedrich Karl: n. 270
Halecki, Oscar: n. 178
Haret, Spiru: n. 161
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: n. 138
Heidegger, Martin: n. 89
Heliade-Rădulescu, Ion: n. 47
Hermann, Martin: n. 337
Huxley, Aldous: n. 18
Ibrăileanu, Garabet: n. 133
„Ideia europeană”: n. 318
Ilovici, Mihail: n. 192
Iorga, Nicolae: n. 90
Jouvenel, Bertrand de: n. 329
Junimea: n. 43
Keller, Gottfried: n. 237
Kireevskij, Ivan V.: n. 185
Kireevski, Ivan V. = Kireevskij, Ivan V.
Kirejewski, Iwan V. = Kireevskij, Ivan V.
Kogălniceanu, Mihail: n. 116
La porte étroite: n. 333
Ladea, Romulus: n. 316
Lawrence, David Herbert: n. 331
Lecomte du Nouÿ, Émile André: n. 161
Les déracinés: n. 354
„Les Nouvelles littéraires”: n. 19
Li-Tai-Pe: n. 304
Livius, Titus: n. 342
Maiorescu, Titu: n. 43
Maistre, Joseph de: n. 140
Malthus, Thomas Robert: n. 131
„Manifestul Crinului Alb”: n. 324
Mann, Thomas: n. 334
Manoilescu, Mihail: n. 146
Manolescu, Mircea: n. 308
Manuila, Sabin: n. 92
Mateescu, N. N.: n. 323
Mazzini, Giuseppe: n. 120
Miu-Lerca, Constantin: n. 315
Moeller van der Bruck, Arthur: n. 1
Möser, Justus: n. 6
Neamțu, Octavian: n. 302
Negulescu, Petre P.: n. 171
Noica, Constantin: n. 191
Pann, Anton: n. 48
Papahagi, Emil-George: n. 306
Pârvan, Vasile: n. 173
Péguy, Charles P.: n. 358
Petrovici, Ion: n. 170
Picard, Max: n. 42
Pichi = Rădulescu-Pogoneanu, Victor
Pic/k/i = Rădulescu-Pogoneanu, Victor
Point Counter Point: n. 18
Pușcariu, Sextil: n. 23
Raupach, Hans: n. 241
Rădulescu-Motru, Constantin: n. 172
Rădulescu-Pogoneanu, Victor: n. 309
„Rânduiala”: n. 107

- „Revista Institutului Banat-Crișana”: n. 313
Riehl, Wilhelm Heinrich: n. 124
Robespierre, Maximilien de: n. 100
Rosetti, Constantin A.: n. 122
Rothacker, Erich: n. 136
Russo, Alecu: n. 129
Saint-Simon, Claude Henri de Rouvroy, conte de: n. 99
Simmel, Georg: n. 205
Sjujski, Józef: n. 179
Sohlberg (clubul): n. 328
Spencer, Herbert: n. 105
Stancu, Zaharia: n. 77
Stein, Lorenz von: n. 164
Stepun, Fedor = Stepun, Fiodor
Stepun, Fiodor: n. 274
Sterian, Paul: n. 323
Ștefănescu, Constantin: n. 310
Ștefănescu-Goangă, Florian: n. 312
Tattarescu, Gheorghe: n. 209
Tonio Kröger: n. 334
Trubetzkoy, Nikolai S.: n. 350
Tudor = Vladimirescu, Tudor
Unamuno, Miguel de: n. 357
Urechia, Vasile Alexandrescu: n. 142
Valéry, Paul: n. 300
Vascan, Cristofor: n. 71
Vasile Lupu: n. 182
Vladimirescu, Tudor: n. 119
Vulcănescu, Mircea: n. 55
Xenopol, Alexandru D.: n. 145
Zeletin, Ștefan (Șt. Motăș): n. 4

ILUSTRAȚII

— Anton Golopenția la mijlocul anilor 1930, portret făcut de un pictor german.

Anton Golopenția la Hamburg, împreună cu studentul la medicină Adrian Ionescu (1933-1936).

„Vezi și tu dacă râdeam sau nu. Cu râsul e greu.” (A.G. către Șt.C., 12.1.1936)

- "Geneza" 1
 Teoria 2
 Formulă 3
 Fundația 4
~~Probleme~~ de tipologie . 6
 Obiectul Culturii . 5
 Căminarul 6
 Orientare geografică în România . 7

~~Amplu~~ V. Rădă
 Teoria - Geog
 subiect de tipologie ofi
 Teoria de geograf
 Roma
 (Amplu) 10/10/1926.

Planul (numit *Plan A*) după care am stabilit capitolele volumului.

BROWN UNIVERSITY Providence, Rhode Island 02912

23 Februarie 1983

Dragi Domnule Korne,

Trimit 3 pagini din "Indreptar pentru traseul"
de Antea Golopentia. Forme are aproximativ 10.000 de
grami si corespunde, dupa ce am putut calcula, unei pagini
de dupa tip romanian.

Am avut o problema foarte de lucru - multe probleme
nu se resoluie (de obicei de comunicare intr-un program,
lucru de studiu intr-un fel de sistem de lucru semestrul etc.)
Am si scris pentru faptul ca nu v-am trimis, la timpul
putut, o mare cantitate de note bibliografice: A.G.
sau poate sa fie un text "publicistic", v-am trimis
si pe a mi trimiti cu aceasta mare putere in care.

Reclama univ. este compusa din de
circulare I.T. si va multumesc tare mult.

Va asteptam aici in noiembrie. Ca traseu: Traseul
nu este un spate: "The European Vacation of Romanians"
este un raport al unui american in jurul "vacation" de
inregistrare religioasa: E un exemplu de traseu: Traseu de
pe la aceasta univ. este un d. de gradat. Traseu: "The European

BROWN UNIVERSITY Providence, Rhode Island 02912

DEPARTMENT OF
FRENCH STUDIES
401-863-2187

20 mai 1984

Dragi Domnule Korne,

Trimit adunat 5 pagini din "Indreptar" la care am scris
notat in continuare celor care sunt la Bra (din 10-15) Trage este
vid, in numarul 16 al. pagina 10 pag 6 (joi) o problema de
Republica este aveti p 7-9 (in vechiul set) + paginile 10-15 (din
nou set) Nu stiu daca este in bucuria ca v-am trimis
desigur.

Am o mult vana, cu zile confera calde si, fara
structura: Pe la sfarsitul sistemului vor fi paginile in
un set de 5-6 pagini pentru Bra.

Cu ganduri bune, ca mereu.

Sanda Golopentia - Traseu

P.S. Inlaturati Antonei si intarziati elin
dona noua S.G.E.

Într-o scrisoare din 1916, la Berlin, unde își pregătise teza de doctorat în sociologie, ANTON GOLOPENTIA a plănuit și a exprimat pe lângă un **INDREPTAR PENTRU TINERET**. Această lucrare o rămasă necerimată. Recitind multe pagini manuscrise ale **INDREPTARULUI** mi s-a părut că ar fi util să le aducem în fața cititorului român din străinătate. Sînt în ele înțelepciuni și răspunsuri pe care le-a determinat un alt moment istoric. Sînt în ele înțelepciuni și răspunsuri pe care le-a determinat un alt moment istoric. Sînt în ele înțelepciuni și răspunsuri pe care le-a determinat un alt moment istoric. Sînt în ele înțelepciuni și răspunsuri pe care le-a determinat un alt moment istoric.

INDREPTAR PENTRU TINERET

de ANTON GOLOPENTIA

(urmare din numărul 16)

DRUMURILE LUI BĂLESCU. Papagăi deschisă sub semnul drumurilor lui Bălescuc - țara și țerșimă. Emancipare cel care a colindat țara.

Să umbliem în țerșimă ca să ne întoarcem privirea. Bălescuc cel care a privit țara de departe. Să ne vedem de departe. Cu ochii străbuțori. Cu să străngem să iubim mai aproape țara. Nu cu iubirea neobișnuită a celui de acasă care, deprimat în treburile de lașă rîu, n-o mai vede îndărătul și în afundul țării. Ci cu cea devenită pălîmășă a celui care a fost alii să-i recunoască neajunsuri și slăbiciuni. Care vede țara de acolo de departe că nu poate trăi fără ea. Că e destinația lui. Și se vrea rob pălîmășă al înfloririi ei.

CE SE ÎNTÂMPLĂ CU ROMÂNUL IESIT ÎN STRĂINĂTATE? Cei tineri care se duc să munșă și se întorc coplesii. Pe care în cazul cel mai bun faptele s'ă bîneze să se regăsească în împrejurările de acasă. Care cu gîndul sînt înrobii al civilității (Bănescu). Cei care se duc formați Bălescuc. Românii care revin mai sprijiniți. De aceea se mai trebuie

Țara va mulțumiri prin pagina aceasta pentru **CUMȘTEREA (LUMII) DIN AFARA NOĂSTRĂ**. A celor țerșimă. Cu lumini și umbrele ei în înțelegerea lor. Nu va mai vorbi despre mare putere de o parte, despre cîștiguri mari și pierderi de alta. Ci despre popoare. Va căuta să de informare asupra lor și să creeze printre cei tineri gîndul de a le cunoaște. N-avem pozitive față de țările mari, nu știm nimic despre cele mici din jurul nostru. Trebuie refăcută pa-dă lui Bălescuc.

La rădăcinile României moderne e **RUPTURĂ UNEI CONVERȘIUNI**. E țerșimă apa ca să aibe o conformare dramatică, plină de lumină latentă. O pălîmășă deschisă care poate ține convierșine la forma de viață a burghezilor apurorici, generațiile descende. România înțelegă e la Nord cu Europa în preajma vieții economice: simțim prea bine avantajele și necesitățile acestei întinșării schimbării țării. Avem înțelegerea la cunoașterea unei apărări economice primare. În preajma vieții politice valul de critică a parlamentarismului și a democrației, ori apologetica dictaturii sînt apa de acasă la noi, ca omenie în lume. În preajma gîndurilor și ideilor țării sîntate cu realitatea. Care nu sînt capabile de unii arăstori de realitate și de deciziuni ale tinerilor acumulate într-unul. Ideile aduse de departe, așa cum e adușă țara și emanciparea. Ideile aduse pentru o omnia oameni care s'au decătușă în intelectuali sau țerșimă. Care sînt rubricate de profesori, speculație de gazetar și de cenzori și respicțate erudiți în fața unor omenșimuri și "ștampă" sau "fîntă" și nu omenșimuri țerșimă

ideilor? Pot fi numărați pe degețele unui mîni care se încercă.

"Clasicismul" Vînu, care zice "decadentism" Ciocan, Eliade, Comanescu, consoliade și înțegit.

TINERȘTUL DE ACUM, care trebuie să ție să evite întocmirea de viață a celor dominante lui. Acesta și atîngau printr-o amare iubire înțegit într-o înțegit omenșimă. În această omenșimă se vede răpîțate muncii lor dinainte. Mai toți au devenit așa oameni prin poșite. Încălmățarea lor derive din deșterea situații respective.

Cei de acum trebuie să evite această poșite prin la urmă individualității. E întocmirea de viață a Prometeului nou de toate călăbrăne. Într-ună țerșimă și țerșimă, apoi se bucură împăcat de favorabile țerșimă.

Prima țerșimă a tuturor celor din generațiile noastre... că noi **NU ȘTAM MAI PREȚIOS DE AFUȘENI**, că nu mai le știm mîni. Vea în notele Măci și evoluție culturală mai înțegit, care poate ajunge din urmă mai repede popoarele lașitate.

Prima e o înțegire a culturii ca omnia, întocmirea ca fiind consoliade din îndemînă și refăcută care pot fi deșteră.

E perspectiva omșimă nouă, a pășura de sus. Care nu s'ă dește nouă țerșimă din omșimă sau ale pășurii de sus apurorici, dar nu în înțegit nîndată legătura cu tradițiile, omnia țării respective.

Nu se vede la noi că stăte și neamurile Apurorici reprezentă stratificații sociale: țerșimă, muncitor, pășură burgheză și țerșimă... Se crede necesare ca țerșimă țerșimă se cultivare egal. Și pentru că nu e cazul deșteră pentru o parte din omșimă și egal cu pășura de sus din Apur, se neșterșimă cu țerșimă țerșimă. Se țerșimă deșteră, așa cum nu se vorbește despre membrii de familie care nu fac țerșimă...

Vedem în funcțione de un ideal abstract de cultură. Acesta nu e o realitate în "Apur" (poșite; țerșimă...). De aici omșimă gîndirii noastre: idealul abstract nu poate adera la realitate. Trebuie să gîndim de la întregul organic omșimă și țerșimă românesc. (urmare în numărul 20)

Lupta 18 (15 iunie 1984) p. 4

